

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

2.

Dwa bratanki

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

Konrad Sutarski

Wezwanie o zmierzchu o świcie*

Wzywam was drodzy a nieznani mi przyjaciele
moi starzy pomarli i rozstrzelani
ci spod strzaskanych sosen z za rozbitych czołgów
z moglił zbiorowych gdzie i mój ojciec leży
z pierzchającego już świata jakże starej wojny
którą zbrodniarze ludom rozpętali
którą już tylko my – cośmy ocaleli – znamy

Świat potrzebuje nas jako świadków
jak grzmotu przestrogi
kiedy znów chmury wzbierają ciemniejąc
kiedy ponownie ktoś podpala lasy
bombarduje miasta odległe świątynie
wieżę Babel tam burzy nasyła szakale
by przepędzać ludzi na kontynent drugi
narody mieszać języki i wiarę

Dlatego powstać już teraz musicie
wy pomordowani na wszech krańcach globu
by choć kometą zabysnąć na niebie
znów zjednoczyć się z nami cośmy jeszcze tutaj
wichurą i gradem kłątwą gdzieś z zaświatów
rzucaną na tych co zagładę głoszą

---

* A vers magyar fordítása: 20. old.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIX. évfolyam 2. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacska András** (műbírálat),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Sebeők János** (könyvezet), **Szondi Bence** (tördelés),
Toot-Holló Tamás (próza), **Wehner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppany**, **Doncsev Toso**,
Gráfi Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefón: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Konrad Sutarski: Wezwanie
o zmierrchu o świcie . . . . . borítóbelső

Előter

Példaértékű barátság
(Jerzy Snopek et Szondi György kérdezi) . . . 3

Lengyel mondák
(S. Papp Éva és Gedeon Márta fordításai) . . 7

Pósa Zoltán: Két nemzet költője 10

Sutarski Konrad versei

(Bari Károly, Weöres Sándor, Csoóri Sándor,
Tornai József és Zsille Gábor fordításai) . . . 15

Évgyűrűk

Stanczik-Starecz Ervin: A lengyelek
szeretett bolondja 21

Molnár Imre: A magyar–lengyel
szakrális kapcsolatokról 27

Cséby Géza: Báthory István erdélyi
fejedelem és lengyel király 34

Szalai Attila: November 11.
– A lengyel függetlenség ünnepe 43

Fénykör

Pawel Cebula 55; Józsa Péter 57;
Sławomir Mrozek (J. P. fordítása) 60;
Marciniak Klára 60; Trojan Tünde 64

Németh István Péter: Versekből sírcsokor
Kovács Istvántól 65

Asztalos András hét verse 70

Józsa Dániel versei 74

Rak Wawrzyniec Marek: Aforizmák; Epigrammák
(Németh Anna és Jaskó István fordításai) . 77

Józsa Péter négy verse 80

Kiss Gy. Csaba: Stanislaw Vincenz
„visszatérése” Magyarországra 87

Tárlat

Trojan Márta: „Sługą ja tyłko jestem
niewidzialnej rzeczy” 93

Magyarországi lengyel
alkotók munkái . . . . . színes melléklet

Hetedhét

Kazimiera Iłkiewicz: Ady Endréről
– benyomások és versek
(Sutarski Szabolcs fordítása) 97

Lippóczy Norbert: Feljegyzések a Gulágról
(Borzon Dániel fordítása) 102
 Janusz Wójcik: Alba Regia; Csacsi; Kagyló;
 Európa temetője (Zsille Gábor fordításai) 105

Várnai Dorota: Magyar–lengyel irodalmi
 és kulturális kapcsolatok
 a reneszánsz korában 109
 Prohászka László: Lengyel vonatkozású
 köztéri emlékek Budapesten 114
 T. Kovács Péter: Varsói magyar
 emléktáblák és szobrok. 129
 Kapronczay Károly: Lengyelek
 Magyarországon 134

Égalj

Balázs Géza: Derenk, a lengyel emlékfalu . . 141
 Rémiás Tibor: 300 143

Bogdańska-Szadai Bożena: Lengyel nyelven,
 Magyarországon 151

Mustra

Konrad Sutarski: Lengyelország történelme
 magyar vonatkozásokkal
 (Sutarski Szabolcs fordítása) 155
 Lagzi István: A Lengyelország elleni
 német–szovjet agresszió visszhangja
 1939 őszén a magyar sajtóban 157

Ablak

Dobos Marianne: Az igaz barátság a bajban
 ismerzik meg (Lagzi István két kötete) . 175
 Bem József Kulturális Egyesület (Csúcs László-
 né) 179; Szent Adalbert Egyesület (Molnárné
 Sagun Zdzisława) 181; Pilsudski Történelmi
 Társaság (Kollár János) 184; Lengyel Nyelv-
 oktató Iskola (Papiewska Alina) 185; Lengyel
 Múzeum (Piotr Piętka – Virágh József) 188;
 Wysocki Légió (Máté Endre) 191

E számunk szerzői. 92

Illusztrációk

. . . . . 9, 86, 108, 154, 178

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 112.

Juhász Anikó: Telefonom hangok háza

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XIX. évfolyam 2. szám

Dwa bratanki

E számunk képzőművészeiről.

Talán sokan nem is sejtik, hogy milyen sok festő, szobrász, grafikus él Magyarországon lengyel kötődéssel, és valószínűleg kevesen tudnak a Magyarországi Lengyel Alkotói Fórum létezéséről is. Ószintén reméljük, hogy a jövőben kibővül majd a Fórum művészeinek köre, és egyre több lehetőség nyílik tevékenységük bemutatására, ezzel is gazdagítván a magyar művészeti életet.

Trojan Márta

Köszönjük
 a Magyar Művészeti Akadémia
 támogatását.

MAGYAR MŰVÉSZETI
 AKADÉMIA

Példaértékű barátság

– Jerzy Snopek. A (magyarországi) szlavisták, kivált a polonisták körében márka e név. Igen, évtizedek kutató-, műfordító-, oktató- és szervezőmunkája a fedezet. Nagyon sok munka. Sokirányú hungarológusi tevékenységéből mit tart a legfontosabbnak?

– Köszönöm kedves szavait. Egy dologban biztosan igaza van: különös kalandom a magyar kultúrával már sok éve tart. És az évek, sajnos, túl gyorsan, egyre gyorsabban múlnak. És egyre jobban fáj, hogy sok minden van még, amit ez idáig nem ismertem meg kellőképpen, vagy nem volt módom magamévá tenni. Be kell valljam, hogy túlságosan sok dolog érdekel. De egyszerűen ilyen a természetem, és ezen nemigen lehet

változtatni. Egyre nyomasztóbb annak az ókori maximának a gondolata, amelyik úgy hangzik: „Ars longa, vita brevis.” Emlékszem, amikor diákkoromban egy Baudelaire-sonettben ráakadtam erre a mondásra, nem hatott rám különösebben. Alig figyeltem föl rá. Most viszont mélyen megérint. Hasonló a helyzet, amikor a magyar művészet, a magyar irodalom gazdagságára gondolok. Itt a beszélgetésben most az irodalomra koncentrálok, mert ez áll hozzám a legközelebb. Negyven éve ismerkedem vele. Különböző évszázadok sok-sok alkotójáról, különféle kérdésköréről számoltam be hosszabb-rövidebb írásaiban, cikkeimben, esszéimben. Egy 15 évvel ezelőtt kiadott kultúrtörténeti jellegű könyvemben (*Węry. Zarys dziejów i kultury*) még a magyar irodalom történetét is felvázoltam. S hogy mindezek közül mit tartok a legfontosabbnak? Nehéz eldönteni. Nagyon magaménak érzem az előbb említett könyvem jó néhány oldalát, nagyon sok verset, amelyeket megadatott lengyelre fordítanom, de mély rokonszenvvel gondolok Bibó István műveire, és több olyan történelmi vonatkozású könyvre, amely a magyarok és lengyelek sorsközösségét mutatja be. Emellett azt is remélem, hogy még mindig vár rám néhány lényeges, érdekfeszítő magyar mű lefordítása és néhány, a magyar irodalomról szóló mű megírása. A közeljövőben ilyenek ígérkeznek a Petőfi-monográfia és egy Petőfi-versválogatás, amelyben elsősorban igyekszem majd megőrizni, visszaadni a költőre jellemző nagyszerű egyszerűséget és legjobb verseinek pulzáló energiáját.

– A magyar kultúra lengyel nagykövete pár hónapja a legmagasabb diplomáciai fokon képviseli nemzetét: a budapesti lengyel nagykövetség misszióvezetője. Biztosan tele van lendülettel, tervekkkel. Elárulna ezek közül néhány fontosabbat?

– Igen, három hónapja vagyok ezen a poszton, és leginkább arra töreksem, hogy méltóképpen képviseljem hazámat. A diplomáciai szolgálat

lényege, a nagykövet legfőbb kötelessége – mint tudjuk – saját országa érdekeinek és értékeinek szüntelen védelme, megfelelő országimázs kialakítása és annak népszerűsítése, valamint azon ország jóindulatának, barátságának megnyerése, amelyben misszióját betölti a nagykövet. Én szerencsés vagyok, mert Magyarországon adatott meg szolgálnom a hazámat, egy olyan, szívemhez közel álló országban, amelyhez családirag is kötődöm, és amelylyel a lengyel állam, a lengyel nemzet évszázadok óta jó baráti viszonyban van. Ennek a példaértékű barátságnak a hagyománya már-már legenda, és a Lengyelország és Magyarország közötti politikai kapcsolat ma is – a pillanatnyi botlások, megingások vagy félreértések ellenére, amelyek normálisak ebben a rendkívül komplikált, emócióktól fűtött politikai helyzetben – nagyon jó és intenzív. Szeretném, ha ez a jó kapcsolat meghozná gyümölcsét, és mindkét nemzetet minden szempontból, minden területen gazdagítaná. Ezt a célt szolgálná egymás egyre jobb megismerése, megértése. Ez teszi majd lehetővé, hogy megszabaduljunk a megmaradt előítéleteinktől, a rossz sztereotípiáktól, amelyektől azért nem vagyunk mentesek. Épp ezért számos tervem, törekvésem közül azokat emelem ki, amelyek ezekhez kapcsolódnak: lengyel–magyar testvérvárosi kapcsolatok, testvériskolák létrehozása, a már meglévők együttműködésének élénkítése, felélesztése, számuk növelése. Néhány magyar középiskolában szeretnék bevezetni a lengyel nyelv oktatását, és a nyelvünket tanuló diákoknak lengyelországi ösztöndíjat is biztosítanánk. Hasonlóan nemes célt szolgál majd a nagy lengyel–magyar és magyar–lengyel szótár elkészítése. Nagyon nagy szükség van rá, hosszú idő óta szó van róla, de csak most lett reális alapja, hogy valóban létrejöjjön. Úgy gondolom, hogy erre az edukációs programra lehet majd igazán építeni a jövőben a még jobb, különböző területeket (gazdasági, tudományos, kulturális, hétköznapi emberi relációk) felölelő kapcsolatokat.

– Mit lát a két ország hagyományosan jó kapcsolatrendszerében még erősítendőnek?

– Erre a kérdésre már részben válaszoltam. De olyan területek, amelyek szorosabb együttműködést kívánnának meg, természetesen még vannak. Úgy látom, hogy fontos hely illenék meg a tudomány szféráját. A Visegrádi Csoport lengyel elnöksége alatt erre próbálunk fókuszálni. Mert a tudományos együttműködés ebben a szélesebb formátumban még hatékonyabban fejlődhetne. És most bocsássa meg, de teszek egy kis kitérőt: úgy vélem, hogy mindannyiunknak nagyon kellene vigyáznunk a Visegrádi Csoportra, nem szabad – pillanatnyi politikai impulzusoknak engedve – kétségbe vonni létjogosultságát. Ez egy olyan projekt, amelyet nagyon átgondoltan, de következetesen, teljes hittel és eltökéltséggel kell megvalósítanunk. Visszatérve ahhoz a megállapításomhoz, hogy a tudományos együttműködés – de nemcsak az – nagyon hatékony lehetne a visegrádi országok között, még azt is hozzátenném, hogy ezt az együttműködést szolgálhatná a Lengyel Tudományos Akadémia budapesti tudományos intézetének (állomásának) a létrehozása. Hosszú ideje érlelődik fejemben ennek gondolata, és boldog lennék, ha sikerülne megvalósítani. Tudom persze, hogy a lengyel és magyar egyetemek és kutatóintézetek között van együttműködés, de új minőség keletkezhetne a fenti projekt alapján. Éppúgy mint a Magyarország miniszterelnöke, Orbán Viktor által deklarált Felczak Alap, amely

egy megfelelően felépített és folyamatosan támogatott Tudományos és Oktatási Intézet létrejöttét tenné lehetővé.

– *Találkozott-e már a magyarországi lengyelek színes egyesületi életének képviselőivel? Ezen a területen mit tart a főbb értékeknek s a jelentősebb feladatoknak?*

– Igen, természetesen, néhány vezetőjükkal már találkoztam. A magyarországi lengyel kisebbséggel való együttműködés misszióm egyik prioritása. A hétezeres magyarországi lengyel közösség aktív és ambiciózus. Nagyszerű emberek, olyan lojális magyar állampolgárok, akik őrzik kapcsolatukat Lengyelországgal, hiszen az a mai lengyelség nem egy elődjének őshazája volt, sokuk számára pedig az az ország, amelyben születtek. Örülök, hogy nem vesztik el a kapcsolatot a lengyel nyelvel, a lengyel kultúrával sem. Nagyszerű lenne, ha magyar közegben is terjesztenék ismereteiket, népszerűsítsék Lengyelországot a további barátság és együttműködés nevében.

– *Frissen kinevezett nagykövet. Tervezi-e, hogy idő múltán ittléte alatt talál időt kutató- s alkotómunkájára is? Hagyott-e félbe munkát Varsóban, amellyel szeretne azért haladni kicsit Budapesten?*

– Szeretném remélni, hogy találok majd időt kutató- és alkotómunkára is, hisz tudjuk, hogy a remény hal meg utoljára... Néhány volt nagykövet kollégám, és most már a saját tapasztalatom alapján is látom, hogy nem lesz könnyű. Azzal vigasztalódom, hogy megszoktam már a kitartó munkát, amely elégedettséggel tölt el és sok örömet ad. Minden szabad percet arra használok majd, hogy a már megkezdett és előrehaladott stádiumban levő munkáimat befejezzem. Itt elsősorban a már említett Petőfi-monográfiára gondolok, vagy a Petőfi-versválogatásra saját fordításomban, valamint Pilinszky válogatott esszéinek, cikkeinek lengyel kiadására. Befejezésre vár egy lengyel Kányádi-kötet is, és néhány nem magyar vonatkozású írásom. Tervezett dolgaimról már nem is szólok, nehogy elkiabáljam őket. Mindezekre a napok huszonötödik óráját szánom...

– *Ön a lengyelre tolmácsolója a Magyar Alaptörvénynek. Hogyan tekint Ön személy szerint munkájának gondolattartalmára – vagyis e törvények összességére? Hogyan tekint rá a hivatalos politika? Mennyiben hasonlít szerkesztésében, kiterjesztésében a Lengyel Alkotmányra?*

– Úgy tudom, már több kiadást megélt a Magyar Alaptörvény. Az első akkor jelent meg Lengyelországban, amikor néhány pontja heves érzelmeket, vitát váltott ki az Európai Unió fórumain, és nálunk, Lengyelországban is, főleg persze a bal-liberális jellegű médiában. Nem szeretnék túlságosan általánosítani, de azért el kell mondanom, hogy sok honfitársamnak nagyon tetszett a Magyar Alaptörvény preambuluma. Most itt nehéz lenne összehasonlító elemzést végezni a húsz évvel ezelőtti Lengyel Alkotmány és a Magyar Alaptörvény között. Formájukat illetően elmondható, hogy a mi alkotmányunk rövidebb, tömörebb, elkerüli a túlságosan részletező törvényleírásokat, gyakrabban utal alacsonyabb rendű jogszabályokra, rendeletekre.

– *Kérem, válasszon az Ön szerkesztésében magyarul megjelent Alvó lovagok című monda- és legendagyűjteményéből két magyar vonatkozásút. Közölni szeretnénk.*

– A rend kedvéért hozzáteszem, hogy a könyv második kiadása 2010-ben jelent meg, és már nem *Alvó lovagok* címen, hanem egyszerűen: *Lengyel*

regék és mondák cím alatt. A könyv új kiadásának kezdeményezője az akkori nagykövet: Joanna Stempińska és a követség akkori egyik tanácsosa: Andrzej Kalinowski volt. És ami a magyar vonatkozású mondákat illeti, a két magyar hercegisasszonyról, Kingáról (*Szent Kinga hozománya*) és Hedvigről (*Hedvig királynő lábnyma*) szólóakat szeretném javasolni az Olvasóknak.

– *Kedvenc magyar költője-írója, irodalmi irányzata, kultúra-periódusa?*

– Mint már említettem beszélgetésünk elején, sok minden érdekel a magyar irodalomból, annak különösen a tizenkilencedik és későbbi századaiból, de persze csodálom Balassit, Pázmányt pedig korának egyik legnagyobb vallásos írójának, hitszónokának tartom Bossuet, Massillon mellett, és még a mi Piotr Skargánknál is többre tartom. Nagyon közel áll hozzám XIX. századi költészetük három nagy alakja: Vörösmarty, Arany és Petőfi. Éveken át a legnagyobbnak Arany tűnt nekem. Petőfi nagyságát nem voltam képes megragadni, nem tudtam ráérezni nagyszerű egyszerűségére. Mickiewicz-csel, Słowackival és más akkori európai költőóriásokkal egybevetve túl egyszerűnek, nem elég sokrétűnek, filozófiai értelemben nem túl mélynek tűnt föl szememben. De most már máshogy látom. Tisztánlátása, a dolgok lényegének megragadása, alkotói energiája egyszerűen lenyűgöző. Arany is megvallotta az *Emlények* c. gyönyörű versében, amelyet szintén lefordítottam lengyelre:

....Ő nem közénk való –
S ez, ami fáj, ez a vigasztaló.”

Heine is nagyon találóan úgy fogalmazott, hogy Petőfi zseniális egyszerűségéhez mérve más költők messze elmaradnak tőle. Hozzáteszem, hogy Petőfit fordítani nem akármilyen kihívás. Hogy megtalálja az ember a saját anyanyelvén az arany középutat, hogy ne legyen banális és együgyű. Hogy ne vesszen el a vers belső feszültsége, hogy vissza tudjuk adni a Petőfi szavaiban pulzáló életet. Sokat beszélek Petőfiről, de az utóbbi években sokat foglalkoztam költészetével. De, mint azt már említettem, Vörösmarty és Arany is közel állnak hozzám, és jó ideje foglalkozom a gondolattal, hogy nekivágok a *Toldi* fordításának. A dekadens Vajda is vonz, és még Ady is, akit sokáig ki nem állhattam, de talán Stanisław Vincenz hatására kezdtem rátalálni költészetében a magyar lélek titokzatos mélységeire. A XX. század a kiváló magyar költők egész plejádját tárta elének. Külön szerzői kötetekben mutattam be közülük lengyelül József Attilát, Pilinszkyt, Márait, és barátaim közül Kovács Istvánt, Szőcs Gézát és a nemrég elhunyt, számomra felejthetetlen Oláh Jánost. Már előkészületben van néhány újabb kötet, távolabbi terveim között is szerepelnek még jó néhányan, mert a XX. századi magyar irodalom igazán sok izgalmas, megigéző költői nagyságot rejteget.

– *Köszönjük mindazt, amit kultúránkért Lengyelországban eddig is tett. Sikeres mandátumot, eredményekben gazdag magyarországi esztendőket kívánunk Önnek a szerkesztőség s az olvasóink nevében.*

Kérdező: Szondi György

Lengyel mondák

Hedvig királynő lábnyoma

Templomot építettek Krakkóban. Hedvig királynő¹ temérdek kincset, drágaköveket és aranyat adományozott, hogy méltó temploma legyen a fővárosnak. Gyakran ellátogatott az építkezésre, örömét lelte a kőművesek serénykedésében.

Tüzesen sütött a nap, frissen dolgoztak a kőművesek. Az egyik dalolni kezdett, a többi folytatta. Vígán kopácsoltak a kalapácsok.

De nem mindenki örült a fényes napsütésnek. Az egyik kőfaragónak reggel óta szavát sem lehetett hallani, bár derekasan dolgozott, nem figyelt a tréfákra, egyre csak sóhajtozott, lopva a könnyeit törölgette.

A társai ügyet se vetettek rá.

Az egyik kőműves, aki a legmagasabb állványon állt, elrikkantotta magát:

– Jön a királynő! Jön Hedvig nagyasszonyunk! Gyerünk, legények, frissen, fürgén! – kurjantgattak nagy vidáman.

És megjelent Hedvig királynő.

Kedvesen mosolygott a kőművesekre, eltűnt arcukról a verejték.

A királynő azonnal észrevette a szomorú kőfaragót – görnyedten faragta a követ, azt se tudta, mi történik körülötte.

Odalépett hozzá.

– Miért búslakodsz, barátom? – kérdezte csengő, lágy hangján. – Valaki megbántott? Vagy talán betegség gyötör? Sápadt vagy, és elcsigázott.

A kőműves gyorsan letörölte az arcán legördülő könnycseppeket.

– Senki sem bántott, kegyelmes asszonyom, beteg sem vagyok. Hanem a feleségemet, aki társam volt jóban és rosszban, gyermekeink védőangyalát súlyos kór emészti, tehetetlenül fekszik... Én meg még nem kerestem meg az orvoságraalót.

Súlyos könnycsepp gördült le a kőfaragó arcán.

A királynő feltámasztotta lábát az egyik kötömbre, és lekapcsolta könnyű aranytopánjának finom ívű aranycsatját.

– Fogjad, jó ember, és eridj, vedd meg mindazt, amire beteg asszonyodnak és gyermekeidnek szüksége lehet. Ne búsulj. Isten segít a szenvedőkön.

És Hedvig királynő visszavonult királyi palotájába, a kőfaragó meg elindult haza. Örvendezett a lelke.

Amikor visszatért az építkezésre, már ugyanolyan víg volt, mint a többiek. Megragadta a kalapácsát, nekilátott a munkának.

Hát lássatok csodát! A kőben, mint az agyagban, emberi lábnyom volt! Egy apró, kecses láb nyoma.

Odakiáltja a többieket – nézik, törlik a fejüket, honnan kerülhetett oda a nyom. Hogy maradt meg a kemény sziklában...

¹ Hedvig királynő (Jadwiga, 1374–1399) – Nagy Lajos király lánya, 1384-től Lengyelország királynője. 1386-ban Jagelló Ulászló (Władysław Jagiełło) felesége lett. Döntő szerepet játszott a lengyel–litván unió létrejöttében és a krakkói egyetem újjászervezésében.

– Hedvig királynő lába nyoma! Erre a kőtömbre támasztotta a lábát, amikor lekapcsolta a csatját, hogy istápolja a szerencsétlent, és segítsen a betegen.

Felemelték a követ, és beépítették a templom falába. Sokáig emlegették egymás között:

– Még a kőszikla is meglágyul, ha a mi királynőnk megérinti...

S. Papp Éva fordítása

Szent Kinga hozománya

Szemérmes Boleszló² hatéves korában került a trónra, így az urak kormányozták helyette az országot. Csöndes, nyugodt, jóra való ember lett belőle, de inkább szerzetesnek, mintsem katonának, fejedelemnek való. Feleségül a magyar király leányát, a szintén csöndes, nyugodt, vallásos Kingát³ választották neki. Így hát elindultak a lengyel követek Magyarországra, hogy megkérjék a leányka kezét királyi apjától.

A magyar király nagy tisztelettel fogadta őket, mert vitézségéért becsülte a lengyel népet. El akart dicsekedni a követek előtt gazdagságával, ezért megparancsolta, hogy hozzanak föl jó sok aranyat és ezüstöt a kincstárból, s szórják rá a királykisasszony kelengyéjére.

De Kinga így szólt az apjához:

– Atyám, minek a lengyeleknek arany meg ezüst? Van belőle nekik épp elég, ha pedig elfogy, szereznek maguknak fegyverrel a csatában. Azt adják nekik, amijük nincs, hogy jól emlékeztükbe vessék a magyar király bőkezűségét.

– Mit adjak hát nekik? – kérdezte csodálkozva a király.

– Sőt, atyám, mert az ő országukban nincs egy darabka sem, mind idejön érte. Ajándékozz nekik egy sóhegyet, amelyet hozományként majd magammal viszek Lengyelországba.

Elmosolyodott a király a leányka szavaira, és így szólt:

– Legyen, ahogy akarod!

Ekkor a királylány elindult a bányák felé, lehúzta ujjáról a jeggyűrűt, s egy mély sófejtő vajatba dobta.

A lengyel urak elvitték fejedelmüknek a menyasszonyt, és amikor már lezajlott a menyegző a krakkói várban, Kinga így szólt az urához:

– Szeretett férjemuram, menjünk, keressük meg a gyűrűt, amelyet Magyarországra küldtél nekem.

Elutaztak mindketten egy Wieliczka⁴ nevű városkába, és ott megparancsolta Kinga, hogy a piactér közepén ássanak egy mély kutat. Sokáig ástak a bányászok, míg végül egy nagy kőre bukkantak, s így szóltak a királynőhöz:

² Szemérmes Boleszló (Bolesław Wstydlivy, 1226–1279) – Fehér Leselek (Leszek Biały) fia, 1232-től Szandomir, 1243-tól Krakkó hercege.

³ Kinga (1224–1292) – IV. Béla magyar király lánya, 1239-től Szemérmes Boleszló felesége. 1690-ben boldoggá, 1999-ben szentté avatták.

⁴ Wieliczka – kisváros Krakkó mellett, sóbányájáról híres.

– Mélyebbre már nem áshatunk, mert nemes kőre találtunk.

Mire Kinga:

– Törjetek le egy darabot abból a kőből, hadd nézzem meg közelről!

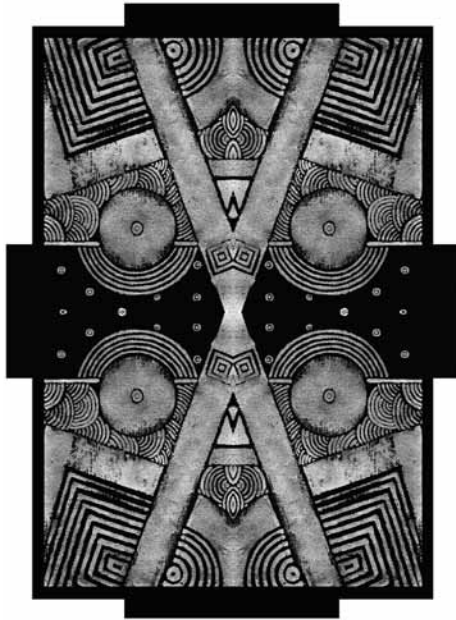
Le is törtek belőle, majd felhúzták, s egyikőjük, amint napfénynél is megvizsgálta, felkiáltott:

– Királynő! Hisz ez nem is kő, hanem valódi só!

– Törd csak szét azt a rögöt! – parancsolta meg a királynő.

Szét is törték, s a rög közepéből kihullott a királynő csillogó gyűrűje, melyet a magyar sóbányába dobott. Ez volt hát Szent Kinga hozománya, mely mind a mai napig gazdagítja Lengyelországot.

Gedeon Márta fordítása

SZYKSZNIAN WANDA ALKOTÁSA

A lapszám megjelenését támogatta a Lengyel Intézet, a Békéscsaba Megyei Jogú Város Lengyel Nemzetiségi Önkormányzata; Budapest Főváros XVII. kerület Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat; Fővárosi Lengyel Önkormányzat; Győr Megyei Jogú Város Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat; Országos Lengyel Önkormányzat.

Köszönjük Sutarski Konrád tanácsait, szervező segítségét.

Lengyel Köztársaság
Nagykövetsége

Pósa Zoltán

Két nemzet költője

Konrad Sutarski, aki idén ünnepli nyolcvanharmadik születésnapját, két nemzetnek is korszak-meghatározó, ikonikus, megbecsült, mindenkitől szeretett költője, a lengyel és a magyar írószövetségnek egyaránt nagyra értékelt, népszerű képviselője. Egyetemet még Poznanban végzett, a hatvanas évek elején kötött szerelmi házasságát követően, már 1965-ben Budapestre költözött. Bár nem példa nélküli, de nem túl gyakori jelenség a világirodalomban a kétnyelvűség, viszonylag ritka, hogy valakit az olvasóközönség mindkét hazájában a sajátjának tart, azzal együtt is, hogy Sutarski műveit anyanyelvén, lengyelül írja meg. Van egy másik kettősség is, amely még színesebbé teszi a személyiségét: Sutarski nemcsak kiváló költő, hanem jeles „mezőgépesítési mérnök” is, nemcsak két nemzetnek, hanem kétféle kultúrának is követe, aki 1973-ban a Budapesti Nemzetközi Vásár egyik fődíját nyerte el. Az egyes zöldsféléket betakarító kombájn témavezető tervezője volt, és 1977-ben megkapta a Kiváló Feltaláló arany fokozata országos kitüntetését is.

Életút. Lengyel genocídium. Konrad Sutarski Poznanban született 1934. szeptember 21-én Bogumil Sutarski és Janina Dymkowska házasságából. Szinte belezuhant abba a végzetszerű nemzeti tragédiába, amely Lengyelországot (és Magyarországot) két barbár pogány, a német náci és a szovjet orosz kommunista diktatúra kalózikikötőjébe sodorta. Alig ötesztendő volt, amikor, idézve *Az én Katynom* című önéletrajzi ihletésű történelmi esszékötetéből: „Lengyelország Sztálin és Hitler hírhedett 1939. augusztus 23-án megkötött Molotov–Ribbentrop-paktuma után újra kétfelé szakadt. Hazánkra újból a megszállás éje borult.” Őt és édesanyját a németek 1939-ben már deportálták tágas poznani lakásukból egy Czeszochowa környéki faluba, s onnantól kezdve remény és kétség között várták a híreket az apáról, Bogumil Sutarski tartalékos alhadnagyról, s az 1940-ben eltűnt többezernyi lengyel tisztról, kiknek jelentős részét a szovjetek végezték ki a Szmolenszk melletti Katynban brutális kínzások között. Ezt a tömeggyilkosságot a szovjetek a náci németek számlájára próbálták írni, több-kevesebb sikerrel, hiszen a nürnbergi perben is a németek elleni vádpontként szerepelt a katyni mészárlás. Sutarski édesapja egy Sztarobelszkből feladott postai levelezőlap tanúbizonysága szerint a Szovjetunió területén, a lengyel katonatisztek számára létrehozott másik internálótáborban sínylődött, és ott is halt meg. A síremlékére csak a rendszerváltozás után írhatták rá az igazságot. Az édesapa halála életre szóló stigmaként él a költő lelkében és tudatában, ahogy ezt vele együtt átélhetjük a már említett, *Az én Katynom* című esszékötetében olvasva. Konrad Sutarski a Duna TV munkatársaként 1994-ben lehetőséget kapott egy katyni dokumentumfilm elkészítésére. A helyszínen járva döbönt meg az átlagemberi közönytől és az újra áttanulmányozott adatoktól, melyek szerint a Szovjetunióban minimum húszmillió, táborokban megölt, lemészárolt, halálra kínzott embert tartanak számon, s ez a szám szinte naponta növekszik. Az író lengyel genocídiumnak, holokausztnak

nevezi könyvében a katyni mészárlást, s mindennél szörnyűbbnek a kommunisták rémtetteit.

Hídnak lenni két nemzet és két kultúra között. Konrad Sutarski egyetemista korától kezdve kettős utat járt be: miközben 1952–58-ig a Poznani Egyetemen mezőgépesítési gépészmérnöki szakon tanult, 1956-ban, huszonkét éves fejjel elindult az irodalmi pályán, s néhány íróársával létrehozta Poznanban azt az írócsoportot, mely résztvevője volt a lengyel '56-nak és az általa generált változási folyamatoknak. Házasságát követően, Magyarországra költözve mezőgazdasági géptervezőként, fejlesztőmérnöként dolgozott 1990-ig, s ahogy említettük, két megvalósított találmányáért is kitüntették. Arra is futotta energiáiból, hogy aktív részese legyen a magyarországi csendes, rendszerváltoztató folyamatnak. S közben egyre jelentősebbé terebélyesedett költészete. Idézve Jerzy Snopek *Konrad Sutarski életműve* című tanulmányát (Konrad Sutarski *Ha úgy tudnánk ...* c. válogatott verseskötetének első előszava, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014), „írónk egyike azon három kiemelkedő lengyel gondolkodónak (Ludwik Graven történész, Stanislaw Vincenz író, esszéista, Konrad Sutarski költő), kik Magyarországon éltek le életük jelentős hányadát, s betöltötték a híd szerepét a magyar és a lengyel kultúra között”. A rendszerváltozás után a Lengyel Kulturális és Tájékoztató Központ igazgatója-, vagyis lengyel diplomataként, valamint utána a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület alelnökeként, az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat háromszor megválasztott elnökeként, végül a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára igazgatójaként szolgálta misszionáriusi elhivatottsággal közös ügyeinket. 2014-ben, a nyolcvanadik születésnapján gyökeres fordulatként úgy döntött, hogy befejezi az aktív közéleti szereplést, és immár az írói tevékenységnek szenteli az életét. Azt, hogy alkotóereje teljében van, jelzi az időközben megjelent újabb kilenc önálló kötet. A többi között egy tankönyvet írt Lengyelország történelméről a hozzá kapcsolódó magyar történelmi eseményekkel. Ez az egyedülálló tartalmú kötet jelentősen kibővített alakban idén, közhasználati könyvként meg fog jelenni egyszerre lengyel nyelven és magyar fordításban.

Egy költő, író számára az elhivatottságok primus inter pares az alkotás. Ő így vallott erről a Magyar Napló 2016. márciusi számában megjelent, *Közös fenyeink, a kereszténység és a haza iránti hűség* című interjúbeszélgetésünkben: „Számomra természetessé vált a kétféle teremtőerő együttléte. A valódi tervezői, feltalálói munkához dús fantázia ugyanúgy szükségeltetik, mint a költészethez. Ugyanakkor a költő saját művének első olvasója, kritikusa, szerkesztője is, amihez ugyanaz a fegyelem kell, mint a mérnöki munkához. Ennek ellenére vallom, hogy az író, a költő szélesebb körben képes közérthetővé, felfoghatóvá varázsolni az emberi lét metafizikai és társadalmi értelmét, s az emberekhez szólni közösségi ügyekben.”

A haza kiterjesztése. A történelem folyamába beleágyazódott emberi sorskérdések profetikus megszólaltatói évtizedeken, évszázadokon, évezredekben átívelő hűséget és azonosságot éreznek a nemzeti múlttal, amely az egyéniség jelenén át a jövőjét is meghatározza. Költőnk esetében ez a mágikus,

misztikus kötődés megkettőződik. Sutarski Konrád *A haza kiterjesztése* című kétnyelvű esszéjében fejti ki a leghitelesebben, hogyan is vált ő úgy magyar hazafivá, hogy ezáltal a Lengyelországhoz fűződő örök hűsége sem csorbult. Mi több, ez az érzés, ez az élmény elmélyültebbé vált. E két nemzet egészen különleges, mélyről fakadó spirituális testvérisége eredhet az egymással rokonítható fátumából. Ennek legmarkánsabb jele, hogy a magyar és a lengyel kultúra és történelem szellemi összetartozását mindennél erősebbé kovácsolja a kereszténység, amely mindkét nemzet génjeibe betápláltan él szinte ősidők óta. „A magyarság mélyről fakadó, ősi időkben és ázsiai tájakról sarjadt, egzotikus kultúrával rendelkezik, viszont a keresztény gyökerekben hasonló hozzánk, lengyelekhez, így nem véletlen a lengyelek és a magyarok közötti évszázados együttműködés” – nyilatkozta nekem Konrad Sutarski a már emlegetett interjúmban. Még ennél is egyértelműbben szól *A haza kiterjesztése* című esszéjében: „Megérkeztem a hegyeken túli országba és letelepedtem – mintha csak tegnap esett volna meg velem mindez. Mégis, idő múltával egyre inkább olyan benyomásom támadt, hogy ennek jóval korábban kellett megtörténnie, talán már évszázadokkal korábban.” Ez utóbbi metaforikus mondat arra utal, hogy az ember a tudatának legmélyén, vagy a sejtjeiben, a génjeiben is érzi közös elődeink múltját. Még részletesebben, a közös történelmi múltat a teljesség igényével végigpásztázva vall arról, hogyan vált önzetlenül és viszonzatlanul e két keresztény nemzet Európa és a kereszténység védelmezőjévé a *Lengyelország és Magyarország a keresztény Európa védőbástyái a múltban és jelenben* című tanulmányban, amely megjelent a Magyar Demokrata 2015-ös karácsonyi, majd a 2016-os újránál számában, s időközben önálló kötetként is a budapesti Méry Ratio Kiadó jóvoltából. Voltunk hitünk védőbástyái a tatárokkal szemben és az oszmán világbirodalom terjeszkedésének korában. A huszadik században mindkét nemzetnek a szovjet és a német totalitáriánus diktatúra volt a végzete a rendszerváltozásig. S bár rendkívül fontos szerepe volt lengyelnek, magyarnak mindkét totalitáriánus rendszer gyengítésében, megdöntésében, mégis, csak a mi nemzeti stigmáinkat nem orvosolta eddig senki. És itt és most is, a lengyel és a magyar nemzet, a V4 részeként vállalja – a magyar 2010, a lengyel 2015 óta – teljes mellszélességgel, hogy ellenáll az új megszállásnak, ám egyelőre ezért is csak gáncs és megbélyegzés éri Európa részéről. Sutarski Konrád azok közé tartozik, kik elsők között írták le és fejtették ki, hogy a menekültáradat, a migrációs hullám enyhén szólva eufemizáló kifejezések ahhoz a szorongató valóságához mérten, hogy egy idegen, agresszív kultúra új népvándorlásnak álcázott hódítása kezdődött el újból jelenünkben.

Az egyetemesség és a szerelem költeményei. Sutarski Konrád eddigi életművét mintegy harminc önálló kötet, valamint számos antológiában, folyóiratban, lapokban megjelenő publikáció alkotja. Íme néhány könyvcím: *Skraj rucha (A mozgás pereme, Poznan, 1960, életműnyitány)*, *Megőrzésre átvéve* (Konrad Sutarski és Domonkos László közös könyve Szepes és Árva vármegyék északi csücskeinek Lengyelországba került magyar emlékezetéről, Budapest, 2009), *Az én Katynom / Mój Katyn* – önéletrajzi történelmi esszé (Budapest, 2010), *Obawy i nadzieja / Aggodalom és remény* – esszék és versek (Keszthely, 2010), *Ha úgy tudnánk...* – válogatott versek (Budapest, 2014). Költe-

ményeinek vezérgondolatai a Magyar Napló által kiadott *Ha úgy tudnánk...* című válogatott kötet ciklusainak megfelelően, öt nagy témakörbe sorolhatóak. Az Istenhez fohászkodó, a létfilozófia alapkérdéseivel vívódó költeményeket *A világ alkonya* című ciklus foglalja magában. (*Adalék a Teremtéshez, Hangsúlyos kérdések Urunkhoz, II. János Pál temetésnapján* stb.) A *Két hazám* ciklus költeményeiből kikristályosodik, hogy Sutarski Konrád számára úgy vált Magyarország a második hazájává, hogy a magyar nemzeti elköteleződés még gazdagabbá, árnyaltabbá tette lengyel hazafiságát is (*Búcsúzások, Buda üdvözlése, Az én városom* stb.). A veszélyeztetett, Istentől teremtett természeti környezetről, valamint az ember által létrehozott civilizáció válságáról vallanak a *Civilizációs versek* (*Arról, ami körülvesz bennünket, Jelek az égen, Miféle tájék* stb.). Többrendbeli, mindkét hazájához kötődő ellenzéki múltjáról szólnak *Az ellenállás korszakai* verscsoport költeményei (*Térségek, Kalauz, Szenteste*). A legszemélyesebbek a több mint ötven éven átívelő hitvesi hűség és szerelem versbeli kikristályosodásai (*Madonna, Gyóntatószék, Feleségemnek 50 évvel esküvőnk után* stb.).

A költő egyetemes és magánéleti verstörténelmet összegző, szintézis értékű költeményei az 1960-as életműnyitánytól a legújabb versválogatásig egyenletes, töretlen ívet alkotnak. Úgy érezzük, mintha már fiatal korában is föl lenne vértézve az érett költő minden stilisztikai, gondolati eszközével. E költemény vezérmotívuma a költő, az író váteszi, küldetéses, misszionáriusi szerepének vállalása. Vallja, hogy „a költő szavának hihetetlen ereje van, ha igaz ügyért csendül föl”. Erről tanúskodik az *Állítsuk meg a futó pillanatok* című költemény Bágyoni Szabó István fordításában: „Mert nem igaz hogy szavaink markából kibillent volna a mágikus erő / hisz’ bennük van a föld hite, benne a sámán mormolása / s persze: benne a türelmes vízcsobogás / de az örök zivatar örvénylő éneke is”. E költemény azt is modellezi, hogy Sutarski Konrád költőként a lét metafizikai lényegének föltárására törekszik, ugyanakkor saját korának nemzeti, társadalmi, szociológiai kérdéseire keresi a választ. Középkelet-európai írók, költők, gondolkodók számára magától értetődik a nemzeti öntudat és az európaiság szintézise. Ám legalább ennyire perdöntő a hibátlan esztétikai köntös, a mívés formakultúra.

Mindezen együttthatók egyik legösszetettebb veretes foglalat a *Ha úgy tudnánk távozni – Nagy Gáspár temetéséről hazafelé* című költemény Csoóri Sándor fordításában. 2007-ben elhunyt, mindmáig gyászolt pályatársunk, Nagy Gáspár, a nemzeti elkötelezettségű és a katolikus keresztény indíttatású líra kimagasló képviselője, a magyar rendszerváltoztató csöndes forradalom egyik jelképalakja Sutarski versében a méltósággal távozó, Krisztus képmását hordozó ember szimbólumává is magaszosul. Emelkedett képek idézik a halál misztériumát: „Ha tüntető bíborban távoznánk és nagy lázrózsákkal / fenséges hidakat hagyva magunk után a vizek fölött.” Ám az elmúlás ezen a világon a hívó ember számára is gyászt és végérvényes búcsút jelenti. Ezért a megnyugtató, fölemelő strófa emelkedettségét a költő nyomban ellensúlyozza a földi szenvedések és a mindennapi rémképek staccatós víziójával: „Ám hatalmasak a mi sebeink és lidérceink / melyek belénk költöztek mint a nyomorúság vírusai”. Nemzeti stigmáink elsősorban az évszázados közös kínok, a kettészakított, kétszeresen megszállott Lengyelország s a trianoni ország-csonkolásba

belerokkant magyarság igaztalan kálváriájának vádiratai. Eme „nyomorúság vírusok” ellen védekezni szinte lehetetlen, bénultan hagyjuk, „hogy sejtjeink legtitkosabb zugaiba / és legmélyebb repedéseibe is betolakodjanak”. A költő, ki egyben keresztény hívő ember is, mindenkinél jobban szeretné, ha elsősorban a lét pozitív alternatíváit kellene csupán felmutatnia. Ám az igazlátás, igazmondás kategorikus imperatívusza arra készíti, hogy kijelentse: reménytelenül egyedül vagyunk magánemberi és nemzeti gyászunkban: „csak egy néma kereszt és szerény kis halom / és valamelyik barátunk sóhajtása / amíg ez a sóhaj ott árválkodik a szélben”.

Eme összegző költeményben a hit, az elkötelezett hazaszeretet, a gyász méltóságteljes elfogadásának mágiája nyugtázza le az olvasót, s megjelenik benne Sutarski költészetének majd minden motívuma. A feltétel nélküli istenhitről eszünkbe jut Jókai Anna számos esszében és interjúbán kifejtett gondolata: a keresztény költő üzenete nem lehet csupán a dicsőítés, a pusztá lamentáció. A Mindenható elé kell tárunk belső vívódásainkat, kétségbeesésünket attól, milyenné is vált a világ. Sutarski Konrád ezt így fogalmazza meg: „Sajnáljuk, Uram, hogy ilyen silány anyagból gyúrtál minket, és akarva-akaratlan csak kölcsönösen szenvedést okozunk egymásnak. Ugyan igyekszünk kissé jobba válni, ám ez általában nem sikerül” (*Hangsúlyos kérések Urunkhoz*, Sutarski Szabolcs fordításában).

A közép-európai nemzetek krisztusi stigmatizáltságát megrendítően tárja elénk az 1956 decemberében született *Szenteste* című költemény a jeles magyar költőtárs és polonista, Kovács István fordításában. Karácsonykor Jézus e világra jöttét ünnepeljük, ám a magyar és a lengyel sors megerősíti a húsvéti megfeszítettetés, halál, föltámadás misztériumának hangsúlyos jelenlétét már a Megváltó születésének pillanatában is: „csak ott / délen, Budapesten / szól másként az ének / másként rendeződnek a szavak / a kötésekken még átüt a vér / ott szenteste / a megolvadt viasz is könnyé válik”. Csodálatos az egybecsengése e korai, lengyelül megszületett versnek és Márai megindító *Mennyből az angyal* című költeményének, amelyet akkor Sutarski még nem olvashatott: „Mennyből az angyal menj sietve / Az üszkös, fagyos Budapestre. / Oda, ahol az orosz tankok / Között hallgatnak a harangok. / Ahol nem csillog a karácsony, / Nincsen aranydió a fákon, / Nincs más, csak fagy, didergés, éhség. / Mondd el nekik úgy, hogy megértsék. / Szólj hangosan az éjszakából: / Angyal vigyél hírt a csodáról.”

Soraimat, melyek csupán ízelítőt nyújthatnak Sutarski Konrád számomra személyesen is különlegesen fontos életművéről, a hitves iránt érzett, az idők próbáját kiálló töretlen szeretet míves remeklésével zárom.

„Most, amikor egészen ólomszínű az égbolt / és talán alkonyodik is már / széthulló kezemmel fogom meg gyöngye vállad / s a világ változását megint / nem fogadom el” (*Feleségemnek, 50 évvel esküvőnk után*, Tornai József fordítása). E szikeélesen pontos epigrammában együtt feszül a hűség, a gyöngédség, a mindent túlélő szerelem, amely sikerrel dacol a földi másodpercmérő tiktakoló óramű kopogásának kegyetlenségével. Az igazi nagy szintézisreemtők, az örök érvényű összegzők minden költeményben képesek újraírni a mindent elpusztítani látszó idő elleni győzelmeink egyetemes és magánéleti történelmét.

Sutarski Konrád
Térségek

szirmait bontja a képzelet
képek képek után
óráiban a csöndnek
éjszaka amikor a virrasztás virágot sarjaszt

hallgatózunk
nem lapulunk
mint az asztalon száradó
ízletes sajtseletek
a pompázatos épületekkel szemben mi fölmagasodunk
ezért támad szél
a szél összeborzolja a hajakat
szórja a homokot egyik helyről a másikra
remegést hoz a piros szegfűkre
– úgy érezzük
már másként van minden
de nem tudjuk még jobb-e így
bizakodunk csak
mostanában
– a bölcs öregemberek fejüket csóválják szomorúan
sóhajtoznak
önámítások igézetében
és elmerülnek gondolataikban
messzire vagyunk tőlük

a városok romjain felvirágozhatott volna a lengyel irodalom
gyökereket eresztett kiszáradt a szocializmust szerette volna
kimondani nem tudta. Suttogott csak: a mesék felhúzható fülemüléi
oly szépen énekelnek a hősök hét folyót átúsznak hét
hegyen átkelnek

rázzuk a tudás fáját
a fehér galambok beleolvadnak a felhők fehérjébe

Bari Károly fordítása

(1956)

Ébresztőórát időzítünk kora reggelre
figyelve mit hoznak a távoli áradások a csillagszületések az
ebihalátváltozások
gyorsan elhagyjuk a lakást süketen a biztosító társaság intelmeire
– vergődünk az utcák sűrűsödő legén át villamosok autók sörényén
versengve az őszi levéllel

Lármás újságlepedők hangszórók igyekeznek utánunk
rángva a szélben
világrészek fekete aszályával baleseti hírekkel reménykormányok
bukásával elnehezdedve
rendőrségi jelentésekre bölcsek ígéreteire kihegyezve
Röppennek a tetők fölé mint papírsárkányok s prédát kereső madarak
megpróbálják az összeesküvés gócaitól megkülönböztetni a hivatalokat
ingovány vesztő tüzeit kikerülni

Így jutunk a poros betonhalmazok folyosóiba
hogy akaratunkat közös kilincsekre s idegen beszédre kényszerítsük
s alá vessük magunkat utak és megzabolázott erők csapdáinak
ott a tárgyakon megakadjunk s futásunkat lassítva polcok közé jussunk
vagy éles fejű lézerek sugaraival igyekezzünk
városi vízművekben tisztálkodva szabaduljunk bőrünk sóhajtásaitól s a
gerinckorongok csendjétől
rangsorban törtetésben egyesülve

Weöres Sándor fordítása

(1978)

Gyakran megkérdik tőlünk: mi a véleményünk
jóllehet éppen hó esik szétsündörgő nyomokra
vagy a városvégi kutyák ugatják a lerongyolódó alkonyatot

Természetesen szó sincs életbevágó ügyekről
Változatlanul suhognak fönt a bolygók marad a vér színe
s dobog tovább a föld is
ahogy a szél céljairól az eszmék menetirányáról se szikráznak
össze kemény mondatok
Még a folyók gyakori áradása s a kormányok munkájának
látogatása sem a mi ügyünk még a ránk csapó vírusok
zsongása és a kongó boltok visszhangja sem

Mégis megkérdik tőlünk: mi a véleményünk
hogy tudjuk: nélkülözhetetlenek vagyunk mint madárnak
a toll tehéneknek a fű

Nyugodtan nyomakodjunk hát föl naponta vonatokra
és autóbuszokra
ahol elkábulhatunk új hírektől
s attól hogy munkába utazgathatunk építhetünk és
szappanbuborék-ábrándokat eregethetünk
az ég felé seregestől
vagy órákig sorban állva várakozhatunk az áru megérkezésére

Időnként úgyis megkérdezik tőlünk: mi a mi véleményünk

Csoóri Sándor fordítása

(1978)

Mikor aggodalom és remény

Most mikor aggodalom s remény együtt keres menedéket
szemünk rejtekhelyein mint eresz alatt fecskék
mikor toronyházak betonja porladozva vár megváltást
hajnalonta
és mikor a titkos jelentések folyóján úgy tépi a vizet a szél
hogy a délen és délben szóló harangok már nem
tudhatják: kongjanak-e vagy hallgassanak
túlságosan kicsi a nedvek hatalma e földszületnek a Kárpátok
mindkét oldalán hol a férfiak netán érthetőbben
káromkodnak mint egyik vagy másik határontúli
szomszédai de nem egyszer annál olcsóbban adják el
magukat ha egy-egy cent kemény pengését meghallják
ezért nem elegendő hogy a gyárkapuk megnyíltak itt valamikor
és a miniszterek lázasan csúsznak-másznak – a falakon
oda-vissza hosszan – tépelődve kabinetirodáikat rendezgetve
mialatt a szurkolók a szürkület lelátóin vinyítanak
s ugyancsak nem elég már a mindennapi hajsza hiába sóvárgott
rá annyira Karl Marx egykor nem elég az idő sürgetése
az egyetértés magvának elhintése
sem feleségek szorgoskodásának régi szerelmek sóhajtásainak
söprűk alatt csücsülő egerek sivalkodásának csitulása
mivel e világ hatalmasai épp most küzdenek meg
egymással értünk – valahol itt a magaslaton – mint
locsi-fecsi óriások úgyhogy még a macskák is
tyúkólakba bújnak félelmükben

Ezért tehozzád fordulok – Föld szelleme – ki a Kilimandzsáró
fehér süvege alatt pusztuló orrszarvúakat számlálsz
és pusztá kézzel oltod el a tüzet Brazília és Borneó
őserdeiben
hiszen a szakállaladdal mintha esővel a Dunáig a Moldváig és
a Balti-tengerig érsz el
tudom hát hogy mindenhol ott vagy akár közöttünk is
elvégre kertemben a gyíkok és minden kő veled együtt
lélegzik

Ezért hívlak hát Szelleme az egész Földnek
 de tudnod kell
 hogy ennek a – most megint annyira mérsékelt – övnek a lakói
     bezárkóztak szegényedő elefántcsonttalantornyaikba
     a sörbódékba
     a képcsőrobbanással fenyegető TV-készülékekbe
     és a szentegyházak talpát csókolgatják
 – csak ettől élénkülnek föl egy-egy pillanatra kezüket emelgetve –

S tudnod kell azt is Szellem
 hogy elborítanak minket a káprázatok bár a boszorkányok máshol
     garázdálkodnak
 és hogy még a tudomány is kísértetként kószál a laboratóriumokban
     igazságot és fölszerelést keresve
 mialatt a kórház tanácstalanul hajol le a szívrohamoktól és asztmától
     szenvedőkre folyosóinak kezét tördelve mint mater dolorosa
 s pénzt csal ki észrevétlenül

Gyere hát Szellem
 tébolyodott kakukkok kakukkolásával és mint a kút melyben ajkunkat
     összeszorítjuk nehogy megszámolja fogunkat a varangyosbéka
 Gyere ki az összes szikla repedéséből
 mint Csaba királyfi fölébresztett serege mint Ondraszek a betyár
 válj turul-sassá ki még emlékszik ősi fészkére Ázsiában – így adj
     jelt kitárt szárnyaiddal

Hívlak minden eltűnt halott és távollevő nevében
 Ébressz föl minket kábultságunkból mint eddig ismeretlen földrengés
     mint elvakult csalán
 – tedd
 hogy kilépjünk végre öntornyainkból
 és amikor már sokasággá nőttünk a földgömbnek ezen az alig
     észrevehető sötét részén
 légy velünk
 mert végre el kell kezdenünk furcsa fegyvertelen légióink
     menetelését
 ha már e világ hatalmasai értünk civakodnak

Tornai József fordítása

(1988)

Kiáltás hajnalban és alkonyatkor

Hívlak benneteket ismeretlen barátaim
régi halottak kiket agyonlőttek
titeket a letarolt fenyők és a szétlőtt tankok alól
a tömegsírokból ahol apám is fekszik
az oly régi háború már szertefoszló világából
mellyel a gonosztevők népeket sújtottak
s melyet már csak mi – itt maradt túlélők – ismerünk

A világnak szüksége van ránk mint tanúkra
mint figyelmeztető mennydörgésre
mikor ismét komor fellegek gyülekeznek
mikor valaki megint felgyújtja az erdőket
lebombázza a városokat a távoli szentélyeket
lerombolja Babel tornyát és sakálokat uszít
hogy átkeressék az embereket egy másik földrésre
összekeverjék a népeket a nyelveket és a hitet

Ezért most fel kell támadnotok
ti meggyilkoltak bolygónk mindahány szegletén
hogy üstökösként felragyogjatok az égen
hogy ismét egyesüljete velünk akik még itt vagyunk
viharral jégesővel túlvilági átokkal intve
azokat akik megsemmisítést hirdetnek

Zsille Gábor fordítása

(2016)

Stanczik-Starecz Ervin

A lengyelek szeretett bolondja

Legendák és történelem a Stańczykokról...

Néhány történész azon szélsőséges véleményre jutott, hogy nem is élt az a híres-hírhedt, éles eszű, önmagát gyakran együgyűnek álcázó, királyok döntéseit befolyásoló, sőt merészen kritizáló, borozgató, olykor hosszú időig magányba vonuló, különös ember, aki aggastyáni kort megérve, ha nem is vált a lengyelek bölcsévé, nem is akarhatta, súgja a sugallat, de az emberi szeretetet, vidámságot és igazmondást sugározza a lengyelek számára. Hiszen az egész világon nincs szobra egyetlen udvari bolondnak sem, csak Lengyelhonban: a Stańczyknak. Hogy valóban élt, hadd támasszam alá magánjellegű érveléssel is, *expressis verbis*: itt vagyok! Stanczik, s apai nagyapám még úgy írta a nevét, mint a középkoriak, s családfánk ágai is szorosán körbeölelik az ő korát, melyben élt.

Magyarországon Mátyás gyönyörű reneszánsz udvara virágzott, amikor a csörgősípkás, suhanc létére a lengyel királyi udvar kedveltje, Sándornál (*Aleksander Jagiellończyk*), de fűzzük össze udvari szolgálatainak idejét, hisz Öreg Zsigmondnak is jó tanácsadója volt (*Zygmunt Stary*), és végül Zsigmond Ágost királynak (*Zygmunt II. August*), aki „*legkedvesebb beszélgetőtársának*” nevezte a bolondot.

A földi világ dolgai nem fontosak! Csak a szeretet és a haza. Az emberek locsognak-fecsegnek. Mire való mindez? Vanitatum vanitas. Tán ennyi lehetett identitásának és lételméletének esszenciája, de mindezt megkoronázta a lengyelség érdekeinek elkötelezett és szívós védelme. Ezt tartotta életében a legfontosabbnak, s tán ezért alakult ki körötte oly színes és gazdag anekdota-irodalom.

Már születési helye, ideje is megosztja a történészeket, irodalmárokat. A levéltári források szűkössége miatt egyesek úgy gondolják, hogy 1480–1570 között élhetett. Más szakemberek úgy tartják, hogy a Német Lovagrend elleni küzdelemben már részt vehettek a Stańczykok, nevezetesen a teuton lovagokra vészt hozó 1410-es grünwaldi csatában. Egy elblagi (Észak-Lengyelország) közkeletű história azt beszéli, hogy Grünwaldnál hét Stańczyk fiú indult harcba, de csak egy tért vissza élve, a legfiatalabb, s csak ennyit mondott anyjának: „Fiaid és bátyáim győztek.”

Na de mikor bukkanhatott föl a leleményes és szókimondó Stańczyk, több király kegyeltje?

Attételes oklevélbéli utalásként tudunk bizonyos Jan Stańczykról, aki II. Jagelló Ulászlótól kapott nemesi címerével kapcsolatban bizonyos módosításokat kérvényezett 1491-ben. Ő lenne tán három király híres udvari bolondja? Vagy talán inkább ő a vagyonszerző ős (primus aquirens), mivel, ha hihetünk a levéltári kutatóknak, a Niepołomicében szobrot kapott udvari csörgősípkás ekkor még csak 11 éves lehetett.

Fentiekből látható a Stańczyk-família bizonytalan eredete, de az mindenképp cáfolható ezen adatok alapján is, hogy Stańczyk alakját a lengyel reneszánsz írói és költői teremtették volna meg (Marcin Kromer, Łukasz Górnicki, Mikołaj Rej, Mikołaj Sęp Szarzyński). Ezt már csak szűk körű irodalomtörténeti csoport bizonygatja, fent említett írók, poéták műveire, áttételes bizonyítékokra hivatkozva.

Saját kutatásaim, valamint a Jagelló Egyetem munkatársaival folytatott levelezésem (1980–84) alapján arra a feltételezésre hajlok, hogy a család székhelye, ellentétben más kutatói körök véleményével, nem a Krakkó melletti Proszowicében lehetett, hanem a mai Malbork (volt Marienburg) közelében, egy lófárasztásnyira a Német Lovagrend fellegvárától, mondhatni, az ellenség szájában.

1437-ben Luxemburgi Zsigmond környezetében bukkan fel ismét egy Stańczyk. Zsigmond többször is tervbe vette a Német Lovagrend áttelepítését a magyar Délvidékre, pontosabban a Szörénységbe, hogy megakadályozza a török terjeszkedést. A lengyel csapások alatt meggyöngült teuton állam maradék hadereje

így jobb szolgálatokat tett volna a német-római császár szerint. Mint tudjuk, erre soha nem került sor. Mindenesetre a Stańczykok egyike figyelemmel kísérte a Német Lovagrend sorsával kapcsolatos fejleményeket, mivel a németeknek nem változott ellenséges politikájuk a lengyelekkel szemben.

Ismeretes az is, hogy 1525-ben a krakkói posztótéren Albert von Brandenburg, a Német Lovagrend nagymestere vazallusi esküt tett I. Jagelló Zsigmond lengyel királynak, s így a teuton lovagok területe is teljes lengyel függőségbe került. (Bár nevüket Porosz Hercegségre változtatják, s itt a kizárólagosan elfogadott vallás a protestáns lett.) Ennek ellenére, Zsigmond megvédelmezi az elbai (északi) németekkel szemben, sőt a német-római császár, V. Károly ellenében is a fiatal perszonálállamot. Később a Porosz Hercegség szövetkezik más szórvány német etnikumokkal, s főként a német-római császári erővel, generálják a lengyel-litván perszonálunió szétesését, és hozzájárulnak közvetlenül vagy közvetve az ország területvesztéseihez. (Lengyelország legnagyobb területe 990 ezer négyzetkilométer volt története során. 1795-ben már a negyede sincs.)

Nos, ezekhez az esztendőkhöz, évtizedekhez (a porosz csalárdához) fűződik az egyik legfrappánsabb Stańczyk-anekdota, a fentiekben ezért is részleteztük a történelmi körülményeket.

Jagelló Zsigmondnak vadászni támadt kedve, mégpedig kapitális medvére. 1533-ban óriási barnamedvét küldtek neki Litvániából dupla vasketrecben,

Stańczyk szobra Niepołomicében

állítólag majd tíz mázsát nyomott a vad. A niepołomicei erdőségekben szabadon is engedték, hogy a király kénye-kedve szerint elejthesse, s fejét várának lovagtermébe kitűzhesse mint trófeát.

A vadászat azonban rossz véget ért. A soktucatnyi felhajtó közül többeket szétmarcangolt a medve, és Zsigmond király feleségének, Sforza Bonának lova is megbokrosodott az őrjöngő vadállattól. A királynő lezuhant a nyeregből. Életét ugyan sikerült megmenteni, de mivel áldott állapotban volt, az ijedségtől és az elszenvedett sérülésektől elvetélt.

A szerencsétlenség után Zsigmond király elővette nagy haraggal Stańczykot – meséli az anekdota –, hogy miért menekült el gyáva módon a vadállat elől. Annyit válaszolt csupán az udvari bolond, hogy az ő eliszkolása teljesen érthető, mert nála jóval nagyobb vitézek is megfutamodtak, de az észveszejtő bolondság volt, hogy az egyszer már ketrecbe zárt medvét újra szabadjára engedték...

Stańczyk nem csupán a sikertelen medvevadászatra gondolt, hanem hogy kár volt Poroszország létrejöttének támogatása és megvédése, hisz újra ellenségekké váltak.

Magyarán: a Porosz Hercegség kordában tartása ugyanolyan nehéz lesz, mint az elszabadult vérmedve újrabefogása vagy leterítése... *Porosz hódolat (Hold pruski)* című festményében Jan Matejko, a lengyel romantika korának legnevesebb történelmi festője örökítette meg a posztótéri vazallusi fogadalmat is, amit soha nem tartott meg a Német Lovagrend utódállama.

Stańczyk búslakodik Szmolenszk elvesztése miatt (Jan Matejko, 1862)

Báthory Pszkov alatt (Jan Matejko, 1872)

Matejko több alkotásában is alteregójának választja Stańczyk alakját (saját arcát festi a képeibe), aki a lengyeliség nagy nemzeti problémáival foglalkozik. Különös feszültséget, ambivalenciát kölcsönöz ezeknek a képeknek, hogy egy bohócruhás férfi a haza legnagyobb kérdésein tépelődik (pl.: *Stańczyk búslakodik Szmolenszk elvesztése miatt*; melynek 21. századi aktualitásáról nem is szólok, hisz a nagy lengyel–litván korszak több századában Szmolenszk a pánok országához tartozott.)

A romantika korának alátűnése után is több karakteres, nagyszabású festő kedvelt témája Stańczyk, még ha elvonatkoztatott, egyéni formában is. Leghíresebbikük Leon Wyczółkowski.

A 16. század derekától a 17. század közepéig tartó időszak kétségtelen a középkori Lengyelország aranykorát jelenti, melyben az erdélyi Báthori István (1576–86) is fényes győzelmeket aratott. A legfontosabb, hogy Rettegett Iván hatalmas seregeit, melyek a Balti-tengerhez kerestek kijáratot, korridorot, visszaszorította és békekötésre kényszerítette, s egyben visszaszerezte Livóniát (a mai Lettország és Észtország területe). Rettegett Iván, ki főpapját is küldött-ségebe vette, ajándékokkal halmozta el Báthoryt.

III. Vasa Zsigmond (1609–18) lengyel király uralkodása alatt érte el a közel egymillió négyzetkilométeres országterületet Nagy-Lengyelország. Kevesen tudják, hogy Stanisław Zółkiewski nagyhetman 1610-ben a számbéli fölényben levő orosz csapatokat legyőzve, elfoglalta Moszkvát, s a behódoló orosz bojárok a kezére adták IV. Vaszilij cárt, akit fogolyként Varsóba szállítottak. Sőt, az orosz bojárok följárlották Zsigmond fiának magát a cári trónt is, de az akkor uralkodó vallási türelmetlenség miatt a lengyel király ezt nem tartotta biztonságos politikai-diplomáciai megoldásnak. Mindenesetre két évig időztek a lengyel pánok Moszkvában.

Nos, ezekre a dicsőséges időkre, Stańczyk hazafiságát megidézve, számos 19–20. századi költő, író utal. Bár ekkoriban már körbelengi az ő alakját a lengyel honfiúi eszmény titkos aurája. De az is igaz, ahogyan fordult a lengyel történelem sorskockája, s a nehéz idők próbája következett, akkortájt még inkább szeretett személyé vált a királyi udvarok bolondja, bíztak a titkos lengyel nemzeti erőben, mely nem más, mint az isteni kegyelem kisugárzása, s a régiek fohásza: *„Bolhácskák – szól a bohóc, csak haragítsatok –, // Phü! Elfújom a gyertyát, s nézhetek, hol vagyok”* – írta volt Jan Kochanowski *A bohóc* című kétsorosában, nyilvánvalóan Stańczykra utalva, nemzete iránti rendíthetlenségére.

1772 és 1795 között háromszor osztják fel Nagy-Lengyelországot a régi kegyeltek, megvédettek és magukat féltestvéreknek hazudott hatalmak. *„Hiszem – él a nemzet, mert tűri a kést,...”* – írja Cyprian Norwid keserűen, 1881-ben. De még előbb, mikor a magyarság is élet-halál harcát vívta 1848/49-ben, Juliusz Słowacki híres, *Hogyha lengyel...* című poémájának utolsó versszakát gyakran idézték: *„Bizony nem húsból, nem is vérből állnak, // kísértet-hősök, azok bizonyára, // lélekért íme lélekkel csatáznak, // ég tüzét szórják a páncél vasára.”* – Ez a meg nem adás és az összefogás ereje! Ami igazából összefűzi a lengyelt és a magyart. (Mint a mi nyolcvan huszárunk határtalan kitartása!!!)

Közben cibálják a hatalmas koncot a vértől megrészegülve. Elsőként a poroszok, kik Grünwaldtól kezdve csúsztak-másztak, mindenkit kiszolgáltak gerinctelenül. Megkapják Lengyel-Poroszországot, Ausztria Galíciát, Belorusz-szia nagy részét, Livland lengyellakta területeit. 760 000 négyzetkilométert – négy millió lengyelt vesztett Lengyelország!

Pedig időben figyelmeztetett Stańczyk: kár volt a medvét újra szabadon ereszteni!

Ismert tragédia ez a magyarok számára is: a „rég, jó barátok” kockát vettek köntösünkre!

Trianon álbékekötésekor szétszaggatták a magyart, s megágyazták a második világháború kitörésének biztos vulkánkürtőjét, s a többi szomszédos, általuk keletinek mondott ország közt a bizalmatlanságot, álságot s a testvérháború konkolyát vetették el, miközben ők sznobisztikus békében dózsöltek.

Soha nem feledem. 1978-ban jártam Jurisics Miklós megszentelt váránál. A kapubejárat bal oldalán fehér márványba vésett szavakra figyeltem föl: *„Köszönjük a művelt Nyugatnak, hogy ezer éven át védhettük őket... özv. Keletiné – 1920. június 4.”* – Ennyit a keletiségről...

Visszatérve a Stańczyk-históriára: a „bolond” utóhistóriája mind a mai napig sem ért véget. Az időrendet azért betartva elmondhatjuk, hogy az akkor már függetlenségét vesztett (1795-től 1918-ig) Lengyelország negatív és pozitív erői is felhasználták Stańczyk honszeretetét, persze a maguk javára fordítva, ahogyan ez a politikában szokásos.

A konzervatív, sőt megalkuvó értelmiség *Teka Stańczyka* címmel 1869–70 közt nyomtatott füzetekben terjesztette, hogy a nemzeti függetlenség kivívása fegyveres úton értelmetlen, kössenek békét a Habsburgokkal, sőt fejlesszék a kereskedelmet országaik között. Ne felejtjük: a magyar-osztrák kiegyezés 1867-ben jött létre! És azt sem, hogy jó száz évvel korábban a Habsburg Biro-

dalmat Lengyelország mentette meg Bécs alatt az iszlám áradattól. (Az osztrák hála!) Lengyelország az osztrák, orosz, porosz satuba volt szorítva.

Voltak azért harcosabb, hazaszeretőbb lengyelek is, kik Stańczyk igazi hon-szeretetét követték ebben a rettentő nehéz helyzetben is. A hazaáruló és gyáva Ludwik Wodzicki, Józef Szujski és társainak felkelés megszervezésével válaszoltak, annak ellenére, hogy három óriás vette körbe Lengyelhont.

Magyarország és Lengyelország egyaránt az első világháború végén nyerte vissza függetlenségét. A lengyelek negyed századon át tartották keleti határait az orosz nyomással szemben; Magyarország hozzávetőleg szintén ennyi ideig tartotta féken az oszmánt, hogy ne nyomulhassanak Európa szívébe. A nyugati országok megbecsülése még egyelőre hiányzik ezért a hatalmas véráldozatért...

Végezetül bemutatnám a Stańczykok egyetlen ránk maradt, feltételezett címerét, mely birtokomban van. Familiáris címermondata: Deo duce, comite gladio (Isten vezérel, a kard oltalmaz).

Források:

- Józef Kraszewski, *Stańszykowa kronika*, Wilno, 1827
 Stańczyk opis ujący lekarzy, KŁOSY XIX. – 1883
 Wójcicki K., *O Stańczyku*, Dz. Warszawa, 1827 VII; Rozm.,
 Lwów 1827. Kłosy XIV.
 Mihail Bobrzyński, *Stańczyk, odcczyt*, Czas 1883. Nr. 51.
 Mihail Bobrzyński prof., 1883. Nr. 46. – Nowa Reforma

Molnár Imre

A magyar–lengyel szakrális kapcsolatokról

(A közös múlt szent öröksége)

Bár a magyar–lengyel kapcsolatok genezise elvész az idők mélyében, mindannak alapján, amit az ezeréves magyar–lengyel barátságról tudunk, igazat adhatunk a lengyel nemesi gondolkodó, Stanislaw Worcell gróf állításának, aki szerint gyökereink már a távoli múltban „láthatatlanul összefonódtak és egymásba nőttek”.

Amióta írott forrásaink vannak, a két nép kapcsolata elmélyült, bensőséges viszonyról árulkodik, már Géza fejedelem idejében is. Nem lehet véletlen, hogy: népeink egy időben váltak keresztényé (Isten népévé) és alapítottak államot, de egyszerre formálódtak nemzetközösséggé is.

Történt mindez abban a Közép-Európában, ahol egymásrautaltságukat népeink (egyházi és világi téren is) kölcsönösen korán felismerték. Népeink egymásmellettsége mindkét fél számára kedvező feltételeket teremtett az államiság feltételeinek kialakulásához is, hisz ehhez elsősorban békés hétköznapiakra, s még inkább nyugalmas környezetre, biztos háttérre volt szükség. Ezt pedig elsősorban az ellenséggel szembeni hatékony védekezéssel, s ahol csak lehet, baráti kapcsolatok kiépítésével lehetett megteremteni. Márpedig védekezésre, történelme során mindkét népnek egyforma gyakran volt szüksége. Az ebből fakadó egymásrautaltságot – melynek kezdeteit számos mítosz, monda és legenda övezi – az egyház és az egyistenhit, azaz a szakralitás még inkább megerősítette, keretbe foglalta.

A kezdeteknél is, úgy tűnik, egyházi személyek és egyházi intézmények állnak. Mondhatnánk kissé profanizálva, a két nép szent frigyére ők adják az áldást. De őket is megelőzi egy olyan személy, aki égi és földi másában egyaránt közel volt/van mindkét nemzet lelkületéhez. Ez a személy pedig nem más, mint Szűz Mária. Sokatmondó az a gesztus, hogy földi emberben reménye nem lévén, Szent István élete végén a Boldogasszonynak ajánlotta fel koronáját, és vele országát is. Ez a felajánlás nem csupán egy ájtatos gesztus volt, hanem mivel maga a jog alkotója, tehát a szent király tette, törvényi erővel kimondott rendelkezés lett. Értelmezhető megmásíthatatlan érvényű végrendeletként, szent testamentumként is. Ilyen, az egész nemzetre vonatkozó felajánlást Szent István után másodikként, igaz jóval később, János Kázmér király (nem mellesleg Szent István nagy tisztelője s követője) végzett el a svédek felett aratott győzelem utáni megrendültségében, *Czestochowában*, 1656-ban. A svéd túlerő feletti győzelmet ugyanis, mint ismeretes, Szűz Máriának tulajdonította az akkor már teljesen kimerült és kiszolgáltatott lengyel védősereg.

Szűz Mária jelenléte szorosan összefügg mindkét ország történelmével. Fölfedezhető nemzeteink kultúrájának bölcsőjénél is, hiszen az első írott

nyelvemlékeink között mindkét országban ott vannak a Mária-himnuszok, gondoljunk csak a *Bogurodzica* kezdetű ősi lengyel énekekre vagy az *Ómagyar Mária-siralomra*. Ugyanakkor elmondható az is, hogy megannyi közös szentünk arcvonása magán viseli Mária személyiségjegyeit, hisz szinte mindegyikükről elmondható, hogy az erények gyakorlásában, Isten utáni vágyakozásukban példaképükként tekintettek az Istenanyára.

Az egyházi intézmények közül elsőként a Szent Benedek-rendről kellene szólni, melynek (népeink földjén felbukkanó) első szerzeteseit nehéz lenne nemzeti hovatarozás szerint csoportosítani. Mit is mondhatnánk pl. a rend egyik tagjáról, Szent Asztrik v. Atanázzól, aki István bensőséges barátja, s akit ő előbb apáttá, majd kalocsai érsekké léptetett elő. Egyes források szerint, Asztrik lengyel (vagy más szláv) származású személy volt, mégis Istvánnak hozott koronát, nem Meskónak. Mi több, a korabeli leírások szerint nem kis részben neki is köszönhető, hogy a korona Magyarországra, és nem Lengyelországba került. Bár ez utóbbi történés mikéntjére hosszú és bonyodalmas történeti elemzés után adhatnánk csak a valóságot legalább némileg megközelítő választ, mégis érdemes egyetlen apró részletre e helyütt külön is kitérnünk. Hevenesi Gábriel jezsuita történetíró leírja, hogy a pápa Szent Istvánnak a Szent Koronán kívül „apostoli királyi címet és keresztet (méghozzá kettős keresztet!) is adományozott, amely a „sas” helyett ezt követően immár az ország jelvényévé lett. A turulmadarat leképező sas tehát Szent István király uralkodásáig a magyar nép címerállataként (is) szerepelt, s nyilván az lenne ma is, ha át nem adja helyét a címerünkben attól kezdve mindmáig ott szereplő kettős keresztnek. Egy mai értelmezés szerint, lengyel testvéreink jelképük szerint is a sas népei maradtak, bátran szárnyalva, nemritkán szédítő magasságokba, míg mi, magyarok inkább a kereszt népének tudjuk magunkat, s nemritkán hibáinkat is, ránk zúduló szenvedéssel akarjuk kimagyarázni. *Az összefüggéseket kiegészítő további érdekes címertani adalékot jelent az Árpádok címerének piros-fehér színezete, amelyek ugyancsak a Piasztokig visszanyúlva, mind a mai napig a lengyel nemzeti színeket alkotják.*

Ha a lengyelek koronát nem is, de II. Szilvesztertől egy fontos intést kaptak a maguk számára. A lengyel koronát kérő küldöttség vezetőjének, Lambert püspöknek a pápa *Jan Dlugosz krónikája* szerint meghagyta: „Mivel itt az Úr-isten dolgáról van szó, nehogy a két nép közt (a lengyel és a magyar hadsereg közt) irigység és gyűlölet keletkezzék. Meghagyjuk és elrendeljük tehát, hogy átok meg Szent Péter és Pál apostolok haragja (a lengyel és magyar népi legendákban Szent István és Szent Adalbert közös átkáról van szó) érje azokat, akik először támadnak a másokra, akár lengyelek a magyarokra, akár magyarok a lengyelekre, míg tiszteletben tartják az egyházat és a tiszta keresztény hitet.” *A krónika szerint a pápa erre a döntésre Gábriel arkangyal intése nyomán jutott, aki ezt az üzenetet éjszaka, a Szentatya álmában megjelenve hozta. A budapesti Hősök terén ennek okán látható Gábriel arkangyal szobra a diadaloszlop tetején ma is, egyik kezében a Szent Koronát, másik kezében a kettős keresztet tartva. A pápa szavai szerint tehát a Szent Korona Isten szándékának megfelelően került a magyarokhoz, s érdekes, hogy ezt soha egyetlen lengyel uralkodó sem vitatta a későbbiek során. Asztrik püspök kezdetben annak a Szent Adalbertnek volt a kísérője, aki szintén fontos lelki kapocsként*

köti össze népeinket, egyházainkat, hisz bár cseh származású volt, életének fő művét Magyarországon és Lengyelországban alkotta meg. Ezért tartjuk őt számon István lelki nevelőjeként és a magyar, illetve a lengyel nép apostolaként. Az ő vértanúsággal megpecsételt élete, mondhatnánk, közös fundamentuma lett a magyar és a lengyel egyháznak. Nem véletlen, hogy mindkét nép legősibb egyházmegyéjének, Gnieznónak és Esztergomnak is védőszentjévé vált. Neki és Gellértnek nyilván fontos szerepe volt abban, hogy Szent István élete végén koronáját, és ezzel együtt az országot is a Boldogasszonynak ajánlotta. Erre utal az Esztergomi Bazilika díszkapuja, amely e felajánlás pillanatát ábrázolja Szt. Istvánnal, Szűz Máriával és Szent Adalberttel. A dombormű-ábrázolás értelmében *Mária Szent Adalbert közbenjárása nyomán veszi pártfogásába Szent István koronáját és országát.*

Feltehetően bencés remete-szerzetes volt Szent Szórád, a nyitrai Zobor-hegy, majd Skalka lengyel remetéje is, aki talán István hívására érkezett Magyarországra, ahová a Szent Kereszt mély tisztelete vonzotta. Nevét is ezért változtatta Andrásra. S bár semmi mást nem tett, mint egy fatörzs odújába húzódva bőjtölt és imádkozott, a nép annyira megszerette és szívébe fogadta, hogy halála után annak a Dunajec melletti dél-lengyelországi falunak, amelyből Szórád származott (Szwienty Swirard), Magyarországról minden évben egy hordókkal megrakott szekényi bort küldtek ajándékba.

A két ország (illetve az egyház) közti átjárhatóság fordított irányban is működött, hisz Boldog Szádok domonkos szerzetes prédikátor sikeres magyarországi működése után ment a lengyelországi Szendomír területére, hogy ott a tatárok által nyerje el a vértanúság koronáját.

A magyar–lengyel legendárium a Lysa Góra-i (ma Szentkereszt-hegy); Szent Imre herceg által történő kolostoralapítást ősi csodaszarvas-legendánkkal ötvözte egybe. A két nép lelki rokonságának bizonyítására szebb példát a fentiekől talán nem is lehetne felhozni. Népünk pogány eredetmondája, a csodaszarvas-monda úgy vált a lengyel–magyar közös legendárium részévé, hogy egy metamorfózison átesve még krisztianizálódott formában is fennmaradt, azaz a keresztény hagyománynak is szerves részévé vált.

Nyilvánvalóan nem tekinthető véletlennek az sem, hogy Szent István is Lengyelországba menekítette a lázadó Vazul gyermekeit, Andrást, Bélát és Leventét. Közülük az egyik, Bajnok Béla és a szépséges lengyel hercegisasszony, Richéza gyermeke volt a későbbi Szent László is, azaz a lovagkirály, akit a nép később Szűz Máriá-s királyfinak, angyalok királyának, vagy egyszerűen csak Lengyel Lászlónak nevezett.

Szent László és Boleszló uralkodásának idejéből van tudomásunk az első, valamiféle szerződésben is rögzített lengyel–magyar szövetségi viszonyról, amit Könyves Kálmán és Ferdeszájú Boleszló védelmi szövetségként erősített meg. Szükség volt erre az erős és jól működő szövetségre, hisz a világnak ezen fertályát, amelyen ma is élünk mi, magyarok és lengyelek, számos külső és belső ellenségtől kellett megvédelmezni keletről, nyugatról, északról és délről egyaránt. Mégis mi maradtunk meg itt, nem pedig azok, akik bennünket innét rendre el akartak takarítani. A magyar–lengyel szövetség tehát mindkét állam számára „tekintélyes előnyöket” és presztízst biztosított az európai politika színterén.

A két ország közti, fentebb is emlegetett sűrű és gyakori házasságokkal kapcsolatban a történetírás előszeretettel konstatálja, hogy ezek dinasztikus célokat szolgáltak, és elsősorban politikai jellegűek voltak. Igen, de ez a megállapítás így csak az igazság egy részét tartalmazza, mert a lengyel–magyar házassági kapcsolatok egy része a házasságon belüli megszentelt élet fényes példájává tudott válni. Példa lehet erre a Szandomíri Fehér Leszek leányának, Szalomeának és András magyar király fiának, IV. Béla testvérének, Kálmánnak a házassága éppúgy, mint IV. Béla leányainak, Kingának és Jolánnak lengyelországi frigye. Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. Endrének ugyancsak lengyel hercegnő, a kujáviai Fennena volt a felesége. Leányuk, az Árpád-ház utolsó „aranyágacskája”, Árpád-házi Boldog Erzsébet ugyan arra volt szánva, hogy továbbvigye az Árpádok dinasztiáját, ő azonban inkább az erények gyakorlásának szentelve magát, Istennek ajánlva, a svájci Töss kolostorában – számos szenvedés és csodajel közepette – élte le életét. Az ő törékeny életével véget ért egy csodálatos fejezete a szakralitással áthatott lengyel–magyar közös történelemnek. Ezzel megszakadt az Árpádok és a Piasztok közti dinasztikus kapcsolat, amely számos nagyszerű, szent személyiséggel tette gazdagabbá népeink és egyben az emberiség történelmét. A lengyel–magyar közös szentek sorának azonban ezzel, Istennek hála, nem szakadt vége.

Magyar szentjeink, mint az Árpád-háziak esetében láttuk, Lengyelországban nem érezték magukat idegennek, s ennek valószínűleg a legfőbb oka az, hogy azonnal rokonként fogadták be őket. Otthonosan mozogtak, éltek, alkottak, és nagy dolgokat vittek véghez. Méltán tarthatná őket számon a magyar–lengyel közös szakrális hagyomány, ha lenne ilyen. Otthon érezték, és máig otthon érzik magukat Lengyelországban az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek, a „pálosoknak” tagjai is, akiket a legenda szerint a Fekete Madonna kegyképével (amelyet a pálosok Hedvig királynőtől kaptak ajándékba) együtt Nagy Lajos király telepített le Czesztochowában. Czesztochowát a pálosok Lengyelország folytonos megújulásának központjává tették, míg az ő egykori magyarországi kolostoruk Nagymaroson, hála a kommunizmus áldásos tevékenységének, ma is Magyarország egyik legnagyobb börtöneként „szolgál”. A börtönt persze nem a pálosok vezetik. Nagy Lajos (Ludwig Wegierski) közös királyunk, aki nyilván tisztában volt a két nép közti szoros barátság erejével, úgy gondolta, hogy ha már ennyire közel vagyunk egymáshoz, miért ne élhetnénk egy közös állam gyermekeiként életünket, perszonalunióban egyesítette a két országot egymással. Így jött létre a Balti-, az Adriai- és a Fekete-tenger közt egy hatalmas, a lengyel–magyar közös akarattal fémmjelzett blokk, amely térség máig meghatározó felülete a közép-európai és ezen keresztül az össz-európai viszonyoknak.

Nagy Lajos ezenkívül még egy nagyszerű ajándékot adott a lengyel nemzetnek, mégpedig lányát, a felesége, Lokietek Erzsébet által szült Hedviget. Hedvig-Jadwiga, ragyogóan nemes személyiségével, bájával, intelligenciájával szintén csodákat művelt második hazájában, Lengyelországban. Jadwiga szentségével nemcsak az addig pogányságban élő litvánokat térítette meg, s hozta létre ezzel a lengyel–litván perszonaluniót, hanem anyja és elindítója lett egy új lengyel dinasztiának, a Jagellóknak, melynek családi címerében újra feltűnt a sas, az a madár, amely kezdetben a magyar címernek is része volt, a Jegellók óta viszont máig Lengyelország országcímere maradt.

A Jagelló-dinasztia egyik tagját, Kázmért, aki származásában is magyar volt (Albert–Erzsébet), Mátyás idejében a magyar főrendek a magyar trónon szerették volna látni. Ő Nyitraig be is vonult az országba, de itt lemondva minden jogáról visszatért Lengyelországba, pontosabban Vilnába, ahol fiatalon, Istennek szentelt életet élve halt meg. Szentté is avatták érte. E dinasztia tagja az az I. Ulászló lengyel–magyar közös királyunk is, aki a török elleni küzdelemben a várnai csatában halt vértanúhalált, mintegy előre jelezve a török háborúk által az országra váró hatalmas szenvedést és egyben feladatot is.

A török elleni kezdeti lengyel–magyar összefogás mintegy előrevetítve szimbolizálta azt is, hogy a török ellen az egész nyugati keresztény világnak össze kell fognia. A hatalmas nyomás előbb Magyarország, majd Lengyelország három részre való szakadásához vezetett. Ez az időszak a lengyel és a magyar nép tudatában szinte párhuzamosan erősítette fel az összetartozás tudatát. Báthory Istvánt követői többek közt azért ajánlották a lengyel trónra, mert „nagyon sok hasonlóság van a két nép között, ami nagyban megkönnyíti a megértést”. Elmondták, hogy „a két nép szokásaiban, törvényeiben, és még ruházatában is nagyon hasonló. Fegyverzetük, katonai fegyelmük, vallásuk, szabadságszeretetük és életmódjuk majdnem ugyanaz.”

Erre a hasonlóságra építve ajánlotta Szántó István jezsuita tudós a pápának, hogy Rómában a „Collegium Germanico-Hungaricum” helyett magyar–lengyel kollégiumot alapítsanak, mert a magyarok gondolkodása sokkal közelebb áll a lengyelekéhez, mint a németekéhez. Ebben az ügyben egyébként maga Báthory is interveniált a pápánál, sajnos sikertelenül. Báthoryt ugyan szentté nem avatták, de Lengyelország fennmaradása érdekében elvégzett érdemeivel bátran sorolhatjuk őt szent elődei mellé. Nem véletlen, hogy amint Szent Kinga a „lengyel nemzet édesanyja” – ő a „nemzet atyjának” megnevezését érdemelte ki a hálás lengyel néptől.

A fent már említett összetartás-tudat oly szoros volt ebben az időben, hogy miatta a lengyel nemesi rendek egy része saját vallási kötődését is hajlandó volt átlépni, amikor Báthory után a protestáns I. Rákóczi Györgyöt kívánták megválasztani a lengyel trónra, akinél mint Wisniowecki nevezetű követük mondta, „arravalóbb királyt nem találhatunk..., aki a mi legközelebbi szomszédunk, ki mindig figyelmes volt irányunkba, s ismeri szokásainkat és törvényeinket”. Majd ezt írja: „De különben is, nincs nép, nincs nemzet, mely a lengyelekkel szokásaira és természetére nézve annyira egyeznék, mint a magyar... melyhez egyébiránt is számos kötelék fűz.”

Ha Mohács után közös királyaink nem is, de közös szabadságharcaink annál inkább voltak. Különösen a Habsburg-ellenes felföldi szabadságharcok idején volt kiváló háttérország Lengyelország. Nem véletlenül kezdődik úgy az egyik legsebbebb kuruc dallam, hogy „Fordulj, kedves lovam, Lengyelország felé...”

Az összetartozás mellett a nehéz időszakok mindkét nép lelkében megérlelték a kiválasztottság tudatát is. Azt az érzést, hogy a két országot egymás után sújtó nemzeti tragédiák (a feldarabolás, országvesztés) egyfajta büntetésként következtek be nemzeteink életében. Mindez elsősorban azért következhetett be, mert nem feleltünk meg a korábbi, kiválasztottságunkból reánk háruló feladatainknak. E feladatok közül kiemelhetjük a kereszt, azaz a kereszténység védelmét, vagyis a keresztény hit hiteles megélését. Új küldetéstudat kialakí-

tására volt tehát szükség. E téren is számos hasonlóságot ismerhetünk fel a két nép között. Lengyelországnak a keletről jövő tatár, majd kozák betörések sora, Magyarországnak előbb a tatár, majd a délkeletről jövő török előrenyomulás okozott számtalan szenvedést. A közös veszély megerősíti az összetartozás-tudatot is, így nem csodálkozhatunk azon, ha mindkét nép tudatában ugyanazok az eszményképek jelennek meg, és termékenyítik meg a korszak gondolkodóit. A török veszély korában pl. a humanistákat, akik az elsők között hirdették meg, hogy országainknak a kereszténység védelmezőivé kell válnia. A magyar–lengyel hagyományok folytatását ekkor, Magyarország elvesztével az erdélyi fejedelemség vállalta fel. Báthory István például már tudatosan vállalva tűzte ki célul, hogy Lengyelországot, és tervei szerint később vele együtt az őáltala felszabadított Magyarországot, Európa, azaz a keresztény világ védőbástyájává teszi. Báthory, miként a humanista katolikus papok vagy a református prédikátorok egyaránt, úgy vélte, hogy e cél eléréséhez vissza kell térni a hit, az Istenhez való hűség útjára. Mert bár a török, tatár, kozák, orosz veszedelem felfogható ugyan Isten büntetéséül, de e tézisnek igaz a másik oldala is, hogy Isten eltűri azok bűnhődését, akiket szeret, mert a szenvedéseik által is javukat tudja (akarja) szolgálni. Ilyen eszközökkel akarja javítani, nevelni övéit. Számunkra ebben a kontextusban a pogány törökök voltak Isten ostorai, Lengyelország számára azzá váltak a protestáns csehek, majd később az ortodox oroszok, a lutheránus németek. Talán ekkor fogalmazódik meg a „co polak, to katolik” jelszó is, s ebben a kontextusban érthetővé válik az is, hogy Lengyelország három megszállt része közül mért épp a katolikus Habsburgok által uralt területeken konszolidálódott leghamarább az élet. Zrínyi *Szigeti veszedelem* című művében a magyar–török harccal párhuzamosan az égben is harcba szállnak egymással a jó és a gonosz erői. Mondani sem kell, hogy ebben az esetben a gonosz megtestesítői a törökök, míg a Lengyelország felosztásának idejében élő Mickiewicz *Ősök* című művében az orosz cár válik a gonosz megtestesítőjévé. A lengyelek és a magyarok üldöztetése tehát ebben az esetben – az első keresztényüldözéshez hasonlóan – egyenlővé válik a kereszténység üldözésével, amiből logikusan következik, hogy szenvedésük Krisztus szenvedésével azonos (vagy legalábbis azonosítható).

Egy ponton azonban lényeges különbséget fedezhetünk fel magyar és lengyel viszonylatban egyaránt a korábbi szakrális hagyományok újjáéledésében. Míg a az Árpádok és a Piasztok idejében Krisztus szenvedésével egy-egy kiemelkedő személyiség képes csak azonosulni, lásd közös szentjeink számtalan alakja: Szent Adalbert, Szent Kinga stb., ez utóbbi esetben már egy egész nép azonosítható a krisztusi méretű gigantikus szenvedéssel. Lásd a *Lengyelország Keresztre feszített Krisztus* című Csoóri-verset vagy Márai híres *Mennyből az angyal* című versében a „Népek Krisztusa, Magyarország” verssort, melyekben a lengyel–magyar messianizmus irodalmiasított változatával találkozhatunk. E két utóbbi, modernnek számító költőt azért idéztem segítségképpen, hogy jelezzem, az újkori történelem által megfogalmazott toposzok mennyire jelen vannak egészen a XX. század végéig tartó közgondolkodásunkban is. Élnek és hatnak történelmünkre, és benne nemzeteink tagjaira. Hitet és erőt sugároznak. Ha a szabadságot elnyomó cár a gonosz megtestesítője, akkor vele szemben a „Szabadság” védelmezése Isten ügyének védelmezését jelenti. E teremtő

mítoszok jelenléte ebben a szemléletben azt is kifejezte, hogy az így felfogott szenvedés (bármily nehéz történelmi időszakban) nem lehet hiábavaló. Az Isten nemcsak saját magunk bűneiért sújt minket, de a szenvedést (Fiához hasonlóan) más népek javára, sőt akár az egész emberiség érdekében kell elszenvednünk. A szenvedést pedig, akárcsak Krisztus életében, a feltámadásnak kell majd követnie előbb vagy utóbb. Mi több, ez a szenvedés egyúttal érdemszerző szenvedés is. Slowacki a XIX. században szinte profetikusan megjövendöli, hogy a lengyel népet szenvedései szellemi útmutatóként érdemessé teszik majd más népek vezetésére. Olvasva Slowacki egykori jóslatát, nem csoda, ha mindannyiunk tudatában II. János Pál pápa képe és az emberiség javára végzett nagyszerű szolgálatának víziója merül fel.

A küldetésben kollektivizálódott nemzettudatnak azonban van egy lehajló ága is, ez pedig a „nemzethalál” víziója, amely már sokkal inkább a magyar, mint a lengyel nemzettudatra jellemző megnyilvánulás.

Az ilyen mélypontokban volt szükség leginkább a nemzet lelkierejét megtestesítő korábbi példaképekre, a lengyel–magyar közös szentekre, akiknek élete elvetett magként lelki értelemben hoz százszoros és ezerszeres termést. Ugyanezt nyilatkozta Wyszynski bíboros is, amikor azt mondta: „az ősi hagyományok alapján, Európa lelki megújulását kell szolgálnia Lengyelországnak”. Wyszynski, börtönből való szabadulása után, 1956-ban, ugyancsak Czestochowában ismételte meg János Kázmér király felajánlását (*az ellenség ezúttal nem a svédek, hanem a kommunizmus képében ostromolta Lengyelországot*), és ettől kezdve Mária Lengyelországnak is királynőjévé vált.

E mába nyúló elmélkedés befejezéseként idézzük talán fel a Kossuthtal és Teleki Lászlóval is együttműködő Stanislaw Worcell gróf szavait, aki párizsi emigrációjába kényszerítve, a két nép közös sorsáról elmélkedve azt írta: „A nemzetek politikája kölcsönösen kapcsolódik egymáshoz. Az egyik léte feltételezi és garantálja a másikat. Ez a szolidaritás látható a magyar és a lengyel történelemben”..., majd hozzáfűzi, tudni kell azt, hogy „mindkét nemzetnek ugyanazon küldetése és hivatása van, és ezt szolidárisan kell teljesítenie, mert az egyik életképessége a másik életképességétől függ... Nem üres, sem véletlen rokon érzés, hanem nyolc évszázad történelme kapcsolja össze a magyarokat és lengyeleket: közös vereségeknek és közös győzelmeknek, a nagyságnak és a közös, bár nem egyidejű megaláztatásnak emléke, az európai küldetésnek hosszú közössége kapcsolja őket össze. Mind a két nemzetnek közös barátai és ellenségei lesznek, mert az mentalitásukból és földrajzi helyzetükből következik. Egyszerre emelkedtek, egyszerre virágoztak, egyszerre hanyatlottak, ezért ismét egyszerre fognak újjászülni és kizöldülni, dúsabban, mint egykoron.”

Úgy legyen!

Cséby Géza

Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király

(Történelmi morzsák a nagy fejedelem és király életéből)

A korabeli krónikák szerint, felettébb meleg volt 1588. május 23-án, amikor örök nyugalomra helyezték Báthory Istvánt, Lengyelország királyát. A minden bizonnyal konzervált testet már másfél éve Grodnóban, a király halálának színhelyén őrizték, hisz Báthory 1586. december 12-én hunyt el. (Grodnó [Hrodna], ma Fehéroroszország)

Nem volt ez különleges. Ugyanis meg kellett várni az új király, III. Zsigmond rendek általi megválasztását, s ő volt hivatva a temetési ceremóniát elvégeztetni.

A király hült tetemét tehát Grodnóból danckai (Gdańsk) mesterek által készített, díszes ónkoporsóban szállították először Łobzowba, majd onnét a koronázó királyi székhelyre, Krakkóba. A királyi holttestet a Szent Flórián-templom előtti téren ravatalozták fel, ahol a gyászmise is elhangzott. Hatalmas tömeg állt a koporsó körül, minden rendű és rangú ember. A szentmisét követően a koporsót szállító szekér elindult a városon át a Wawelbe, a krakkói királyi várba. A korabeli leírások szerint, a gyászmenetben mindenki égő fáklyát vitt. S ekkor óhatatlanul eszünkbe jutnak Arany János gyönyörű sorai a *Toldi estéjéből*, amelyek hasonló szituációt örökítenek meg:

*És még akkor este, alkonyi homályban
Nagy sor fáklya indul útnak Budavárban:
Messziről azt hinnék: ott megyen, ott ballag,
Hogy Toldit kísérje, valamennyi csillag.*

Ott haladt tehát a papság, a lengyel és litván földesurak, lovagok, utánuk harminc, fekete bársonnyal letakart lovat vezettek, majd az udvar hú emberei következtek a sorban.

A gyászmenetben haladt az új király, III. Zsigmond és felesége, Habsburg Anna, egész udvartartásukkal együtt. Ott volt a svéd királylány, Anna (Vasa) – III. Zsigmond testvére is, Jerzy Radziwiłł kardinálisnak és Báthory két unokaöccsének, András kardinálisnak és Baltazárnak kíséretében. A menetben ott vitték a koronázási ékszereket. A királyi zenekar és énekkar latin psalmusokat énekelt.

A temetésről magyar leírás is van, melyet az Országos Levéltárban őriznek. Roppant érdekes, mert első kézből kapunk részletes tudósítást a szertartásról. Ideidézek egy részt:

Azután jött két lovag úr, az urak után 38 lovas fegyverben öltöztén, mindeniknél egy-egy zászló volt. Azután egy lovas ember jött, kinek mind lova, maga merő fínyes fegyverben volt, kezében egy meztelen hegyes tört hozott, a markolatjánál fogva feltartván, ez Wesselényi Ferenc volt.

Aztán különb-különb színű tafotával béborított lovakat vittek, kiknek a két oldalokon, papírosra írva a király neve és címere volt, ez ló volt 30, a kik ezeket a lovakat gyalog hozták, mind fekete gyászruhában voltak, az utolsó lovat fekete szerszámban levő öltözetben vitték.

Az után egy lovas ember jött, ki pénzt hánya az úton.

Azután vittek 29 különb-különb féle aranyas bársonnyal béborított jeles koporsókat, mindeniket gyászruhában öltözött négy-négy ember vitte. Az után jött egy ember, kinek mind lóva, mind őmaga merő fekete aranyas fegyverben volt öltöztetve, kezében volt egy fekete kópia, a kópiban egy fekete süveg, abban volt egy bokor fejr darutoll, az jegyezte azt, hogy vajdaságában Bekes reá menván, a tollat fejéből ki nem szaggathatta, hanem azután nagy Victoriával (diadallal) ment bé a lengyel királyságra és holtig diadalommal bírta a királyságot.

Amellett ment egy finyes fegyverben öltözött ember lovastól, kinek egy aranyas hegyes tőr a hegyivel lefordítva volt kezében. Azután egy ember fekete fegyverben lévén mind lovastól, vitt kezében egy fekete kópia, az hegyivel lefordítván. Azután királynak egy pej lován jüvén egy ember, Zramalla Castellán, kin a királynak szederjes kamuka dolmánya és nyusztal bélétt veres subája volt, fejében egy bokor kolcsag toll, süvege, csizmája, sarkantyúja in summa minden öltözeti olyan volt, mint a király életében amiképpen járt, kit látván a nép, inkább siratott, hogyses koporsóját nézte volna.

Azután gyászba öltözvén sok urak, sok nemesek égő szövétnekkal mentenek. Azután kámzsába öltözött éneklő papok mentenek 30. Azután három úr gyászban lévén, egymás mellett mentenek, kiknek egyike a koronát, másika az almát, harmadika a jogart vitte. Elöttök ment egy úr, ki kezében egy meztelen tört vitt.

Azután sok égő szövétnekkal gyászruhában lévő emberek mentek 40. Ezek után a szekeret, kiben a király teste volt, 12 ló vonta gyász ruhába öltöztetvén, amely fekete bársonnyal a koporsó bé volt burítva, az annyira kiért, hogy az utcát is befogta, az hátulja is messzire ki..., ennek a szélit kétfelől 12 úr, az hátulját gyászban levő 60 úr viselte kezében.

Ezek után ment az új király, a királyné, az új király is gyászban volt, az új királyné is sok asszonyokkal gyászban volt, és a koporsó után az új király több sok urakkal együtt ment.”

A királyt két koporsóban (egy tölgyfa és egy ónkoporsóban) a waweli székesegyházban helyezték örök nyugalomra. A tölgyfa koporsó oldalán – lengyel szokás szerint – megfestették Báthory István portréját. Háromnapos gyászt rendeltek el, így május 24-én és 25-én is gyászmisét tartottak több krakkói templomban.

De ki is volt somlyói Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király, kinek temetése ily pompával zajlott Krakkóban?

1533. szeptember 27-én született Somlyón. Apja, Báthory István, (1477–1534), Szapolyai János király alatt erdélyi vajda, édesanyja Telegdi Katalin (1492–1547). Birtokaik Erdélyben és a Partiumban is voltak.

Apja a kis István születését követően (azaz nem egészen 6 hónappal később) meghalt. Ezért Várdai Pál esztergomi érsek vállalta nevelését, majd az

1540-es években I. Ferdinánd bécsi udvarában apródoskodott. Humanista műveltséget szerzett, Bécsben és Padovában tanult. A reformáció időszakában is megőrizte katolikus hitét, s talán ez is közrejátszhatott abban, hogy 1543-ban I. Ferdinándtól adományként megkapta Szatmárt. Bécsi tartózkodását követően, 1551-ben hazament Erdélybe. Az 1556-ban Lengyelországból Erdélybe visszatérő *Izabella* és *János Zsigmond* hívéül szegődött, sőt ő köszöntötte a rendek nevében a Kolozsvárra érkező királynét. Ez egyértelműen bizonyíték volt arra, hogy a három részre szakadt országban az erdélyi fejedelemséget óhajtotta szolgálni.

1559-ben megkapta Erdély legjelentősebb katonai pozícióját, a váradi főkapitányságot, és követként Bécsbe küldték. Ekkor 26 éves. I. Ferdinánddal 1563-ban sikerült kétévi fegyverszünetet kötnie, ám János Zsigmond újra kezdte a háborút. Ezen az új uralkodó, II. Miksa császár (I. Miksa néven magyar király) annyira feldühödött, hogy az 1565-ben ismét Bécsbe érkező Báthoryt elfogatta és két évig prágai fogságban tartotta.

A prágai intermezzo után Báthoryt ismét Erdélyben találjuk. Egyre feljebb emelkedett a ranglétrán, Gyulafehérváron 1571. május 25-én vajdává, tulajdonképpen fejedelemmé választották, amely döntést a szultán is megerősítette.

Az 1571-ben elhunyt János Zsigmond és a speyeri egyezmény szerint, Erdélynek II. Miksa uralma alá kellett volna kerülnie. Ha ez valóban megtörténik, osztrák nyomásra Bekes Gáspár, Erdély egyik legvagyonosabb főura lett volna az erdélyi fejedelem (vajda). Báthory azonban mindent elkövetett, hogy Erdélynek megmaradjon a szabad fejedelemválasztás joga, melyet a török fennhatóság lehetővé tett, de amelyet az osztrák uralom megtagadott volna. Ezért a császári udvarhoz hű trónkövetelővel, Bekessel szemben fellépett, és le is győzte őt a kerelőszentpáli csatában (1575). A fejedelem a Bekes-pártiakat felkoncoltatta. Elfogta az akkor Bekes pártján harcoló Balassi Bálint költőt is, de vele szemben nem alkalmazott retorziót, sőt a későbbi időben szoros kapcsolat alakult ki közöttük. Miksa nem tudott mit tenni, jó képet vágott a dologhoz.

Erről a csatáról írt később hosszú verset, balladát *Pókainé* címmel Gyulai Pál (1826–1909). Nem tudni, hogy a szerző miért „állt” a Bekes-pártiak, azaz a Habsburg-uralkodóház mellé. Ugyanis özvegy Pókainé, a Bekes oldalán harcoló fiait elfogó Báthoryt átkozza meg. A versben Báthory embertelen cselekedetre szánja el magát, úgy, hogy csak az egyik fiút akarja kivégeztetni, s az anyának kell választania, melyiket. A vers részlete:

*Emelkedik a nap már a hegyek fölé...
Kelj föl párnáidról, özvegy Pókainé!
Tárogató harsan, tenger nép az utcán:
Szent-páli csatából jó Báthori István.*

*Fölkel és kitekint, semmit nem hall, nem lát,
Csak csörgő láncok közt két szerelmes fiát.
És csak annyit mondhat, több ereje nincsen:
„Báthori, Báthori, verjen meg az Isten!”*

*A két fiú hallgat, az ablakra fölnez:
Büszke, szabad homlok, sebzett arc, békós kéz.
Könny, sóhaj, fájdalom, mélyen eltemetve,
Hogy a sokaságnak ne telhessék kedve.*

*„Ti fiaim vagytok, anyátok vagyok én
– Kiált Pókainé föleszmélve büszkén –
Övé a győzelem, miénk a becsület,
Oh de hogy lássalak vérpardon titeket!”*

A 22 versszakos költemény 1851-ben íródott, így még furcsább, hogy a költő a Habsburg-párt híveit teszi meg pozitív, bár elbukó hősöknek.

*

Báthory, miután megerősödött fejedelmi trónján, visszavette az elődei által eladományozott birtokok jó részét, kiváltságok adományozásával támogatta az ipar és a kereskedelem fejlődését, bányákat újított fel, a külföldiek számára szabaddá tette a kereskedést.

Erdély a Portának évi 10 000, majd 15 000 aranyat fizetett adó gyanánt. A békés viszonyok mellett ez nem volt túlzóan megterhelő, ugyanakkor biztosította a szultán jóindulatát. Gondoskodott Erdély védelmének kiépítéséről. Jelentős célokat áldozott kulturális célokra (pl. a kolozsvári akadémia megalapítása, 1581). Befogadta Erdélybe a jezsuitákat, bőkezűen támogatta a katolikus egyházat, de az egyházi ügyekben lényegében nem avatkozott be. Az unitárius vallás – írja az *Új magyar életrajzi lexikon* – nem miatta, hanem saját belső meghasonlása miatt vesztette el vezető szerepét.

Báthory udvarában itáliai egyetemeken végzett értelmiségiekkel vette magát körül. Innen indult például a Wesselényiek és a Bethlenek felemelkedése is. Maga a fejedelem kiváló politikai író volt, levelei stílusremek. Kiválóan játszott a zongora egyik ősen, a virginálon, amelyet szobájában tartott. Uralkodása idején volt Erdély első aranykora.

*

Most térjünk egy kicsit északabbra, Lengyelországba, és tekintsük át az éppen aktuális történelmi, politikai helyzetet.

Ebben az időben, 1572. július 7-én halt meg az utolsó Jagelló-házi király, II. Zsigmond Ágost. A nemesség erős királyt akart, aki nem tör abszolút hatalomra, azaz a nemesség jogait nem korlátozza, de kemény kézzel védelmezi az országot. Többen jöttek számításba, végül a Valois-házból származó francia Henrik (Henryk Walezý) került a trónra. Esetében, ahogy mondani szokták, „üstökét a nemesség tartotta kezében”. Számos olyan törvényt írtattak alá vele, amelyik a királyi hatalom szűkítését volt hivatva szentesíteni. Henrik egyre rosszabbul érezte magát Lengyelországban, s amikor bátyjának, a francia királynak haláláról értesült, titokban elhagyta Krakkót. Franciaországba ment, ahol III. Henrik néven királlyá koronázták. Ekkor 1574-et írtak.

Lengyelországban interregnum következett be. Két ellenfél feszült egymásnak: II. Miksa német-római császár, akit a litván bojárok és a lengyel főneme-

sek egy része támogatót, valamint Báthory István, akit a Habsburg-ellenes nemesség támogatót, élén Jan Zamoyski gróffal. A nagy szembenállásnak Miksa hirtelen halála vetett véget. Báthorynak felajánlották a trónt, de el kellett vennie a nála jóval idősebb Jagelló Annát (1523–1596), I. (Öreg) Zsigmond lengyel király és Bona Sforza lányát, az utolsó Jagelló-házi király hűgát. Anna 10 évvel volt idősebb Báthorynál. Báthory ekkor 43, Anna 53 éves.

A nemesek megszavazták Báthory trónra kerülését, és Báthory azon nyomban Krakkóba sietett. 1576. május 1-jén a krakkói Wawel székesegyházában királlyá koronázták. Miután Miksa meghalt, már csak a renegát Gdańsk városával kellett elismertetnie uralmát. Ezt meg is tette. Bevonult Gdańskba, s ekkor vele együtt ment a tenger mellékre a már említett katona, neves költőnk, Balassi Bálint is.

Báthory lengyel királyként sem mondott le az erdélyi fejedelmi címről. Persze egyszerre két helyen nem lehetett, ezért bátyját, Kristófot tette meg erdélyi vajdává, majd ennek halála után Kristóf fiát, Zsigmondot. Zsigmond még kiskorú volt, ezért három helytartóból álló triumvirátus irányította az ügyeket. Báthory mindvégig rajta tartotta szemét Erdélyen. A Krakkóban székelő erdélyi kancellária útján folyamatosan intézkedett. Arra is volt ereje, hogy a Királyi Magyarországától visszaszerezze Nagybányát.

Lengyelországban is igyekezett erősíteni a központi hatalmat. Rendbe tette a gazdaságot, a rendektől független zsoldos hadsereget hozott létre, amelyben szívesen alkalmazott erdélyieket. (Volt, amikor ötezer erdélyi is harcolt seregében.) Jellemző rá, hogy a lovasság parancsnokává tette azt a bocsánatot nyert Bekes Gáspárt, aki korábban ellene harcolt. Az Egert védő Bornemissza Gergely fiát, Jánost is Báthory oldalán találjuk.

Báthory idejében élt a legtöbb magyar Krakkóban. Korabeli feljegyzések, dokumentumok szólnak a magyarok mindennapjairól. Az erre vonatkozó, Krakkóban található dokumentumokat a Jagelló Egyetem professzora, Waclaw Urban dolgozta fel. Itt kell megemlíteni Báthory udvari papját, Stanislaw Sokołowskit, a kleparzi Szent Flórián-templom prépostját. Maga Sokołowski tanult ember volt, doctor utrisque juris. Feljegyzték, hogy prédikációi nagyon tetszetek Báthorynak.

Hiába volt a remek királyi vár Krakkóban, Báthory inkább Grodnót választotta tartózkodási és folyamatos lakhelyéül. Nem véletlen, hogy ez az időszak volt a város aranykora.

Báthory legnagyobb lengyel támogatója a már említett Jan Zamoyski gróf volt, mágnás, kancellár, humanista, mecénás, bölcsész, szónok. A kapcsolat olyannyira szoros volt, hogy Báthory hozzáadta Kristóf bátyja Griseldis leányát.

1579-ben Báthory megalapította a Vilnai Egyetemet, amely mind a mai napig működik. Nem véletlen, hisz Báthory a lengyel királyság és a litván nagyfejedelemség uniójának volt királya, fejedelme. (Az unió 1385 és 1795 között állott fenn.)

Báthory külpolitikája is eredményesnek bizonyult. A lengyel történetírók csak azt vetik a szemére, hogy nem ismerte fel a Balti-tenger jelentőségét, főleg a svéd szövetségben rejlő lehetőségeket. Nem kétséges, hogy Báthory Lengyelország érdekei mellett figyelemmel volt a magyar (és elsősorban Erdély) érdekeire. *Hopp Lajos* történész erről így ír: „*Báthory a császártól*

függetlenített erdélyi fejedelemségét a független magyar állam helyreállítására bázisának tekintette; a lengyel trón elfogadásával közelebb került nagy horderejű politikai elképzelései megvalósításához (...) Az összefogás új rendszerének kiépítése táplálta azt a biztató távlatú politikai elgondolást, hogy a lengyelországi támogatás elősegítheti az államilag újraegyesítendő önálló magyar királyság erdélyi közreműködéssel történő helyreállítását, de a török függőség megszűnését is.”

Mindennek eléréséhez egy erős és nagy Lengyelországra volt szükség. Az 1579–1581-ben három hadjáratban győzte le az oroszokat. Visszaszerezte a lengyelek számára Rettegett Iván cárral szemben elvesztett területeiket. Előbb Polock várát foglalta vissza, majd Velikije Lukit ostromolta sikerrel, végül Pszkov ellen vonult.

A cár, látva Báthory előretörését, politikai lépést határozott el. Követei felkeresték a pápát, és kilátásba helyezték, hogy békekötés esetén katolizálnak. A pápa Antonio Possevino itáliai jezsuita szerzetes közvetítésével békeszünetre szólította fel Báthoryt. Ez meg is történt 1582-ben Jam Zapolszkijban. Lengyelország sikerei így is nagyok voltak. A további orosz hódításokról Báthory csak a cár 1584-ben bekövetkezett halála után szőtt terveket. Ugyancsak tervei voltak a török elleni háborúhoz is. (A cár persze nem katolizált.)

Távolabbi politikai terveit, azaz Lengyelország – Magyarország és Erdély államszövetségét sem sikerült megvalósítania korán bekövetkezett halála miatt.

A történészek szerint váratlanul halt meg Grodnóban, kedvelt városában 1586. december 12-én. Ekkor több legenda is felröppent. Talán a legerősebben az a feltevés tartotta magát, hogy a királyt megmérgezték, mert élete végén a mérgezéshez hasonló tüneteket produkált. Ma azonban a korabeli leírások, az 1877-es és 1930-as sírfelbontás adatai alapján világosabb képet kapunk. Az 1877-es leírás szerint Báthory maradványait viszonylagosan jó állapotban találták, de az egészet nem tudták tüzetesen átvizsgálni. A koporsóban lévő bársonypárnán nyugvó megbarnult koponyán még jól kivehetőek voltak a barna bajusz- és szakáll-maradványok. Megtalálták a halotti koronát, az országalmát és a jogart is. Sem a testet, sem a kezeket nem lehetett látni, mert az arannyal átszőtt takaró a test alá volt hajtva, és nem akartak nagyobb sérüléseket okozni a tetemen. Ne felejtsük el, 1877-et írunk. Nem sok változást tapasztaltak az 1930-as sírfelnyitás alkalmával sem. Több rajz és korabeli fotó is készült a feltárásról.

Hosszú éveken át izgatta tehát Báthory halála a történészeket, orvosokat egyaránt. Végül mit is sikerült megállapítani?

Báthoryt saját korában is energikusnak, egészségesnek írták le. Mai tudásunk szerint azonban az egyik, testi gyötrelmekből leginkább szenvedő uralkodó volt. Egy ifjúkori szerencsétlen kutyaharapás következtében fellépő tályog, fekély, egész életén át kínoztta. Egészségi problémáiról Bécsben is tudtak. A császárvárosban tartózkodó Báthory ugyanis kataleptikus rohamot kapott, amit akkor részben epilepsziával is azonosítottak. A rohamot valószínűleg a soha be nem gyógyuló fekélyes seb váltotta ki, amit az udvari orvosok rendre meg akartak gyógyítani – mindhiába.

Betegsége 1585-ben, egy évvel halála előtt súlyosbodott. Ezért 1585. április 17-én Krakkóban Báthory fogadta I. Erzsébet királynő tanácsadóját, az

okkultista, alkimista John Dee-t. Arról semmi feljegyzés nincs, hogy a Dee által alkalmazott gyógymódok hatottak-e. Csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Egy bizonyos, az egyre betegebb Báthory érezte ereje fogyását, éppen ezért 1585. május 12-én végrendelkezett. Egészsége azonban szeptemberre javult, és ismét a politikával kezdett el foglalkozni. Főleg a keleti, azaz a lengyel–orosz politikai helyzettel, a Moszkva elleni háború terveivel. Ezeket a terveket hirtelen szakították félbe a decemberi események. Az egyik vadászon Báthory erőteljes nyomást érzett a mellkasában, amely görcs öt nappal később megismétlődött. Elvesztette eszméletét, fulladási rohamok törtek rá. December 12-én az utolsó rohamot már nem élte túl.

A király halála derült égből villámcsapásként érte Lengyelországot. A bár beteg, de mindig erősnek mutatkozó uralkodó halálát döbbenet fogadták. A mérgezésről szóló pletykák mellett furcsa volt Báthory két orvosának, Buccellinek és Simoniusnak a viselkedése, akik egymást okolták a helytelen kezelések miatt, amik meggyorsították az uralkodó halálát.

A mai tudásunk szerint három halálokot tarthatunk lehetőnek: szívszélhűdés, mérgezés vagy urémia. Az első két okra alig találni megbízható korabeli dokumentumokat, így ezeket valószínűleg el kell vetnünk. Báthorynál feltételezhetjük a családjában gyakori köszvényt. Az urémiát erősítik azok a szimptómák, melyeket a korabeli források is tartalmaznak: letargia, jelentkező unottság, szívritmus-zavar, mellkasi szorítás, bőr sápadtsága, olykor előtörő gyengeség, epilepsziához hasonló rohamok, tudatzavar, álomkór. Itt kell megjegyezni a király nemi aktivitásának hiányát is.

Az orvosi vélemények a legvalószínűbb haláloknak az urémiát tartják. A király teste nem tudta megfelelően szűrni a mérgeket, ráadásul mindezt súlyosbította a mértéktelen borfogyasztás. A test boncolását követően megállapították, hogy a királynak óriási veséi voltak, „akkorák, mint egy szarvasmarháé”. Azonban nem zárhatjuk ki a veseelégtelenség mellett az esetleges cukorbetegséget (nem gyógyuló sebek) és szívelégtelenséget sem.

A Báthory hamvait tartalmazó koporsót tehát a krakkói Wavel székesegyházának Mária-kápolnájában, erre a célra kialakított fali üregben helyezték el, majd az üreget befalazták. A kápolna falára később az olasz Santi Gucci, az özvegy királyné, Jagelló Anna utasítására, magyar vörös márványból, lengyel pinczowi mészkőből és alabástromból síremléket épített, rajta Báthory István félig fekvő, domborművű alakjával, többek közt Lengyelország és a Báthoryak címerével. Gucci ezt a síremléket tartotta fő művének, szignálta is. A síremléken latin felirat hirdette (az érthetőség céljából, az eredetihez képest kissé kiegészített változat):

D.O.M.
 STEPHANO BATHOREO, REGI POLONIAE,
 PACIS BELLIQUE ARTIBUS MAGNO,
 JUSTO, PIO, FELICI, VICTORI,
 LIVONIAE, POLOTIAEQVE DE MOSCHO VINDICI,
 ANNA JAGELLONIA, REGINA POLONIAE

PRAESTANTISSIMO CONIUGI M.F.C. M.D.XLCV.
 OBIIT PRIDIE IDUS DECEMB. M.D.LXXXVI.
 REGNAVIT ANNOS X. MENSES VII. DIES XII NATU LVI.
 DEO, REIP. POL. ET LITHUAN. POLOCIAM, LIVONIAMQUE
 RESTITUIT. ANNO DOMONI 1583.

„A legjobb és legnagyobb Istennek. Báthory Istvánnak, Lengyelország királyának, a béke és a háború művészetében nagynak, az igazságosnak, kegyesnek, boldognak és győztesnek, aki Livóniát és Polockot megszabadította a muszkától, a kiváló férjnek (állította) Jagelló Anna, Lengyelország királynéja 1594-ben. 1586. december idusa előtti napon halt meg. 10 évig, 7 hónapig és 12 napig uralkodott, 56 évet élt. Isten, a Lengyel Köztársaság és Litvánia számára visszaállította Polockot és Livóniát az Úr 1583. évében.” (Petneki Áron nyomán). A síremlék némileg öregíti Báthoryt, amikor 56 évesnek írja. I. István király, ahogy a lengyelek nevezik Báthoryt, 1533-ban született és 1586-ban halt meg, így csupán 53 éves volt.

A Krakóban megfordult magyarok mind meglátogatták Báthory sírját. Így tett 1657-ben Petrichevic Horváth Kozma (aki az országra támadó svéd hadak támogatójaként nem éppen lengyelbarátsága révén járt Krakóban), vagy később II. Rákóczi Ferenc, aki így írt Vallomásaiban: „Megtutatták nekem a várbeli székesegyházban Báthory István síremlékét, akinek a véreből származtam.”

Ha valaki ma szeretné meglátogatni Báthory sírját, észreveheti, hogy a székesegyház egyik oldalkápolnájában, a Mária-kápolnában láthatjuk Báthory síremlékét, de a koporsó a kriptában van. Miért?

Nos, erre Szádeczky Lajos történész ad magyarázatot, aki 1884-ben tudósította a magyar történészeket Báthory koporsója 1877-es megtalálásának körülményeiről: „Nem érdektelen tudnunk a conserválás történetét. A monumentum körül ugyanis a fal omladozni kezdett; Lepkowski, hogy megtudja, mi annak az oka, bontani kezdte a falat s így akadtak egy boltozatban Báthory koporsójára, a melyet a hagyomány szerint a kápolna másik részében hittek. A koporsót azután kiemelték, lefényképezték, külön is a rajta lévő domborműveket, sőt lefotografirozták magát a koporsóban nyugvó csontvázat is, melyet Matejko is lerajzolt – s aztán nagy ünnepélyességgel fényes közönség jelenlétében temették el újra a kápolna alatti sírboltba.” Tehát a koporsó azóta van új helyen. A rossz állapotba került fémkoporsót rendkívüli igényességgel restaurálták, és 2016. év eleje óta ismét a Wavel királyi kriptájában látható.

*

Báthory István a lengyelek nagy királya volt. Széles látókörű, tette kész országgyarapító, kiművelt, jó uralkodó. Viszonylagosan rövid regnálása nem tette lehetővé, hogy minden tervét végrehajtsa, de ezek a tervek egy nagy formátumú európai uralkodóról tanúskodnak. Halálakor a lengyelek fájdalmasan mondogatták: jobb lett volna, ha Báthory nem születik meg, de ha már megszületett, és lengyel király lett, akkor mindörökké annak kellett volna maradnia.

Báthory István alakja mind a mai napig elevenen él a lengyelek emlékezetében. Arcmásával pénzeket bocsátottak ki, számos utca, tér, iskola névadója, a legnagyobb lengyel tengerjáró hajó is az ő nevét viseli.

Amikor 1939. szeptember 1-jén a németek lerohanták Lengyelországot, Reményik Sándor megírta *Történelem* című versét:

*Kerelőszentpáltól Krakkóig az út
Hosszú volt – s mégis győzelmes-rövid
– Báthory! – pedig nem volt repülőd,
Motorkerékpárod. – Sem tankjaid
Nem voltak. Mégis, hatalmas karod
Erdélyi súllyal sujtott egyaránt
Székely pártütőt s orosz zsarnokot.
Futott előled gyáván, nyomorultan
Békés: a nevét meghazudtoló,
S futott előled Rettentő Iván:
Cár, minden oroszé, mindenható.
Apám ajkáról hallgattam először
Lázás-büszkén a zord tündér-mesét:
Volt egyszer hol nem: két országnak Őre –...
(Megfizetett a muszkának előre,
48-ért is! gondoltam titokban –
S megnőttem e gyermeki gondolatban –
S abban, hogy mindezt más magyarok nélkül,
Kicsiny Erdélyből csinálta vitézül.
S hogy elhagyott is: gondunkat viselte
Lengyelek Királya, Erdély Fejedelme.)
Hallgattam a zordon tündér-mesét
Apám ajkáról régi-régi télen.
Szunnyadtak az új kísértetek még.*

*Pilsudszky sírján dísz-őrséget áll most
Más hódító. Póz az, vagy becsület?
Mindegy. Te, ó Fejedelem s Király,
Zárd imádba kicsiny Erdélyedet.
A te sírodon lengyel ég alatt most
Dísz-őrséget – fájdalmasan lebegve
Aligha áll más, ha nem Pókainé
Árva, szegény – és kiengesztelt lelke.*

1939. szeptember

Szalai Attila

November 11. – A lengyel függetlenség ünnepe

*„S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.”*

(Vörösmarty Mihály: Szózat)

Annak megértéséhez, hogy mit jelentett a lengyel nemzet számára állami létének visszaszerzése 1918 őszén, több mint egy évszázad után, elengedhetetlen némi történelmi áttekintés. Szőrényi László irodalomtörténész Vörösmarty 1836-ban keletkezett *Szózatának* előtörténetét boncolgatva kimutatta, hogyan hatott a lengyelek érdekében folytatott magyar országgyűlési felszólalások retorikája, elsősorban Deák Ferenc retorikája az egész költeményre. Deák ugyanis indulatosan kikelt az egyik olyan konzervatív országgyűlési követ ellen, aki azt mondta, hogy nem kell törődni a lengyelekkel, minden nép úgyis ki fog egyszer pusztulni, egyik följön, másik lehanyatlik, mit kell azzal törődni, sírba szállnak, ennyi és kész. Deák rápirított: igen, lehet, hogy minden népre ez a sors vár, de akkor a többi néptől elvárható, hogy legalább a sír szélén ne nevéssen rajtuk és ne gúnyolja őket, hanem ejtsen értük könnyet. Szőrényi szerint tehát a *Szózatnak* a nagy záróképe ebben a deáki replikában gyökerezik, Vörösmarty itt a lengyelek sorsára utal, amit intő példaként állít honfitársai elé. Vessünk egy pillantást arra, hogy mi is történt a lengyelekkel!

A 18. század utolsó harmadát a lengyel történelem egyik különösen drámai időszakaként tartják számon. Az egykor Európa egyik legdemokratikusabb berendezkedésű államának tartott nemesi köztársaság végnapjait élte, feltartóztatlanul sodródott az anarchia felé. Ugyanakkor az országnak egyes vezetői, akik tisztában voltak ennek lehetséges következményeivel, olyan erőfeszítéseket tettek, amelyeket a történészek nemegyszer forradalmi jelzővel illetnek. Nevezetesen, korszerű reformokkal át akarták alakítani a hagyományos rendi struktúrát, biztosítani a vallási türelmet, ráirányítani a figyelmet az ipari-gazdasági tevékenységekben rejlő lehetőségekre, lehetőséget teremteni a polgárok hivatalviselésére, foglalkozni kezdtek a jobbágyok terheinek felszámolásával, a közoktatás megteremtésével. E törekvések az 1791. május 3-i alkotmányban¹

¹ Szemben Lengyelországgal, Magyarországon a reformokat fentről, rendeleti úton igyekeztek bevezetni az abszolutista uralkodók, Mária Terézia és fia, II. József. Az országgyűlés jogalkotásában rendszerszerűen ezért csak évtizedekkel később, 1848-ban jelentek meg a lengyelhez hasonló, polgári elveken nyugvó jogi szabályok és intézmények. A májusi alkotmánnyal így leginkább a magyar áprilisi törvények rokoníthatók.

öltöttek testet, amely a világ második és Európa első modern, kartális alap-törvénye.² A törvény alkotmányos monarchiát teremtett, a hatalommegosztás szerint elkülönült jogalkotói, végrehajtói és bírói hatalmi ágakat hozott létre, s megszüntette a lengyel–litván állam kettősségét – az uniót –, egységes köztársaságot alakított ki (*Rzeczpospolita Polska*). Politikai értelemben egyenlőnek mondta ki a városi polgárságot a nemességgel, állami védelem alá helyezte a feudális kötöttségek alól felszabadított jobbágyságot, vallásszabadságot hirdetett, továbbá eltörölte a *liberum veto*³ intézményét.

A szomszédos nagyhatalmak azonban nem voltak érdekeltek abban, hogy Lengyelország talpra álljon, és mindent megtettek a régi struktúrák fenntartása érdekében, mivel az mintegy garantálta a hagyományos nemesi anarchiát, ennek révén pedig számukra a külső hatalmi befolyás érvényesülését. 1772 és 1795 között három ízben ragadtak ki Lengyelország testéből hatalmas területeket, mely akcióik ellen a hazafias lengyel erők fellépései kudarcra végeztek. A legutóbbi, a Kościuszko-féle felkelés leverése már egyet jelentett a végső összeomlással. A három szomszédos nagyhatalom számára Lengyelország területe jelentette az európai nagyhatalommá válás egyik esélyét: Oroszország számára megnyíló kaput Európa felé, a kis Poroszország pedig éppen a lengyel területek bekebelezésével vált földrészünk meghatározó hatalmává. A Habsburgok – perfid módon az Árpád-házi magyar királyokra hivatkozva – Galíciát, a régi Halicsot követelték és kapták meg még az első felosztás alkalmával, végül pedig megszerezték Krakkót, Sandomierzt, a radomi és a lublini vajdaságot is. Az agresszorok 1795. október 24-én állapotok meg Lengyelország teljes felosztásában, az ezt rögzítő dokumentumot két évvel később írták alá. Ebben az iratban szerepel az a mondat, amely az egész akkori Európát bejárta: *„A Lengyel Királyság neve örök időkre töröltetik Európa térképéről.”*

A lengyelek az elkövetkező 123 évben közel sem vették tudomásul az „örök idők” kitételét. Minden kínálkozó, vagy annak tartott lehetőséget megragadtak hazájuk felszabadításának megkísérlésére, kezdve a napóleoni háborúktól, kisebb-nagyobb megmozdulások s két nagy – az 1830-as novemberi és az 1863-as januári – felkelés révén, de az Európában uralkodó politikai helyzet egyik hősiesség kezdeményezésüknek sem kedvezett, így szövetségesek híján elbuktak. Majd csak az első világháború eseményei teremtettek olyan viszonyokat, hogy reményük nyílhatott a sikerre.

Gavrilo Princip Szarajevóban eldördült pisztolylövése egyúttal azt is jelentette, hogy a Lengyel Királyságot felosztó három nagyhatalom bekebelezett

² A Május 3-i alkotmányt gyakran nevezik „Európa első írott alkotmányának”. Ez megtévesztő, hiszen például a magyar történelmi alkotmány is írásba volt foglalva, előbb latin, később magyar nyelven is. A félreérthetőség oka, hogy az „írott” az alkotmánytudományban kartálist (kodifikáltat) jelent, nem pedig szó szerinti írásbeliséget. A helyes ezért a „polgári” vagy „kartális” jelző használata az alkotmánnyal kapcsolatban.

³ A liberum veto latin kifejezés, jelentése: szabad vétő, tiltakozási jog. A lengyel alkotmánynak az 1652. évi országgyűlés határozatában bevezetett intézménye, amely lehetővé tette, hogy bármely képviselő valamely határozat végrehajtása ellen tiltakozzék („nie pozwalam” – nem engedem), s ezzel a javaslat törvénnyé válását megakadályozza. A liberum veto hozzájárult a szejm és ezzel a központi hatalom, s egyúttal az ország széteséséhez.

területei potenciális hadszíntérré váltak. A lengyel tragédia új felvonása vetette előre árnyékát: a lengyel ember, amikor besorozták az egymással szemben álló hadseregekbe, nem tudhatta, hogy a másik oldalon vajon nem nemzet-társát lövi-e le éppen, s nemegyszer az igazságra akkor derült fény, amikor kézitusában az ellenségbe dőft szurony anyanyelvű fájdalomkiáltást váltott ki. 1914–18-ban a lengyelek lakta területekről a három hadseregbe több mint 3 millió katonát soroztak be. Az osztrák–magyar egységekbe besorozottak közül 220 ezer, a német hadseregbe behívottak közül 110 ezer, az orosz oldalon harcolók közül 55 ezer esett el, a sebesültek száma 900 ezer körül mozgott.

A háború első évében érzékelhető politikai aktivitás a lengyel kérdés körül talán csak a Monarchiában, azon belül is elsősorban Magyarországon volt tapasztalható. A lengyelekhez való közeledést a magyar társadalom egyértelmű rokonszenvvel fogadta: szerepet játszott ebben egy oroszellenes lengyel felkelés víziója, mintegy közös reváns elképzelése 1849-ért. Nagy reményekkel kísérték Józef Piłsudski⁴ kezdeményezését, a Galiciában felállított I. brigád (dandár), a kezdetben mintegy 25 ezer fős, Lengyel Légión néven ismertté vált fegyveres formáció megalakítását. Az ilyen jellegű kezdeményezés hagyománya azoknak a napóleoni korszakban harcoló lengyel légióknak a nyomait követte, amelyekről a nevüket is kapták. Nevezetesen, hogy külső erő, hatalom támogatásával teremtesen meg egy önálló lengyel fegyveres erő, amely hozzájárulhat a függetlenség későbbi kivívásához. Piłsudski elképzelése, hogy osztrák parancsnokság alatt küzdjenek a lengyel függetlenségért, végső soron nem bizonyult sikeres ötletnek, mint annak idején Henryk Dąbrowskié, amikor a tábornok lengyel légiókat szervezett Olaszországban, hogy Bonaparte oldalán harcoljanak érte. Azok a feltételek ugyanis, amelyeket a központi hatalmak katonai vezetését adó németek szabtak 1917-ben, elfogadhatatlanok voltak, és a légiók erőszakos feloszlatásához vezettek, mint arról az alábbiakban még szólunk. Ugyanakkor a többéves katonai tapasztalatszerzés értéke, s ezzel párhuzamosan

Józef Piłsudski marsall

⁴ Józef Piłsudski – államférfi, marsall, a Második Lengyel Köztársaság első államfője (1918–1922), majd az 1926–1935 közötti rendszer irányítója, a hadsereg vezetője. Az első világháború közepétől haláláig komoly befolyással bírt a lengyel politikára, és fontos alakja volt az európai politikának is. Nagymértékben neki köszönhető, hogy Lengyelország 1918-ban, felosztása után 123 évvel visszanyerte függetlenségét. Politikai életének korai szakaszában befolyásos tagja volt a Lengyel Szocialista Pártnak (PPS), melynek később vezetője is lett. Úgy tartotta, hogy az Orosz Birodalom a lengyel függetlenség legfőbb akadálya. Lengyel légiókat hozott létre, melyek az első világháborúban a Monarchia és a Német Császárság mellett harcoltak Oroszország ellen. Az első világháború után a lengyel csapatok vezetésével bízták meg a lengyel–bolsevik háború (1919–1921) alatt. 1923-ban, amikor a lengyel kormányban Piłsudski fő ellenfelei kerültek túlsúlyba, visszavonult az aktív politikától. Azonban 3 évvel később, 1926 májusában puccs révén visszatért Lengyelország politikai életébe. 1935-ös haláláig főként a hadügygel és külügygel foglalkozott.

A Piłsudski-féle Lengyel Légió a Kárpátokban, 1915
(Jerzy Kossak festménye)

a légiók társadalmi lélekerősítő szerepe felmérhetetlen volt, és mindez páratlan lehetőséget kínált az egykori légiósok számára az épp csak kivívott függetlenséget megvédő akciókban.

Magyarországon nagy rokonszenvel kísérték a Lengyel Légió megalakulását. Megrendítő pillanatok voltak, amikor a galíciai frontra induló katonákat a pályaudvaron az „Isten, ki Lengyelhont...”

(„Boże coś Polskę...”)⁵ eléneklésével búcsúztatták az otthon maradók. Így érthetően nagy volt a csalódás, amikor kiderült, hogy Piłsudski 1914-es akciója, egy betörés Orosz-Lengyelországba nem járt sikerrel. Az értetlenséget némiképp enyhítette a lengyel légiók a Kárpátokban folytatott harcának a híre. Sokan fogadtak be lengyel menekülteket, Magyarországon légiós kórház alakult, s a vármegyék az 1831-es hasonló akció mintájára, mozgalmat hirdettek a lengyelek védelmében. A légiókba egyébként több száz magyar önkéntes is jelentkezett.

A lengyel kérdés valójában 1916-tól, a keleti fronton aratott győzelmeik után került napirendre a központi hatalmaknál, immár más megvilágításban. 1916. november 5-én mindkét császár egybehangzó felhívást tett közzé arról, hogy szándékukban áll életre hívni a Lengyel Királyságot, önálló, alkotmányos monarchiaként, amely határainak megállapítását egyelőre függőben hagyják. A lengyelek érdeklődve, de bizalmatlanul fogadták a deklarációt: találkoztak már jó párszor nagyhatalmi gesztusokkal, a fejük fölött hozott döntésekkel, amelyekkel kapcsolatban nem kérdezték meg őket. Továbbá úgy gondolták, érdemes kivárni, hiszen nem dőlt még el, ki lesz a győztes a nagy háborúban. És az idő őket igazolta. Az antanthatalmak is reagáltak, s ők már az egyesült, önálló és autonóm Lengyelország újjászületéséről beszéltek, kiúttal a tengerhez. A Monarchia érdekeit ez nem érintette olyan érzékenyen, mint az orosz és német politikusok elképzeléseit. Ráadásul Oroszországban kitört a forradalom, az ideiglenes kormány pedig elismerte a lengyelek önrendelkezési jogát, igaz, egyfajta katonai szövetség fejében, de már ez is elegendő volt ahhoz, hogy megváltoztassa Piłsudski korábbi, a központi hatalmakkal való „kiegyezést” célzó stratégiáját. A központi hatalmak hadi helyzetének romlása, az Egyesült Államok bekapcsolódása a háborúba s a forradalmi káosz hozzájárult a lengyel politikai erőfeszítések felgyorsulásához, mind az országon belül, mind az emig-

⁵ Az Isten, ki Lengyelhont... (Alojzy Feliski 1816-ban született verse, melynek szövegét később megváltoztatta a néphagyomány) az ország felosztásának több mint egy évszázada alatt elsősorban a templomokban – de nemcsak ott – fejezte ki a lengyelek vágyát a függetlenség iránt. Mint ismeretes, az imádság formájában szóló ének utolsó versszaka fohász az ország szabadságáért: „Szent oltárodnál térdre hullva kérünk, szabad hazánkat, óh add vissza nekünk!” (Az 1860-as években született magyar fordítás szövege szerint.)

rációban. Az oroszországi események nyomán az angolokat és franciákat már nem korlátozta a Pétervár iránti tapintat, és azt is lehetővé tették, hogy Párizsban Roman Dmowski vezetésével megalakuljon a Lengyel Nemzeti Bizottság, amelynek engedélyezték egy lengyel hadsereg megszervezését. A francia kormány 1917. szeptember 20-án a bizottságot elismerte Lengyelország hivatalos képviselőjének. A gesztust gyorsan követte az olasz és amerikai elismerés is. Ezzel először fordult elő a háború történetében, hogy egy lengyelek által alakított független intézmény hivatalos képviselői státust kapott.

Ezt megelőzően, még 1917 nyarán a Piłsudski vezette aktivista tábor véglegesen szakított a központi hatalmakkal, nem voltak kaphatók egy németek által dominált lengyel bábállam gondolatát szolgálni. A korábban titokban megalakított Lengyel Katonai Szervezet széles körű illegális szervezőtevékenységbe kezdett. Ugyanakkor a légiók megtagadták a két császár által követelt hűségeskü letételét, minek következtében internálták őket, Piłsudskit és helyettesét, Kazimierz Sosnkowskit pedig letartóztatták és Magdeburg erődjébe zárták. Ugyanakkor a németek újabb kísérletet tettek lengyel hatalmi szervek kiépítésére: Kormányzó Tanácsot (Rada Regencyjna) hoztak létre a passzívabb konzervatív körökhöz tartozó Zdzisław Lubomirski herceg részvételével, de ezzel sem jutottak előbbre, s 1918 januárjára kiderült, hogy kísérletükkel tulajdonképpen hozzájárultak a lengyel függetlenedési folyamathoz.

A századokon át szomszédos két középkori királyság érdekközösségének és gyakori dinasztikus kapcsolatainak alapja a hasonló geopolitikai helyzet volt, s ez természetesen rendszeres diplomáciai érintkezést jelentett. Lengyelország háromszori felosztása után a Habsburg Monarchia Szentpéterváron követséget, Varsóban pedig – Orosz-Lengyelország központjában – konzulátust tartott fenn. 1795 után a magyar politika (beleértve az országgyűlést) képviselői többször kiálltak határozatokban, nyilatkozatokban a lengyel szabadságtörekvések mellett. A 20. század első éveitől Varsóba inkább magyar diplomatákat vezényeltek ki, a lengyel–magyar rokonszenvre is építve, hogy erősítsék ezzel a dunai birodalom pozícióit a lengyel állami önállóság esetleges helyreállításakor. A varsói osztrák–magyar konzulátus lett az 1918 után formálódó varsói magyar diplomácia „magja”. E misszió megszervezésében jelentős szerepet játszott gróf Csekonic Iván (1876–1951) konzul, 1918–1920 között kirendelt diplomata, majd 1920–1924-ben követ.

Az első világháború befejezése után – a párizs-versailles-i békeszerződés megkötése előtt – a magyar és a lengyel kormány (1919 őszén) szinte egyidejűleg tett lépéseket a diplomáciai kapcsolatok felvételére. Varsóban, mint említettük, gróf Csekonic Iván, Budapesten pedig gróf Jan Szembek szervezte meg a magyar, illetve a lengyel diplomáciai kirendeltséget. A békeszerződés megkötése után mindkettőt követség rangjára emelték. Ezzel egy időben Miskolcon – Tadeusz Stamirowski vezetésével – lengyel, Krakkóban, később Vilniusban is, magyar konzulátus nyílt. A diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele a hango-

Gróf Csekonic Iván

mányos barátságra építő magyar és a lengyel állam közös akarata volt. Az első világháború után átalakult Európában a két ország kereste az együttműködés lehetőségeit. Amikor 1920 nyarán Lengyelországot szovjet részről agresszió fenyegette, Magyarország igyekezett segítséget nyújtani. Diplomáciánknak sikerült végül biztosítani a lőszerszállítást a Varsó alatt szorongatott helyzetben lévő lengyel hadseregnek. Erről az eseményről az alábbiakban még részletesebben szólunk.

A két világháború közötti időszakban a kölcsönös rokonszenv tovább élt ugyan, ám a magyar és a lengyel állam külpolitikai érdekei sok tekintetben különböztek. Az európai nagyhatalmi politika szűk térre szorította a magyar–lengyel kapcsolatokat, bár a két állam alapvető külpolitikai kérdésekben megbízható segítőtje volt egymásnak. A lengyel diplomácia támogatást nyújtott például a magyar–román ellentétek enyhítésében, Magyarországnak a Népszövetségbe történő felvételéhez. A kapcsolatok látványos területe a kulturális (1934-ben született államközi szerződés), továbbá a gazdasági és kereskedelmi együttműködés lett. Kölcsönös államfői és miniszteri látogatásokra került sor. Mindkét országban jól működő civil társadalmi keretekben ápolták a barátság gazdag történelmi örökségét.

Visszatérve az 1918-as helyzetre: a Lengyelországot egykor felosztó három nagyhatalom összeomlása történelmi pillanat volt, és elsősorban maguktól a lengyelektől függött, hogy képesek lesznek-e ezt kihasználni függetlenségük visszaállítása érdekében. A folyamat több hónapot vett igénybe. Elsőként Krakó szabadult meg a megszállóktól. Galíciában megindult a lengyel fegyveres erők szerveződése, elsősorban a volt légionisták részvételével. Varsóban még a német megszálló csapatok uralkodtak, az ott még a német protektorátus alatt megalakított Kormányzó Tanács és az általa létrehozott kormány megpróbált elszakadni a német hatóságoktól, de a megszállókkal való alkudozás már nem volt elegendő a társadalom számára, radikális, határozott lépésekre vártak. 1918. november 9-én Németországban kikiáltották a köztársaságot, a kormányban a szociáldemokraták vették át az irányítást, november 11-én pedig a németek Compiègne-nél aláírták a fegyverszünetet, amely a megszállt területek elhagyására kötelezte a német hadvezetést. Ennek értelmében a németeknek el kellett hagyniuk az 1916-os offenzívában megszerzett, volt orosz területeket is, tehát a

1918. november 10. – Piłsudski üdvözlése a varsói pályaudvaron

Lengyel Királyság területét. A rendelkezés gyakorlati megvalósítása azonban késett. November 10-én a németek kiengedték Piłsudskit, akit korábban azért zártak be, mert nem volt hajlandó tovább tárgyalni Berlinnel. Az ekkor 51 éves katona-politikus azonnal Berlinbe, majd Varsóba utazott, ahol ünnepélyes fogadásban volt része.

A Kormányzó Tanács tisztában volt a tét nagyságával, s azzal, hogy e pillanatban erőre, szervezésre van szükség. A különböző lengyel politikai formációk is hasonlóképpen ítélték meg a helyzetet, és sikerült felülemelkedniük civakodásaikon: 1918. november 11-én, azonnali hatállyal lemondott a Kormányzó Tanács, és a lengyel haderők szervezését, vezetését, majd a teljes hatalmat is átadták Piłsudskinak, aki mint ideiglenes államfő, egészen a törvényhozó szejm összehívásáig gyakorlatilag diktátori szerepet töltött be. S e szerepét ő valóban az ország talpra állítására használta fel. A társadalom java része, politikai viták ellenére és mellett, az új, nemzeti vezetéstől pontosan ezt várta, Európától pedig azt, hogy jóvátessi a lengyelek ellen elkövetett bűnöket. Ez utóbbi hamarosan ismét csak hiú reménységnek bizonyult: már az újjászületett Lengyelország határvonalaiért is a lengyeleknek maguknak kellett megküzdeniük.

Kortársai szemében a lengyel irodalom lelkiismereteként aposztrofált író, Stefan Żeromski, a lengyel PEN Club alapítója és első elnöke megfogalmazásában, „a három egyenlőtlen félből” összekerült Lengyelország, amely 123 éves felosztottság után, 1918 őszén jelent meg újra önálló geopolitikai alakulatként Európa térképén, rendkívüli nehézségekkel küszködött. Az idegen megszállás alatt eltérő államszervezetek keretében élő területek politikai struktúra, tradíció, életstílus és életszínvonal, jogrend és gazdasági szerkezet, fizetőeszköz, gyakorlatilag tehát minden alapvető körülmény tekintetében különböztek egymástól. Pusztán a gazdasági eltéréseket említve is látható a helyzet súlya: a poroszországi területek viszonylag fejlett mezőgazdasággal rendelkeztek, és a német ipari központok élelmiszer-ellátását szolgálták, a cári megszállás textil- és fémipara az orosz birodalom igényeire épült, Galícia elmaradott gazdasága pedig komoly nehézségeknek nézett elébe a megszűnt Monarchia országaiból származó behozatal nélkül. Mindehhez hozzá kell számítanunk a Nagy Háború pusztításait, amelyek a négy évig hadszíntérként szereplő lengyel területeket érintették, s azt is, hogy a korábbi határvidékek az egyesítéssel az ország belsőjébe kerültek. A vasúthálózat külön problémát jelentett. Elég rátekintenünk a korabeli térképekre, hogy lássuk, a legsűrűbb a német területeken volt, ezt követte Galícia, a legkritikább vonalakat ugyanakkor az orosz részekben találjuk. S az idegen központokhoz tartozás miatt Varsónak olyan nagyvárosokkal, mint Poznań, Lwów vagy Gdańsk, nem volt közvetlen vasúti összeköttetése. Három szoros kötelék azonban igen erősen összefűzte e területek lakosait: a nyelv, a történelmi tudat és az összetartozás érzése.

Az egységes lengyel állam megteremtésében nagy kihívást jelentett a lakosság soknemzetiségű összetétele. A nemzetiségek aránya meghaladta a 30%-ot. Az 1931. évi hivatalos népszámlálás szerint az összlakosság 31,9 millió volt, ebből lengyel 68,9%, német 2,3%, ukrán 13,9%, belorusz 3,1%, zsidó 8,6%, orosz 0,6%, egyéb 2,4%. A nemzetiségek megoszlása az ország területén egyenetlen volt, így például a németek elsősorban a nyugati vajdaságokban éltek, ahol a lakosságnak mintegy 9%-át tették ki, míg a legnépesebb kisebbség, az ukrán a délkeleti vajdaságokban élt, jószerint egy tömbben, legtöbben a volhíniai vajdaságban, ahol számuk messze meghaladta a lengyelekét, ugyanis a lakosság csaknem 70%-át alkották. Sajátos helyzetben volt a zsidóság: a közel 3 millió zsidó 76%-a a városokban élt, s nagy részük inkább a jiddis és a héber nyelvet használta, mintsem a lengyelt.

A gazdasági konszolidáción és a soknemzetiségű összetételen túl Lengyelország legsúlyosabb kérdése a határok problémája volt. A világháború győztes hatalmai elismerték az újjászülető lengyel államot, de hogy hol fognak húzódni határai, azt senki sem tudta pontosan. A lengyel politika fő célkitűzése az volt, hogy a Lengyelország első felosztása (1772) előtti határokat állítsák vissza, vagyis lehetőleg álljon helyre az egykori „két nemzet köztársasága”, azaz a Lengyel–Litván Köztársaság (Rzeczpospolita).

A versailles-i béke ugyan nem teljesített be a lengyelek minden elképzelését, de meghatározta azokat, és nemzetközi garanciát vállalt Lengyelország nyugati határainak védelmében. A keleti határok kérdése még nyitott maradt, de végül az antant Legfelsőbb Tanácsa elfogadta Kelet-Galícia Lengyelországhoz tartozását. Felkelésekkel sikerült kész helyzet elé állítaniuk a békekonferenciát, Poznań és környéke (Wielkopolska), valamint Szilézia egy része is ezeknek köszönhetően kerülhetett a határokon belülre. Litvániából Lengyelország vitatható körülmények közepette szakította ki a történelmileg az országhoz tartozónak tekintett földeket, Vilnáiig terjedően. (Ez utóbbi esemény egyébként hosszú időre megrontotta a litvánokkal való kapcsolatokat.)

Józef Piłsudski, a formálisan 1918. november 11. óta létező új lengyel állam vezetője a keleti szomszédokkal, litvánokkal, ukránokkal szándékozott konföderációt alakítani. Tudatában volt annak, hogy ehhez ütőképes hadseregre lesz szüksége, és azonnal neki is látott ennek felállításához a világháború alatt a különböző hatalmak hadseregeiben harcoló lengyel alakulatokból. Nyitott kérdés volt, hogy mi a szándéka Szovjet-Oroszországnak, amely Németország kapitulációja után felmondta a breszti békét, és 1918 decemberében életbe léptette a „Visztula-hadműveletről” szóló hadparancsot: ebben a „burzsoá” lengyel állam munkásainak-parasztjainak „felszabadításáról” volt szó. 1920. április 25-én Piłsudski megelőző csapásra szánta el magát, amely májusra Kijev bevételéhez vezetett. Nyáron azonban megfordult a hadiszerencse, hatalmas ellentámadás kezdődött, s a Vörös Hadsereg csakhamar elérte a lengyelek által lakott területeket. A világforradalom lázában égő bolsevik vezetők azt tűzték ki célul, hogy Lengyelországot elfoglalva ott tanácsköztársaságot hoznak létre, Németországban s Magyarországon újjáélesztik a forradalom lángját, s egész Európát bolsevizálják. Mihail Tuha-csevszkij, a Vörös Hadsereg tábornoka július 2-i menetparancsában azt írta: *„A fehér Lengyelország testén át vezet az út a világot lángba borító forradalomhoz.”*

Lengyelországra óriási katonai erő zúdult, egy északról és egy délnyugati irányból támadó hadseregcsoport. Varsó ebben a küzdelemben meglehetősen magára maradt: csak Franciaország igyekezett – bár késve – segíteni. Párizs végül még ahhoz is hozzájárult, hogy a világháborúban vesztes Magyarország siessen a lengyelek segítségére. Csehszlovákia azonban augusztus 9-én kinyilvánította semlegességét a lengyel-bolsevik konfliktusban, és kereken megtagadta, hogy a lengyelek által kért és a magyar kormány által megígért honvédség átvonuljon területén. Még a lőszerszállítmányok vonatszerelvényét is visszatartották.

A magyar kormány július 8-án utasította a lőszergyártó csepeli Weiss Manfréd Műveket, hogy minden készletét

A Weiss Manfréd gyártó 1920-as mannlicher lőszere

tartalékolja Lengyelország számára. Két hét múlva Csepelen már csak a lengyelek számára gyártottak lőszert. A magyar segítség fontosságát kiemeli az a tény, hogy a bolsevik propaganda és az európai baloldali pártok nyomására 1920. július 10. és augusztus 25. között Lengyelország csak a magyarországi és a magyar közvetítéssel továbbszállított francia lőszerre számíthatott. Ausztria, Olaszország, Németország, Csehszlovákia és Danzig szabad város nem engedte át a hadianyag-szállítmányokat, a Szocialista Internacionálé pedig teljes szállítási bojkottot hirdetett Lengyelország ellen.

A függetlenségét alig visszaserzett lengyel állam végveszélybe került. Az oroszok augusztus 12-re tervezték a főváros elfoglalását. A lengyelek hősiessen védekeztek, így a Vörös Hadsereg csak augusztus 14-én érte el Varsó külvárosát. A lőszertartalékok szinte teljesen kimerültek. A még júliusban elindított 80 vagonnyi, 22 millió darabos, karabélyokhoz és tüzérségi fegyverekhez való magyar lőszer-szállítmány végül Románián keresztül augusztus 15-én érkezett meg a Varsó melletti Skierniewice vasútállomására, onnan vitték egyenesen a harcoló egységekhez. A transzport egyik kísérője az Árva megyében született fiatal történész, a Varsói Egyetem későbbi első magyar lektora, Divéky Adorján⁶ volt, akinek abban is volt némi szerepe, hogy a trianoni békeszerződésben Árva megye északi része ne Csehszlovákiához, hanem Lengyelországhoz kerüljön, Észak-Szepességgel együtt. Divéky úgy vélte, hogy az egyébként szülőföldjének számító terület hagyományai lengyel fennhatóság alatt nagyobb biztonságban lesznek, s ebben aligha tévedett.

Divéky Adorján

Kulcsfontosságúnak bizonyult, hogy a lengyel hírszerzésnek sikerült megfejtenie az orosz hadsereg rádiós kódját. Piłsudski villámgyorsan át-csoportosította a lengyel erőket, és Varsó alatt ellentámadásba lendült. Augusztus 16-án az oroszok pánikszerű visszavonulásba kezdtek. A lengye-

⁶ Divéky Adorján (Alsókubin, 1880 – Budapest, 1965) történész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a Lengyel Tudományos Akadémia külső tagja, a vilnai Báthory Egyetem díszdoktora, a Varsói Magyar Intézet igazgatója. A Divéky-család 1760-ban került Árva megyébe s telepedett le Podwilken. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. Pályája elején Szepes, Liptó és Árva megyei gimnáziumi tanár volt. 1909–1911 között a Jagello Egyetemen történelmi előadásokat hallgatott. 1917-ben Varsóba került, az ottani levéltárak magyar vonatkozású anyagait kutatta. Ezekben az években előbb a Varsói Egyetem magyar nyelvi lektora, majd a magyar történelem előadója volt. 1920-ban az első világháború után megalkuló csehszlovák állam és Lengyelország között vita folyt Felső-Árva területi hovatartozásáról. Abban, hogy a Szepesség és Árva magyarlakta északi területei ne Csehszlovákiához, hanem Lengyelországhoz kerüljenek, aktív diplomáciai-politikai szerepe volt. A két világháború között gyűjtött – korábban az Intézet könyvtárának részét képező – könyvtárát jelenleg a Varsói Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke őrzi. Tagja volt a lengyel–magyar kapcsolatokat ápoló Magyar Mickiewicz Társaságnak is. 1939–1950 között – nyugalmába vonulásáig – a Debreceni Egyetem tanára volt, ahol kelet-európai történelmet oktatott.

lek több mint százezer hadifoglyot ejtettek, s hatalmas területről sikerült kiszorítaniuk a Vörös Hadsereget. Az újjászülető Lengyelország hadserege világraszóló győzelmet aratott, és ebben a sikerben a magyar lőszerszállítmányoknak is szerepük volt. A Trianonban megcsonkított és a Tanácsköztársaságot megélt Magyarország azonban ezzel nem tekintette befejezettnek a segítséget. Folytatódottak a segélyszállítmányok: nyolc hónap leforgása alatt Magyarország saját készleteiből összesen 48 millió darab Mauser karabélyhoz való töltényt, 13 millió Mannlicher típusú lőszer, jelentős mennyiségű, különböző kaliberű tüzérségi lőszer, 30 ezer Mauser karabélyt több millió alkatrésszel, 440 tábori konyhát, 80 tábori kemencét és sok egyéb felszerelést, hadianyagot szállított.

A győztes varsói csata nyomán⁷ Lengyelország Szovjet-Oroszországgal 1921-ben megkötötte a rigai békét, s ezzel a keleti határok rögzítése is megtörtént. Ennek eredményeként területe 388 900 négyzetkilométer lett, jóval nagyobb, mint korábban remélték. Lakossága 26,8 millió volt, ennek kétharmada volt lengyel.

A háború befejezése és a rigai békeszerződés megkötése után a lengyel törvényhozás, a szejm elutasította a trianoni békeszerződés aláírását, ami azt jelentette, hogy jogi értelemben Lengyelország nem ismerte el a történelmi Magyarország feldarabolását. A kimerült és nyugati szövetségesei által magára hagyott Lengyelország részéről ez bátor tett volt, annak bizonyítéka, hogy a politikában nem mindig csak a pragmatizmus, konjunktúra és az érdekek diktálnak.

A lengyel–bolsevik fronton Varsó alatt – a fegyverekben vélhetően magyar lőszer

Az 1920-as magyar katonai segítség emléktáblája Varsóban

⁷ A lengyel–bolsevik háború fordulópontját jelentő varsói csata emlékére a Lengyel Hadsereg Ünnepeét 1992 óta tartják meg Lengyelországban, Nagyboldogasszony napján, augusztus 15-én. Az 1920-as magyar katonai támogatás emlékére 2011-ben emléktáblát avattak Varsóban, majd ezt követően az ország több városában is. A magyar katonai támogatásról bővebben ld. Varga Endre László hadtörténész írását: http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/29-34_0.pdf

Végre az építkezés évei következhetnek. Sokatmondó a lengyel kormány 1922. január 19-én elfogadott határozata: *„Mint állam abban vagyunk érdekeltek, hogy a lehető legtovább fenntartsuk status quónkat. Nélkülözhetetlen számunkra, hogy elég hosszú időnk legyen a belső konszolidációra és a nyugodt munkára. Kívülről nem bírunk nagy rugalmasságot, éppen ezért külpolitikánknak katonai szempontból mindenfajta fegyveres konfliktus elkerülésére kell törekednie.”*

Alig két évtizedet kaptak a sorstól e célokra, s végül a fegyveres konfliktust sem sikerült elkerülniük. Hat év idegen megszállás, újabb vérfürdő következett. De sohasem kapituláltak. A kommunista hatalom idején sem. A kitartás meghozta a gyümölcsét, mint azt a legújabb kori történelem bizonyítja.

1918. november 11-ének, a lengyel függetlenség kikiáltása napjának évfordulóját egy évvel később nem volt mód megünnepelni, mert javában folyt még a háború a Lengyel Köztársaság határaiért. Első ízben 1920-ban került sor rá. Ennek alkalmából a lengyel–bolsevik háború győztes fővezérért, a Parancsnokot (Kommendant) marsallbottal tisztelte meg a nemzet.

1919–1936 között honvédelmi ünnepként szerepelt a naptárban, a függetlenség ünnepének a szejm 1937. április 23-i törvénye nyilvánította, amelyben két fontos tételhez kötötték: az egyik az első világháború befejezése volt, amelynek során Lengyelország visszanyerte állami szuverenitását, a másik pedig az időközben (1935) elhunyt Józef Piłsudski emléke előtti tisztelgés. A második világháború kirobbanásáig két ízben ünnepelték meg a függetlenség napját.

A német megszállás 1939–1945 közötti időszakában a lengyel állami ünnepeket nem lehetett megtartani. Az ellenálló szervezetek a fenyegető repressziók ellenére újra és újra jelét adták, hogy a nemzet függetlenségi vágya él, röplap-akciók, falfeliratok emlékeztettek erre, a meglévő (megmaradt) emlékműveknél mindig megjelentek nemzetiszín szalaggal átkötött virágok, sok helyütt kitzútták a fehér-piros lobogót. A földalatti Honi Hadsereg (AK) bulletinjei rendre megemlékeztek a függetlenség napjáról.

1945-ben a szovjet támogatással berendezkedő kommunista hatalom a függetlenség napjának ünnepét eltörölte, s helyébe a Sztálin kezével jegyzett lublini kiáltvány kiadásának idejét, 1945. július 22-ét állították nemzeti ünnepnek. A kommunizmus évtizedei alatt a függetlenség hívei a rendszer tiltása ellenére, a náci megszállás alatti időkhöz hasonlóan, valamilyen módon mindig igyekeztek megtisztelni az évfordulót. Kivételt képez a Szolidaritás legális működésének 1980–81-es időszaka, amikor átmenetileg sikerült legálissá tenni. Visszaállításáról a nemzeti ünnepek sorába a kerekasztal-tárgyalások idején, az 1989. február 15-én kelt jogszabályban döntött még a „régii” szejm, a nemzeti függetlenség ünnepnapja néven. 1997-ben a nemzetgyűlés újabb vonatkozó törvényben rögzítette az ünnepet. Ennek szövegében olvasható: *„Ez az ünnepélyes évforduló reflexiókra késztet azzal a fél évszázaddal kapcsolatban is, amelyben a lengyelek szabadságra és demokráciára törekvő igyekezetét elnyomta a hitlerista, majd a szovjet megszállás, valamint – a hagyományainktól idegen – a Szovjetuniónak alárendelt kommunista hatalom.”*

November 11-e ma munkaszüneti nap. A központi ünnepeket a legmagasabb állami vezetők részvételével szervezik Varsóban, a Piłsudski marsallról

A Lengyel Függetlenség Ünnepe – ma

Piłsudski-emléktábla az Apor Vilmos téren

elnevezett téren, az ismeretlen katona sírjánál.⁸ 1989 óta évente megrendezik a Függetlenség futóversenyt, amelynek tíz kilométeres távját több ezren teljesítik, 2009-től fogva a Varsói Felkelés Múzeuma előadásokkal, történelmi élőképekkel tűzdelt ünnepi koncertet szervez, a fővárosban s az ország más nagyvárosaiban népes felvonulásokkal emlékeznek az évfordulóra.

A lengyel függetlenség ünnepnapja számunkra, magyarok számára is ünnep kell hogy legyen. Jelentős hadianyag-szállításainkkal, szerény létszámú, de jelképes értékű önkénteseinkkel mi is hozzájárultunk ahhoz, hogy a 123 év felosztottság után újjászülető Lengyelország ismét megjelenhessen önálló államalakulatként Európa térképén. S ha testvéri érzéseink kifejezésekként minden november 11-én elhelyezünk egy

szál virágot Józef Piłsudski marsall mészkőből és bronzból készült domborműves emléktáblájánál⁹ a Budapest, XII. kerület Apor Vilmos tér 2. alatt, azzal közös, élő hagyományainkat ápoljuk.

⁸ Az ismeretlen katona sírjával szemközt álló háztömb falán, melyben a Varsói Helyőrség parancsnoksága működik, áll a 2011-ben felavatott bronztábla, amely az 1920-as magyar katonai segítségre emlékeztet.

⁹ A két világháború között működő Magyar–lengyel Egyesület 1936-ban adott megbízást a nem sokkal korábban elhunyt Piłsudski marsall emléktáblájának elkészítésére. Az emlékművet Antal Dezső, a bronzreliefet Szódy Szilárd készítette, s az akkori Piłsudski utca és Böszörményi út sarkán került felállításra. A második világháború után Piłsudski politikai megítélése megváltozott Magyarországon, a tábla pedig megsemmisült. 1993-ban a Lengyel Köztársaság nagykövetsége újra felállította. Napjainkban a magyarországi lengyelek fontos emléke, illetve emlékhelye.

Dwa bratanki. Magyar lengyelnek lenni. Vagy: lengyel magyarnak. Ezzel a három rövid mondattal fordult a szerkesztőség több értelmiségijéhez. Ábécésorrendben tesszük közzé a válaszokat; köztük olyan írást is ide soroltunk, amelynek megfogalmazását nem maga a kérdés inspirálta.

Pawel Cebula

Itthon Magyarországon. 1967-ben Lengyelországban, Koszalinban születtem. Édesapám lengyel. Anyukám litván. Két pap nagybátyját a szovjetek elhurcolták. Halálmenetben kísérték a Cservieny melletti erdőbe, Minszk közelében, ahol lelőtték a foglyokat. Ők csodával határos módon maradtak életben. Kimásztak a halottak közül. Visszaszöktek Litvániába, majd a család 1944-ben nyugatra menekült.

Anyukám gyermekkorunkban sokat beszélt nekünk, fiainak Szent Hedvigről, akinek köszönhető Litvánia keresztény hitre térése. Ezért is, amikor először meglátogatott Miskolcon, elvittem őt a diósgyőri várba. Csak annyit mondtam, hogy Nagy Lajos király építtette, és Hedvignek is volt köze hozzá. Könnyes szemmel szólalt meg: „Most már tudom, a fiam azért került ide, hogy megköszönhesse a magyaroknak azt, hogy az én litván népem keresztény lett.”

Bizony megfontolt, és nem kis áldozat volt a magyar királyleány, Lengyelország királynőjének részéről, hogy férjhez ment a litván nagyfejedelemhez. A nála húsz évvel idősebb Jagelló Ulászló ugyanis megígérte, hogy ha házasságot kötnek, népével együtt megkeresztelkedik, és az így már keresztény litván nép egyesül a lengyelrel. Amit tűzzel-vassal a német lovagrendi katonák nem tudtak elérni, azt elérte áldozatával a magyar királylány – fiatal lengyel királynő.

Szentté avatásán 1997. június 8-án Krakkóban közel kétmillió ember vett részt. Szent II. János Pál Jadwiga tiszteletének jogosságát már krakkói érseként megerősítette, és pápaként „kötelező” megemlékezést rendelt el.

Szívmelengetőek számomra a szentté avatáson elhangzott szavai: „Sokat vártál, Hedvig, erre az ünnepi napra. Majdnem hatszáz év múlt el halálod óta, mely fiatalon ért. Az egész nemzet szeretete övezett téged, aki a jagellói idők kezdetén állsz, te, az uralkodóház alapítója; te, a *Jagelló Egyetem* megújítója. Ős-Krakkóban sokat vártál a te szentté avatásod napjára – arra a napra, amelyen az egyház ünnepélyesen kinyilvánítja, hogy az ő hagyományos méretében szent patrónája vagy Lengyelországnak, annak a Lengyelországnak, mely közreműködésed által *Litvániával és Ruténfölddel* egyesült: a három nemzet köztársaságának védőszentje lettél. Ma érkezett el ez a nap. Sokan szeretnék volna megérni ezt a pillanatot, de sokaknak nem adatott meg. Múltak évek és századok, s úgy tűnt, hogy szentté avatásod szinte lehetetlen. Ez a nap legyen az örvendezés napja, ne csak számunkra, akik ma élünk, hanem mindazok számára is, akik ezen a földön ezt nem érhették meg. Legyen ez a nap a szentekkel való közösségünk nagy napja. Gaude, mater Polonia! (Örvendezz, anyánk, Lengyelország!)”

Nemcsak minden embernek, de minden nemzetnek is van küldetése. Nagyon érdekes, ahogyan a lengyel és a magyar nép küldetése egybeesik. Emlékszem, hogy a krakkói magyar kápolna megáldásakor Szent II. János Pál pápa mindkét nemzetnek küldött üzenetében benne volt, hogy ez az ezeresztendő lelki testvériség – ami több mint a barátság – akár közös szentjeink miatt is kötelez minket. Nemrég tudatosultak bennem a szavai, melyeket Budapesten mondott 1991-ben. Megjegyzem, hogy nagyon fontos év volt ez az én életemben, mert ebben az évben léptem át a mai magyar határt először. Még nem tudtam magyarul, de ott voltunk a pápai látogatás helyszínein. Mikor két évtizeddel később Varsóban a magisztériumot szereztem, dolgozatom témája a magyarországi pápalátogatások voltak. Akkor figyeltem fel, hogy a püspökökkel való ebéden, mintegy pohárköszöntőként, a lengyel mondásra utalt: lengyel és magyar unokatestvérek a szablyához és a pohárhoz. A Szentatya azt mondta, hogy a szablya nem más, mint az Isten szava. S ez a szentmisén megvolt. Most pedig fogjunk a pohárhoz – folytatta, ami számomra a közös asztalt jelenti. Íme, Szent II. János Pál csodálatos teológiájából számomra ez is egy üzenet. A mi „szablyánk”, a mi lelki fegyverünk az Isten szava, a Lélek kardja. Az Isten igazságában megtérve nem emberek ellen, hanem a gonoszság, a hazugság ellen harcolunk vele. A pohár pedig az agapét jelképezi, a szolidaritást, összefogást, szeretetet – a közösséget. Az 1956. júniusi pozónai felkelés és az októberi magyar forradalom 60. évfordulója alkalmából a lengyel–magyar szolidaritás évének nyilvánított esztendőben, amikor ünnepeltük az '56-os forradalom 60. évfordulóját, láthattuk, hogy még szó szerint is testvérek vagyunk. Andrzej Duda lengyel államelnök október 23-i Kossuth téri beszédére gondolok, melyben elmondta, hogy mivel '56-ban a lengyelek legalább 800 liter vért küldtek Magyarországra, így sok magyarban folyik azóta konkrétan is lengyel vér, legalábbis cseppjei. De sokkal jobban, mélyebben és örökre összeköt, megtisztít s megerősít minket a Jézus sebeiből kiömlő vér. Nem erőszakkal, de az Ő szavával, a Szentlélek erejével harcolunk a gonoszság ellen. Terjesztenünk kell az irgalmas szeretet uralmát, ennek győzelmét, az élet civilizációját a halál antikultúrájával szemben. „Terjesszétek az Isten országát, kövessétek az Ő igazságát!” – ezt a felszólítást kaptuk.

Ez a keresztényi küldetésünk. Ez az én hivatásom is. 1993-ban szentelt pappá a miskolci minorita templomban Seregély István érsek atya.

Kezdetben itthon szolgáltam. Miskolcon, Egerben, Aradon. 2008-tól Amerikában, Lengyelországban és Írországban. Az Ír Köztársaságban több mint százezer lengyel él – vannak persze magyarok is, de közel sem ilyen nagy számban. Sok fiatal házaspár ment ki, sok gyermekük született ott. Ez örömteli, ugyanakkor szomorú lennék, ha mindannyian ott maradnának. De épp most hallottam, hogy egy négygyermekes család, tíz év után készül hazaköltözni. Remélem, még sokan jutnak ilyen elhatározásra. Sokszor láttam szivárványt az ír égbolton, mikor vasárnaponként egymástól körülbelül 40-40 kilométer távolságban lévő helységekre autóztam, lengyel nyelven vagy angolul szentmisét tartani. Isten és ember szövetségének jele a szivárvány. Az emberek pedig korunkra, korunkban egyre jobban eltávolodtak Istentől. Az isteni törvények legkisebb megsértése is lavinaszerűen pörgeti tovább, súlyosbítja a bűnt. A bűn pedig magában hordja a büntetést mint a gonosz tetteink következmé-

nyét. A büntetés pedig? Ha az egyént tekintjük, a személyiség szétesése. Ha a társadalmat? Tekintsünk szét az újra evangelizálásra váró valahai szakrális nemzetállamok alkotta Európában! Bizony a „szablya” nélkül nincs szabadulás, nincs feltámadás.

2012-ben kérésemre megkaptam a magyar állampolgárságot. Pár hónapja ismét Egerben élek a minorita rendházban. Elsősorban azért küldtek ide az előljáróim, hogy segítsek megtalálni azokat a fiatalokat, akiket Isten a minorita ferences közösségünkbe hív. Kérem az Urat, hogy adjon új testvéreket. Nagyon örülök, hogy itt vagyok most, amikor sok lengyel felnéz a magyarokra azért, ami 2010 óta hazánkban történik.

A közös Szent László-emlékévben visszafelé kéne fordítani a legendát. Azt, amely arról szól, hogyan imádkozott a szent király, amikor a pogány kunokat üldöző sereget elvakította az arany csillogása. Amikor a menekülő kunok rájöttek arra, hogy jó, ha csupán az életüket meg tudják menteni, eldobálták rablott kincseiket, aranyat, aranykelyheket, aranykereszteket, drágaköveket. A magyarok meg, ahelyett hogy tovább üldözték volna őket, lovukról leszállva kezdték felszedni ezeket. Ekkor László királyunk térdre borulva imádkozott, kérte Istent, változtassa a kincseket kövekké. És akkor a csoda megtörtént...

Most fordított csodáért kell imádkoznunk és tennünk. Most váljanak kincsekké a kövek! Legyenek élő valósággá azok a valahai (alap)kövek, amelyekre a két keresztény nép ezeréves történelme épült. A Szeretet-civilizációért, az Igazságért vívott lelki harcunkban magyar–lengyel szent királyunk nagyon jó példa s pártfogó. Hajrá, Jézus katonái! Hajrá az Ő Lelkében való szabadságunkért!

Józsa Péter

NAKANEKA – avagy az a fránya genitivus. Józsa műfordító és az ő előadása. Józsa Péter műfordító és előadása. Műfordító Józsanak az ő előadása. Ha ezeket a meglehetősen esetlen, olykor magyarul sután hangzó példamondatokat, vagy ezekhez hasonlóakat most valaki lefordítja, illetve visszafordítja magában lengyelre, valószínűleg rögtön rájön, hogy a címben említett „nakaneka” mire értendő, és a birtokos viszonyt miért is illetem a fránya jelzővel. Merthogy több évtizedes fordítói tapasztalatom szerint, a lengyel nyelvet különös viszony, mondhatnám, „szerelmetes” kapcsolat fűzi a genetivushoz. Ez ak-

kor „izzasztó”, amikor egy alá-, fölé- és mellérendelt alakzatokkal tűzdelt, kusza szövevényű féloldalmi lengyel mondatban még a birtokos viszonyok útvesztőjében is „rendet kell vágni”. Vagyis egyszerűsíteni. És ez sok esetben nem is olyan könnyű. A magyar nyelv mozgalmas, igei – így a fordítói munka ilyen helyzetekben (is) bátran felveszi a játékosság élmény-báját. Még akkor is, sőt annak ellenére, ha a Google fordítóprogram írói rá sem ismernének az eredeti szövegre.

Munkáimnál gyakran veszem észre a későbbi korrektúrák során, hogy a szöveghűség a tartalomhűség alá rendeltetik. Mert így lesz kerek a for-

dítás. Egyébként szent meggyőződés, hogy egy szépirodalmi fordítás önálló alkotásnak minősül. Magyarán: újra kell írni az adott művet. Magyar nyelven, magyar olvasóknak. A fordítónak tehát a magyar nyelvet kell igazán jól ismernie, abban kell otthon lennie, hogy érthetően, stílusosan, gördülékenyen, naprakészen (!) adhatta át híven az adott művet. Jelszó: a minőség. Ezért nagyon nem baj, ha a fordító maga is költő, író, hiszen neki – egyébként az egyetlen – munkaeszköze a magyar nyelv. És egy jó szerszámmal...!?

Ilyen és hasonló, talán bizony közhelyes gondolatokkal készültem erre az előadásra, ám amikor a szervezők eljuttatták hozzám a konferencián részt vevő kiváló műfordítótársak névsorát, arra az elhatározásra jutottam, hogy nem fogok senkit nyelvtani, nyelvi bonyodalmakkal terhelni, hiszen valószínűleg sokak számára jól ismertek ezek a gondok, vagy hasonlóak, nincs ezekben semmi rendhagyó. A műfordítás, mint általában az írás, amúgy sem közösségi műfaj. Magányos tevékenység. Ezért tehát megváltoztattam eredeti szándékomat, s inkább a talán mindannyiunkat jobban érintő, a műfordítás jelen esetben lengyel és magyar közösségeit érintő témakörből emelnék ide néhány gondolatot. Önkényesen, persze.

Több lengyel író fordítottam már magyarra, de engedjétek meg, hogy kettőt ki is emeljek. M+M, vagyis Sławomir Mrożeket és Wiesław Myśliwskit. Egy nemzetközi hírű nagy drámaíró és a lengyel nagypróza háború utáni szerintem legnagyobb alakját. Miért pont őket? Hogy jönnek ők össze? Úgy vélem, hogy a látszat, vagyis a műfaj és a nyelvezet különbözőségeinek ellenére, ugyanabból a talajból, gyökérből táplálkoznak ők. (A jelszó

itt is: minőség.) Abból az általános emberi magatartásból, amit nevezhetünk megértésnek, szolidaritásnak, közép-európai létnek, szemléletnek, sok évszázados történelemmel vert és dicsőített „életnek”, amelyek így, egy lengyel faluból vagy városból kiindulva válnak egyetemessé. És értékké. És igen – szerethetővé. Erőt adó, nagy művekké. Nézők és olvasók számára egyaránt. Megvallom, ezekért (is) vonzódok e két szerzőhöz. Mély gondolatiságuk és az egyszerű, találó mondataik nagy vonzerővel bírnak, de nem lehet kikerülni azt a hatást sem, amivel vagy megríkatják, vagy megnevettetik a nézőt-olvasót. Természetesen egyiket sem alpári módon.

A síráshoz és a nevetéshez van egy rövid történetem. Ismerem egy erdélyi falu idős unitárius papját, akit egyháza nyugdíjba akart küldeni. Merthogy már nem bírja úgy a szolgálatot, s amúgy is egész életében igen szerette az italt, és nemcsak úrvacsora-osztáskor. Gyakran akadt olyan eset, hogy a híveknek kellett feltámogatniuk papjukat az ámbitusra, mert saját lábán már nem bírt volna. De szíves-örömet megtették, mert ahogy felért, illetve felcipelték, a világ megváltozott. Két kezét a szószékre támasztotta, kihúzta magát, és megríkatka és/vagy megnevettette a híveket. No, nem is engedték, hogy az ő papjukat nyugdíjazzák vagy áthelyezzék.

A fenti történetbe nem kell senkit behelyettesíteni, csupán illusztrációként mondtam el, annak alátámasztására, hogy lám, mit hallanak, olvasnak, látnak szívesen az emberek. Vagyis inkább, hogy mit várnak. Akár kritika nélkül is. És evvel azt is szándékom felvetni egyben, hogy a lengyel irodalom igencsak bővelkedik olyan alkotásokban, amelyekben mindkét – „szélsőséges”!? – emberi érzés gaz-

dagon megtalálható. S mivel konferenciánk meghirdetett címe a „Lengyel irodalom Magyarországon”, jómagam a történeti, irodalomtörténeti áttekintés vagy egy mai helyzetképjelentés helyett inkább elvi kérdéseket vennék számba. Például: Milyen kép alakult ki a magyar olvasók körében a lengyel irodalomról? Milyen lengyel szerzők jelennek meg? És miért pontosan ők? Ki vagy kik döntik el, hogy XY igen, YZ meg nem?

Tisztában vagyok avval, hogy ezek szinte megválaszolhatatlan kérdések, az azonban világosan látszik, hogy egy-két „sztár”-szerzőt leszámítva, akik bármit írhatnak, kis túlzással, már másnap a magyar könyvesboltokban látjuk lefordított könyvüket, szóval őket leszámítva, alig-alig kaphatunk átfogó képet a lengyel irodalomról – magyarul. A kiadói munkák, illetve a tervek, ha vannak egyáltalán ilyenek, esetlegesnek, elképzelés nélkülinek, határozatlannak, sikerhajásznak, sokszor politikailag átmotiváltaknak tűnnek föl. Egyszóval pocskéknak. Mert hol van a valódi szépirodalom? Hol vannak a szép szavak? Genitivusokkal, vagy akár nélkülük.

Néha az az érzésem, hogy kezdhetünk mindent előlről. Kezdhetjük előlről tanulni a szavakat, ahogy Wiesław Myśliwski *Kő a kővön* című nagyregényében írja:

„Ha nem akarsz, ne beszélj! Ha egy szó nélkül akarsz élni, akkor élj úgy! Csak mi volna, ha úgy mindenki elnémulna a faluban? És csak szántánának, vetnének, kaszálnának, behordanák a termést, és senki se szólna senkihez még egy adjon istent se. És az emberekkel együtt elnémulnának a kutyák, a macskák és minden élőlény, a madarak se csiripelnének, a békák se brekegnének. Lenne világ? Még a fák is beszélnek, ha jól odafigyelsz

rájuk. És mindegyik a saját nyelvén, a tölgy tölgyül, a bükk bükkül. Beszélnek a folyók, a gabonák. Az egész világ egy beszéd. Ha jól fülelnél erre a világra, képes volnál meghallani, hogy mit mondtak száz vagy akár ezer évvel ezelőtt. Mert a szavak nem ismerik a halált. A szavak, amelyek egyszer kimondattak, mintha áttetsző madarak volnának, ott keringenének már századokon át felettünk, csak nem halljuk meg őket. De lehet, hogy az Isten magasságából minden ember hangja külön-külön hallatszik. Még az is, amit én most mondok neked. És ha közelítenél a füleddel ehhez a világhoz, akkor, ki tudja, talán meghallanád az emberi suttogást, és hogy mit gondolnak az emberek, mit álmodnak, hol és kinél dorombol a macska, kinek az istállójában nyerít a ló, melyik gyerek szopja az anyai emlőt, és melyik születik meg éppen, mert ez mind beszéd. Az isteni parancsolat szerint az embereknek szavakkal kell imádkozniuk, mert szavak nélkül nem tudná megkülönböztetni az egyik embert a másiktól. És az ember se tudná saját magát megkülönböztetni másoktól, ha nem volnának szavai. Szavakkal kezdődik az élet, és szavakkal is végződik. Mert a halál ugyanúgy csak a szavak vége. Kezdd talán a sorban elsővel, amely a legközelebb áll hozzád. Mama, otthon, föld. Mondd ki: mama, otthon, föld.”

Mondjuk ki hát együtt! Aztán jöhet a NAKANEKA.

(Elhangzott a budapesti Lengyel Kutatóintézet és Múzeum által szervezett, „Lengyel irodalom Magyarországon” című múlt évi konferencián.)

Sławomir Mrożek: Ha valaki azt mondja... Ha valaki azt mondja, hogy távolságot tart mindentől, az azt jelenti, hogy nagyon szenved.

Egyetlen állat, nagy vagy kicsi, ragadozó vagy nem, de még csak egyetlen bogár sem szereti magára felhívni környezeté figyelmét szükségtelenül. Az ember nemcsak hogy szereti ezt, de még azt is hiszi, hogy enélkül élni sem lehet. Ez azt jelenti, hogy civilizációban élünk, közelebből – demokráciában. Egy kéziratot, például Lev Tolsztoj *Háború és békéjének* kéziratát, ki lehet vasalni. Vagyis a betűket úgy kiegyenesíteni, hogy mindegyik vonalkává változzék, aztán meg ezeket a vonalkákat egy folytatódó vízszintes vonallá lehet összekapcsolni. Továbbá megmérni és feljegyezni, hogy hány vonalka adja ki a kilométereket, milliméter pontossággal. Meg lehet tenni ugyanezt, mondjuk, Thomas Mann *Varázsgyének* kéziratával is, aztán összeha-

sonlíthatjuk az eredményeket, s akkor a két párhuzamos vízszintes vonalból az egyik hosszabb lesz a másiknál. A kivasalatlan állapotú kézirat a minőség. A kivasalt állapotú kézirat a mennyiség. Az, amelyik hosszabbnak mutatkozna, egyúttal jobbnak is bizonyulna a rövidebbnél – és a dolog el van intézve. A többség és a kisebbség, az együtt: egyenlőtlenség. Az elv, amelynek nevében a többségnek mindig igaza van, tehát az egyenlőtlenség elve. Megtagadják az egyenlőtlenséghez való jogot az egyedeknek, de elismerik azt a statisztika számára. Könnyedén nevezhetjük ezt a demokrácia paradoxának. De mi nem a demokrácia vagy bármi más paradoxona? Akkor már helyesebb volna beismerni, hogy minden meghatározás szlalomozás a paradoxonok és egyúttal azon tettetés között, hogy azok nem is léteznek.

J. P. fordítása

Marciniak Klára

Fordítok, tehát vagyok. Kétnyelvű családban születtem. Apai ágon lengyel, anyai ágon magyar vagyok, a nyelveket „kevert” nyelvi környezetben sajátítottam el. Lengyelországban nőttem fel, majd Varsóból Budapestre jöttem, és itt folytattam egyetemi tanulmányaimat. *De hát miért döntöttél úgy, hogy Pesten maradsz?* – tették fel gyakran a kérdést a barátaim. Hogy miért? Már magam sem tudom. Hogy szeretem ezt a várost és jól érzem itt magam, túl egyszerű válasznak tűnt. Annyi helyen érezheti jól magát az ember. Azt hiszem, ami igazán meghatározó volt, az az otthonosság. A még „haza nem érkezettségből” első pillanattól úgy éreztem: otthonra leltem.

De vajon miből adódott az az érzés? Hiszen sosem éltünk itt, s bár édesanyám családja magyar, ők sem idevalósiak. Akkortájt kezdtem gondolkodni, hogy ki is vagyok én valójában – magyar vagy lengyel? Mi az én identitásom? Létezhet-e kettős identitás, kettős kötődés? Melyik nyelven „vagyok”, „jestem” – vagyok én – a legbensőbbben? Amíg meg nem érkeztem Budapestre, a kétnyelvűség, a nyelvi pluralizmus számomra természetes állapot volt, ezzel nőttem fel. Később arra jutottam, hogy az „érzelmi szálak” az én esetemben

nem egy konkrét helyhez fűződnek – vagy nem feltétlenül ahhoz. Az otthonosság élménye a nyelvi otthonosságból fakadt, hiszen részben az édesanyámtól, nagyszüleimtől megismert, megtanult magyar nyelven, magyar kultúrán keresztül sajátítottam el a világot. Identitásom, kötődésem építőeleme tehát maga a magyar nyelv.

Valójában a szakmám kapcsán (műfordítással foglalkozom) tudatosult bennem, hogy a kétnyelvűség – azaz hogy szabadon járhatok át egyik nyelvi közegből a másikba –: ritka kincs. Pontosabban, olyan lehetőség, adottság, amit ki kell használni. Az életre szóló feladat elemi szükségletté vált: fordítani muszáj. Több éve foglalkozom különböző szövegek átültetésével, ami nemcsak megélhetést biztosít számomra, hanem segít az identitásom megértésében. Mert a műfordításon keresztül a munka során bennem zajló gondolkodási mechanizmusokat, folyamatokat is jobban tudom követni. Minden nyelv másképpen térképezi fel a világot. A nyelv emlékezete a lehető világok és geográfiák egész sorát hozza létre. És ez a két világ találkozik bennem.

Sokan gondolják úgy, hogy a kétnyelvűségem miatt könnyebben megy a fordítás. Részben igazuk van, de az anyanyelvi szintű nyelvtudás még korántsem garanciája a jó fordításnak. A lefordított műnek a nyelv csupán az egyik, de nem kizárólagos lételeme. Ugyanis ha kizárólagos lenne, akkor a bilingvitas bizonyos értelemben még meg is nehezítené ezt a folyamatot. Bizonyos elméletek szerint, a kétnyelvűek nyelvrendszerei között létezik egyfajta funkcionális szeparáció; melynek lényege, hogy az egyik nyelv „bekapcsolásával” a másik „kikapcsolódik”. Amikor mindkét nyelv működésbe lép, a második nyelvben végzett dekódolás akadályozhatja az első nyelvben történő kódolást.

Az sem evidens, hogy két nyelvet ugyanolyan szinten el lehet sajátítani, ahogy az egynyelvű ember ismeri az anyanyelvét. Ráadásul minél jobban ismeri, illetve minél többet használja a kétnyelvű ember az egyik nyelvét, az kicsit mindig a második nyelv rovására megy majd.

A fentieket összefoglalva: mindkét nyelv anyanyelvi szintű ismerete kétségtelenül nagy előny, de nem jelenti szükségszerűen azt, hogy valakiből jó műfordító válik; sőt, bizonyos esetekben akadályt jelent. A nyelvi kompetencia tehát korántsem elegendő.

Természetesen, nagyon jól kell ismerni a forrásnyelvet és a célnyelvet, utána kell menni a dolgoknak, de nem a nyelvek különbségéből fakad az összes nehézség. Mivel a műfordító nemcsak reprodukál, hanem konstituál, létesít is, ezért nem elég a stilisztikai, nyelvi pontosság – de még az sem, hogy felismerjük az eredeti szöveg jelentéseit. Különben a fordítás egy mechanikus, „ipari” tevékenység lenne.

Noha a filológiai hűség semmiképp sem elhanyagolható erény – hiszen előfeltétele és alapja az alkotói tevékenységnek –, az alapanyag mégiscsak gyurma, amelyet meg kell formálni, amelybe lelket kell lehelni. Ebből következik, hogy a műfordító feladata nemcsak a Walter Benjamin-i értelemben vett forrás- és fordításszöveg töredékeinek összeillesztése. Tudjuk, hogy a közvetlen szemantikai megfeleltetés lehetetlen. *Mert mit is mond egy költemény? Mit közöl? Nagyon keveset annak, aki érti. Ami benne lényegi, az nem közlés, nem kijelentés* – mondja Benjamin *A műfordító feladata* című írásában. Az értelem meg sem közelíti a rejtélynek azt a mélységét, ahol egy szöveg fordítása

zajlik egyik anyanyelvről egy másik anyanyelvre. Ez egy tökéletes, felfejthetetlen rejtély.

Igaz, hogy egy irodalmi mű kizárólag a nyelv révén tud megvalósulni és létezni, mégis rendelkezik olyan dimenziókkal, amelyek a nyelven, pontosabban a nyelveliségen túlmutatnak. A szöveg nemcsak lehetséges kontextusokat hív elő és mozgósít, hanem elsősorban érzelmeket közvetít, amelyeket a fordítónak kötelessége hűen visszaadni. A fordító és az író így értett relációja egy bizalmi kapcsolathoz hasonlítható. Minél meghittebb viszonyban vagyunk valakivel, annál inkább kihalljuk a változó hangfekvésből, beszédritmusból a kimondatlan szándék valódi irányát. Vagyis a meghitt közelség révén kerül harmóniába a nyelvek (forrásnyelv–célnyelv) közötti fordítás.

Roman Ingarden világhírű lengyel fenomenológus az *Élmény, műalkotás, érték* című művében azt írja, hogy az esztétikai tárgy úgy jön létre, hogy az irodalmi alkotások különféle rétegeiben a művészi (esztétikai) érték mellett jelentkező „meghatározhatatlan helyeket” az olvasó (jelen esetben a műfordító) kiegészíti és konkretizálja, attól függően, hogy mennyire áll közel hozzá az adott mű. A fordítás során újraalkotjuk az esztétikai tárgyat, amely mindig kissé eltér magától a műtől. Ezek az eltérések nem abból következnek, hogy a fordító nem eléggé ismeri a forrásnyelvet, vagy nem elég figyelmes, még csak nem is abból, hogy a célnyelvben nincsenek megfelelő kifejezések. A jó fordítónak olyasmit kell lefordítania, ami lehet, hogy nincs benne az eredeti mű rétegzett tárgyiasságában, viszont belül marad a mű intencionális terén. Ehhez nemcsak ismerni kell mindkét nyelvet lingvisztikai szempontból, hanem össze kell hangolni azokat a gyakran különböző gondolkodási formákat, szokásokat is, amelyek egy kultúrát jellemeznek, és a „nyelvben sűrítve” adottak.

Más szóval, érezni kell a magyar és a lengyel lélek legfinomabb, legapróbb rezdüléseit. E két nyelv kulturális metaforikája egyáltalán nem idegen tőlem, és talán leginkább ez segíti a munkám. Ennek a biculturalizmusnak köszönhetően nem ütközöm vakon a mondatokba, nem tévedek el a bábeli zűrzavarban. És ez a tudás sokszor segít az írói indíték átadásában, a mű világának megőrzésében.

A következőkben néhány példát hozok arra, hogy milyen nyelvi akadályokba ütköztem egyes fordításoknál, illetve hogyan próbáltam ezeket megoldani.

A lengyelről magyarra való fordítás egyik legnagyobb nehézsége a magyar nyelv különleges természetéből adódik. Ugyanis a magyar rendkívül asszociatív nyelv. Az adott szó nemcsak magát a jelzett dolgot foglalja magában, hanem egyben utal annak képi megjelenésére is. Ha például azt mondjuk magyarul, hogy „rotyog a töltött káposzta”, akkor ennek a „rotyogásnak” van hangja, és ezt utánozza a szó. S e mondat hallatán mindjárt a képet is látjuk magunk előtt. A fordítónak tehát erős vizuális készséggel kell rendelkeznie, hogy reprodukálni tudja az ilyen „képies” mondatokat, szavakat.

Szintén problémát okozhat, hogy a magyar végtelenül szintetizáló nyelv – a legkevesebb szóval a legtöbbet képes kifejezni. A magyar szót néha két-három, vagy még több lengyel szóra kell szétbontani, mert a lengyel nyelv inkább analitikus jellegű. Például a „lément” szót úgy mondjuk lengyelül, hogy „zszedl na dót”, a „házamban” pedig úgy hangzik, hogy „w moim domu”.

Főleg versek átültetésénél jelentkezik ez a nehézség. Nemrég Petri György *Hogy elérjek a napsütötte sávig* című versének lefordításával próbálkoztam,

és sajnos lengyelül a „dohánykarcos női hang” – ami a Petri-vers narrátorát leszólítja – messze nem tud olyan „szépen megszólalni”, mert a lengyel ehhez nem elég hajlékony, nem elég rugalmas. Így a „dohánykarcos”-t kénytelen voltam „cigarettafüsttől rekedt hang”-nak fordítani. Még ha sikerült is megoldani a feladatot, a lágyan gördülő mondatok bizony darabosnak hatnak.

Nagy megpróbáltatások elé állítja a magyar–lengyel fordítót a forrásnyelv és a célnyelv grammatikai nemeinek a különbözősége. A magyarban nincsenek nyelvtani nemek, amit néha ugyan ki lehet küszöbölni a lengyel fordításban is, de mitévők legyünk, ha perszifikációról van szó, vagy ha a tárgyak, növények, állatok férfiasságra, illetve nőiességre utalnak?

Ilyen típusú problémával szembesültem Tóth Krisztina *Pixel* című könyvének fordítása kapcsán. A narrátor egyes szám első személyben meséli el az eseményeket. Folyton érezteti az olvasóval jelenlétét, játszik vele, dramaturgiai szerepe van. A lengyelben a múlt idejű állítmányt az alannyal nemcsak személy és szám, hanem nyelvtani nem tekintetében is egyeztetni kell. Ennek megfelelően a lengyel igéknek a múlt időben (egyes számban) hím-, nő- és semlegesnemű alakjaik vannak. Vagyis abban a mondatban, hogy „Hazudtam, de valamiért így láttam helyesnek”, lengyelül muszáj meghatározni, hogy ki hazudott – nő vagy férfi. Kénytelenek vagyunk tehát eldönteni a szereplő (ebben az esetben a narrátor) nemét. És mi van akkor, ha nem tudjuk, hogy ki az illető, vagy ha ennek megmondásával erősen beavatkozunk az írói szándékba, magyarán: lelőjük a poént?

Mára az erőszak, a nyers, vulgáris szexualitás beépült a közbeszédbe, ezért még a prűd olvasó sem botránkozik meg a „csúnya” szavak hallatán. Mégis az a benyomásom, hogy a lengyel irodalmi szöveg kevésbé immunis a nyelvi trágárságra; bizonyos szavak, kifejezések egy műalkotásban még mindig tabunak számítanak. Én azonban nem osztom azt a nézetet, hogy az idegen nyelvű szöveg valami olyasmi, amit csak „átkölneni”, szabadon „visszamondani” kell, kihagyva az olyan részeket, amelyek a fordító szerint a lengyel olvasó számára érthetetlenek vagy túl durvák. Az ilyen hozzáállás szerintem álságos, és szubjektivizmushoz vezet. Azt gondolom, hogy minden árnyalatot, minden célzást, káromkodást hűségesen, lelkiismeretesen kell átadni, s törekedni kell a különböző nyelvi regiszterek tökéletes megfeleltetésére. Még akkor is, ha úgy érezzük, hogy a célnyelv nehezen tud bizonyos szavakat, mondatokat, fordulatokat befogadni.

Trojan Tünde

Nem elveszíteni... Sokáig nem határozta meg lengyelként magamat. Magyarországon éltem, és lengyel volt az apukám, de elsősorban magyarnak tartottam magamat, akinek egy furcsaság kapcsán lengyel útlevele van. Esmélni talán csak akkor kezdtem, amikor kikerültem Krakkóba, hogy ott a Jagelló Egyetemen tanuljak, színház szakon. Varázsos, ködös világ volt. Galambokkal, semmihez sem fogható arany őszökkel, üveggömbbe illő hóesésekkel és kicsattanó tavaszokkal. Akkor ott a bársonyos, simogató lengyel nyelven keresztül kezdtem felfedezni lengyel önmagam. Azt, hogy oda is tartozom. Elkezdtem szeretni mindazt, ami körülvett. Még a szürkeséget is, ami akkoriban jellemezte a gyönyörű, régi várost. Megszerettem a tejesüvegeket, a pohárban kínált finom aromájú teát és a létező legjobb bécsi túrós süteményt, a sernik wiedeńskit. Néhány hónap után odatartoztam. Sohasem felejttem el az első Tadeusz Kantor-előadást, az önéletrajzi ihletésű *Wielopolét*, amire egy, a színház iránt érdeklődő angol hölgy vitt el, a rémületet, amikor még az előadás kezdete előtt Kantor kidobott két nézőt, mert zavarták a koncentrációban. Megrémültem. Ez itt így megy? Lassan, finoman tekeredett körém Lengyelország, és benne az én ébredező lengyelségem. Halvány emlékeim voltak lengyel nagyapámról és a przemysli nyarakról, amikor máig sem tudom, mitől vezérelve, egy széndarabbal fejbe dobtam egy lengyel kislányt. Nagyapám alig győzte megvigasztalni az ajándék-

ba vitt görögdinnyével. Nagyapa... tudott magyarul, és nagyon kedves ember volt, de amikor megpuszilt, néha szúrt a borostája. Az elsőáldozásomra ő akarta hozni a kellékeket és az akkoriban szokásos lilomot, de meghalt. Máig sajnálom, hogy csak olyan rövid ideig ismerhettem. És most már Apu sincsen, hogy legalább meséljen róla. Amikor múlt év október 30-án meghalt, úgy éreztem, minden, amit magamban lengyelnek gondoltam, vele halt. Apu volt, aki ezt a lengyel tudatot belém oltotta. Nem erőszakosan, de kellő határozottsággal. Elsősorban neki köszönhető, hogy egy viharos veszekedés után végül Lengyelországba mentem tanulni. Honnan tudta, hogy nem bánom meg? Hogy már örökre szeretni fogom az ottani illatokat, a kenyér ízét, az álmosan pergő sárga faleveleket, a bíborvörös céklaleves (barszcz) semmihez sem fogható illatát és a pierogi ruskie-t (krumplival, túróval és sült hagymával töltött barátfüle), ez utóbbit azután otthon gyakorta készítem. Hogy rajongani fogok a színházért, a lengyel énekelt költészetért és a lengyel irodalomért, úgy egyáltalán? Honnan tudta, hogy elkövetkező életemet a lengyel nyelv és irodalom határozza meg? Hogy kezdetben félve, de aztán egyre bátrabban már lengyel nyelven is mondok verseket, sőt néha még arra is vetemedem, hogy lengyel szövegeket írjak? Számomra a lengyelség Apu volt. Ezt próbálom megőrizni és... Nem is tudom. Talán továbbvinni... Megpróbálom nem elveszíteni. Nem elveszíteni.

Németh István Péter

Versekből sírcsokor Kovács Istvántól

1971-ben a Lengyel Posta a honos gyümölcsfák virágait ábrázoló képes bélyegeket adott ki, egy Zalipie nevű településen pedig kívül-belül színes virágokat festettek már a meszelt házfalakra. A Tátrában ma is virágzik a tárnics (amit mi Szent László füvének mondunk), a havasi harangvirág és a kökőrcsin. Lengyelország nemzeti virága a pipacs, amely Kovács István otthonának közelében úgy piroslík a tanúhegyek romvárai alatt, mintha hajdani vitézek vére bugyogna föl a földből. (1989-ben a Magyar Posta egy olyan bélyeget jelentetett meg, amin az átvágott szögesdrót két vége között pipacs és búzavirág volt látható.)

A költő, író és műfordító polonista lengyel motívokú verseiből most egy olyan csokrot szeretnék kötni, amelyeket halott költőkről írt:

Norwidról (1821–1883), aki Párizsban halt meg nyomorban és tüdőbetegesen. Holtteste tömegsírban tűnt el. Jelképes emlékhelye Krakóban található. Híres versét, a *Gyászrapzsoédiát*, amit Bem József emlékére írt, Kovács István fordította magyarra.

Baczyńskiról (1921–1944), aki mindössze 24 esztendő telt. Varsói emléktábláját 1974 őszén Nagy László is megkoszorúzta.

Edward Stachuráról (1937–1979), akit már személyesen ismert és barátjának vallhatott Kovács István. A magyar költő első könyve is Stachura-fordítás volt, a *Szekercelárma* című regényt plántálta át anyanyelvünkre. A könyv kiadását Nagy László segítette. Huszárik Zoltán pedig hangjátékot komponált Stachura *El condor pasa* című elbeszéléséből.

Kovács István a róluk szóló költeményeit, omázsait nem kisebb ragaszkodással írta, mint akik költemények híján illőn sárga krizantémokat tesznek le a kedves lengyel poétáik sírjaira.

Norwid

*Üres a fal. Fölláadtak
a festményen túli foltok.*

*A Vaknak
szempilla-fésült a Világ.*

*Érthetetlen a
SZEGÉNYHÁZ
akár a versek...*

*Ki koponyádhoz szólni tudna –
meghalt.*

A színpadon zavar
                                   és homály...
 ...foszlik köddé a Szellem,
 szájakon a markolatkosár...

„TAKARJATOK KI JOBBAN”.

Cyprian Norwid: Gyászrapszódia Bem emlékének

...Iusiurandum patri datum usque ad hanc diem ita servavi...

HANNIBÁL

I.

Árnyék, mért távolodsz, kezéd páncélba törve.
 Térded szikrajáték, vonul a fáklya körbe.
 Babérekardmarkolat, gyertyák gyászoló láncza.
 Égre száll a sólyom, s lovad dobajgó tánca.
 Zászlók hullámzanak, holdat csattogó selymek,
 Halkul a zokogás, hűja kürtszó a csendet.
 Fönn a hadak útján lebegő csillagsátrak,
 Közöttük ott a jel, az árván lengő szárnyak,
 Madár, szalamandra, karddal átütött sárkány...
 Esmék koponyája díszeleg ott a lándzsán.

II.

Gyászoló asszonyok mennek,
 Vállukon illatos kéve:
 Fészke a karvaly-szeleknek,
 Kagylókba gyűjtik a könnyet
 Régismert ösvényt keresnek,
 Korsajuk sziklához vágják...
 Törik szívük szomorúságát.

III.

Jönnék a férfiak, égszínű szekercéjük
 Vörösen villogó harci pajzsokhoz csapják.
 Hatalmas lobogó csattog a szürke füstben,
 Alant lándzsaerdők, szinte az eget tartják...

IV.

Föléjük nő a hegy..., lépnek a holdvilágba,
 Sötétlő árnyakat mintáz a fény-fuwallat,
 S ragyogást hevít a lándzsa csillagába,
 Hullámozó kórusok, a dal mindent kivallat...

V.

*Tovább, tovább – ha a síron átkelhetnénk,
Elvérzik az Ember, a világ kettéhasad,
És föltűnik az út, mögötte ködös mélység,
Lássuk hát lándzsaként a régi sarkantyúkat...*

VI.

*Ájult városfalak köré gyűrűző körtánc,
Kapun csattanó urnák, csorbul a fejszék éle,
Jerikó falai ledőlnek, mint a tölgyfák,
S a fény nem penészklik meg a nemzetek szemében
Tovább – tovább –*

(Kovács István fordítása)

Sírvers Krzysztof Kamil Baczyński-nak

*Kosarat tett fejünk alá a történelem,
fölnék e kor vastapintatú álmát.
Egy mozdulattal kivívtuk így
az öngyilkosok szabadságát.*

Páncélöklünk a csönd.

*Az alkony izzó csilléi – koporsók.
Elégett holttesteinken mész a felhő.*

*Mozdulatlan beborítjuk a várost.
Emlékoszlop remeg fölöttünk.*

Sted

*voltak, akik megszülettek,
voltak, akik meghaltak,
és voltak olyanok is,
akiknek mindez kevés volt.*

STACHURA EDWARD

1

*Hiába hívtál,
nem mentem csúszkálni a Visztulára,
s te illetlenül
átgyalogoltál a park térítőjén,
amelyre foltot olvasztott*

a csatornapára,
 belemosódtál a KÖDbe,
 pontokká estél,
 mint gyilkossá nagyított áldozata
 a FILMnek,
 amelyet mindketten szerettünk.

Szeretünk –
 javítanál ki most,
 mert nem igeidő az emberi élet,
 nem a volt, van és lesz száználmas függvénye...
 A voltra mondható, hogy van,
 a lesznek megfelelője a volt,
 s a vannál se több a lesz:
 ez a mi halhatatlanságunk...
 Utolsó esélyünk – mondaná Csoóri Sándor,
 sugallná mindkettőt Nagy László némasága.
 nekik hangoltad gitárodát
 – hány éve már? –
 Virággá vált az ember,
 s a dallamok kaptárából
 kirajzottak a méhek.

2

...a húrok kettős sínpárján
 elindult a fehér mozdony,
 véres kézzel intettél utána,
 négy ujjad –
    világtájakra szóródó szikra,
 az ötödik,
    az élet cirkusz-jelképe,
    megmaradt,
 hogy fölmutathasd a halálnak.

Én valóban irigyeltelek,
    Sted,
 hogy te télen a telet,
 tavasszal a tavaszt,
 nyáron a nyarat,
 ősszel az ősz szereted,
 mert én mindig a tavaszt várom,
 tavasszal is a tavaszt...

Azt mondtad,
napfogyatkozás kellene ahhoz,
hogy ne nézz a napba,
(vagy hogy doktori értekezést írjál.)
Az égbolt kártyasztalán,
mint nyert pénzt,
mégis egymásra csúsztattad
a holdat s a napot.

Verseket írnak Hozzád.
Ne bosszantson.
Tudom, hogy ezt akartad legkevésbé,
de szeretnek,
Sted,
élő étellel szeretnek...

És, ahogy úrtad: minden költészet,
így vers a hallgatás is,
himnusz,
végtelen poéma...

Ígérem,
sírodhoz nem megyek soha,
és gyertyát se égetek érted.
Lángjától megperzselődhet a nyírfa,
s a novemberi temetők
úgyis csak este nyolcig támadnak föl

Befejezem,
a Körös menti gátórházban majd találkozunk,
akár egy hónapig is maradhatsz,
vagy tovább,
amíg a nap szemébe lehet nézni,
s nem szomorkodnak a parti füzek.

Asztalos András

Terjedés

– tavaszi áldozat

Móser Zoltánnak

Semmi a gondolat, ha fészektelenül verdes,
nincsen a tett, az önelégültségtől vemhes,
semmi vagyok, ha nem nézek magamból,
senki a vers, túlformált magomból.

„E bárgyúdálnak legyen vége!”
– kiáltott egy metszet gége,
ezt mondta, és ezt bugyogta,
majd a többit nem hallotta...

Ott látni, majd érezni a mohás kitágulást, terebélyt.
Magaslatról. Magaslatra.
Teret és viszonyokat látni. Nem teremteni azokat,
csak meglátni, mi lehetőségként, kárhózként és
megváltásunkra teremtve, adva van.
Mondjuk a vargánya. De leginkább az ének.
A lépés. A szó.
És látni magunkat, majd elhelyezni ezekben a
szent és ronggyá reflektált terekben,
viszonyokban, akárhol és akárhonnan látva;
egyszerre a végest végtelenül
– borostyánzárvány dermedt mozdulatai -,
és a lehetőségek végességét:

táguló, szűkülő pupillák intenzív intarziái,
berakás egy léleklény viszonytalan bogaiban.
A bogok mereven rozsdabarnák.
De a tekintet érintése fény.
Így látni...

Egy szemölcs árnyékot vet.
Egy szentjánosbogár vacsorára hív.
Exponálsz. 4 mp.
A hajnal elindul felénk...

Kihez tartozol...

Kihez tartozol?
 Kihez tartozik kapkodva
 magadhoz vett mozaik-világod?
 Kihez tartozol két, nyolc, húsz
 megálló között metróarcok tömegében;
 fodrászod öreg forgószékében,
 vihánc ollókban; füstös templomok,
 füstös mulatók ragacsos pultjain könnyökölve;
 buja nők nedves mohóságában;
 kíváncsi víg barátok közt,
 sörök nyári teraszain; erdőben
 szarvassal négyszemközt; tállyai pincékben
 boroktól berugózott kérges anyátlanságod,
 megátalkodott félszegséged kihez tartozik?
 Kihez tartoznak gyenge öltéseid
 e lélekülepítő telepen, kihez kocognak
 ritmustalan billentyűid,
 korgó bábod mibe ágyazódik?

Útmutató

Nem tüntetni el a nyomokat.
 Vállalni a megtörténtet: hagyni,
 hogy megtörténhessünk.
 Mindent a mulandó közellét
 rezgéseiben gondolni és éltetni.
 A kimondott és elhallgatott
 fel-, ki-, összevetések kellékeit
 nem mozdítani.
 Megteremteni a szakrális teret,
 hogy magára és magába vonjon
 – spicces könnyedséggel
 hagyni kószálni a kupakokat,
 hagyni a szoba közepén szabadon
 lélegezni az üres sörösüvegeket,
 egyáltalán: hagyni mindent
 lélegzethez jutni.
 Szétnézni, Gint keresni.
 Megtanulni hiányolni: vágni és akarni.

Még

Még ciripelnek a tücskök.
Még leírhattam a fenti sort.
Még leírhatom a következőt,
míg ciripelnek a tücskök.

Epigramma

Ha csak ennyit
– „hiányzol” – mondanál,
lennék akkor,
és ha úgy lenne, valóban
úgy éreznél,
kopogó szemmel a szónál
hamarább jönnél.
Mert nincsen az,
ki sehonnán nem hiányzik,
és nincsen az,
kinek senki sem.
Ez itt mind is csak
azért van, mert árva...
– gyere,
gyere le a remiz-bárba.

Utóirat Polluxnak

Bizalmatlan voltam
a beszéddel szemben.
Tömondatok és tőhangok
hordoztak.
Most csupasz váz vagyok.
Ásatáson talált lelet.
Alig van ragyogó történetem.
Mégis: csontomból síp legyen.

Pad, szürke pokróccal

Györe Balázsnak

Nagyanyám nem ismert meg, holott huszonnégy évig ismert.

Egy Varsó alatti otthonban van összezárva sok-sok öregasszonnyal, akik szintén nem ismernek engem. Nagyanyám mostantól egy öregasszony a sok közül. Virágot viszek nagyanyámnak, de karcos hangú nénikém, akin furcsa türelmetlenség és zavartság uralkodik, azt mondja, a virágot inkább valamelyik ápolónőnek adjam, mert nagyanyám úgysem fog megismerni. Augusztus van. A kastélyhoz nagy park tartozik, üres fehér padokkal. Az egyikre leülünk. Próbálom megérinteni nagyanyámat, de elhúzódik, kezét a pokróc alá rejti. Szavaimmal próbálom megérinteni – elmondom, hogy mindenki jól van (?!), elmondom, hogy ő végre dédnagymama lett... Nem figyel rám. Nem tudom, merre és mit néz. Pupillája egészen összeszűkül, tekintete higgadt, de a szemén mintha hártya volna. Mindegy, mitől ilyen, a gyógyszerektől vagy a kórtól. Nyomaszt, hogy nem tudok vele kapcsolatot teremteni, s hogy nem tudom, mi van a hártya mögött. Állapotán nem tudok, nem lehet változtatni. S nem tudhatom meg, van-e még benne emlék, érzés, nyom. Csupa csont lett. Lefogyott. Elfogyott. Ülünk a padon, és közben történik az elfogyás. Elfogynak a szavak, a tettek, elfogynak a lehetőségek és a távlatok, én is elfogyok nagyanyámból, törlődik a huszonnégy év – mindez kicsúszik térből és időből, nincs többé helye. De hova csúszik? Nagyanyámnak nincs többé helye, már helyre rakhatatlan. És érzem, úgy fog meghalni, hogy nem lesz vele senki.

Nagyanyám úgy halt meg, hogy nem volt vele senki. Soha nem fogom megtudni, hogy halála előtt volt-e benne kép, emlék, harag, megbocsátás, bármiféle rezgés; volt-e benne egyáltalán bármi. Soha nem fogom megtudni, hogy élt-e még, mielőtt meghalt.

Mostantól minden kérdés érvényét veszti: nagyanyám pillanati lezárultak. A pecséten egy üres pad, szürke pokróccal – hűvösen foszlik.

Józsa Dániel

így is vagyok,

létezem, a körülményeket nem említem meg,
lényegtelen, mert egy vakon haldokló beteg
„rendszer” ellen értelmetlen az írott méreg:
önmagától leszárad, mint ósdi levélbélyeg;
nekem nem a fegyverrel, nem a gépezettel,
nekem az eggyel, az örök érvényű címmel:
Istennel és az isteni Emberrel van dolgom
(és önmagammal, írt említésben egy lapon)
szavakkal egy szép napon, mint ez a mai,
hát folytatódjanak írásom nem korai sorai:
nekem a vén-rém *hangulator* nem árthat,
akár nagy öröm, akár búbánat a részem,
elfogadom, fent egészben megtartom,
azt nem engedhetem meg magamnak,
hogy ne lehessen egy rossz napom
– az égi erők elvesznek, majd adnak;
töreksem vígnak lenni e nehéz úton,
ha nem megy, leszek szelíd elégedett,
mint aki helyben járt meg fényéveket,
nem félve a jövőt, nem sírva a múlton,
már látva hihetek, mint a régi nagyok,
hát így is vagyok, meg úgy is vagyok;
megírva, itt élve tekintek a magas égre,
ám jól tudom elsőként most mi jöhet:
a belőlem kiáradó hála-dús köszönet,
azért ki voltam, vagyok, s aki lehetek:
a minden és a semmi közti fergeteg

elmúló

nyár végi dúdolást rozsdacsend váltja
 nosztalgiára dűlnék surlófény-pászták
 s velük fáradnak nemesen a pigmentek
 hatásuk kopott hangszer régi borítókön
 melyeken néma bigbandek ücsörögnek
 szépiába képzelem a hangtalan dzsesszt
 behallatszik több szárnyas nesz miként
 árnyjáték-kotta cikázón hullna susogva
 fák felett szén-fekete hó-hírnök kering
 károgón végtelen nyolcast ível az égre
 csőrével mulandó fohászt vés örökbe
 mint bakeliten a tú fel-le körbe-körbe
 füleket hegyező mindenség hangszíne
 pasztelles kánonban múlik és kifakad
 a létforgás nem akad sosem perdül el
 legfeljebb télire lejár a fakóbb lemez
 új tavaszra majd tarka zene kerül fel
 addig is bensőm színez hangol tisztán
 harmóniát a taktus-körvonal agónián

Amit tehetek

*– megtanulom az embert, mert félttem én,
 amíg csak forog a Föld a tengelyén...*

képtelen vagyok nem gondolni arra:
 apámnak jobb világot kívánt nagyapám,
 nem muszáj fordítanom szép magyarrá:
 ilyen rút csalást senki se várt hajdanán

add, uram, ne legyek üzem egy gépben,
 legyek nyugodt erő angyali mértéke,
 mint Sinkovits orgánuma fent s mélyen
 vagy a kis herceg szép kételyű kérdése

mint a nap, világos képlet számomra:
 a halandó ember még sok csapdába lép,
 ejt új sebet s feltép régít százszorta,
 míg anyag-ura egy sötét testvériség

amit tehetek: gondozok, teremtek,
 szeretetből bizonyosságot alkotok,
 alázattal nevelek fel gyermeket
 s jó szóval várom a tékozló alakot

hiszem, ezekkel nem vagyok egyedül:
 világot láttatok, mely bennem alakul,
 mit utódok őriznek majd legbelül,
 s apákat korok többé nem ejtik rabul

Zajzavar

– a szirénák vészéneke süket fülekre talál,
ez a ricsaj lábjegyzete, a beszédes csend-halál

gallok rekedt kakasa helyett,
műezzin vékony hírszólama
kelteti a párizsi teret;

halk big-ben alatt búgó zúgás
a szürke munkás kín-dallama,
lármázik a hontalan júdás;

álszent-tehén áll és kopog, sőt,
pergő táblák ritmusába bög;
zsúfolt hamburgi zugbüfésen,
szokott örök ebédidőben,
forró mevlevi dervis-dalok
kerengőn sütik a falatot;

donga a fakonga üteme,
deltájról dübörög a zene,
fordul sok távoli családfa,
telt a mediterrán parketta
s a karcsú olasz csizmasarka
tompán akadva toppan rajta;

tenger-moraj hullámsír fodra,
sikoly menekül siratóra:
e zajban senki sem hallja meg,
hogy ki kinek a kije lehet,
tátog és nem érti mi végre
jött el e vénséges földrészre;

bárány üvölt farkasa helyett,
széjjelterjed a hír-szodoma
s eltorzít minden idő-teret;

újbabel települ s rend-dúlás,
hát ezért vésem sír-romokra:
szinkópa-lét, néma elmúlás

Rak Wawrzyniec Marek
Aforizmák

A könnyeken keresztül jobban látszik a szív.

A ráncok az élet írásjelei.

Rokkantnyugdíj – infúzió az élethez.

A féltékenység ellenséget szül.

Az uralkodók nem szenvednek magaslati iszonyban.

Mindenütt jó, ahol nincs az anyósom.

A szerelem a vakot is el tudja vakítani.

Ép testben... ép mag.

A házasság kötelékét csak a bíróságon lehet kibogozni.

Csak a papoknak lehet munkaidőben bort fogyasztani.

Az ember az embernek csak akkor embere, ha már eltávozott örökre.

Minden út... a temetőbe vezet.

Csak akkor veszik észre az embert, ha már eltemették.

Nem fontos, hol és hogyan laksz, csak az, hogyan élsz.

Epigrammák

Szolgálat

Ki tudja nekünk azt ígérni,
Hogy az őr fog őrizni, a pap pedig hinni?

Szülinapi ajándék

A vő az anyósnak adott egy éket:
Egy gyönyörűen kipárnázott... villamosszéket.

Táplálkozási sorrend

A csecsbimbóval kezdte.
Az üvegnél végezte.

Töprengés

Az adja az öregségemre a töprengést,
Hogy csak a prosztatám mutat-e túltengést?

Drogos

Kezdetben a porból vétettem.
Aztán fehér porral életemnek véget vetettem.

A szolga dolga

Néha előfordul, hogy az istenszolga
Csapodár, pedig más a dolga.

A pokoli körülmények

Nem félek a haláltól,
A pokoltól sem félek.
De nejemtől, bizony,
Míg élek.

Németh Anna fordításai

Perlekedő házaspár

Sírban eggyé ketten váltak,
Pedig együtt ritkán háltak.

Büszke koporsókészítő mester

Íme, itt ez mind műremek,
kár, hogy senki sem élvezte művemet!

Jótékony tett

Immár örök nyugalomra mentem,
Ez volt a legjobb tettem.

„Halott” kapcsolatok

Urambátyám, sógor, koma,
Nem segít már senki soha.

Halott „vétkes nő” sírjára

Életemben sok férfi szeretett,
Végül a halál lefektetett.

Halottra

A bejelentőm már letettem,
Végre letelepedtem.

A sírásó szakmai büszkesége

Büszke vagyok művemre,
szép hantot hagytam a nyüvekre.

Jaskó István fordításai

Józsa Péter

Mariola nyaklánc

Witold Pilecki kapitány emlékére

„Nagyapádé volt” – mondta Mariola nagymamája, amikor unokája nyakába kapcsolta a finom aranyláncot, kereszttel. Tekintete közben szomorú lett, könnyeivel küszködött. A lánc kapcsával is hosszasabban elbabrált, remegő ujjai nem akartak engedelmeskedni. „Eddig én őriztem, és most, hogy felnőtt lettél, átvetted mérnöki diplomádat is, most már te vigyázz rá! Így nagyapád mindig veled lesz!”

Mariola nem ismerte katonatiszt nagyapját, aki a háború utáni években tűnt el. Eltűnt, mert haláláról sose kaptak hivatalos értesítést sehonnán. Kislánykorában ki-kijárt a szüleivel és a nagymamájával a varsói temető kerítése melletti szeméttelre, s annak egyik sarkába tették le a virágokat. Nem értette, hogy mit keresnek arrafelé, de még kicsi volt, nem kell neki mindent értenie. Szófogadóan elhelyezte mécsesét halottak napján a fal tövében, imára kulcsolta apró kezét, aztán hazamentek. Így tettek minden évben, amíg egyetemre nem került egy másik városban. Elmaradtak aztán ezek a furcsa megemlékezések, a temetőt is bővítették később, a szeméttel helyén sírok kezdtek sorakozni. De Mariolát, ahogy kezdett felnőtté válni, egyre inkább foglalkoztatta ez a családi „titok”. Csak a megfelelő alkalomra várt, hogy kikérdezze szüleit, nagymamáját, habár sejtette valahol, hogy a rejtély a nagyapjával kapcsolatos.

Most itt volt a lehetőség, megkapta karácsonyra nagyapa nyakláncát a kereszttel, nála a kézzelfogható tárgyi emlék, most már feljogosítva érezheti magát arra, hogy kérdezzen, hogy tisztán lásson, itt az idő, s csak remélheti, hogy evvel mégsem tép fel gyógyíthatatlan sebeket, emlékeket. Túl kell esnünk rajta – kereste előre a felmentését, és nem tolakodóan és nem is számonkérően megkérdezte a nagymamáját:

– Hogy halt meg nagyapa? És hogy került hozzád a lánc?

Nagyanyja arcából kifutott a vér, fejét lehajtotta, kezét az ölébe ejtette, s nagyon csöndesen, visszafojtottan, szinte szégyenkezve sírdogálni kezdett. Mariola egyik kezével átölelte meg-megránduló vállát, a másikkal pedig megfogta az idős, sovány, ráncos kezét, és a saját arcához emelte. És várt. Így ültek egymás mellett egy ideig némán a feldíszített fenyőfa mellett, míg az idős asszony egy mély sóhajtás után megszólalt:

– Tudtam, hogy eljön a pillanat. És most már elmondhatom, el is akarom mondani, nekem is könnyebb így. A szüleid tudják régebb óta. Most rajtad a sor. Most már olyan idők járnak, hogy... a nyakláncát is visszakaptam. Több mint ötven év után! Amikor exhumálták a holttesteket. Emlékszel, ugye, hogy a temető kerítése mellé jártunk éveken keresztül, a szeméttelre. Ott volt nagyapád elkarparva... – csuklott meg a nagymama hangja, de folytatta, ha lehet, még halkabban. – Negyven társával együtt... Névtelenül, egy gödörbe, arccal lefelé, az ellenség egyenruhájában! Érted, kicsim? Még az utókornak is

hazudni akartak! És ő a nyakláncával, a keresztjével üzent. Egy jólelkű ember azt az üzenetet hozta tőle a börtönből, hogy ha valaha előkerülne a teteme, úgy ismerik majd meg, hogy a szájában lesz nyakláncának a keresztje. Mert tudta, hogy kivégzik. És névtelen tömegsírba lövik tarkón. Ez volt a módszerük...

– Ez az a kereszt? – kérdezte Mariola döbbsen, és önkéntelenül is a nyakához kapott.

– És így azonosíthattuk...

Mariola nyakát és mellkasát égetni kezdte az aranylánc és a kereszt. Szinte perzselte. Megcsókolta nagymamája ősz fejét, és levette nyakából a láncot. Betette az idős asszony tenyerébe, és összezárta az ujjait.

– Ez csakis téged illet. És köszönöm.

Talán Rózenának hívták...

Sose kérdeztem meg tőle. Rendszeresen megjelent nálunk, bár én személyesen csak egy-két alkalommal találkoztam vele. Főként ünnepek, karácsony, húsvét, vízkereszt, pünkösd, nagyobb névnapok előtt bukkant fel. De sose templomidőben. Akkoriban még mind egy csokrétaban laktunk a városi kétszoba-konyhában. Apósom, anyósom, a feleségem, én és a kisfiunk. Egyszer épp otthon voltam, amikor becsöngetett. Csendesen leült a szűk konyhában az ablak alatti székre, még sötét fejkendőjét, kopott kabátját se vette le. Korát is nehéz volt meghatározni, mint ahogy a menyecskekorból kinőtt falusi asszonyok többségénél, negyven és hetven között. Arca barázdált, nyugodt volt, szeme kissé megtörtén csillogott, de a bőre pirospozsgás. Sötétbarna műbőr táskáját az ölébe vette, kiemelt belőle egy újságpapírba tekert nagyobb csomagot, és átnyújtotta anyósomnak, aki lemérte azt a konyhai mérlegen, majd elővette pénztárcáját, és megkérdezte:

– Mindet?

– Kell a gyerekeknek – válaszolta.

Anyósom kiszámolta az összeget, és átadta.

– Még két helyre kell mennem – mondta az asszony, és megigazítva a fejkendőjét, felállt. – Ott is kicsik a gyerekek – búcsúzott.

Így jutottunk borjúhúshoz. Merthogy a borjúhús nagyon jó, nagyon kell az apróságok fejlődéséhez. És mivel az akkori létező szocializmus szeszélyéből kifolyólag a húst éppen csak jegyre lehetett kapni, már ha egyáltalán, igen nagy beccsel bírt a falusi asszony szolgálata. Életemben annyi borjúhúst nem ettem, mint fiunk háromesztendő koráig. Mert mennyit eszik meg egy csöppség, leturmixelod neki kis répával vagy céklával, a többi nekünk jutott, felnőtteknek. Már nem tudtunk új receptet kitalálni, elkészítettük rántva, főve, sültnek, tokánynak, levesnek tárkonnyal, darálva palacsintába...

De csak nem hagyott nyugodni a dolog rejtelmessége, kérdeztem egyszer az anyósomtól:

– Hogy hívják azt az asszonyt, aki a borjúhúst szokta hozni?

– Talán Rózena – válaszolta.

– És honnan jön?

- Valami faluból, a város mellől. Nem tudom pontosan.
- Ismeri?
- Hát így, ne...
- És másoknak is visz? – firtattam tovább.
- Azt hiszem. Oda, ahol kisgyerekek vannak.
- És honnan tudja, hogy erre, mifelénk, hová születtek apróságok?
- Azt nem tudom.

Lehet, hogy a paptól, gondoltam, de ő meg honnan tudná, hiszen a fiunkat nem is itt kereszteltük. Nem jutottam tovább. Nehéz volt beletörődni, hogy egy végül is ismeretlen falusi asszony hordja a semmilyen hatóság és senki által nem ellenőrzött borjúhúst a házhoz. De a gyerek szépen gyarapodott, mi se lettünk betegek. Sőt. Kicsattantunk. Most ez a világ már csak így működik, nyugodtam bele a helyzetbe. És valahogy meg se untuk a borjúhúst.

Aztán a fiunk lassan óvodáskorúvá cseperedett. És már hosszú hetek óta nem volt borjúhús az asztalon. Elmaradt az asszony, nem jött többet. Talán más kicsikhez járt már, még apróbbakhoz. És talán Rózenának hívták. Sose kérdeztük meg tőle. De hiányzott. Tán még ma is.

Cseh Tamással Krakóban

(Egy elképzelt találkozás rövid története)

Nem volt nála a gitárja. Ott ült az Adas alatt a Ryneken, totyogó, csipegető galambok között. Egy „táncos” sör volt a kezében.

- Szia, Tamás! – léptem hozzá, s leültem mellé a szobortalapzatra. Meg sem lepődött. Rám mosolygott hamiskásan.

- A Wojtektől kaptam... vagy a Wandától... talán Jolától... – mondta, és szeme a Mária-templom tornyára révedt. – Kérsz? – nyújtotta felém az üveget.

- Kösz, most nem – válaszoltam, mert még nyomaiban dolgozott bennem az előző esti Wyborowa. – Inkább rágyújtok.

Megkínáltam Tamást is.

- Szeretem a lengyel Marlborót – mondta. – Ízes, erős, mégis könnyed. Meg mást is szeretek itt... csak a kávéjuk pocsek.

Nagyot szívott a cigiből, szemét összehúzta, majd szinte sóhajtva mondta?, kijelentette?, kérdezte?: – Fel kéne menni a tengerhez!? Gdanskba...

- Stoppal?

- Persze. Jönnél?

Nem tudtam, mit válaszoljak. Pizok messze van Krakótól, kétszer olyanra, mint Pest. Jó kis kaland lenne. De elbátortalanodtam.

- És Géza? – próbáltam kibújni a válasz elől.

- Fotózzgat. Mindjárt idejön. Rá várok.

- Lesz itt fellépésed?

-Áá... Meghallgatok Wojteknél egy Wysocki-kazettát, benézek a főtéri Jazz Klubba, a Gyíkokhoz-ba, aztán...

– Sziasztok! – érkezett Bereményi a Miczkiewicz-szoborhoz. – Maradjatok így. Készíték egy képet rólatok. – És kattant a Szmena.

Szépen nézhettünk ki. És szépen is néztünk ki, igen. Tamáson sötét kordfarmer, fekete póló, arcán kölyökmosoly, jobb kezében cigaretta, baljával a vállamon, én majdnem ugyanúgy, már ami az öltözéket illeti, s jobb kezem az ő vállán. Két elég hosszú hajú magyar srác ül Krakkó főterén, s hunyorognak, mintha a nap bántaná a szemüket.

Tamás a tarisznyájában kezdett kotorászni: – Nincs nálam az új kazettám. Adnék neked...

– Majd otthon. Ha hazaérünk... – mondtam – Budapestre.

Felálltunk. Megöleltük egymást. Erre a galambok megrebbentek körülötünk és felrepültek. Fel, fel a magas égbe...

Búcsú a kölyökcsizmától

– Volt egyszer egy Nyugat-Berlin –

Janeczek bácsi idős cipésmester volt. Egy krakkói szövetkezetben dolgozott, nyugdíjasként, de otthon is vállalt apróbb munkákat. Talpalást, varrást. Szomszédoknak, ismerősöknek. Fillérekért, vagy egy negyedes vodkáért. Vékony, apró ember volt, s szinte mindig mosolygott. Akkor is nevetett, amikor előhozakodtam neki a Nagy Tervemmel. Németországba, vagyis az akkori Nyugat-Németországba készültem használt autót venni. Ott sokkal olcsóbb, megbízhatóbb és jó járgányokat lehetett vásárolni akkoriban. Ehhez azonban úgymond „keményvaluta” kellett. Nem volt könnyű az idő tájt hivatalosan, vagyis elfogadható áron dollárt, márkát szerezni Lengyelországban, de ha jól megfizetted, a fekete-váltóknál hozzájutottál. És volt belőlük elég. Ott álldogáltak, cigarettáztak naphosszat a valutásboltok, a Pewexek előtt. Távolról is felismerted őket, szinte egyenruhában flangáltak: kordbársony farmernadrág, garbó, bőrdzseki, autóstáska.

– Mennyi a zöldhasú? – kérdezted.

– Száznolc – bökte oda.

– Százért adod? Veszek ötvenet – alkudoztál vele, amikor a hivatalos árfolyam olyan hetven zloty körül volt. És vagy adta, vagy nem. Ha nagyobb tételt vettél tőle, akkor belement. Vagy ha jó napja volt. Ha nem, akkor mentél egy másikhoz. Vagy vártál néhány napot, hátha olcsóbb lesz, de erre kevés példa akadt. A keményvaluták árfolyama általában meredeken felfelé kúszott a létező szocializmus hétköznapjaiban. Bár az egy dollár – egy üveg vodka arány elég sokáig tartotta magát.

Gyűjtöttem tehát autóra. Közben barátok, rokonok, jóakarók, utazók, seftelők láttak el hírekkel. „Legjobban jársz, ha NDK-márkát szerzel. Hivatalosan. Jó sokat. Ezt olcsón megkapod. Azt érdemes átvenni. Azt váltják a legjobban odaát. Zlotyval, lejjelel, forinttal ne is próbálkozz! Leszállsz az S-Bahnról Nyugat-Berlinben a Tiergartennél, lemész a lépcsőn, és mindjárt ott találod a pénzváltó irodát. Nem kérdeznek semmit, papír, útlevelel se kell.”

Jó ötletnek, járható útnak látszott, hát ráálltam az NDK-márkára. Szép lassan kezdett gyarapodni az indulóösszeg. Megkértem ezt is, azt is, hogy váltsa ki az éves valutakeretét, én meg átvettem tőle a keleti márkákat, mert ők egyáltalán nem szándékoztak Honecker paradicsomába látogatni. Én se igen, de nagy úr a szükség. Vagyis hát keresztül kell menni rajta. Mígnem egyszer csak beütött a ménkű. Kiderült, hogy a keletnémet fizetőeszközt tilos átvinni a szabad zónába. Ó, az áldóját! Akkor mi lesz? Már komoly kis summám állt benne. Ha visszaváltom – vesztek. Addig-addig, míg eszembe jutott Janeczek bácsi, a cipész. Volt ugyanis egy kölyökcsizmám. Régi darab, lehet, hogy nem is valódi bőrből, de igen szerettem. Ő már javította is egy alkalommal a sarkát. A sarok! Ez adta az ötletet, meg talán egy régi amerikai film, azt hiszem, a *Madárijesztő* című, amelyben Gene Hackman egy idősebb csavargót játszott. Egy jelenetben lekapta a csizmáját, s felnyitotta annak sarkát egy fizetés alkalmával, ha jól emlékszem. Átmentem hát Janeczek bácsi pinceműhelyébe egy negyedes vodkával.

– Megoldható volna? – mutattam a csizmám sarkára, és letettem a kaptafa mellé a negyedes vodkát.

Az öreg kezébe vette a fél pár csizmát. Nézte, forgatta. – De hisz ez még jó! – mondta.

– Tudom, de nekem egy kis átalakítás kellene. Elcsavarható sarok. Belül üreges.

Nagyot nézett a szemüvege fölött. Aztán elnevette magát.

– Hát persze – mondta. – Semmi az egész. Mikorra kell?

– Minél hamarabb.

– Utazás előtt járkalj benne és koszold kicsit össze, hogy ne legyen feltűnő – látott még el jó tanáccsal is az öreg.

– Köszönöm. És holnap hozom a belevalót is.

Másnap szépen összehajtogattam a keleti márkákat, becsomagoltam egy nejlonba, nehogy már véletlenül elázzanak a borongós Berlinben, majd délután átmentem Janeczek bácsihoz. Szélesen mosolygott. Átadtam a kis csomagot, ő ügyesen beleszuszukálta a csizma üreges sarkába, ráfordította a gumitalpat, amelyet néhány kicsi szeggel megerősített.

– Kész – mondta. – Egy bicskával könnyedén fel tudod majd feszíteni. És vissza is ütögetheted. Sok sikert, és jó utat! Aztán szép autót hozzá! ám!

Eljött az indulás napja. Kora ősz volt, ki utazik ilyenkor? De meglepődtem, mert a nemzetközi gyorsvonat zsúfolásig tele volt. A hat fekvőhelyes fülkében az egyik felső ágyra szólt a jegyem. De nemigen ment az alvás. Meleg is volt fent, forgolódtam, a várható események előtti izgalom is ébren tartott. A lengyel–NDK határ előtt mintegy másfél órával az alattam lévő fekvőhelyről felkukkantott hozzám egy középkorú asszony: – Sok a csomagja? – érdeklődött kedvesen.

– Nem, csak ez az egy sporttáska – válaszoltam. – De miért kérdi?

– Mert nekem túl sok. Nem engednek át ennyi mindent. Átvállalna egyet? Csak arra a kis időre.

Meglepődtem, de olyan egyszerű természetességgel kérte, hogy nem vágtam rá neki azonnal, hogy hagyjon békén. – Miért, mi van benne? – kérdeztem ártatlanul.

– Á, semmiség. Abroszok, vázák, harisnyák, ilyesmi. Csak sok. Ennyit nem engednek. Meghálálnám, adok egy üveg vodkát.

Nem a vodkáért, amit később amúgy is együtt ittunk meg a fülke utasai-val, hanem segítőkészségből vállaltam hát. Végül is, „lengyel–magyar két jó barát”. Nézett nagyot később a vámos, hogy magyar létemre miket nem viszek magammal. És a hová utazik kérdésre, miszerint Londonba megyek, láthatja, benne van az útlevelemben a brit vízum, még nagyobb szemeket meresztett. Utastársaim is elismeréssel hümmögtek. Pedig dehogy akartam én a ködös Albionba menni, csak még ott volt útlevelemben a nyári vízum. Hátha...

Berlinben aztán érzékeny búcsút vettünk egymástól, miután minden lengyel útitársam sikeresen átvitte az áruját a határon. Kelet-Berlin szürkéségén átvágva mentem a friedrichstrassei S-Bahn-megállóig. Itt szállnak fel az utasok, akik Nyugat-Berlinbe tartanak. Azonban már a jegyvásárlásnál meglepetés ért: gondoltam, hogy csak odafele veszem meg a ticketet, spórolási megfontolásból, meg remélve, hogy vissza már úgyszólván autóval jövök, de kiderült, hogy csak oda négy nyugatnémet márkába kerül a villamosjegy, ám ha oda-vissza veszem, akkor négy keletnémet márkába. Az árfolyam szerinti különbség ötszörös-hétszörös. Ennek a logikáját nem volt nehéz felfejteni: aki csak oda veszi meg, az nyilván nem jön vissza, disszidál úgymond, hát az fizesse meg, aki meg retúrjegyet kér, az nyilván hű állampolgára a Német Demokratikus Köztársaságnak. A kassa után fölmentem a „sírás lépcsőjén”, amelynek végén szűk folyosó várt, a szigorú vámvizsgálat. Valóban, aránylag elég gyakorlott utazóként, olyan alapos vizsgálaton, motozáson még sehol se mentem át, mint itt. Leghosszabban mégis a címjegyzékes kis noteszem fölött időzött a zord tekintetű vámos vagy elhárító, vagy ki tudja, kicsoda. Minden egyes tételnél kikérdezte, hogy ő ki? Próbáltam volna nem válaszolni! Hirtelen nagy lett a rokonságom. És nemcsak a magyar. Nem fogsz ki te rajtam, gondoltam. Járj utána, ha akarsz! Végül fellélegezhettem, az egyenruhás elengedett, mehettem az S-Bahnhoz. Azt nem láttam, mert átment egy másik helyiségbe, hogy melyik nevet, címet másolta le magának, már ha vette a fáradságot. De felpiszkált rendesen. A peronon lévő pavilonnál, immáron Nyugat-Berlinben aztán azonnal vettem egy féldecis whiskyt, idegalapon Az utolsó kocsni hátuljába szálltam fel, a néhány megálló alatt végig hátrafele nézgelődtem, de a kelet-berlini hatalmas tévétorony sehogy se akart eltűnni, rátelepedett az egész (kettős) városra. Izgultam, mi tagadás. A „vasfüggöny” átlépése bárhol, jelen esetben a berlini falon való átkelés, mindig gyomorszorongató érzéssel járt. Merthogy nem gyakran tehettem meg az ember, legalábbis az, akit a Jóisten az elválasztó vonalak keleti oldalára csöppentett.

Az ötödik megálló: Tiergarten, vagyis az állatkert. Kiszálltam a bordó színű se villamos, se vonat ajtaján, csepegett az eső. A pénzváltó valóban ott volt az állomás alsó részén, ahol jóakaróim mondták. De előbb még jön a művelet! Kerestem egy közeli padot az állatkert felé vezető parki úton, leültem. Körbenéztem, de senki nem járt arrafelé, ki is sétálna péntek délelőtt, csepegő esőben? Így keresztbe tettem a lábamat, elővettem a bicskám, és a kisebbik pengéjével lassú, feszítő mozdulatokkal felhúztam jobb csizmám sarkán a gumitalpat. És ott volt! Épen, szárazon. Drága Janeczek bácsi! Kivettem a nejlonszomagocskát, visszafordítottam a talpat, és az összecukott bicska vé-

gével visszaütöttem a szegeket. Tart, ameddig tart, gondoltam. Ha nem lesz nagyon esős idő, felveszem a sportcipőm. A pénzt gondosan kihajtogattam, betettem a tárcámba, mintha mindig is ott lett volna, és irány a Geldwechsel. Egy percig se tartott. Adtam egy nagyobb csomagot, kaptam egy kisebbet. Persze nem értékben, csak térfogatban.

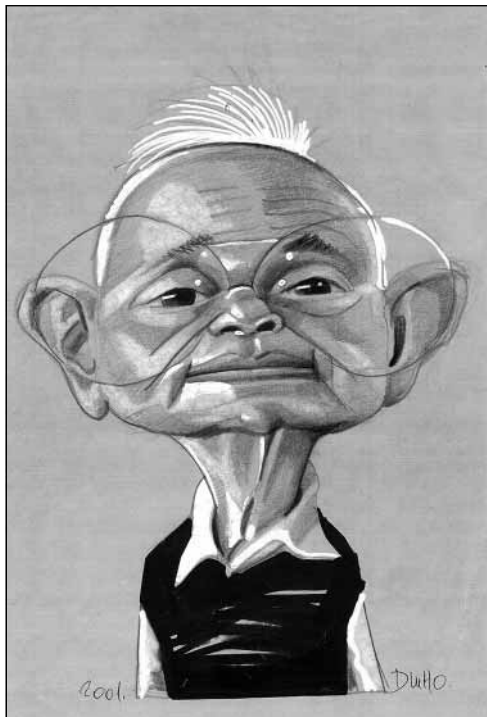
Azt hiszem, végül egész jó vásárt csináltam. A vasárnap délelőtti nyugat-berlini autópiacon megláttam „ő”t. A népszerű „cápát”, egy 316-os BMW-t. Stratosblau metallic. Imitt-amott apró kis hibák, rozsdakezdemények, de a wagen igen egyben. Második autó a családban, az asszonyé. Na, ja. Ha engednének az árából, még bele is férne a keretembe. „Mivel fizet? Csekk, átutalás?” – kérdezte a német férfi. „Cash”, vagyis készpénz – mondtam ki a varázsszót, merthogy annak bizonyult az alku folyamán.

Álom volt járni vele, megérte a fáradságot, tortúrát, izgalmakat. Csakhogy a csizma igazán nem alkalmas vezetésre. Le is cseréltem sportcipőre. Aztán megérkezésem után első utam Janeczek bácsihoz vezetett.

– Szép autó! – mondta. – És a csizma?

– Jól szolgált, de már nem kell – válaszoltam.

Ezerkilencszáznyolcvanhármat írtunk. Alig múltam harmincéves. A kölyök-csizmámat többé már nem húztam a lábamra. Nem is emlékszem, mi lett vele. A „cápát” pedig nemsokára elcseréltem egy Golf-motoros Wartburg kombira. Megnőtt a család. És leomlott a fal is.

DLUHOPOLSZKY LÁSZLÓ KARIKATÚRÁJA

Kiss Gy. Csaba

Stanislaw Vincenz „visszatérése” Magyarországra

1946 márciusában sikerült az írónak családtagjaival együtt kalandos módon – Pozsonyon át – elhagynia Magyarországot, ahol az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállásáig viszonylag elfogadható és nyugodt körülmények között – főleg pedig 1941 tavaszától Nógrádverőcén, a Dunára tekintő kertés házban – tölthette emigráns éveit. Annak idején szintén kalandos körülmények között érkezett meg a Kárpátok hágóin keresztül, a távozás körülményei sem voltak egyszerűek a szovjetek által megszállt országból Csehszlovákia, majd Ausztria felé. Egy újabb szakasz zárult le ezzel életében, és talán nem túlzás, hogy a „magyar fejezet” meghatározó nyomokat hagyott életművében. Nem csupán az itt született műveket (hiszen például folytatta nálunk is opus magnumát, az Erdős-Kárpátok pásztorvilágáról szóló néprajzi-szociológiai sagát) vehetjük számba, hanem itteni kapcsolatait, barátságait is, a magyar kultúrával való találkozásainak élményeit. A magyar azílium emlékezete mindig fontos volt az író számára, ezt egyértelműen bizonyítja többek között az is, hogy tíz évvel távozása után kezdett hozzá részben itteni élményeinek földolgozásához a *Dialogi z Sowietamiban* (magyarul *Párbeszéd a szovjet megszállókkal* címet kapta). És igyekezett rendszeresen ápolni itteni kapcsolatait is, egészen a hatvanas évek végéig levelezett a Nógrádverőcén maradt lengyel katonával, Pawel Kowalinskival, aki az író ott hagyott

könyveit küldte el utána. Távozása után egykori magyar barátaival nem volt könnyű a kapcsolattartás, az író és festő Csorba Tibor a feleségével a háború után Lengyelországba távozott, velük megmaradt a kapcsolat, Wagner Lilla író nő férjével Angliába emigrált, Áprily Lajost pedig a kommunista hatalomátvétel után kizárták Magyarországon az irodalmi életből. Néhány levél dokumentálja a megmaradt kapcsolatszálakat. A diktatúra természetét jól ismerve, írónk ügyelt arra, nehogy bárkit is bajba keverjen. Levelezéséből tudjuk, hogy 1965-ben Párizsban megjelent kötetét (*Po stronie pamieci* – Az emlékezet felől) közvetítón keresztül elküldte Budapestre Áprily Lajosnak. Ennek a könyvnek a további sorsáról nincs tudomásunk.

Valójában szellemének visszatéréséről, bizonyos tekintetben a Magyarországra – a magyarokhoz – való megérkezéséről beszélhetünk. Hiszen magyar recepciójának történetéről kívánunk számot adni, arról az időszakról, amikor művei kezdtek megérkezni a magyar olvasóhoz. 1976-ra visszatekintve kell kezdenünk az elbeszélést. A körülményekről annyit, hogy ekkor született meg a Magyar Tudományos Akadémia ernyője alatt a Polonisztikai Munkaközösség mint a lengyel irodalommal, nyelvészettel és történelemmel foglalkozó kutatók fóruma. E munkaközösség titkáraként kaptam meg Balázs János (1914–1989) nyelvésztől, a budapesti ELTE professzorától a *Po stronie pamieci* példányát,

azzal, hogy neki az író fia, Andrzej Vincenz adta Németországban. Tudtam jól, hogy nemzedéktársunk, D. Molnár István debreceni irodalomtörténész kutatja a XX. századi lengyel irodalom magyarságképét és az egykori háborús lengyel menekültek irodalmi tevékenységét, ezért ezt a könyvet neki adtam át. Így jelenhetett meg 1977-ben a szegedi Tiszatájban a *Pole Bobrowe* (Hódmező) egy részlete a debreceni kolléga bevezetőjével. Csak egy részletet közölt belőle, és rövid óvatoskodó magyarázatot fűzött hozzá, tekintettel a cenzúrára, hiszen ne feledjük, ez emigráns kiadvány volt. A második világháború idején Magyarországon tartózkodó lengyel menekültek történetét is csak a hetvenes években kezdték „fölfedezni” nálunk a kutatók, a téma ugyanis a kádári korszakban a hatalom által az alig túrt kategóriába tartozott, a lengyelbarátság végig gyanúsnak számított, főképp 1956 emléke miatt. Jellemző volt a hatalom szemléletére, hogy a párt lapja még 1979-ben is azt írta, hogy a magyar kormány döntése a lengyel menekültek befogadásáról 1939 szeptemberében nem másból, mint cinizmusból fakadt. A visszaemlékezésekben, történelmi földolgozásokban azután néha rövid említés formájában Stanislaw Vincenz nevével is lehetett találkozni mint olyan személlyel, akinek fontos szerepe volt a menekültek kulturális életének megszervezésében.

A következő Vincenz-kötet, a krakkói Znak kiadásában megjelent *Z perspektywy podrózy* (Az utazás távlatából, 1980) szintén személyes közvetítés eredményeként került a kezembe. Csorba Tibor hozta el a budapesti világirodalmi folyóiratnak, a Nagyvilágnak a szerkesztőségébe, akivel sajnos személyesen nem talál-

koztam, de a főszerkesztő a könyvet, mint a lengyel irodalom felelősének, az én gondjaimra bízta. Ez a második „találkozás” a vincenzi szövegtörzset újabb részével megerősítette bennem a meggyőződést, hogy a lengyel irodalom kivételes jelentőségű alkotójáról van szó. Amikor 1985-ben ösztöndíjjal Németországban jártam, fölkerestem Heidelbergben Andrzej Vincenzet. A peripatetikus séták beszélgetései mellett a tőle kapott újabb könyvek (*A havasi legelőn* három Londonban megjelent kötete és a *Dialogi z Sowietami*) jelentettek számomra újabb ösztönzést az életmű megismeréséhez. Másnap, mikor a Neckar túloldalán a Philosophenweg sétaútaján belelapoztam a *Dialogi z Sowietami* kötetébe, annyira magával ragadott, hogy nem tudtam letenni. És nemcsak a könyv Magyarországon játszódó második része miatt, a szovjet világ és mentalitás árnyalt képe volt számomra az igazi reveláció. Ettől fogva kezdett formálódni bennem a gondolat, hogy miképp, milyen formában lehetne Stanislaw Vincenz életművét megismertetni Magyarországon.

A Szolidaritás hónapjai, majd a hadiállapot bevezetése (1981. december 13.) után igyekeztünk újabb és újabb lehetőségeket keresni a lengyel kapcsolatok népszerűsítésére Magyarországon. Így terveztük meg 1986-ban Kovács Istvánnal az atyai barátunk, Waclaw Felczak krakkói történész 70. születésnapjára készítendő tanulmánykötetet (Hungaro-Polonica), melyet a Jagelló Egyetemen adhatunk át júniusban ünnepi kari tanácsülés keretében. Ehhez a kiadványhoz anyagi segítséget adott a Magyar Tudományos Akadémia és Soros György által közösen működtetett alapítvány, a kötet megjelentetéséhez pedig az akadémia Irodalomtudományi Inté-

zete adta a nevét. Klaniczay Tibor, az intézet igazgatója támogatta a vállalkozást, semmi ellenvetéssel nem élt, még a publikálástól eltiltott szerzők személyét sem kifogásolta a kötetben. Ez az út látszott alkalmasnak egy budapesti Vincenz-konferencia megtervezésekor is.

A szervezést 1987 végén kezdtük el Bojtár Endre irodalomtörténész kollégával. A konferenciát az író születésének századik éve alkalmából 1988 novemberében kívántuk megtartani Budapesten. Nagyjából 15 fő résztvevővel számoltunk, Lengyelországból, Ukrajnából, Nyugat-Európából és Magyarországról. Az MTA – Soros Alapítványhoz beadott, 1987. december 9-i keltezésű pályázatunkban a következő érvekkel támasztottuk alá kérésünket: „Vincenz írásainak aktualitását főképpen a nemzeti kizárólagosságok tagadása adja, a kulturális sokféleség hagyományának vállalása. Szülőföldjének, az egykori Kelet-Galiciának azt az örökségét kívánta műveivel folytatni, amelyben a meghatározó mozzanat a kölcsönös tolerancia volt, a népek és kultúrák nyitottsága egymás felé. Magyar szempontból ezen kívül a közvetlen személyes kapcsolat okán is érdemes Vincenz élete és munkássága: a második világháború éveiben ugyanis mintegy hat esztendő telt el Magyarországon, Budapesten és Nógrádverőcén. Nem volt századunkban a legnagyobbak közül még egy lengyel író, aki annyira alaposan ismerte volna múltunkat és kultúránkat, mint ő. Magyar földön kezdte próbálkozásait az ún. tájesszé műfajában, a Duna-kanyarról és az Alföldről szóló írása ezek között a legszebbek közé tartozik. A lengyel menekültek irodalmi életének egyik vezéregyénisége volt, számos magyar íróval, szellemi emberrel tartott kapcsolatot.” A szimpó-

zium megrendezésében számítottunk az Irodalomtudományi Intézet és a Magyarországi Kutató Csoport támogatására, ezenkívül – szállások tekintetében – a Bethlen Gábor Alapítvány (az első független és a hatalom által elismert magánalapítvány) segítségével. Az Irodalomtudományi Intézet vezetése helyet biztosított a tanácskozásnak, de a szervezés, a meghívottak névsorának tekintetében teljesen szabad kezet adott a két kezdeményezőnek. A meghívandó résztvevők kiválasztásában sok hasznos tanácsot kaptunk Andrzej Vincenztól, továbbá lengyel kollégáinktól. Szerettük volna vendégként elhívni Budapestre Zbigniew Herbertet (1987 novemberében sajnos nem tudott eljönni Párizsból a Bethlen-díj átvételére, nem kívánta megkockáztatni, hogy tőlünk ne mehessen vissza) és Waclaw Felczak történészt. Végül sajnos egyikük sem tudott eljönni a tanácskozásra. A konferenciát két és fél naposra terveztük az Irodalomtudományi Intézet helyiségeiben. Örültünk, hogy szóba került Jeanne Hersch meghívása Svájcban, nemcsak a Stanislaw Vincenzhez fűződő régi barátsága okán, hanem mert 1985-ben ő volt a vezetője Budapesten Svájc delegációjának a Helsinki-folyamat kulturális fórumán. 1988. február 22-én keltezett válaszlevelében nagyszerű gondolatnak találta a konferencia megrendezését, és kifejezte részvételi szándékát. A végleges programot úgy terveztük, hogy az előadások majd november 28-án és 29-én hangzanak el, 30-án pedig, a tanácskozás befejezéseként, Andrzej Vincenz emlékezik meg édesapjáról. Sajátos rendezvény volt ez annak idején a magyar fővárosban. Részben magyar polonisták magánkezdeményezése, akadémiai és független szervezetek támogatásával.

A bevezető előadást Jeanne Hersch tartotta franciául: *Stach Vincenz, message d'un monde disparu* (Stanislaw Vincenz, üzenet egy elmúlt világból). Ez a szöveg lengyelül később a Tygodnik Powszechny című krakkói katolikus hetilap hasábjain látott napvilágot (1989, 2. sz., 9. l.). A tanácskozás nyelve ezután lengyel volt, az ukrán résztvevő anyanyelvén tartotta meg fölszólalását. Az első napon ezenkívül Jędrzej Bukowski, Jan Pieszczałowicz, Pálfalvi Lajos, Pályi András, Andrzej St. Kowalczyk és Volodimir F. Pohrebennik előadását hallhattuk. Este pedig a Közgazdasági Egyetem Társadalomtudományi Klubjában (a formálódó ellenzék egyik műhelye volt) irodalmi műsorra és megemlékezésre került sor, ahol szemelvények hangzottak el az író műveiből, s Andrzej Vincenz mesélt az édesapjáról. A tanácskozás második napján került sorra Marek Zaleski, Alfred Wierzbicki, Bojtár Endre, Bronislaw Mamon, Kiss Gy. Csaba, Jan A. Choroszy, Ryszard Luzny és Jerzy Snopek előadása. November 29-én este az előadók és a vendégek részt vettek Budapesten a Stanislaw Vincenz emlékére celebrált szentmisén.

Különös hangulatú szimpózium volt, az előadókon kívül számos érdeklődő is figyelemmel követte a tanácskozást, mely akkor került megrendezésre, amikor Lengyelországban és Magyarországon már jól lehetett érezni a történelmi változások előszelét. Mintha közöttünk lett volna azokban a novemberi napokban az író szelleme, a közép-európai és európai párbeszéd hullámhosszára hangolódtak a tanácskozás résztvevői. A tanácskozás végén a résztvevők a következő szövegű nyilatkozatot fogadták el:

„Száz éve, 1988. november 30-án született Stanislaw Vincenz lengyel

író, akinek életműve tanúságtétel az európai kultúra alapvető értékei mellett. Korunk emberéhez is szól, arra mutat rá, hogy a különböző nemzetek, nemzetiségek, vallási közösségek együttélésében mennyire fontos a tolerancia, a kölcsönös tisztelet és a dialógus szelleme. Azt bizonyítja, hogy mennyire fontos Európában a »szűkebb pátriák« hagyománya, fontosabb, mint azok a törekvések és szellemi irányzatok, amelyek a nemzeteket elválasztó határookra és intézményekre helyezik a hangsúlyt.

Vincenz szelleme volt útmutatónk az életművének szentelt, Budapesten megrendezett nemzetközi szimpóziumon. Mivel a vincenzi műből a szülőföld szeretete sugárzik, mély átérése francia, svájci és magyar tájaknak is, a Duna mellé nemcsak Lengyelországból hívtunk vendégeket, hanem Franciaországból, Svájcban, Lichtensteinből és Ukrajnából is.

Ebből az alkalomból fejezzük ki szándékunkat egy olyan nemzetközi egyesület létrehozására, amelynek Stanislaw Vincenz életművének tanulmányozása és népszerűsítése volna a célja, az ő szellemiségét képviselő alkotómunka támogatása.

Ahhoz kívánunk hozzájárulni, hogy az európai kultúrának ez az értékes életműve eljusson fordításokban minél több nyelven minél több olvasóhoz, hogy mindazok, akik Stanislaw Vincenz életművét fontosnak és időszerűnek tartják, megismerhessék egymást és kapcsolatba léphessenek egymással.”

Ha nem született is meg a nemzetközi Vincenz Társaság (talán a fölgyorsuló történelmi események sodorták el a kezdeményezést), a budapesti konferencia hozzájárult az író és az életmű emlékezetének fönntartásához, a további kutatások ösztönzés-

séhez. Magyarországon mindenképpen megalapozta az író fölfedezését, a rendezvénynek volt visszhangja a sajtóban, napvilágot láttak magyarul az első részletek műveiből.

1994-ben a pécsi Jelenkor Kiadó vezetője, Csordás Gábor vállalta, hogy esszéiből válogatást jelentet meg. A könyv bemutatóján a budapesti Írók Boltjában részt vett az író fia, Andrzej Vincenz is. Ezután a következő években két további kötet kiadása következett: a *Dialogi z Sowietami* (Beszélgetések a szovjet megszállókkal) Miskolcon, a *Tematy zydowskie* (Zsidó témák) pedig Budapesten 2001-ben látott napvilágot. Mindkét kötetről számos értő ismertetés jelent meg a kulturális sajtóban. A budapesti szimpóziumtól kezdve Pálfalvi Lajos lett Vincenz műveinek elkötelezett magyar fordítója, a magyarul megjelent fordítások oroszlánrésze az ő munkáját dicséri. Harminc évvel az író halála után, 2001 szeptemberében újabb Vincenz-rendezvényekre került sor Budapesten. A Lengyel Intézetben rendezett irodalmi esten részt vett az író Andrzej fia, továbbá Andrzej Sta-

nislaw Kowalczyk irodalomtörténész, Pálfalvi Lajos és e sorok írója. A következő napon került sor a Petőfi Irodalmi Múzeumban a *Magyar táj lengyel ecsettel* (Stanislaw Vincenz Magyarországon 1939–1946) című kamarakiállítás megnyitására. A múzeumban található Vincenz-levelezést és az író magyarországi stációit bemutató kiállítás kurátora Benkő Andrea muzeológus volt, a kiállítást Andrzej Vincenz nyitotta meg. Ezen alkalommal mutatták be Budapesten a *Dialogi z Sowietami* (Beszélgetések a szovjet megszállókkal) frissen megjelent magyar változatát.

Elmondhatjuk, hogy az alapvetés megtörtént, Stanislaw Vincenz nem ismeretlen Magyarországon. Mégis, ha pontosabban óhajtunk fogalmazni, azt kell megállapítanunk, csupán az út elején állunk, a magnum opusból egyelőre csupán egy részlet olvasható magyarul (*Kroniki stannicy górskiej*). Írónk magyarországi éveinek kutatásában is vannak még föltárandó mozzanatok. Remélhetőleg lesz folytatás, bekapcsolódnak a munkába a magyar polonisták következő nemzedékei.

E számunk szerzői

- Aasztalos András** (1975) – részecske-karban-tartó, Budapest
- Balázs Géza** (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest
- Bari Károly** (1952) – költő, műfordító, folklór-kutató, grafikus, Budapest
- Berkeczné Juskiewicz Romana** (1952) – grafikusművész, Budapest
- Bloch Olga** (1953) – festőművész, Budapest
- Bogdańska-Szadai Bożena** (1952) – újságíró, Budapest
- Pawel Cebula** (1967) – minorita szerzetes, Eger
- Cséby Géza** (1947) – műfordító, költő, művelődéskutató
- Csekovszky Árpád** (1931–1997) – keramikusművész, Budapest
- Csoóri Sándor** (1930–2016)
- Csúcs Lászlóné** (1948) – lengyel szövszóló, Budapest
- Dluhopolszky László** (1951) – karikaturista, Budapest
- Dobos Marianne** (1942) – közíró, Budapest
- Ducki Krzysztof** (1957) – grafikusművész, Budapest
- Gedeon Márta** (1951) – magyar nyelvtanár, Varsó/Budapest
- Horváth Veronika** – iparművész, Budapest
- Józsa Dániel** (1979) – író, színész, Budapest
- Józsa Péter** (1952) – író, műfordító, Békéscsaba
- Juhász Anikó** (1965) – filozófiatörténész, műfordító, költő, Szeged
- Kapronczay Károly** (1941) – történész, Budapest
- Keményffyné Krawczun Halina** (1957) – keramikusművész, Pécs
- Kiss Gy. Csaba** (1945) – művelődés- és irodalomtörténész, Budapest
- Kollár János** (1951) – szociológus, Győr/Balatonboglár
- Kovács István** (1945) – költő, történész, műfordító, Budapest
- T. Kovács Péter** (1950) – újságíró-szerkesztő, Budapest
- Lagzi István** (1942) – történész, Szeged
- Manyák Mariola** (1957) – festőművész, Budapest
- Marciniak Klára** (1984) – esztéta, műfordító, Budapest
- Máté Endre** (1962) – gazdasági ügyintéző, Budapest
- Molnár Imre** (1956) – szociológus, történész, diplomata, Pozsony/Budapest
- Molnárné Sagun Zdzisława** (1960) – szociológus, Érd
- Nagy Karolina** (1985) – szobrászművész, Budapest
- Németh Anna** (1953) – tolmács, Győr
- Papiewska Alina** (1968) – tanár, Szentendre
- Piotr Piętko** (1971) – politológus, újságíró, Gödöllő
- Pósa Zoltán** (1948) – író, költő, szerkesztő, Budapest
- Prohászka László** (1953) – művészeti író, Budapest
- Rajmon Maria** (1952) – textilművész, Budapest
- Rak Wawrzyniec Marek** (1947) – nyugdíjas, Győr
- Rémiás Tibor** (1962) – történész, Miskolc
- Serediuk Péter** (1944) – festőművész, Bögöte
- Siekerski Zenobia** (1948) – festőművész, Budapest
- Jerzy Snopek** (1952) – irodalomtörténész, műfordító, diplomata, Varsó/Budapest
- Stanczik-Starecz Ervin** (1955) – író, műfordító, antropológus, tanár, Budatétény
- Sutarski Konrad** (1934) – költő, műfordító, közíró, gépészmérnök-feltaláló, politikus, Budapest
- Sutarski Szabolcs** (1967) – mentálhigiénikus és műfordító, Budapest
- Świerkiewicz Róbert** (1942) – képzőművész, Budapest
- Szalai Attila** (1950) – diplomata, író, újságíró, Budapest
- Szondi György** (1946) – bolgarista, műfordító, főszerkesztő, Budapest
- Szyksznian Wanda** (1948) – grafikusművész, Budapest
- Tornai József** (1927) – költő, író, műfordító, Budapest
- Trojan Marian Józef** (1931–2016) – grafikusművész, Füzesabony
- Trojan Márta** (1970) – művészettörténész, Budapest
- Trojan Tünde** – színész, dramaturg, újságíró, tolmács, fordító, Budapest
- Varga-Wieloch Krystyna** (1955) – textilművész, Balatonalmádi
- Várnai Dorota** (1961) – irodalomtörténész, Budapest
- Virágh József** (1961) – múzeumi főmunkatárs, Inárcs
- Weöres Sándor** (1913–1989)
- Zsille Gábor** (1972) – költő, műfordító, Budapest

„Sługa ja tyłko jestem niewidzialnej rzeczy”

Lengyel származású képzőművészek Magyarországon

A címben szereplő idézet („Szolgája vagyok csupán ama láthatatlannak” – Zsille Gábor ford.) Czesław Miłosz Nobel-díjas költőtől származik, attól a művésztől, akinek több hazát adott a sors – a mai Litvánia területén született, élt Lengyelországban, Franciaországban, az Amerikai Egyesült Államokban, élete utolsó éveit pedig Krakkóban töltötte. Ugyanúgy megtapasztalta a kisebbségi lét összetettségét, a több nemzethez tartozás különös és felemelő érzését, mint azok az alkotók – képző- és iparművészek –, akik származásuk, sorsuk folytán, vagy saját választásuknak köszönhetően, Magyarországot és Lengyelországot egyaránt hazájuknak vallhatják. Talán sokan nem is sejtik, hogy milyen sok festő, szobrász, grafikus él Magyarországon lengyel kötődéssel, és valószínűleg kevesen tudnak a Magyarországi Lengyel Alkotói Fórum létezéséről is, így hát fontosnak tartom, hogy elsőként néhány mondatban bemutassam ennek a több szempontból nélkülözhetetlen szervezetnek a működését.

Az egyesület 1996-ban jött létre, azzal a céllal, hogy „együtt gondolkodásra” készítse a Magyarországon élő lengyel származású képzőművészeket, zenészeket, írókat, költőket, újságírókat, tudósokat, illetve hogy egyúttal bemutatkozási, megnyilvánulási lehetőséget biztosítson számukra. A szervezetnek mára már több mint 30 tagja van. A képzőművészeti tagozatot országosan és nemzetközileg is elismert neves festőművészek, grafikusok, keramikusok, textilművészek, belső-építészek alkotják, sőt van köztük ötvösművész és karikaturista is. Munkáikat az utóbbi 15 évben számos alkalommal láthatta a közönség hazai és külföldi tárlatokon egyaránt. Az egyéni és csoportos bemutatkozások mindig nagy sikerre számíthattak. Az utóbbiak közül érdemes kiemelni a visegrádi országok nemzeti kisebbségben élő lengyel művészeinek munkáiból rendezett kiállítást *Négy égbolt* címmel (2004–2006). Ezt követően 2006-ban a Magyarországi Lengyelség Múzeumának újonnan megnyílt kiállítótermében (utána pedig 2007-ben Varsóban) *Lengyel honból* címmel mutatkoztak be a Fórum tagjai. 2014-ben a magyar–lengyel barátság napja alkalmából nagyszabású kiállítás nyílt a szervezet művészeinek munkáiból Egerben, a Kepes Művészeti Központban, majd ugyanebben az évben *Lengyel etűd* címmel a szolnoki közönség láthatott válogatást a Fórum tagjainak alkotásaiból a Damjanich János Múzeumban. 2012-ben útjára indult egy sorozat, melynek első állomásaként a Magyarországi Lengyel Alkotói Fórum művészei együtt állítottak ki a VUdAK, a Magyarországi Német Írók és Művészek Képzőművészeti Szekciójával az akkori Magyarországi Lengyelség Múzeumában. Ezt követte 2013-ban a közös lengyel–roma, 2014-ben a lengyel–horvát, 2015-ben a lengyel–bolgár, majd 2016-ban a közös lengyel–szlovák kiállítás. A tárlatsorozat célja nem titkoltan egyfajta kérdés felvetése, mely sajátos analízis készítésére ösztönöz, párhuzamok és eltérések keresésére invitálja az érdeklődőket a Magyarországon élő más és más nemzeti kisebbséghez tartozó művészek munkásságát illetően.

Azt hiszem, nehéz dolgunk lenne, ha néhány szóval kellene jellemezni a Fórum tagjainak stílusát, művészetfelfogását, kötődésüket a lengyel művészethez, hiszen manapság a művészet egyetemes voltára hivatkozva gyakran felvetődik a kérdés, hogy létezik-e, s egyáltalán van-e értelme ilyen jellegű megközelítésnek. Ha pedig igen, akkor ez mennyire érvényes a Magyarországon élő lengyel származású alkotókra. A kérdés azért is izgalmas, mert művészeink egy része Lengyelországban született, ott végezte tanulmányait, és ezután költözött Magyarországra. Az ő esetükben nyilvánvalóan erős a kötődés a lengyel művészethez, ami nemegyszer egy egész műfaj (pl. Krszysztof Ducki esetében a lengyel plakátművészet) stíluselemeinek áttemelését jelenti a magyar művészeti palettára. De vajon megfogalmazható-e a lengyel hatás Halina Krawczun organikus formákat alapul vevő, s abból építkező finom művű kerámiaplasztikáin vagy Marian Józef Trojan nagy precizitással kidolgozott, vallásos áhítattal átítatott metszetein? Folytathatnánk tovább a sort azokkal az alkotókkal, akik Magyarországon születtek, magyar kultúrkörnyezetben nőttek fel, itt végezték iskoláikat, és családi kapcsolataik révén tagjai a lengyel közösségnek. Műveikben témaként nemegyszer megjelenik a másik haza, a déd- és ükapák földje iránti tisztelet (jó példa erre Szyksznian Wanda *Lengyel örökség* című ciklusa), más esetben jelentős inspiratív tényezővel bír az „apaország” kulturális rétegeinek feltárása, megismerése (Serediuk Péter Adam Mickiewicz és Juliusz Slowacki költeményeire készített illusztrációi), illetve megemlíthetnénk még a fiatalon elhunyt Dávid Attila díszlettervezőt, akinek munkásságára nagy hatást gyakorolt Zdzisław Beksiński lengyel festőművész szürreális világa. Ezen kötődések, kapcsolódási pontok vagy irányok természetesen léteznek az egyszerre két, vagy esetleg több nemzethez tartozó alkotók tudatában vagy tudatalattijuk legmélyén, nem véletlen hát, hogy esetükben megfigyelhető egyfajta ragaszkodás a mickiewiczzi értelemben vett Ősök szelleméhez.

Tudományos szempontból hiábavalóság volna művészeink oeuvre-jében a lengyelségre utaló további jeleket keresnünk. Azt sem állíthatjuk egyértelműen, hogy a származáson kívül nem kapcsolja össze őket semmi más – létezik egy láthatatlan szál, mely sokak számára nem leírható, nem megmagyarázható, mondjuk olyan, mint Chopin zenéje. Természetesen nem elkoptatott hasonlatokkal élve, hanem a szó legnemesebb értelmében.

Az érzékeny rezdülésekből szőtt összetartozáson kívül nehéz kapcsolódási pontokat találni műveik között, nem beszélhetünk egységes stílusról, közös formanyelvről, és tematikailag is szerteágazó az alkotások sora. Következésképp mindig rendkívül színes, a képzőművészet fogalmát több oldalról megközelítő anyaggal jelentkeznek a Fórum művészei a közös bemutatók alkalmával. Induljunk hát el együtt a lengyel származású képző- és iparművészek munkáiból rendezett, képzeletbeli tárlatra, ahol közelebről is megismerkedhetünk az alkotókkal. Mivel elképzelt „kiállításunkon” minden bizonnyal a festmények vannak túlsúlyban, ezért kezdjük az ismerkedést a festőművészekkel.

Olga Bloch a Poznani Képzőművészeti Akadémia festő-grafika-szobrász szakán szerzett diplomát. 1981-től él Magyarországon. A festészet mellett könyvillusztrációval és borítótervezéssel is foglalkozott. 1993-tól kezdve újra visszatért az autonóm művészethez. Festészetének egyik fő ihlető forrása a természet, vásznain egyéni festői modorban igyekszik megörökíteni a valóságot. Nagy méretű olajfestményein a történelmi múlt egy-egy jelenetét mutatja be, illetve elősze-

retettel ábrázol táncjeleneteket és mozgásban lévő figurákat a tőle megszokott expresszív hangvételben. Krystyna Varga-Wieloch végzettségét tekintve textiltervező, hagyományos szövési technikával készített gobelinjei témáját a természet ihlette alakzatok adják. A művész az utóbbi években szívesen tesz kirándulást a festészet területére is; élénk színekkel megjelenített virágcsendéletek, valamint az impresszionizmus és a szecesszió formanyelvét idéző tájképek jelzik munkásságát. Siekierski Zenobia a látványelvű festészet képviselője. Lírai hangvételű vásznain megkapó közvetlenséggel ábrázolja a magyar és a lengyel táj szépségét. Berkeczné Juszkiewicz Romana a Poznani Képzőművészeti Akadémián szerzett diplomát festő és grafika szakon. Kezdetben főként grafikai lapokat készített, az utóbbi időben azonban előszeretettel foglalkozik festéssel. Művészetét műfaji sokszínűség jellemzi, érdeklődése, figyelme azonban csakis egy adott téma, a természet ábrázolása felé irányul. Grafikáin lenyűgöző hatást kelt a részletgazdagság, az aprólékos gondnal megszerkesztett, megrajzolt képi világ. Egészen más alkotói felfogást képvisel Serediuk Péter, aki lengyel származását édesapjának köszönheti. Képzőművészeti tanulmányait részben magánúton végezte Budapesten. Nagy méretű olajfestményein a mitológiai és történelmi témájú jelenetek sokasága monumentális, drámai erejű víziók képében jelenik meg, expresszív látomássá alakul át a művész közvetlen környezete, még az egyszerű, hétköznapi valósághoz köthető élmények is. Irodalmi ihletésű grafikai munkáit ezzel ellentétben intímabb hangvétel, lírai attitűd jellemzi. Mányák Mariola alkotásain a valóság objektív megfigyelésére, a jelenségek magyarázatára tett kísérletek fogalmazódnak meg a festészet nyelvén. A művész munkáin fotórealizmussal rokonítható módon ábrázolt, különös, lebegő tárgyakat, mértani testekből kialakított „szerkezeteket” láthatunk, melyek tér és idő viszonyát, illetve a világban működő rend, ritmikus ismétlődések, hatás-ellenhatás törvényét kutatják. A festőművészek közül nem szabad kihagynunk Halina Krawczun nevét sem, aki ugyan képzettségét tekintve keramikumművész, az utóbbi időben azonban szívesen foglalkozik festéssel is. Hosszú évekig volt a Zsolnay porcelángyár formatervezője, emellett azonban folyamatosan készítette a természeti formák által inspirált kerámiaplasztikáit. Festészetében az elvontabb, misztikusabb tartalmak jutnak kifejezésre.

A természet ihlette organikus elemekből építkező kompozíciók jellemezték Maria Rajmon textilművész korábbi alkotói korszakát is. A plasztikusan megformált textil „domborművek” kiindulópontja minden esetben a természetben fellelhető formák sokasága: magányosan álló fák, dekoratív virágok, játékos csigamotívumok tűnnek fel az alkotásokon. Az utóbbi tíz évben Rajmon érdeklődése a szigorúan megszerkesztett geometrikus mintázatok felé fordult.

Képzeletbeli tárlatunkról nem hiányozhatnak Szyksznian Wanda grafikusművész alkotásai sem. Az ő neve valószínűleg ismerősen cseng azok számára, akik kicsit is jártasak az 1970-es, 80-as évek plakátművészetében. Szyksznian 1968-tól, főiskolai évei alatt az Illés-együttes grafikusja volt. Ezt követően készítette jellegzetes „pop-artos” plakátjait. Az 1990-es évektől kezdve az alkalmazott grafika mellett autonóm művészettel is foglalkozik: papírszobrok, merített papírra készített grafikák kerülnek ki műhelyéből. Jelenleg dekoratív hatású, gyakran ősi motívumok formakincséből táplálkozó digitális nyomatokat készít. A Fórum másik jelentős plakátművésze Krzysztof Ducki, aki a lengyel iskolát képviselő, hatásos plakátjaival új szint, frissességet hozott a magyar alkalmazott grafika terü-

letén. Nincs olyan év, hogy ne találkoznánk jellegzetesen tömör kifejezésmóddal élő, szuggesztív munkáival Budapest utcáin. 1987-ben a DOPP-csoport alapító tagja, 2005-ben részt vesz a Magyar Plakát Társaság megalapításában. Számos egyéb munkáján kívül, hosszú évek óta ő készíti a Lengyel Filmtavasz plakátjait, és a Lengyel Intézet kiadványainak grafikai arculata is az ő nevéhez fűződik.

Az apai ágon lengyel származású Świerkiewicz Róbert szintén tagja a Magyarországi Lengyel Alkotói Fórumnak. Ő napjaink egyik legizgalmasabb, legsokoldalúbb kortárs művésze, aki „pályája kezdete óta tökéletes szabadsággal és jó értelemben vett gátlástalansággal közlekedik a XX. század második felének stílusai és áramlatai között”, írja róla Hajdu István műkritikus. 1981-től résztvevője a nemzetközi mail art mozgalomnak. A keleti kultúra iránti szenvedélye mind a mai napig meghatározza munkásságát.

Bár nem tartozik szorosan a képzőművészet körébe, mégis érdemes néhány szót szólnunk Dluhopolszky László karikaturistáról, akinek művei már megjelentek néhány alkalommal a Fórum kiállításain, és aki olyan neves lapoknak volt a munkatársa, mint a Rakéta Regényújság vagy a Füles. 1990–92 között a Ludas Matyi főszerkesztője. Szellemes és egyúttal elgondolkodtató karikatúrái nemegyszer mulatságos formában tárják eléink a szomorú valóságot.

A Magyarországi Lengyel Alkotói Fórumnak sajnos vannak olyan tagjai is, akik már nem lehetnek köztünk:

Csekovszky Árpád keramikus a XX. századi magyar kerámiaművészet meghatározó alakja volt, számos, formai és technikai újítást hordozó köztéri alkotását, murális munkáját és a plasztika nyelvét beszélő kerámiaalkotások sorát hagyta az utókorra. Dávid Attila nemzedékének egyik legizgalmasabb és legígéretesebb scenográfusa volt. Ő készítette többek között a Pesti Színház *A dzsungel könyve* (1996), a Kolozsvári Magyar Opera *Rigoletto* (1994), valamint a Szegedi Szabadtéri Játékok *West Side Story* (2000) előadások díszleteit.

Trojan Marian József grafikusművész munkáival a hagyományos értelemben vett világhírű lengyel grafikát képviselte. Hallatlan precizitással kidolgozott fa- és linóleummetszetein előszeretettel ábrázolta a magyar és lengyel történelem, kultúrtörténet jelentős alakjait. Művészetének egyik fő vonulatát a szakrális tematika képezte.

Végül szólnunk kell olyan fiatal lengyel származású művészekről is, akik ugyan nem tagjai a Magyarországi Lengyel Alkotói Fórumnak, de tehetségük és eddigi tevékenységük folytán érdemes rájuk odafigyelni.

Nagy Karolina szobrászművész a Magyar Képzőművészeti Egyetem szobrász szakán végzett 2009-ben. Munkáit jelentős hazai és külföldi galériákban és művészeti vásárokon is láthatta a közönség. Karolina paraffinból készíti egyszerű, hétköznapi tárgyakat mintázó szobrait, melyek belsejébe fényforrást helyez el. Így a tárgyak – elveszítve eredeti funkciójukat – átlényegülnek és egy új jelentés hordozójává válnak. Horváth Veronika tehetséges iparművész, aki eredeti módon, borostyán és porcelán kombinációban készíti egyedi ékszereit. Az ősi anyag és az elegáns, kifinomult porcelán ötvözete páratlan szépségű ékszerek létrejöttét eredményezi.

Őszintén reméljük, hogy a jövőben kibővül majd a Magyarországi Lengyel Alkotói Fórum művészeinek köre, és egyre több lehetőség nyílik tevékenységük bemutatására, ezzel is gazdagítván a magyar művészeti életet.

Trojan Márta

NAGY KAROLINA | PORTRÉ TENGEREKKEL

SZYKSZNIAN WANDA | KÉKBEN A HÍD

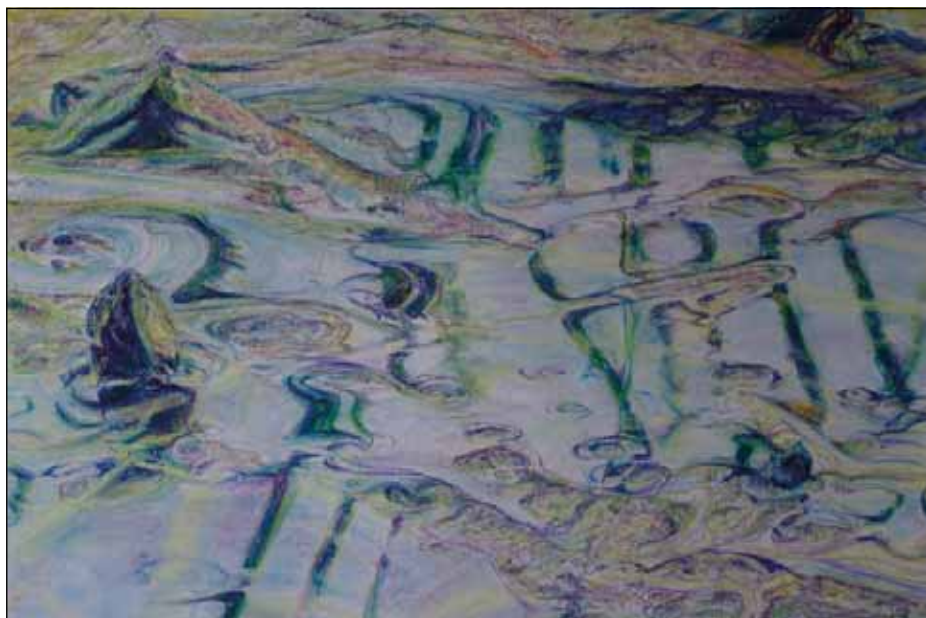
HORVÁTH VERONIKA | ÉKSZER

KRAWCZUN HALINA | MAG I-II-III

WIELOCH-VARGA KRYSZYNA | SZELES IDŐBEN

BERKECZNÉ JUSZKIEWICZ ROMANA | VÍZ II.

MANYÁK MARIOLA | VICE VERSA

CSEKOVSZKY ÁRPÁD | IDOL

RAJMON MARIA | A FÖLD MADÁRTÁVLTÁTBÓL

SIEKIERSKI ZENÓBIA | TÁJKÉP

BLOCH OLGA | SZENT LÁSZLÓ LOVASSEREGE

ŚWIERKIEWICZ RÓBERT

DLUHOPOLSKY LÁSZLÓ | MÁGLYA

DUCKI KRZYSZTOF | PLAKÁT

SEREDIUK PÉTER | MENNYBŐL AZ ANGYAL – MÁRAI SÁNDOR

TRÓJAN MARIAN JÓZEF

ILLUSZTRÁCIÓ A HAMIS JANKÓ CÍMŰ NÉPMESÉHEZ

Kazimiera Iłakowicz

Ady Endréről – benyomások és versek

Ha valaki hajdan azt jövendőli nekem, hogy kicsit is konyítani fogok a magyar nyelvhez, jóízűt kacagtam volna rajta. Mi okból, mi célból? Az emberek franciául, angolul, németül szoktak tanulni, és senki sem érzi – még lelke mélyén sem – szükségét egy ilyen nyelv elsajátításának. A szovjet–lengyel barátság kezdete óta oroszul is sokan tanulnak – helyesen teszik. Senki sem csodálkozik ezen. De magyarul vagy románul? Románul még csak-csak, hiszen e nyelv oly hasonlatos más latin nyelvekhez, hogy aki tanult latinul vagy franciául, azonnal tud újságot olvasni, és egy beszélgetésből is elkapja az alapvető szavakat. De magyarul, amely nincs rokonságban semmilyen más nyelvvel? Magyar nyelven a „telegram” – távirat, a „panienka” – kisasszony, a „dzień dobry” – jó napot kívánok. A női nevek végződésesei férfineveket idéznek: Jolán, Katalin, a férfinevek meg úgy hangzanak, mintha nőket szólítanánk: Béla, Pista. Senki sem gondolta volna, aki a háború idején Magyarországra került, hogy róla beszélnek, amikor „lengyel menekült”-ként emlegetik őt. És a szóban forgó „lengyel” – akarva-akaratlan – kezdte elsajátítani az idegen nyelvet, már csak annak okán is, hogy Magyarországon nem szokás valamilyen idegen – többé-kevésbé mindenhol megértésre számító nemzetközi – nyelven beszélni. A magyarok – még azok is, akik jól beszélnek más nyelveket – a legszívesebben magyarul értekeznek, és nagyon nem szívelik, ha az idegen meg sem próbálja megtanulni a nyelvüket. A magyarok többsége kötetlenül csak magyarul tud társalogni, és igen nagy nehézségek árán képes idegen nyelveket elsajátítani. Erről van némi fogalmam, mert menekült létemre éppen nyelvtanárként dolgoztam, és magyarokat tanítottam. E téren legyőzhetetlen akadályok tornyosulnak. A nehézségek azáltal is sokasodnak, hogy a magyarok szilárd meggyőződést táplálnak, miszerint nyelv tekintetében az övék a legkiválóbb, a legkifejezőbb, sőt a leginkább lényegre törő. Így az idegen nyelv tanulásához – amivel éppen foglalatostkodniuk kell – némi fenntartással viszonyulnak: mi szükség e gyötrelmekre, ha mindent jobban lehet kifejezni saját szeretett, legszebbnek tartott magyar nyelvükön?

E felvezetés alapján már könnyű megérteni, hogy mit akarok érzékeltetni. Egyszóval, némileg megtanultam magyarul. Az elsajátításnak pedig magasröptűen kezdtem neki. Az egyik legnagyobb magyar költő, Ady Endre verseinek a segítségével kezdtem betűzni első magyar szavaimat. Lépésről lépésre haladtam. Jelenleg már rég magam mögött tudhatom egy, e kitűnő költő több mint 30 versfordítását tartalmazó kötet megjelentetését. Igaz, nehéz könyvnek nevezni a szóban forgó kötetet. Még fűzetnek is szinte vékony a maga mivoltában, hiszen – teljes mértékben a budapesti Biblioteka Polska érdemeinek köszönhetően – egy sokszorosítottgépén készült. A Bibliotekát néhány önfeláldozó

személy működtette. A Magyarországon igen nagy számban tartózkodó lengyel menekültek számára sokszorosították a lengyel irodalom legjobb műveit, illetve jeles magyar irodalmi személyiségek alkotásait – lengyel menekült írók és költők válogatásában és fordításában. E kiadó gondozásában jelent meg többek között Miczkiewicz *Zarándokkönyvek* című műve, Kraszyński *Irydionja*, Kasprovicz válogatott művei, lengyel irodalmi válogatás a legrégebbi időkől a jelenkorig, általános történelemkönyv, továbbá számos verseskötet, amelyek szerzői között igazi irodalmi talentumokat találni. E kiadványok valóban igényes megjelenésűek voltak: hibátlanul, jó minőségű papíron, néha a szerzők portréjával kiegészítve adták ki őket. A Biblioteka hangyaszorgalmú tagjai munkájának a gyümölcsei. Mi történt velük és az értékes archívumokkal? Nem tudom. Az viszont örömmel tölt el, hogy a birtokomba került összes budapesti kiadványt – amelyek a Biblioteka, a Lengyel Bizottság jóvoltából vagy valamilyik fiatal alkotó egyéni élelmessége révén jelentek meg – a kolozsvári egyetem könyvtárának adományoztam. Ott egyszer talán még megérhetik, hogy valaki elkezdjen érdeklődni irántuk; mindenesetre a helybéli polónia rendelkezésére állnak.

(...)

(152–153. o.)

Ady költészetének alapvető sajátossága a dolgok semmitől sem korlátozott megélése. „De vallani mindent: volt életem dolga” – írja *A szerelem eposzából* című versében. Nem kényszerességből fakadóan történt ez, és nem is a sors tudatos felvállalása okán. E hatalmas terhet csak hiánytalanul megvallva lehetett elhordozni: Ady őszintesége önostorozó vezeklés, és talán ennek révén hoz számára enyhülést is.

(...)

(153. o.)

Az Adyt méltató magyarok véleménye szerint, költészete vakító meteorként ragyogott föl, melynek előzményeit nem a XIX. század csillagainál – Petőfinél, Vörösmartynál vagy Aranyánál – kell keresni, hanem a névtelen dalnokoknál, akik hangja az ázsiai őshaza ősidejéből visszhangzik idáig. Ady géniuszának csírája a sorsa által Közép-Európába vetett magyarság legmélyebb rétegeiből tör elő. A szellemiségét egyaránt áthatja az ősiség és a frissesség, a nyelvezete egyszerre ódon és korszerű.

(...)

(159–161. o.)

Ady halála kellett ahhoz, hogy – *Az igazi Ady* címmel – felekezetének kálvinista püspöke¹ megírja róla a legszebb könyvet, és a még jelenleg is kortárs kitűnő költő, Áprily bátor fellépése kellett azok ellenében, akik égbe kiáltva háborodtak föl a haldokló Ady tétén, midőn darabokra szaggatta a mellette asztalkán fekvő Szentírást: „Mutassatok még egy másik – hasonló horderejű – költőt, aki mindig magánál tartotta a Bibliát! És csak utána sajnálkozzatok, hogy Ady azt halála pillanatában széttépte.”

¹ Itt nyilvánvalóan téves információról van szó: *Az igazi Ady* című könyv szerzője, Bölöni György nem volt református püspök. (a fordító)

A jelenleg már régóta dicsőített Ady saját csodás síremléket kapott a budapesti Sírkertben, amely fiatalemberként ábrázolja őt. Különböző ideológiai csoportosulások igyekeznek kisajátítani őt maguknak. Érveket keresgélve szimatolnak lángoló strófái között, amit ilyen vagy amolyan világnézet szolgálatába szeretnének állítani – és természetesen meg is találják azokat (amint megtalálják Petőfinél, Puskinnál vagy Shakespeare-nél is). Mert mindent fel lehet nála lelteni az elmúláson kívül – hiszen Adynál még az elmúlás is élettől duzzadó színben tűnik fel.

Például ebben a versben:

A magyar Ugaron

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig:
E szűzi földön valami rág.
Hej, égig-nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem,
Régmúlt virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

E szimbolikus vers szerint – amely sokak szemében botránykövet jelentett –, Magyarország egészséges, de elvetetlen magok sokaságától és viruló virágok hiányától nyomorúságos a költő szemében. Megfoghatatlan érzékenységet alakít ki eme elhanyagolt, a műveiben annyiszor elsiratott táj gyönyörűségei iránt. Megint más hangot üt meg – talán a legmagasabb szinten, habár vad és brutális módon – a magyarság sajátosságainak és gyengéinek jellemrajzát adó **Nekünk Mohács kell** című versében.

Ha van Isten, ne könyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajta,
Cigány-népek langy szívű sihederje,
Verje csak, verje, verje.

Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem:
Én magyarnak születtem.

Szent galambja nehogy zöld ágat hozzon,
Üssön csak, ostorozzon.

Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.

(...)

(172. o.)

Milyen furcsa a sors: van, aki hosszú időre elveszíti hazáját; eltávolodik mindentől, amit közelinek tudott; elhagyja szeretett dolgozószobáját; a lefokozódó ember útjára lépve egyre lejjebb lépdél a lejtőn, és igazodik az egyre kisebb elvárásokhoz és az egyre primitívebb munkákhoz; elzárva az éltető forrásoktól, mind kilátástalan helyzetbe kerül... és eközben mégis rátalál az idősebb költőtestvérré, aki nehéz, érthetetlen nyelven ír mindarról, amit az embertől lehetetlen elvenni – hazáról, szerelemről, Istenről... Aki igyekszik minél messzebbre menekíteni e műveket a hétköznapiságtól, érdes, kemény szavakba – mintegy sziklafalba – vésvé tartalmukat, hogy e csodálatos forrás mások számára is hozzáférhetővé válhasson. Nagy szerencse volt a szerencsétlenségben e tiszta érintettség élménye.

(...)

(174. o.)

Szomorúsággal a szívemben fejezem be a mondandómat Adyról. Úgy érzem magam, mintha egy órára megint belecsöppentem volna abba az önmagamtól és minden mástól való hajdani eltávolodottságom hétköznapi valóságába, amit egykor személyesen éltem át abban az árnyékos, érett gyümölcsöktől roskadozó erdélyi kertben. Alkonyodni kezdett. A mélyben a székesegyház harangja kongott. A közeli temetőből virágok és gyógynövények kavargó illata lengedezett. A könnyű-könnyű röptű kis madarak már kezdtek nyugovóra készülni. A macska is elődugta hegyes pofácskáját, mire az első csillag megjelent az égen.

Igen! sokféle utat járt be Ady: az összeset, amelyre el tudott jutni és amire futotta az erejéből.

(...)

(175. o.)

Búcsúzzunk el tőle távoztában, amiről az
Én kifelé megyek című verse is szól.

Egy-egy szitok, szép szó, üvöltés
Jön messziről még-még utánam,
Zúgó fülemig alig ér el,
Mérföldeket lép-lép a lábam:
Én kifelé megyek.

Hátul: egyre messzebb az Élet,
Elől: jön-jön az Ismeretlen,
Nem gyűlölöm, kiket gyűlöltem,

Nem szeretem, kiket szerettem:
Én kifelé megyek.

Mit hagyok itt, nem is tudom már,
Messzebb-messzebb visz minden óra.
Fekete-zöld babérfák terhe
Esőzik a bús távozóra:
Én kifelé megyek.

Sutarski Szabolcs fordítása

Kazimiera Iłkiewicz a két világháború közötti időszak legkiválóbb lengyel írói, költői közé tartozott, és ezt a rangját a második világháború után is megőrizte.

Vilniusban született 1892-ben és Poznańban halt meg 1983-ban. 1939-ben a német-szovjet kettős támadást követően átlépte a lengyel-román határt, és Kolozsváron telepedett le. Észak-Erdély visszacsatolását követően Magyarországon találta magát. Kolozsvárott maradt egészen 1947-es Poznańba történő költözéséig. Magyarországon három kötetet jelentetett meg (*Wiersze bezlistne*, 1942; Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*, fordítás; *Ady Endre válogatott versei*, fordítás, 1943). A háborús időszak élményeit a *Niewczesne wynurzenia* kötetben, már Lengyelországban adta ki 1958-ban. E könyv *Wrażenia i wiersze: Andrzej Ady* című fejezetéből származnak az itt közölt részletek.

Lippóczy Norbert

Feljegyzések a Gulágról

(Részlet)

A háború karmai közt

A Tokaj környéki Tállyán született 1902-ben egy régi borászcsaládban. A Debreceni Agráregyetemen végzett, majd Finnországba utazott gyakorlatra. 1929-ben érkezett édesapjával Tarnówba, hogy családi vállalkozásként működő borüzletüket és raktárakat vezesse. 1939-ben a háború kitörése után családjával Magyarországra próbált átjutni. A sikertelen átjutás során a családot letartóztatták az NKVD funkcionáriusai. Felesége és fia visszatérhetett Tarnówba, Lippóczy Norbertet öt év kényszermunkára ítélték és a Gulágra száműzték. 1945 után a Szovjetunióban kellett maradnia, ahol egy ruhagyárban dolgozott. 1953-ban, Sztálin halála után térhetett vissza Lengyelországba. 1956-ban, a forradalom kitörése után segélyeket szervezett a forradalom áldozatai számára, és társaival megalapította a Tarnóvi Magyarbarátok Társaságát. 1968-ban nyugdíjba vonult, életét a műgyűjtésnek szentelte. Gazdag könyvgyűjteménnyel rendelkezett. 1992-ben Tarnów díszpolgárává avatták, emellett több állami kitüntetést is kapott. 1996-ban hunyt el, Tarnówban temették el.

1. Utazás Magyarországra. 1939. augusztus tizenötödikén Krakóból Budapestre utaztam repülővel, hogy elintézzem két vagon bor kiutaztatási iratait Lengyelországba a Tokaj melletti Tállya borospincéiből. Fel szerettem volna tölteni a tarnóvi borkészletet az őszi szezón előtt. Még Tarnóban, elutazásom előtt felmértem, mekkora kockázattal jár ez a vállalkozás. Korábban mindig a jól megszozott úton utaztam – gépkocsival vagy vonattal –, Muszynán, Kassán, Miskolcon át Budapestre. Ebben a helyzetben erre nem volt lehetőségem, mivel augusztusban a németek teljesen megszállták Csehszlovákiát. Két lehetőség maradt az utazásra: vasúttal a Magyarországhoz visszacsatolt Kárpátalján keresztül, vagy repülőgéppel Krakóból Budapestre. A repülőt választottam. Gyorsan beszereztem a

borszállításhoz szükséges iratokat, és 1939. augusztus 20-án már Tállyán voltam. A lengyel–német kapcsolatokról érkező rádiós hírek aggasztóak voltak, de nem tűntek annyira veszélyesnek, hogy megakadályozzanak a borral teli vagonok elindításában. Augusztus 28-án a boroshordók felrakódása után érkező hírek, amelyeket az állomásvezetőnél hallottam a rádióban, arra kényszerítettek, hogy a hordókat azonnal rakodjuk ki, a bort pedig szállítsuk vissza a pincékbe. Ezzel a feladattal húgomat, Bebát bíztam meg. Én pedig felültem egy gyorsvonatra, és Szerencs–Ungvár–Lemberg útvonalon visszautaztam Tarnówba. Közel két napot utaztam, mivel lemergi megérkezésem után nem volt közvetlen csatlakozásom. A gyorsvonatra este tizenegy óráig kellett várnom. Visszaúton találko-

tam egy borexportórral, aki a Tállya mellett fekvő Abaújszántóról származott. Lengyelországba utazott, hogy rendelkezzen a krakkói vámszabad raktárban tárolt háromvagonnyi bor felett. Együtt mentünk a pályaudvar szomszédságában lévő étterembe. Mindketten nagyon éhesek voltunk. Zeneszó és az ott szórakozó fiatalok éneke mellett beszéltek meg, hogy esetleg átvenném a borát Krakkóban. Tudtam, hogy a borainak értékesítésében kialakult visszaesésért, termelőként és exportörként mindenekelőtt én vagyok a felelős.

Nem maradtunk sokáig az étteremben, nem bírtuk elviselni a fiatalok hangos szórakozását, akik mintha megéreztek volna, hogy egy borzalmas eseményt megelőző utolsó estéjükről van szó. Megbeszéltük, hogy szeptember elsején vagy másodikán Krakkóban leszek, megnézem a bort, és saját bor híján esetleg átveszem az egész készletet. Soha többé nem találkoztam ezzel az emberrel.

Augusztus 30-án reggel értem haza. Szegény feleségem már nagyon aggódott. Nem tudta, mi történik velem, mivel az augusztus 28-án Tállyán feladott táviratomat csak hazaérkezésem után kézbesítették.

2. Háború. Szeptember elsején érkezett a lesújtó hír, hogy Hitlerék megtámadták Lengyelországot. Feleségem szülei Katowicéből Tarnówa jöttek. Borzasztóan idegtépő pillanatok voltak. Apósomékon kívül a keletre tartó sziléziai ismerőseink is nálunk szálltak meg, akik apósomhoz hasonlóan, evakuációs parancscsal rendelkeztek. Emlékszem, ekkor érkezett egy barátunk, feleségem orlói gimnáziumi iskolatársa, Feliks Olszak, a trzynieci kohó igazgatója (a Krakkói Bányászati és Kohászati

Egyetem későbbi rektora), aki az utolsó pillanatban indult el a hitleri hadsereg támadása közepette, mivel hiába várta a lengyel hatóságoknak a kohó kiürítésével kapcsolatos utasításait. A lengyel hadsereg visszavonuló egységei pánikszerűen haladtak át Tarnów városán. Kezdetben nem akartunk elmenni Tarnówból, később azonban másként döntöttünk; szeptember ötödikén kora reggel elhagytuk otthonunkat, és Julciára, a kedves és becsületes házvezetőnőre bízunk a házat. Ford márkájú gépkocsinkat át kellett adnunk a Városi Katonai Parancsnokságnak. Maradt a Buick, amellyel a Koksizólómű Szövetség igazgatója, azaz apósom és helyettese, Paweł Zabystrzan érkeztek sofőr kíséretében.

3. Utazás a keleti határvégre.

Indulásunk előtt egész éjszaka gödröt ástam a pincében, hogy elrejtthessem a házhoz tartozó ezüsttárgyakat, többek között tálakat, edényeket, gyertyatartókat és különböző apróságokat. Alaposan rádöngöltem a földet, majd közel egy tonna szemet borítottam rá. Időközben az egész család, melynek négyéves kisfiam, Piotrusz volt a szeme fénye, készült az utazásra. Velünk utazott Paweł Zabystrzan és sofőrje, Jan Klima. Reggel 6 óra körül hagytuk el otthonunkat, miután Julciára bízunk, hogy alaposan zárja be a házat, és menjen a családjához falura, ahol nyugodtan átvészeli a háborús zűrzavart. Úti célunk édesanyám Tállyán fekvő háza volt, ahol biztonságos menedékre számítottunk. Apósom a Hadügyi Minisztérium titkos evakuálási parancsával rendelkezett, amelynek értelmében Lublinban, vagy ha ez nem sikerül, Łuckban kellett jelentkeznie. Szinte el sem indultunk, az országúton már a keletre menekülők

tömege fogadott minket. Szekerek, gépkocsik és különböző autóbuszok állták el az utat. Egyes menekülők gyalog vándoroltak, vagyonukat kézikocsin húzva maguk után. A Chmielów és Tarnobrzeg irányába vezető utat választottuk, arra számítva, hogy különböző mellékutakon könnyebben tudunk majd előrejutni.

Nagy rémületet okozott bennünk, hogy a németek szeptember ötödikén már egész Lengyelországot bombázták. A német bombázók és vadászpilóták folyamatos támadásai közepette haladtunk. Gyakran kellett megállnunk, hogy az erdőbe meneküljünk vagy az útszéli bokrokba rejtőzzünk. Vasútállomásokra, vonatokra és kisvárosokra mért légitámadásokat élünk át. Hasonló körülmények között cikázva, haladtunk lassan Lublin irányába, abban a reményben, hogy a helyzet ott nyugodtabb lesz. Azonban nem érkeztünk meg Lublinba. Útközben arról értesültünk, hogy Łuck irányába kell mennünk. Amíg volt üzemanyagunk – benzinkannáinkban volt még némi tartalék –, kitartóan haladtunk előre. Később, miután tartalékaink kifogytak, Szczebrzeszynben sikerült tiszta szeszt vásárolnunk, és Zamość, Hrubieszów, Horodło, Uściług, Włodzimierz Wołyński útvonalon érkeztünk meg a Dubna melletti Chorupańba szeptember 11-én. Itt fogyott el az üzemanyagunk, úgyhogy véglegesen leragadtunk itt. Az új iskola egyik legkisebb termében

szálltunk meg, a sorsra hagyatkozva. Magunkkal hoztunk egy jól működő rádiót, úgyhogy naprakész értesüléseink voltak a helyzetről. Emberek tömegei haladtak ezen az útvonalon, az uściługi hídon pedig rémes tumultus volt. Ez volt a Bug folyón átvezető egyetlen út a környéken, amit Hrubieszówból két úton keresztül lehetett megközelíteni. Az egyik Strzyżówon, azon a településen át vezetett, ahol a gránitból kirakott út a cukorgyár után elfogyott, a másik a lengyel–litván unióról híres Horodłón át vitt. Strzyżówot és Horodłót elhagyva földúton lehetett továbbhaladni, nagy porfelhők közepette. Mi a horodłói utat választottuk, majd Wieniawkán át haladtunk tovább, ahol egy szép kúriát találtunk, amely a menekülők egyik megállóhelyéül szolgált. Meg kell említenem, hogy az egész vándorút során a menekülő lakosság jelentős segítséget kapott a lengyel udvarházaktól, ahol sokan kaptak szállást és élelmet, többen hagyták ott csomagjaikat abban a reményben, hogy azt a háború után visszakapják. A sors azonban másképp irányította életüket. Rengeteg menekült soha többé nem tért vissza Lengyelországba, vándorútjuk pedig Szibériában végződött. Névtelen lengyel sírokban nyugszanak, amelyeket belepert a tajga, vagy a kazah sztyepp homokja temetett be. Szomorú történet.

Borzon Dániel fordítása

Janusz Wójcik
Alba Regia

Zsille Gábornak és a magyaroknak

Nyelvünk
a titkok forrásából
áthömpölyög a sűrke napokon
nyelvünk
e háromszínű anya
mely fény volt
a történelem homályában
és fény ma is
oly közeli és oly felfoghatatlan

a lengyel és a magyar
a hófödte hegyeken át
mindig egymásra figyelő
két iker
két testvér
a királyság és az elbukott
felkelések örökösei
a ti szabadságotokért és a miénkért
szerencsére már nem szablyával
de csakis verssel harcolunk
és a magyar borral telt pohárral

igyuk ki atyáink és őseink fiaiért
kik kenyérként és vérként áldozták maguk
a szabadságért régen elhantolt fiúk
ma felemelkednek sírjukból

a fuvallat a légfuvallat
a Feltámadott zászlóját lobogtatta
mi pedig egy csupasz hegy ormán
állunk a virradatban némán
szélben és lángok gyűrűjében
átlépve határvonalát annak
mi vándorlásunk legelején
érthetetlen volt és kusza

Székesfehérvár, 2010. március 23.

Csacsi

pont egy csacsi
és nem egy büszke oroszlán
sem egy teve
a sivatag kitartó hajója
és nem is a nap kegyeltjeinek
diadalszekerei elé
befogott paripák

csak ő
jutott közel a magassághoz
patájával lépegetve
a pálmaággal borított úton

évek múltával
a turisták gúnykacaja
már semmit sem jelent
ahogy elmélázva álldogál
az olajfák árnyékában

Kagyló

tengeri kagyló
te titok búvóhelye
dalolsz és nem tudod
hogy játékszerünk vagy

a hínárok erdején át
egy remete gerincén
vándorolsz a mélységes mélybe
ahol egyetlen zokszó nélkül
pusztultak mind a nővéreid
mígnem a napkorong
fehér sziklává változtatta
az óceán irdatlan terét

az iskolai táblán
a kréta szüntelen hátrahagyja
egy antik tragédia nyomát

Európa temetője

Amikor kisfiú voltam
társaimmal Robin Hoodosat
és lovagosdit játszottunk
a temetői bozótosban
nem sokkal később
az idősebbek közülünk
a ciprusokkal szegélyezett sugárúton
ide sétáltak ki
az első barátnőjünkkel
az idegen bevésések a köveken
nem ragadták meg a figyelmünket
nem sokat mondtak

oly sok év után ismét a temetőben mászkálok
a hulló levelek suttogását hallgatva
Wojtek Husek
a cseh hadifoglyok parcellája
Ulrich Groeger
egy helybéli család emlékműve
egy Vörös Katona
ott ahol Káin csillagai
megrozsdásodtak az oszlopokon

Paul Hadamczyk
vagy talán Pawel Adamczyk
a Jó Pásztor arcképével
örökre elhantolt pap
Filomena Zalewska
dédanyám a lengyel végekről
arcvonásaira nem emlékszem
csak antik neve szép csengésének
emléke maradt
az ösvény torkolatánál magányos héber sírok
repkénnyel körülfonva várják a Messiást

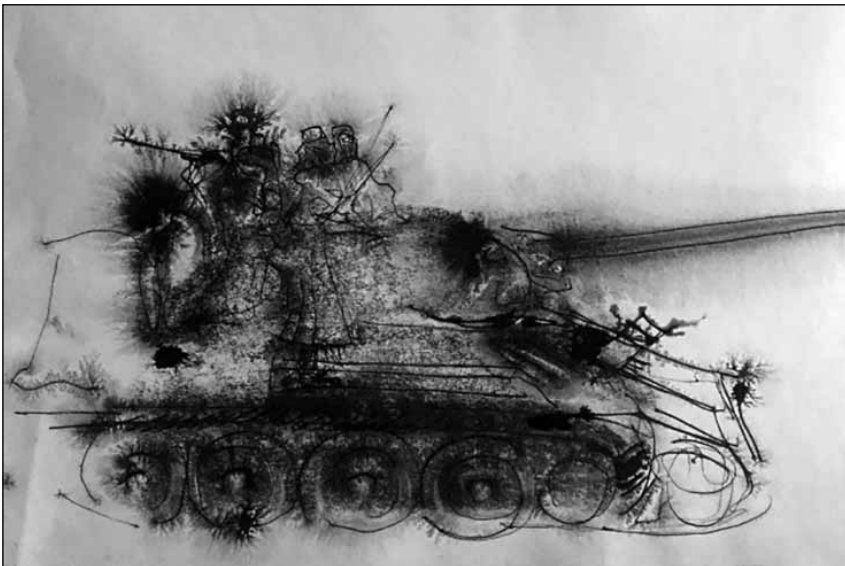
a város peremén
a sziléziai föld barázdáiban
egymás mellett nyugszik
zsidó és német
orosz és lengyel
és még oly sokan
a legkülönbélebb nemzetekből
a sebek behegedtek
ám a másvilágon megbékéltek

vajon elküldik-e utódaiknak
 a prófétaí álmot
 a közös Európáról...
 s ha az élők nem hallgatnak a holtakra
 csak egy újabb háború lesz
 a harmadik évezred kezdete
 vagy a temetői réten
 virágzó almafa talán
 megtermi a testvériség gyümölcsét

adj Uram örök nyugodalmat nékik
 és az örök világosság
 fényeskedjék nékik...
 e boldogtalan nemzedék árnyai fölött
 az Isteni Irgalmasság temploma
 a holtakért mondott imádságra hajtja
 a vakmerő embert

Zsille Gábor fordításai

Janusz Wójcik (1961) költő, szerkesztő, irodalomszervező, a magyar kultúra elkötelezett lengyelországi népszerűsítője. A sziléziai Brzeg városában él, a Brzegi Költőtalálkozók fő szervezője. Három verseskönyve jelent meg. 2013 októberében Székesfehérvárott Vár-díjban részesült.

SEREDIUK PÉTER | MÁRAI: MENNYBŐL AZ ANGYAL

Várnai Dorota

Magyar–lengyel irodalmi és kulturális kapcsolatok a reneszánsz korában

A magyar–lengyel irodalmi és kulturális kapcsolatok történetében egyik legizgatóbb időszak a reneszánsz korszaka. E korszakon belül több állomása is volt az intenzív kapcsolatoknak. Az egyik ilyen jelentős állomást a kora reneszánsz kori királyi, illetve mágnási udvarok jelentették. Vitéz János nagyváradi udvarában tartózkodott Grzegorz z Sanoka lengyel püspök, aki ott tanulta el a humanista udvartartást, és a nagyváradi udvar mintájára rendezte aztán be saját udvarát is, mely így az egyik első humanista udvar lett a lengyel földön. Továbbá Mikołaj Lasocki, aki I. Ulászlóval érkezett Budára 1440-ben, és a király halála után nem tért vissza Rzeczpospolitába, hanem szintén Vitéz János nagyváradi udvarában találta magát – a későbbi nagy humanista magyar költő, Janus Pannonius mecénásaként, híres beszédek alkotójaként (melyekben a pápát és az európai uralkodókat a magyarok megsegítésére buzdította a török Porta ellen), illetve számos humanista vitaverseny résztvevőjeként.

Ekkortájt Corvinus Mátyás udvarában is találunk lengyeleket. Amikor a király létrehozta Pozsonyban az Academia Istropolitanát, gondosan válogatta az oktatókat. A válogatás eredményeként a lengyel Marcin Bylicát hívta oda, az egyetem megszűnése után pedig, 1472-től Bylica a király udvari asztrológusa és több latinul megírt könyv szerzője lett. Legfontosabb műve a magyar városok összeírása a földrajzi szélesség és hosszúság pontos megjelölésével.

A magyar–lengyel kapcsolatok történetében a következő fontos állomás a krakkói nyomdászat. Már 1473-tól működött Krakóban vándornyomda, aztán pedig rohamosan alakultak meg nyomdák (olyan híres nyomdászokkal az élen, mint Wieter, akinek fontos szerepe volt a magyar könyvkiadásban is!). A 15. század második felében és a 16. század első felében, kb. a hatvanas évekig Krakó fontos és vonzó művelődési és tudományos központ volt a magyar ifjak számára, akik a Krakói Akadémián végezték el tanulmányaikat, de sokan dolgoztak is, pl. a nyomdákban. Ez nagy jelentőséggel bírt a magyar szellemi-történeti folyamatok szempontjából, hiszen az akkori kaotikus politikai viszonyok miatt Magyarországon csak később jöhettek létre az első nyomdák. A krakkói nyomdákban adták ki az első magyar könyveket is. A lengyel nyomdaipar másik kihatása a magyar irodalomra, illetve a magyar könyvkiadásra a lengyel nyomdászok tevékenységében nyilvánult meg a magyar földön. A humanizmus korában az Európa-járás megszokott dolog volt, és a vándor humanisták nemegyszer más-más városokban dolgoztak, így pl. éppen a lengyel nyomdászok, akik a magyar földön végzett munkájuk során tudásukkal és tapasztalatukkal jelentősen hozzájárultak a magyar könyvkiadás fejlesztéséhez: Rafał Skrzetuski-Hoffhalter és Rudolf Skrzetuski-Hoffhalter (apa és fia). És ne feledkezzünk

arról sem, hogy a Károlyi-bibliát is Mántskovits Bálint lengyel származású nyomdász vezetésével nyomtatták ki, Lengyelországból hozott papíron.

A reneszánsz kori kulturális hatásokat vizsgálva, külön fejezetet jelentenek a lengyel költők magyar élmények ihlette versei, ezek közül jelen írásunkban kettőt említünk.

Magyar földön is folytatta irodalmi tevékenységét Paweł z Krosna (1470–74 körül – 1517), latinosan Paulus Crosnensis Ruthenus, lengyel újlatin költő, a Krakkói Akadémia mestere, aki több szállal is kötődik a magyarokhoz. 1507-ben pestis elől menekülve Magyarországra került, ahol több helyen is megfordult, többek között Báthori István budai várnagy, illetőleg Perényi Gábor udvarában. A magyar urak felkarolását versekkel hálálta meg, több dicsérő vers, panegirikusz, alkalmi vers született a tollából. Báthori Istvánnak dedikálta az egyik, Szent László magyar királyról írt költeményét, Perényi Gábornak pedig több versét is dedikálta. A magyar földön írt verseit az jellemzi, hogy nem lengyelként, hanem magyar hazafi képében mutatkozik be, Szent László királyt pedig a lengyelek leigázójaként éneкли meg. A másik fontos eredménye magyarországi tartózkodásának az, hogy vélhetőleg Perényi unszolására, nekifogott Janus Pannonius verseinek kiadásához, így 1512-ben Bécsben neki köszönhetően jelent meg az első nyomtatott Pannonius-kötet.

A másik költő, akit a magyar föld ihletett meg, Adam Czahrowski katonaköltő volt. 1588-ban került Magyarországra, ahol aztán kilenc éven keresztül katonáskodott különböző magyar végyárakban. A hosszú katonáskodás ideje alatt versekben örökítette meg élményeit. Ezekből a versekből kiolvasható a török elleni háború története, a harcok útvonala, a magyar katonák harci és erkölcsi helytállása, az egri védők iránti nagyfokú tisztelete. Kilenc év alatt a lengyel katonaköltő valamicskét megtanulhatott magyarul, hiszen a verskötetben több magyar szót, magyar városok nevét, de egy teljes magyar mondatot is találunk. Czahrowski magyarországi versei között van egy, amelyik művészileg kimagaslik a többi közül. Ez a *Duma ukrainna (Ukrán ének)* c. vers, mely arra enged következtetni, hogy a lengyel kalandor valahol ott a magyar végeken találkozhatott Balassi Bálinttal, a magyar katonaköltővel, de legalábbis ismerhette az *In laudem confiniorum, A végek dicsérete* c. versét. A lengyel vers ugyanis, mely nem túlságosan tehetséges költő tollából keletkezett, úgy tűnik, Balassi versének a fordítása lehet. Czahrowski versei a *Threny i rzczy rozmaite* c. kötetben 1597-ben Poznańban és 1599-ben Lvivben (Lwów) jelentek meg.

Beszélnünk kell azokról a lengyel művekről is, amelyekből magyar fordítások készültek a 16–17. században. Ezek a fordítások korántsem olyan nagyszámúak, mint a latin nyelvből átültetett műveké, de a populáris, népszerű irodalomhoz tartoztak, és igencsak kedveltek voltak. A premodernizmus korának magyar szerzői, az általánosan uralkodó szokáshoz híven, sok esetben nem hű fordítást végeztek. Inkább szabad fordításokról, illetőleg parafrázisokról beszélhetünk.

A lengyel nyelvből való fordítások túlnyomó részét a kalendáriumok jelentik. Ez ugyan nem a művelt elitnek szánt irodalmi műfaj volt, de fontos helye volt mind a lengyel, mind a magyar reneszánsz kori és későbbi irodalomban is. Az 1540-es években a már említett Wietor híres krakkói nyomdájában napvilágot látott *Calendarium magyary nyelven* (Calendarium magiar nielwen) az első

ilyen jellegű munka, melynek szerzője Székely István, volt krakkói diák, a magyar humanista írásbeliség egyik vezéralakja, akinek több, már magyar nyelvű műve is napvilágot látott Krakkóban (pl. már 1538-ban a *Keresztyénségnek fundamentomáról való tanuság és Istenes Énekek*, 1548-ban *Soltar Könü Szekel' Estuantul magyar nielre [így] fordítatott. Touabba ez Soltar utan Szido szolasnac mogia es nehez heliecneec Rõuideden valo magiarazatia Psalmusonkent következc. Tablaia is vagion...*, végül a híres *Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairol. Szekel Estvan Craccoba Niomtatot... M.D.LIX*). Ő indította el lengyel mintára, illetőleg a lengyel szöveg alapján készített magyar kalendáriumokat, melyekben időjárás-prognózisokat, történelmi eseményeket, de számos verset is feljegyeztek. Így értékes adalékokkal szolgálhatnak a művelődéstörténet számára. Minden magyar kalendárium címlapján feltüntették a szerző nevét, aki minden esetben egy Krakkóból származó írónak bizonyult.

Székely István után nem más, mint a humanista magyar próza egyik legjelentősebb alakja, Bornemisza Péter is magyarosított lengyel kalendáriumokat. Az egyik fordítást és átdolgozást – Tomasz Piotrkowczyk 1562. évre szóló kalendáriumát – a már említett Rafał Hoffhalter-Skrzetuski lengyel nyomdász nyomtatta ki 1562-ben: *Kalendárium es az áegh forgasabol való igaz itiletek Ky az Craccai Tiotroconi Thomas szerzese szerind fordítaték magiara, Pesti Bornemissa Péter deák által. Az edes iduoezetoe Vrunk Jezus Christus szuletesenek M.D. LXII. Esztendeire. Az felséges Chazarnak engedelmeeboel niomtata Raphael Hofhalter*.

Ezek a kalendáriumok azért is fontosak, mert számos érdekes információt, leírást tartalmaznak Lengyelországról. Irodalmi érdekessége is volt ennek a műfajnak, hiszen már az első művelője, Székely István elhelyezett kalendáriumában az időjárásról szóló verseket, amelyeket lengyel szövegekből fordított.

A lengyel forrásból készült kalendáriumok a 17. század közepéig jelentek meg Magyarországon. 1621-ben Nagyszombatban nyomtatták ki bizonyos doktor Sdakowski kalendáriumának a fordítását, 1650-ben jelent meg Damjan Pajeci csillagász Rákóczi Györgynek dedikált kalendárium, amelyet egy évvel később, 1651-ben külön a magyarok számára magyar nyelven is kinyomtatták. Jan Ślaski szerint, 1578-tól a század végéig minden évben jelentek meg lengyel kalendáriumok magyar fordításai, illetve átdolgozásai, némelyiknek több kiadása is.

A kalendáriumok mellett meg kell említeni még egy érdekes fordítást, mely lengyel műből készült. 1531-ben nyomtatták ki Krakkóban Stanisław Kleryka *Fortuna* c. művét, mely négy soros versekbe szedett, különböző alkalmakra szóló kockajóslásokat tartalmazott, mint pl. a foglalkozás, szolgálat vagy hitestárs választása. A mű ugyan a középkori hagyományokra épül, de szerzője tovább ment, és tollából egy tréfás versgyűjtemény került ki, mely szatirikusan láttatja az egyes rendeket (udvarit, egyházit stb.). Ennek a verses jóslatok gyűjteményének a magyar fordítása a 16–17. század fordulóján jelent meg, és úgy tűnik, a mű nagy népszerűségnek örvendett, mert még 1868-ban is – tizenhatodszor! – kinyomtatták Budán, de később is születtek további átdolgozások, sőt egy német fordítás is.

Ezek a kalendáriumok a népszerű, populáris, inkább a plebejusok által kedvelt irodalomhoz tartoztak. De az elit olvasó is kapott lengyel szerzőktől

származó átültetéseket, elsősorban vallási jellegű műveket, zsoltárokat vagy énekeket. A lengyelül jól tudó Balassi Bálint lefordította Jakub Lubelczyk LXVII zsoltárát, de más magyar szerzők is szívesen fordították Jan Kochanowski zsoltárait és Artomiusz Krzesichleb énekeit is. A lengyel zsoltárok és énekek nagyrészt névtelenül jelentek meg, a 17. században pedig több protestáns énekgyűjteménybe is bekerültek.

Balassi Bálint – a magyar reneszánsz irodalom kiemelkedő alakja – élete és munkássága is jó példázta a magyar–lengyel kapcsolatok alakulását. Közismert, hogy a magyar költő három ízben is járt a lengyel földön, s mindhárom alkalom sokat hozott a magyar irodalom számára. Először 1570-ben járt Krakóban, amikor a Balassi család kénytelen volt menekülni a Habsburg császár elől, és a lengyel földön talált menedéket. Akkor, a szülők megvigasztalására („szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására”) fordította a fiatal Bálint egy lutheránus prédikátor könyvét *Beteg lelkeknek való füves kertecske* címen, amelyet Krakóban 1572-ben ki is nyomtattak. Azután 1576-ban Báthory István kíséretében vonult be Krakóba, és részt vett a király gdański hadjáratában. Ebben az időben születtek a Célia-versek. Végül 1589-ben egyik éjjel magányosan lovagolva újra elhagyta Magyarországot, és eljutott a Gdańsk mellett lévő Braniewóba, ahol a híres jezsuita kollégium vendégszeretét élvezhette, és ahol megszülettek a gyönyörű és megindító istenes versei, mint ahogy *Az tenger partján Oceanum mellett* c. verse is:

*Kegyelmes Isten, kinek kezében
életemet adtam,
Viseld gondomot, vezérlj utamot,
mert csak rád maradtam.
Most is csak benned reménségemet,
Uram, helyhez tettem,
Magam rád hattam s rád támaszkodtam,
te alád vetettem.
Hallgass meg azért te nagy nevedért
én könnyörgésemben,
Mutasd meg jódot, sok áldásodat
az én szerencsémben.
Ezeket írák az tenger partján
Oceanum mellett,
Kilencvenegyed mikor jedzettek
másfélezer felett.*

Más magyar költők is a lengyel földön találtak menedéket. Illésházy István – gazdag mágnás, politikus, költő – 1602-ben kénytelen volt menekülni, szintén a Habsburgok elől. A lengyel földön való bujdosása során került ki a tollából a magyar késő reneszánsz kori irodalom egyik gyöngye, a magyar nyelven íródott *Ferendum et sperandum*, mely a lengyel és a magyar neosztoikusok kapcsolatairól tanúskodik.

A magyar–lengyel irodalmi kapcsolatokról beszélve nem szabad elfeledkezünk arról, hogy a 16. században Lengyelországban rendkívül „divatos” volt a

magyar tematika, amely megjelent több lengyel történetírónál, többek között Jan Długosz, Kallimach, Maciej Miechowita, Łukasz Górnicki műveiben, de a költők is szívesen nyúltak magyar témákért. Itt meg kell említeni Klemens Janicki *VIII elégiáját*, melyben Buda elestéről ír, vagy Stanisław Gąsiorek *Cantio de Hungaria occupata* c. énekét. Divatban voltak epithalamiumok – magyar–lengyel házasságkötések alkalmából íródott versek is. Ilyen például Andrzej Krzycki I. (Öreg) Zsigmond és Szapolyai Borbála esküvőjére írt költeménye. Sok 16. századi költemény adózik Báthory István lengyel király nagyságának, mint ahogyan a kitűnő lengyel költő, Mikołaj Sep-Szarzyński *VII Éneke* (Pieśń VII) is. Jan Kochanowski *Fraszkaiban* (*Apró-cseprők*) pedig az Erdélyből Krakkóba érkezett híres és népszerű lantost, Bakfark Bálintot örökítette meg *Bekwarkról* és *A háziasszonyról* c. verseiben.

A magyar témának a lengyel irodalomban még egy érdekes (és tanulságos!) megjelenítése volt: az ún. exempla – példázatok. A hazájukban fokozódó erkölcsi romlást látó írók a magyarokat ért tragédiával próbálták meg felnyitni a lengyel nemesség szemét, bemutatva az Isten által a magyarokra hozott szörnyű büntetést, amit a pogány török megszállás jelentett. Piotr Skarga jezsuita író *Kazania Sejmowe* (*Szejmbelei prédikációk*) c. művében erőteljesen és nagyon képletesen idézi fel, hogyan bántak el a törökök a magyarokkal. Abban a reményben teszi ezt, hogy fel tudja rázni az olvasót, aki dörgegelmes hangjának köszönhetően észreveszi, hogy a Rzeczpospolita éppen olyan, mint egy süllyedő hajó, amelyet meg kell menteni, nehogy a lengyelek is a magyarok sorsára jussanak. Mint ahogyan egy névtelen szerző *Pieśń o Węgrach* (*Ének a magyarokról*) c. 1560-ból származó énekében is arról ír, hogy „valaha gazdag magyarok most török rabságban senyvednek, messzi földre elvitték gyermekeiket, feleségüket, megfosztották vagyonuktól”. Az ilyen példázatokot több lengyel író is felhasználta műveiben, pl. Jan Kochanowski, Stanisław Orzechowski, Łukasz Górnicki, Andrzej Frycz Modrzewski. A magyar példázatoknak – amelyek nem mindig feleltek meg a történelmi valóságnak – egy céljuk volt: felrázni a lengyeliséget, és cselekvésre buzdítani!

Az eddig eltelt ezer év alatt a magyar–lengyel barátság egyik megjelenési formája a művészet és tudomány. Azt kell mondanunk, hogy a reneszánsz kor, amely eleve nagy gazdagságot hozott a szellemi életbe, a magyar–lengyel vonatkozásban is rendkívül gazdag korszak volt, mindkét nép sokat merített, nyert egymástól, és jelentősen gazdagította egymás kultúráját.

Prohászka László

Lengyel vonatkozású köztéri emlékek Budapesten

Budapest utcáin és terein sok lengyel vonatkozású szobor vagy emlékmű látható. Nem véletlenül, hiszen a két nép történetét számos szál köti össze, az Árpád-háztól a Jagellókon, Báthoryn, Bem apón, a két világháború nemegyszer közös szenvedésein át, egészen napjainkig.¹

Az ezeresztendős magyar–lengyel kapcsolatok egészen az Árpád-házig nyúlnak vissza.² I. Béla királyunk lengyel földre menekült, és ott született fia, László. Az 1192-ben szentté avatott magyar lovagkirály, Szent László édesanyja a lengyel Piast-házból származó Rycheza hercegnő volt. A máriaremetei kegytemplom melletti parkban 1938-ban állították fel Szent László műkőből készített, álló testhelyzetű portréját, Krasznai Lajos alkotását.³ A király bal kezét az Árpád-ház címerével díszített, hatalmas pajzson nyugtatja. A talapzat gótikus mintázatú, négy oldalfalán a következő feliratok olvashatók: *Szent László / Magyarország vitéz királya. / Erényességével nemessé tette népét. / Vitézségével naggyá tette az országot. / Szent István / 900. jubileumi évében / a hívek / kegyes adományából / állította / a remetei Szervita Rendház.*

1939-ben a magyar tisztképzés fellegvára, a Ludovika Akadémia Orczy-kert felé néző belső homlokzata előtt avatták fel az Oláh Sándor mintázta Szent László-szobrot.⁴ 1945 után eltávolították. Először raktárba került, majd a rendszerváltozást követően, 1990-ben Sümegen, a ferences templom közelében lévő parkban állították fel.⁵

Antal Károly a két világháború közötti időszak modern képzőművészeti irányzata, a római iskola stílusában 1940-ben mintázott Szent László-szobrot a kőbányai Szent László-plébániatemplom elé.⁶ A mészkőből faragott, közel három méter magas férfialak kezét a maga előtt tartott, hatalmas csatabárdon nyugtatja. Az alkotás egyszerre sugároz méltóságot és nyugalmat, békességet és harckészséget. A talapzat homlokzatán a *Szent László / 1077–1095* felirat, a hátoldalon a következő szöveg olvasható: *„Idvezlégy kegyelmes Szent Lász-*

¹ Kovács Endre, *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*, Budapest, 1973; Kapronczai Károly, *A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai*, Budapest, 2000; Norman Davies, *Lengyelország története*, Budapest, 2006, 103–104.; Konrad Surtarski, *Közös fényeink – lengyel–magyar történelmi és politikai írások*, Budapest, 2014.

² Dávid Katalin – Kovács Endre, *Magyarország – Lengyelország. A barátság ezer éve*, Budapest–Warszawa, 1978.

³ Rajna György, *Budapest köztéri szobrainak katalógusa*, Budapest, 1989, 97.

⁴ Rada Tibor, *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története*, I. kötet, Budapest, 1998, 615–616.

⁵ Ravasz István (szerk.), *Emlékek a Hadak útján*, II. kötet, Budapest, 2007, 78.

⁶ Rajna György, *i. m.*, 78.

ló kerály, / Magyarországnak édes oltalma, / szent kerályok közt drágalátus gyöngy, / csillagok között fénességes csillag" / PEER CODEX. (A Peer-kódex 1526 előtt íródott imakönyv, melynek egyik legszebb része a Szent László-ének. Ebből való a fenti idézet.) Kétoldalt egy-egy mészkőbe faragott dombormű díszíti a másfél méter magas talapzatot. Feliratuk szerint a bal oldalin *Szent László / megmenti az elrabolt leányt*, míg a jobb oldalin *1095 – / a keresztes hadak vezérévé választják*. (Érdemes megemlíteni, hogy a magyarországi lengyelek számára évente június 27-e, László napja 1996-tól országos ünnep.)

Budapest legjelentősebb köztéri szobor-együttese a Hősök terén álló Milleniumi emlékmű. A Schickedanz Albert tervezte két oszlopcsarnokban a magyar nemzet legkiemelkedőbb uralkodóinak és államférfiainak szobrait helyezték el. Ezek sorában balról a második Szent László álló alakos bronzszobra. Telcs Ede 1911-ben készített alkotása méltóságteljes pózban, kezében csatabárddal ábrázolja a királyt. (A szobor fejrészét a Győrben őrzött XIV. századi híres hermről mintázta a művész.) Alatta Zala György bronz domborműve a leányrabló kun vitézzel csatázó Szent Lászlót ábrázolja. Ugyancsak Zala alkotása Nagy Lajos király, Magyarország és Lengyelország uralkodójának 1927-ben felállított szobra, fején Anjou-liliomos koronával, bal kezét pallosán tartva.⁷

IV. Béla magyar király lánya, Kinga 1239-ben Boleszló, Krakkó és Szandomir fejedelmének felesége lett. Sokat tett új hazájáért, ahol rendkívül népszerű volt, halála után szentként tisztelték. 1690-ben boldoggá, 1999-ben szentté avatták.⁸ Budapesti köztéri szobra Szent Hedvigével együtt kerül ismertetésre.

Az Anjou-házból származó Károly Róbert felesége, Łokietek Erzsébet személyében lengyel származású királynéja volt Magyarországnak. Elsőnek az ő fia, Nagy Lajos (1326–1382) szerezte meg a lengyel koronát a magyar mellé.⁹ Budapest egyik nevezetes műemlék épülete a Vigadó. Az 1865-re elkészült, romantikus stílusú épület külső homlokzatát számos szobor ékesíti. Bár az épület 1945-ben kiégett, külső díszei viszonylag épen megmaradtak. Ezek között, a magyar nemzet nevezetes személyiségeit bemutató, mészkőből faragott portrék sorában található Nagy Lajos király fejszobra, Alexy Károly 1863–64-ben készült alkotása.¹⁰

Óbudán, a III. kerületi Lajos utca 47/A számú, modern stílusban épült lakóház homlokzatán mészkőből faragott, kör alakú domborművön Lajos király gótikus hangulatot idéző, trónon ülő képmása látható. Az éremszerűen mintázott relief peremén körben a következő latin nyelvű szöveg olvasható: *LODOVICVS DEI GRACIA REX HVNGARIAE* (Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya.)

IV. Béla magyar király lányát, Kingát (1224–1292) és Nagy Lajos király lányát, Hedviget (1373–1399) II. János Pál pápa döntése nyomán, ma már a katolikus egyház szentjei sorában tiszteli Magyarország és Lengyelország. Pesten a Március 15. téren, a Belvárosi plébániatemplom melletti kis parkban 2002-ben Szent

⁷ Liber Endre, *Budapest szobrai és emléktáblái*, Budapest, 1934, 354–359.

⁸ Szende László, *Mindennapok csodái. Szent Kinga legendái nyomában*, Múlt-kor, 2011/nyár, 44–47.

⁹ Kapronczay Károly, *Szövetségbe forrt. Magyar–lengyel kapcsolatok az Árpád-házi és az Anjouk korában*, Múlt-kor, 2011/nyár, 38–45.

¹⁰ Medvey Lajos, *Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez*, Budapest, 1939, 45.

Kingát ábrázoló, finom eleganciájú kőszobrot állítottak fel. Tóth Dávid alkotása¹¹ 2006-ban díszkiválítást is kapott. A Szent Kinga-szoborral szemben a lejáratí lépcsőnél 2009-ben állították fel Szent Hedvig ugyanebben a visszafogott, elegáns stílusban készített szobrát, amely szintén Tóth Dávid munkája.¹² Mindkét alkotás karcsú korinthuszi oszlopon áll. Méretük, elhelyezésük, köztérbe történő illeszkedésük példaértékűen sikeres. A talapzatukra felvésett szöveg szerint, a szobrokat a Belváros-Lipótváros Lengyel Kisebbségi Önkormányzata állíttatta.

Hedvig tízévesen lett Lengyelország királynője.¹³ II. Ulászlóval együtt a középkori Lengyelország megteremtője. Jagelló litván nagyfejedelem az 1385-ben megkötött uniós szerződéssel népével együtt áttért a keresztény hitre. Feleségül vette Hedvig királynőt, és 1386-ban II. Ulászló néven lengyel király lett.¹⁴ Tiszteletükre a budai Vár fala előtti Európa ligetben 2013. október 30-án emlékművet emeltek Renatas Juška, Litvánia magyarországi nagykövete kezdeményezésére. Az egyéni hangvétellő alkotás – két frontálisan beállított, életnagyságúnál nagyobb üllő alak – alkotója a neves litván szobrászművész, Dalia Matulaitė.¹⁵

A budapesti Országház Steindl Imre tervezte neogótikus épületén lévő, mészkőből faragott uralkodó-szobrok között több lengyel vonatkozású alkotás található. Szent László király egész alakos, álló szobra a Dunára néző homlokzaton látható (Vasadi Ferenc alkotása). A Kossuth Lajos téri főbejárata fölött a középkori Magyarország két kiemelkedő uralkodója, Hunyadi Mátyás és Nagy Lajos egész alakos kőszobra áll (utóbbit Mayer Ede mintázta). Nagy Lajos király még egy szobrot kapott a dunai homlokzaton is, Fleischl Róbert művét. A Dunára néző, nyugati homlokzatra I. Ulászló alakját Strochoffer Béla, II. Ulászló és II. Lajos egész alakos, álló portróját Vasadi Ferenc faragta ki. Báthory Istvánról Brestyánszky Béla készített szobrot, amely a déli szárnyat díszíti.¹⁶ (Az időjárás és háborús sérülések miatt valamennyi szobrot újra kellett faragni.)

A magyar–lengyel kapcsolatok történetében kiemelkedő szerep jutott Báthory István (1533–1586) erdélyi fejedelemnek, akit 1575-ben lengyel királlyá választottak.¹⁷ Báthory – akit a lengyelek a mai napig egyik legnagyobb uralkodójukként tisztelnek – születése négy századik évfordulóján bizottság alakult az erdélyi fejedelem és lengyel király budapesti köztéri emlékművének felállítására, amelyet eredetileg a Népligetben akartak elhelyezni.¹⁸ A mintázásra a korszak neves művésze, Pásztor János kapott megbízást, és 1943-ra elkészült a kétszeres életnagyságú, üllő testhelyzetű Báthory-szobor kőbe faragása.¹⁹ Az építészeti tervek Kismarty-Lechner Jenő készítette. Az emlékmű felállítására,

¹¹ Wehner Tibor, *Modern magyar szobrászat 1945–2010*, Budapest, 2010. 293.

¹² Uo.

¹³ Norman Davies, *i. m.*, 103.

¹⁴ Szokolai Katalin, *Lengyelország története*, Budapest, 1996, 35.; Norman Davies, *i. m.*, 105–107.

¹⁵ *Szoboravató*, Magyar Nemzet, 2013. október 31.

¹⁶ Medvey Lajos, *i. m.*, 51–53.

¹⁷ Nagy László (szerk.), *Báthory István emlékezete*, Budapest, é. n.; Szokolai Katalin, *i. m.*, 48.; Norman Davies, *i. m.*, 338–346.

¹⁸ Medvey Lajos, *i. m.*, 128.

¹⁹ Heitler László, *Pásztor János*, Budapest, 1981, 21. o. és 52. kép.

a második világháború, majd a Rákosi-rendszer miatt, csak 1958-ban került sor a XIV. kerületben, a Thököly út és a Hungária körút sarkán lévő parkban.²⁰ Pásztor János a lengyel királyt Jan Matejko *Báthory Pszkov mellett* című, 1872-ben befejezett, a varsói Nemzeti Múzeumban őrzött nevezetes festménye²¹ alapján mintázta. Báthory trónusszerű széken ül, fején díszes erdélyi süveg. Mellén páncélvért, kardját térdén keresztbe fektetve tartja. A válláról szélesen leomló palást zárt tömbbé fogja össze a kompozíciót, amely egyszerre sugároz nyugodt méltóságot és dinamikus tetterőt.

A török hódítók elleni háborúk hőse, Sobieski János (1629–1696) lengyel király a IX. kerületben az 1933-ban róla elnevezett utca²² 44. számú épülete falán 1934-ben kapott emléktáblát. A fehérmárvány lapot Körmendi Frim Jenő balra tekintő, klasszicizáló stílusú, babérmagyalos Sobieski-portréja díszíti.²³ A nagy méretű bronzérem alatti felirat: *A törökverő lengyel király / SOBIESKI JÁNOS / emlékére állította / a Magyar–Lengyel Egyesület*. Érdekességként megemlítendő, hogy a lengyel királynak 1933-ban Esztergomban emlékművet, Szécsényben emléktáblát emeltek, amelyeket ugyancsak Körmendi Frim Jenő Sobieskiről készített érme díszít. (A három emlékjelen látható bronzérem eredetileg 1933-ban mintázta a művész 34, illetve 117 milliméteres méretben.)²⁴

1936-ban Buda vára visszafoglalásának kétszázötvenedik évfordulóját ünnepelte Magyarország. Október 5-én XI. Ince pápa szobrát leplezték le a budai Várban.²⁵ Damkó József életnagyságúnál nagyobb méretű, álló testhelyzetű bronzszobra talapzatának hátoldalán a Szent Liga emlékére látható, rajta XI. Ince pápa, I. Lipót német-római császár és magyar király, Sobieski János lengyel király és Giustiniani velencei dózse.

Az 1848–49-es magyar szabadságharcban egyetlen nemzet sem adott anynyi katonát, főtisztet, sőt tábornokot, mint a lengyel. A tábornoki és törzstiszti kar közel öt százalékát lengyelek alkották. 1849 februárjában Henryk Dembiński altábornagy volt a magyar sereg fővezére, a lengyel légió Józef Wysocki, illetve Jerzy Bulharyn parancsnoksága alatt harcolt, az erdélyi hadsereg élén 1848. decembertől a lengyel történelem legendás alakja, Józef Bem állt.²⁶

Az Akadémia utca 1. számot viselő, klasszicista stílusú palota, az egykori István Főherceg Szálló falán 1926-ban helyezték el Bem József (1794–1850) bronzból öntött domborművét, dr. Farkas Zoltán munkáját.²⁷ A portré megformálásánál a művész Bem segédtisztje, Petőfi Sándor 1849-ben készített²⁸ híres grafikáját vette alapul. A vörösmárvány keretbe foglalt, négyzet alakú reliefen a

²⁰ Rajna György, *i. m.*, 435.

²¹ Janusz M. Michałowski, *Matejko*, Budapest–Varsó, 1978, 12. sz. képpoldal.

²² Mészáros György (szerk.), *Budapest teljes utcanév lexikona*, Budapest, 1998, 343.

²³ Medvey Lajos, *i. m.*, 82.

²⁴ Török Pál, *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850–1945*, Budapest, 2011, 119.

²⁵ Medvey Lajos, *i. m.*, 16.

²⁶ Kovács István, „...Mindvégig veletek voltunk”. *Lengyelek a magyar szabadságharcban*, Budapest, 1998.; Uő: *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona, 1848–1849*, Warszawa–Budapest, 2016.

²⁷ Medvey Lajos, *i. m.*, 43.

²⁸ Fekete Sándor, *Így élt a szabadságharc költője*, Budapest, 1985, 183.

balra tekintő arckép alatt a *Bem tábornok* felirat olvasható. A dombormű fölötti fehérmárvány táblára a következő szöveget vésték: *E házban lakott 1848. nov. 9–27-ig / BEM JÓZSEF tábornok / Lengyelország szülötte, / Magyarország hőse, / Törökország halottja. / Emlékének a Magyar–Lengyel Egyesület / 1926.* A dombormű alatti, 2000-ben készült márványtáblán a magyar szöveg lengyel fordítása olvasható.

1934-ben közadakozásból egész alakos szobrot állítottak Bemnek²⁹ a II. kerületi Pálffy – 1950 óta Bem József – téren. Az esemény kiemelt fontosságát jelezte, hogy az avatás – amelyről a filmhíradó is beszámolt³⁰ – az államfő, Horthy Miklós kormányzó jelenlétében történt. A mészkőből faragott talapzatra Bem tábornok Istók János mintázta kétszeres életnagyságú, álló alakú bronzszobra került. Fején a Petőfi-rajzról már ismert Kossuth-kalap, egyszerű ruházata puritán egyéniségét idézi. Lábán egyszerű katonacsizma, egyenruhája fölött katonaköpeny, amelynek bal oldali álzsebén bukkan ki a derekára kötött Kossuth-kard markolata. A tábornok jobb keze felkötve. (A szászvárosi csatában egy golyó szétzúzta középső ujját.) A szobor alépítményének előlapján mindössze ennyi áll: *BEM APÓ.* A talapzat homlokzati oldalának szövege: *PISKI / csata 1849 / A hidat visszafoglalom / vagy elesem. / Előre magyar! / Ha nincs híd nincs haza.* A posztamens alsó részének előlapját rohamozó honvédeket ábrázoló dombormű díszíti, a talapzat homlokzati része előtt, mészkőből faragott keretbe egy téglát helyeztek Bem tarnóvi szülőházából. Az időközben eltűnt ereklyét a lengyelek 1999 márciusában pótolták.

Az alépítmény két oldalára Bem hadjáratainak csatahelyeit vésték. A jobb oldalon *Dés / Zsibó / Csucsá / Kolozsvár / Besztercze / Bethlen / Naszód / Tihuczsa / Marosvásárhely / Gálfalva / Nagyszeben / Szelindek / Vízakna / Szászsebes / Szászváros / Piski,* míg a túlsó oldalon *Alvincz / Medgyes / Jád / Vöröstorony / Brassó / Olaszfalu / Sepsiszentgyörgy / Segesvár / Hátszeg / Karánsebes / Lugos / Temesvár / Fehértemplom / Petrilova / Szászka / Orsova.* Az emlékmű talapzatán hátoldalt három versszak olvasható Petőfi *Négy nap dörgött az ágyú...* című költeményéből. Az idézet alatt, a talapzat alsó részén, hátoldalt három rövid sor áll: *Legyen ez a szobor a világ előtt / a magyarok felszabadításának / symboluma!*

A talapzatra írt jóslat 1956-ban beteljesedett: a világ előtt valóban a magyarok felszabadításának szimbóluma lett. 1956. október 23-án a Bem-szobornál az egyetemi ifjúság felvonulása élén magyar és lengyel zászlót lobogtatott a szél.³¹ Talán ezek voltak az utolsó pillanatok, ahol az operatőr még békés és fegyvertelen embereket filmezett...

1989-ben a szobor közelében emlékkövet állítottak, amelyen József Bem legfontosabb életrajzi adatai és a talapzat homlokzati részén olvasható idézet lengyel fordítása olvasható.

²⁹ Medvey Lajos, *i. m.*, 24.

³⁰ *Bem apó emlékszobrának leleplezése a Pálffy téren*, Magyar Világhíradó, 1934. május, 534/2.

³¹ 1956 lengyel–magyar kapcsolatairól lásd: Tischler János (szerk.), *Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai*, Budapest, 1996; Uó, „*Hogy megcsendüljön minden gyáva fül*”, Pécs–Budapest, 2003.

A budapesti Bem-szobor akkora tekintélyt szerzett magának, hogy alkotója, Istók János 2002-ben a IX. kerületi Ráday u. 22. számú ház falán kétnyelvű emléktáblát kapott Lengyelország budapesti nagykövetségétől: *Ebben a házban élt és alkotott a kiváló szobrászművész, / a budapesti Bem J. szobor alkotója / ISTÓK JÁNOS (1873–1972) / Magyarországi lengyelek / a Lengyel Köztársaság Nagykövetsége / 2002.* Az emléktáblán lévő bronzérem Pusztai Ágoston műve.

Az 1848-as pesti forradalom egyik szimbóluma a Magyar Nemzeti Múzeum, amelynek kertjében áll Józef Wysocki (1809–1874) mellszobra.³² A másfélszeres életnagyságú alkotás Varsó ajándékaként került 1976-ban a magyar fővárosba. Wysocki a lengyel légió parancsnokaként végigharcolta a szabadságharcot, Világos után sikerült külföldre jutnia. Emlékiratai magyarul is megjelentek.³³ Hanna Danilewicz konzervatív sablonokat kerülő, bátorságot sugárzó portréja lengyel tábornoiki egyenruhában ábrázolja Wysockit. A talapzatra a következő szöveget vésték: *Józef Wysocki / 1809–1874 / Lengyel szabadságharcos / honvéd tábornoik emlékére, / aki 1848–49-ben a szabadság- / harc lengyel légiójának / parancsnoka volt.* A mészki talapzat hátoldalán a magyar történelem emlékhelyei, ahol Wysocki és a lengyel légió harcolt: *Arad / Szolnok / Hatvan / Tápióbicske / Isaszeg / Vác / Nagysálló / Komárom / Buda / Szőreg / Temesvár.*

A szabadságharc végén esett fogságba Mieczysław Woroniecki (1825–1849). A fiatal lengyel nemes 1848 augusztusában önkéntes vadászcsapatot szervezett Pesten, s ennek parancsnokaként részt vett a délvidéki harcokban. Rövid ideig a szegedi lovas nemzetőrséget irányította, majd 1849 januárjától Máramaroszigeten szervezett lengyel csapatot, februárban átkerült Erdélybe. A császári hadbíróság halálra ítélte, és 1849. október 20-án kivégezték. Halálának helyszíne közelében, az 1895-ben épült Földművelésügyi Minisztérium falán 1932-ben emlékjelet avattak tiszteletére. A márványtáblára Hajdú Endre készítette bronz domborművön a fiatal tiszt balra tekintő profilja látható.³⁴ A finom vonalakkal megmintázott portré-érem alatt a következő szöveg olvasható: *WORONIECKI MIECZYSLAW herceg. / Az 1848–49-i szabadságharc / lengyel lovas légiójának hős ezredese / az itt elterült régi Fa-téren halt vértanúhalált /1849. október 20-án, 23 éves korában / a magyar szabadságért és / az ezeréves magyar–lengyel barátságért. / Magyar–Lengyel Egyesület.* (A szöveg néhány adata pontatlan. Woroniecki csak alezredesi rangot ért el a honvédseregben,³⁵ és nem a lengyel légióban szolgált. Vértanúsága idején nem huszonhárom, hanem huszonnégy éves volt. Dr. Kovács István kutatásai szerint a Woroniecki-család nemességét 1810-ben Galíciában igazolták, de hercegi címüket nem ismerték el.)³⁶

1997 őszén az emlékjelet közelében új emléktáblát avattak a cári intervenció seregéből néhány emberével a magyar oldalra átállt lengyel Kazimierz Konrad Rulikowski (1814–1849) tiszteletére. A szabadságharc végén kapitányként szolgáló Rulikowski orosz fogságba került, a cári hadbíróság ítélete alapján

³² Börzsök Erzsébet, *A Múzeumkert*, TKM 595. füzet, Budapest, 1999, 11–12.

³³ Józef Wysocky, *Együtt a szabadságért 1848–1849*, Budapest, é. n.

³⁴ Medvey Lajos, *i. m.*, 51.

³⁵ Bona Gábor, *Tábornoikok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*, Budapest, 1987, 337–338.

³⁶ Dr. Kovács István közlése a szerzővel.

1849. augusztus 28-án Nagyváradon kivégezték. Az emléktáblára Czinder Antal mintázott bronzból öntött, érem alakú domborművet,³⁷ amely lovon ülő lengyel dzsidás tisztet ábrázol. A háttérben égő falu a háborúra utal, az égen repülő angyal a dicsőséget jelképezi. Az érem alatti szöveg: *Konrad Kazimierz / RULIKOWSKI / A cári hadsereg lengyel / zászlósa emlékére, aki a / magyar szabadságharc / vértanújaként halt meg / 1849-ben a közös szabadságért. / Belváros-Lipótváros / Önkormányzata.*

A francia származású lengyel nemes, Karol d'Abancourt de Franqueville (1811–1849) huszár százados 1849 nyarán Dembiński adjutánsaként esett fogságba. 1849. október 20-án a pesti Újépület (Neugebäude) udvarán végezték ki. Az 1894-ben lebontott Újépület helyén 1934-ben Dózsa Farkas András mintázta, kezét az égnek emelő bronz férfialakot állítottak a vértanú – köztük d'Abancourt de Franqueville – emlékére.³⁸ A szobrot 1940-ben Kassának adományozták,³⁹ ezért a művész klasszicizáló stílusú, nagy méretű bronz mécses-őrzöt készített a talpazatra, és azóta ez az újépületi mártírok emlékműve. Az alkotás peremén Arany János *Magányban* című verséből származó idézet olvasható: „*És vissza nem foly az időnek árja, Előre duzzad, feltarthatatlanul.*”⁴⁰

A magyar főváros egyik kalandos sorsú köztéri szobra a Chopin-emlékmű. Alkotója, a kiváló szobrász, Margó Ede mindig tökéletes harmóniára törekedett.⁴¹ Az 1920-es években kezdett dolgozni Chopin emlékművén. A szecesszió szellemében fogant alkotással a művész egyszerre akart emléket állítani a világhírű lengyel zeneszerzőnek és a magával ragadó zenének. A zongorajáték sodrását a kompozíció két mellékalakja, egy férfi és egy nő aktja jeleníti meg. Kettejük megkapó és felkavaró együttese irányítja a figyelmet a zongorája előtt ülő zeneszerzőre. A főváros 1931-ben vásárolta meg a művet, amelyet 1938-ban a kőbányai Szent László téren állítottak fel. 1948-ban raktárba került, majd 1982-ben Szentendrére, a Dunakanyar körüli szoborkertbe szállították. 1983-ban Pálfalvi Ferenc kezdeményezésére a szobrot Gödöllőn, a volt Grassalkovich-kastéllyal szemben álló – hajdan a birtok gazdasági hivatalának helyet adó – Zeneiskola kertjében állították fel.⁴² A Zeneiskola 1990 óta Chopin nevét viseli.

A főváros X. kerületében a Csajkovszkij parkban a névadó orosz zeneszerző szobra közelében látható egy, mészkőből faragott Chopin-mellszobor. Konyorcsik János 1961-ben felállított, életnagyságúnál valamivel nagyobb méretű alkotása modern felfogású portré a fiatal lengyel komponistáról.⁴³

Chopin legújabb budapesti mellszobrát 2011-ben a lengyel Chopin 2010 Emlékbizottság ajándékként állították fel az I. kerületi Horváth-kertben. A nemes vonalakkal megformált bronzszobor Bolesław Syrewicz alkotása.⁴⁴

³⁷ Szöllösy Ágnes – Boros Géza, *Budapest köztéri szobrai és emléktáblái 1985–1998*, Budapest, 1998, 158. sz.; Wehner Tibor, *i. m.*, 69.

³⁸ Medvey Lajos, *i. m.*, 49.

³⁹ Rajna György, *i. m.*, 208.

⁴⁰ Arany János *válogatott lírai versei*, Budapest, 1971, 168.

⁴¹ Visyné Strobl Éva, *Margó Ede*, *Művészet*, 1972/7., 11.

⁴² Prohászka László, *Chopin – Gödöllőn*, Magyar Nemzet, 1989. január 19.

⁴³ Wellner István, *Lengyelek szobrai és emléktáblái fővárosunkban*, Budapest, 1972/7.

⁴⁴ *Chopin-szobrot avattak*, Metropól, 2011. október 18.

Az Andrassy úton áll Európa egyik legszebb operaháza. Az 1884 szeptemberében felavatott épületet belül értékes freskók, kívül számos szobrászati alkotás ékesíti. A főpárkány bábos kőkorlátján tizenhat komponista szobra áll. Az eredeti alkotásokat a hatvanas évek közepén, háborús sérülésekre, illetve a megváltozott zenei ízlésre hivatkozással, újakra cserélték. A Hajós utca felé eső beszögellésben, jobbról másodikként, Stanislaw Moniuszko (1819–1872) alakja látható. Moniuszkrét a lengyel nemzeti zenei stílus megteremtőjének tekintik. Legismertebb műve, Lengyelország nemzeti operája, a *Halka*. Moniuszko mészkőből faragott, életnagyságúnál nagyobb méretű szobrát Antal Károly mintázta 1965-ben. A talapzatra – a többi komponista szobrához hasonlóan – 1987-ben vésték fel aranyozott betűkkel *Moniuszko* nevét.⁴⁵

A XIX. és XX. század fordulóján Európa térképén hiába keresték volna az önálló Lengyelországot. Területét a XVIII. század végén Oroszország, Poroszország és Ausztria osztotta fel egymás között. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése a legnagyobb erődítményrendszert a galíciai – ma Lengyelországhoz tartozó – Przemysl város körül építtette ki. A munkálatok 1873-ban kezdődtek, de a védelmi vonalakat folyamatosan bővítették, így az első világháború kitörésekor a francia Verdun és a belga Antwerpen után Przemysl volt Európa harmadik legnagyobb erődvárosa. A San folyó partján levő erősség már a háború elején orosz ostromzár alá került. A százhuszezer főnyi, nagyrészt magyarokból álló védősereget legyőzni nem tudták, csak kiéheztetni. Mivel az élelem elfogyott, 1915. március 20-án fel kellett adni a várat, amelyet azonban a Monarchia csapatai néhány hónap múlva, 1915. június 5-én visszafoglaltak. A hatalmas véráldozattal járó, több hónapos várostrom hősi halottainak emlékére 1932-ban emlékművet avattak a Margit híd budai hídfőjénél. Szódy Szilárd mészki talapzaton álló hatalmas oroszlánt mintázott, lábainál a háborúra utaló jelképekkel – szétlőtt tüzérségi lóállás, hadilobogók.⁴⁶ A bátorságot és a helytállást megtestesítő, bronzból öntött oroszlánalak alá, a posztamens homlokzati részére mindössze ennyit írtak: *Przemysl / 1914–1915*. A talapzat hátoldalán, fehérmárvány táblán hosszabb szöveg olvasható: *Przemysl várában hősi halált halt / magyar véreink dicső emlékezetére / emelték a bajtársak, / a Székesfőváros / közönségének támogatásával. / 1932. / „Küzdtek oroszlántként” / Magyarország várkapujában. / Légyen a példa örök*. Az emlékmű felavatására katonai tiszteletadással 1932. november 13-án került sor. Az eseményről a filmhíradó is beszámolt.⁴⁷ A talapzat homlokzata előtti gyámkövet eredetileg bronzkoszorú díszítette, amely az idők során eltűnt.⁴⁸ A hiányzó emlékjelet 2001. májusban pótolták, de hamarosan újra nyoma veszett. A 2000-es évek eleje óta rendszeresen tartanak katonai megemlékező ünnepségeket az emlékműnél.⁴⁹

⁴⁵ Prohászka László, *Szoborhistoriák*, Budapest, 2004, 124–126.

⁴⁶ Liber Endre, *i. m.*, 419–421.

⁴⁷ *A przemysli hősök emlékművének felavatási ünnepsége*, Magyar Világhíradó, 1932. november, 456/1.

⁴⁸ Prohászka László, *Koszorúk nélkül*, Magyar Nemzet, 1988. február 27.

⁴⁹ Ravasz István (szerk.), *i. m.*, 72–75.

1918-ban Lengyelország visszanyerte állami önállóságát.⁵⁰ Bár Magyarország is függetlenné vált, de a trianoni békeszerződéssel a világháború legnagyobb vesztese lett. Noha a két ország nemzetközi céljai nemegyszer eltérőek voltak,⁵¹ Magyarország az esetenkénti diplomáciai nézetkülönbség ellenére sem feledkezett meg a vele sorsközösséget vállalt lengyel légiókról. A Magyar–Lengyel Egyesület 1933-ban mozgalmat indított, hogy az 1848–49-es szabadságharcban és az első világháborúban a magyarok oldalán küzdő légiósok emlékére szobrot emeljenek. Az impozáns méretű emlékmű a Népligetbe került, az idevezető utat 1935-ben Lengyel sétánynak nevezték el. Az öt méter magas talapzatra Farkas Béla kompozíciója került.⁵² Az életnagyságúnál nagyobbra mintázott lengyel katona kivont karddal védelmezi a bal kezével magához ölelt magyar Szent Koronát. A jellegzetes lengyel katonasapkát viselő legionárius mellett Lengyelország címerállata, a sas áll, amely felemelt bal szárnyával óvja a vitézt. A mészkőből faragott alkotás posztamensén a következő felirat olvasható: *A szabadságharc / és a világháború / lengyel légiói emlékére / állította 1934-ben / a magyar kegyelet.* Az avatás 1935. március 24-én történt, nagy-szabású katonai tiszteletadással, amelyről a filmhíradó is beszámolt.⁵³

Az első világháború kezdetén szerveződött lengyel légiók az osztrák–magyar haderő részei voltak. Az első ezred parancsnoka Józef Piłsudski (1867–1935) volt, aki később karizmatikus személyisége révén az első világháború után létrejövő Lengyelország tényleges politikai vezetőjévé emelkedett. Amikor 1935. május 12-én elhunyt, halálhíre részvétet keltett Magyarországon is: a XII. kerületben utcát neveztek el róla.⁵⁴ A Piłsudski-emlékművet 1936. május 24-én avatták fel a Böszörményi út sarkán.⁵⁵ A kerítésfalba épített márványlapon baloldalt nagy méretű, bronzból öntött érem volt látható a marsall jobbra tekintő portréjával. A relief mellé a *PIŁSUDSKI 1867–1935* feliratot vésték. Az emlékműhöz szervesen hozzátartozott a márványtáblától jobbra, a kerítés kőfalába süllyesztett, mészkőből kifaragott lengyel címer. A bronzreliefet Szódy Szilárd, a Przemysl-emlékmű alkotója készítette, az építészeti rész Antal Dezső munkája.⁵⁶ Az emléktábla 1945-ben megsérült, hamarosan lebontották. A bronz domborműnek nyoma veszett, csak a kerítés kőoszlopába épített Piast-címersas mutatta, hogy egyszer emlékmű állt itt. 1993. május 26-án felavatták Józef Piłsudski újra elkészített emlékművét a ma Apor Vilmos nevét viselő tér 2. számú háza előtt.⁵⁷ Az új mészkő táblára Pusztai Ágoston készítette a marsallt ábrázoló, nagy méretű bronzreliefet.⁵⁸ Az emlékmű históriája azonban nem zárult

⁵⁰ Hermann Péter (szerk.), *Lengyelország újra Európa térképén*, Budapest, 1988.

⁵¹ Kovács Endre, *Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között*, Budapest, 1971.

⁵² Medvey Lajos, *i. m.*, 83.

⁵³ *Lengyel légionáriusok emlékműve a Népligetben*, Magyar Világhíradó, 1935. március, 579/2.

⁵⁴ Mészáros György (szerk.), *i. m.*, 65.

⁵⁵ *Piłsudski emlékére a Magyar–Lengyel Társaság emléktáblát állított Budapesten*, Magyar Világhíradó, 1936. május, 640/5.

⁵⁶ *Felavatták Piłsudski tábornagy budapesti emléktábláját*, Pesti Hírlap, 1936. május 26.

⁵⁷ Stier Gábor, *Ma avatják emléktábláját Budapesten. Piłsudski marsall új megközelítésben*, Magyar Nemzet, 1993. május 26.

⁵⁸ Szöllősy Ágnes – Boros Géza, *i. m.*, 113. sz.

le az avatással. 1995-ben rövid ismertető szöveg került a bronzrelief melletti márványtáblára: *JÓZEF PIŁSUDSKI / 1918 és 1922 között az újjászületett Lengyel Köztársaság államfője, / 1926 és 1935 között hadügyminiszter, / 1926 és 1928 között, valamint 1930-ban miniszterelnök.*⁵⁹

A kulturális kapcsolatok a két ország között a húszas évek második felében élénkültek meg – nemegyszer apró gesztusokból építkezve. Ebből eredt, hogy a budai Várban, a Szent György utca és a Dísz tér torkolatában 1932-ben felállított *Kardját néző huszár* szobra – Kisfaludi Strobl Zsigmond 1926-ban mintázott alkotása⁶⁰ – is kapott lengyel vonatkozást. 1936-ban Gömbös miniszterelnök a gyönyörű huszárszobor kicsinyített bronzmásolatát ajándékozta az újonnan vízre bocsátott lengyel BATORY óceánjáró számára.⁶¹

A XX. századi magyar–lengyel kapcsolatok történetében kiemelkedő jelentősége van az 1939 őszén lezajlott eseményeknek. Amikor Németország 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot, a német diplomácia erőteljesen követelte, hogy Magyarország engedje át területén a Wehrmacht csapatait. Gróf Teleki Pál kormánya azonban elutasította ezt az igényt, sőt több mint százezer lengyel menekültet fogadott be, akiknek az áradata a Lengyelországot 1939. szeptember 17-én ért szovjet támadás után indult meg Magyarország felé.⁶² Az akkor fennálló közös magyar–lengyel határt számos ezred zárt alakzatban lépte át. A katonák – a magyar hatóságok hallgatólagos jóváhagyásával – általában külföldre távoztak, hogy tovább harcoljanak a németekkel szemben.⁶³

A folyamatos német tiltakozások ellenére, a katonai és polgári menekülttáborok mellett lengyel iskolák, kulturális és egészségügyi intézmények létesültek, amelyek Magyarország német megszállásáig, 1944. március 19-ig fennmaradtak.⁶⁴ Ezen a tragikus napon sokan kerültek a Gestapo fogságába. A Lengyel Orvosok Csoportja emlékéét őrzi az I. kerületi Fő utca 11–13. számú ház falán 1988. március 19-én felavatott bronztábla. A lengyel címer alatti kétnyelvű szöveg szerint: *E házban működött / a II. világháború alatt / a Lengyel Orvosok Csoportja. / Ezen a helyen / 1944. III. 19-én több lengyel / hazafi a német megszállás / áldozatául esett. / A Lengyel–Magyar Baráti Társaságok Szövetsége Lengyelország, / A magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület.* Az emléktábla ugyan nem említi, mégis érdemes megjegyezni, hogy e napon – Magyarország német megszállása első áldozataként – itt halt hősi

⁵⁹ Prohászka László, *Piłsudski-emléktábla Budapesten*, *Głos Polonii*, Nr. 46. [1996] 23.

⁶⁰ Kisfaludi Strobl Zsigmond, *Emberek és szobrok*, Budapest, 1969, 91.

⁶¹ Harsányi Zsolt, *Batory*, *Pesti Hírlap*, 1936. május 26.

⁶² Szenyán Erzsébet (szerk.), *Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon 1939–1945*, Budapest, 2000.

⁶³ Lagzi István, *Lengyel katonák evakuációja Magyarországról 1939–1941*, Budapest–Szeged–Varsó, 2015.

⁶⁴ Lagzi István (szerk.), *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945*, Budapest–Szeged, 1979; Jerzy Robert Nowak–Tadeusz Olszański (szerk.), *Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*, Budapest, 1985; Kovács István, *Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború éveiben*, in uő., *Hamuban csillogó gyémánt*, Budapest, 1988, 247–254.; Kapronczay Károly, *Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*, Budapest, 2009.

halált dr. Jan Kollařaj-Srzednicki (1883–1944) orvos vezérőrnagy, aki a Lengyel Orvosok Csoportjának vezetőjeként szervezte a lengyel polgári és katonai táborok egészségügyi ellátását. A Fő utcai épületnél lótték le dr. Teofil Kanfeder (1902–1944) katonaoorvost és egy vöröskeresztes lengyel nővért is.⁶⁵

A budai Vár polgárvárosi negyedében, az Országház utca 28. szám alatt működött 1945-ig a Belügyminisztérium. Az épület külső falán két emléktábla található, és mindkettőnek van lengyel vonatkozása. A bejáratától jobbra nagy méretű fehér márvány emléktábla idézi fel a mártírok sorsát: *Az 1945-ös év elején ebben az épületben / – az egykori Belügyminisztériumban – / különböző nemzetiségű ellenállók sínylődtek / a Gestapo fogságában / A 350 – zömében magyar katona, / egyetemi hallgató és munkaszolgálatos, / továbbá amerikai, bolgár, francia, lengyel / német, olasz és orosz foglyoknak / mintegy negyedet kivégezték.* Az emléket 1992-ben a magyar Ellenállási Szövetség állította. A táblára felvésték az azonosított hősi halottak nevét. A tizenkét áldozat egyike lengyel: *Elfrida Bakalas*.

A kapu másik oldalán O'sváth László kisebb méretű, bronz domborművel díszített sötétvörös márványtáblája látható. O'sváth szemből ábrázolt portréja Fülöp Zoltán alkotása.⁶⁶ Alatta a következő felirat olvasható: *O'SVÁTH LÁSZLÓ / 1892–1970 / A Magyar Királyi Belügyminisztérium / tisztviselőjeként a nemzetet szolgálta. / Ezért hazánk hitleri és szovjet megszállásakor / üldöztetést, szenvedést és megaláztatást kellett elviselnie. / E ház falai közül irányította több nemzet menekülteinek / sorsát, köztük a mintegy 130 ezer lengyel megmentését. / 1995 / Szemere Bertalan / Tudományos Társaság.* A nemesen egyszerű kivitelű emléktáblát balra fent a magyar címer, jobbra az O'sváth-család bronzból öntött címere díszíti.

A lengyel menekültekért szintén sokat tevő Baló Zoltán honvéd ezredes a II. kerületi Margit körút 58. falán kapott kétnyelvű emléktáblát: *E házban élt 1937–1966 között / vitéz Baló Zoltán ezredes / posztumusz vezérőrnagy, / a II. világháború alatt / hazánkba menekült / lengyel és francia katonák / befogadásának megszervezője. / Állította a / HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum / 2002-ben.*⁶⁷

A hazánkba menekült lengyelek egyik legnagyobb segítője a Belügyminisztérium IX. (szociális) Osztályának vezetője, id. Antall József (1896–1974) volt. A polgári menekültügy megszervezőjének emléktáblája van Varsóban, Tarnóban és Párizsban, valamint emlékfája Jeruzsálemben. 2003-ig kellett várni, amíg idősebb Antall József Budapesten köztéri emlékjelet kapott.⁶⁸ A belvárosi Ferences templom falán állították fel a Thury Levente készítette emléktáblát.⁶⁹ A bronzból öntött két kéz alatt kétnyelvű felirat hirdeti: *idősebb ANTALL JÓZSEF / 1896–1974 / a lengyel nemzet / barátjának, / a II. világháborús / menekültek megmentőjének / a hálás lengyelek / 2003.*

⁶⁵ Kapronczay Károly, *Magyar–lengyel orvosi kapcsolatok*, h. n., 1992, 51–55.

⁶⁶ Szöllősy Ágnes – Boros Géza, *i. m.*, 126. sz.

⁶⁷ Székely Imre, *Emléktábláink*, Budai Polgár, 2006. szeptember 28.

⁶⁸ A Dohány utcai Zsinagóga kertjében 1997-ben egy kólapon és négy gránitoszlopon az üldözötteket mentők névsora áll. Közöttük található id. Antall József neve is. Ez az emlékjelet azonban nem köztéren áll.

⁶⁹ Wehner Tibor, *i. m.*, 290.

A II. kerületi Gyorskocsi utcai börtönben a németek által fogva tartott és 1944-ben kivégzett lengyel hazafiak tiszteletére Mieczysław Ostoja Mitkiewicz egykori balatonboglári diák kezdeményezésére 1999. szeptember 1-jén katonai tiszteletadással emléktáblát avattak a fegyintézet falán.⁷⁰ A márványtábla felső részét díszítő, bronzból öntött, koronás lengyel sas alatt kétnyelvű szöveg: *Azoknak a lengyel menekült / hazafiaknak emlékére, akik / 1939 és 1944 között a Lengyel / Köztársaság kormánya buda- / pesti képvisellete, a Lengyel / Polgári Bizottság, a Lengyel / Katolikus Lelekipásztori Hiva- / tal, a Lengyel Intézet és a / Lengyel Könyvtár kötelé- / kében tevékenykedtek, vala- / mint a balatonboglári len- / gyel gimnázium papjai, taná- / rai és diákjai voltak, akik 1944 / március 19. után a Gestapo it- / teni börtönében raboskod- / tak, akiket a mauthausen- / guseni koncentrációs tábor- / ba szállítottak és mártír- / halált haltak. / A honfitársak / Varsó – Budapest 1999.*

2004-ben a belvárosi Garibaldi utca 3. falán avattak kétnyelvű emléktáblát.⁷¹ Szövege mindent elmond: *E házban működött / a Lengyel Polgári Bizottság / 1939 és 1944 között. / Megannyi magyar ember / segítőkész bátorságának / köszönhetően lengyel / menekültek, polgárok / és katonák ezreinek / nyújtott támogatást és / mentette meg életét, / köztük számos lengyel / zsidóét. A bizottság munkáját / irányító Henryk Sławikot / (1894–1944) a mauthauseni német / koncentrációs táborban / gyilkolták meg. / 2004. Henryk Sławik a lengyel ellenállás rettenthetetlen bátorságú, hősi alakja.⁷² Sajnálatos, hogy neve alig ismert Magyarországon. Az emléktábla és rajta a segítő kezeket ábrázoló bronzplasztika Tóth Dávid munkája.⁷³*

Andrzej Wajda 2008-ban bemutatott, drámai erővel megkomponált kiváló filmje, a *Katyń*⁷⁴ ismét felhívta a nagyvilág figyelmét a szovjetek által 1940-ben elkövetett – és sokáig tagadott – katyíni mászárlásra.⁷⁵ A Fővárosi Önkormányzat 2008-ban döntést hozott, hogy emlékművet állítanak a katyíni tömeggyilkosság közel 22 ezer mártírjának Óbudán, az Árpád Gimnázium és az Amfiteátrum melletti parkban.⁷⁶ 2008-ban üvegből készített magyar, lengyel és angol nyelvű tájékoztató tábla került a gimnázium falára.⁷⁷ Az üvegtábla felső részén

⁷⁰ Czaga Viktória, Surányi András, Szöllösi Ferenc, Tóry Klára (szerk.), *Veli bejtől a ferences mártírokig. Emléktáblák a II. kerületben*, Budapest, 2014, 54.

⁷¹ Stier Gábor, *Segítők, Barátok, hazafiak*, Magyar Nemzet, 2004. október 18.

⁷² Grzegorz Lubczyk, *Lengyelország így fizet! Hősök és barátok: Henryk Sławik félholtan sem adta fel id. Antall Józsefet*, Múlt-kor, 2011/nyár, 70–75.

⁷³ Wehner Tibor, *i. m.*, 293.

⁷⁴ Kovács István, *Tizenkét réteg*, Magyar Nemzet, 2008. április 12.; Stier Gábor, *Más vére*, Magyar Nemzet, 2008. április 12.; Zsille Gábor, *Katyn – egy nemzet méltósága*, Új Ember, 2008. április 27.

⁷⁵ Norman Davies, *i. m.*, 798–802.; Arany Éva – Németh István, *Kelet Golgotája – Katyń*, Rubicon, 2008/6., 48–76.; Konrad Sutarski, *Katyń – világot felháborító szovjet bűntény*, Forrás, 2009/7., 77–88.; Allen Paul, *Katyń. A sztálini vérengzés és a feltámadás ígérete*, Budapest, 2009; Németh István, *Katyń. 1940. Lengyelország a Szovjetunió és Németország „életterében” (1914–1945)*, Budapest, 2013.

⁷⁶ *Emlékpark a katyíni áldozatoknak*, Fővárosi Közmű, 2008. november 6.

⁷⁷ *Felavatták a Katyíni mártírok parkját*, Óbuda, 2008. november 3.

fehér-piros nemzeti színek húzódnak, középen a lengyel címerrel. A nemzeti színű sávban a *KATYŃY – 1940* felirat olvasható.⁷⁸ Három év múlva elkészült a parkban az emlékmű is, amelyet 2011. április 8-án a lengyel és a magyar államfő közösen avatott fel.⁷⁹ A Széri-Varga Géza szobrász és Széri-Varga Zoltán építész által készített drámai hatású alkotás központi részét az évtizedes titkok jelképező hatalmas fekete gránitkocka képezi, amelyet ferdén megbillentett hatalmas rozsdás vasszerkezet rejt. A vaslemezek áttört felülete erdőre utal, emlékeztetve a gyilkosságok helyszínére. A különleges kivitelű, szuggesztív hatású emlékmű éjszakára belső megvilágítást kap. A tér ma – magyaros átírásban – a Katyni mártírok parkja nevet viseli. (Katyńnak egyébként magyar áldozatai is voltak: két egykori magyar katonatiszt, Korompay Aladár Emánuel és Kuehnel Oszkár Rudolf is az áldozatok között volt.⁸⁰)

Kevésbé ismert, hogy a mártírsorsú felvidéki politikus, gróf Esterházy János (1901–1957) félig lengyel származású volt, édesanyja, Elzbieta Tarnowska révén. Esterházy 1943-ban vezércikkben ítélte el a katyni tömeggyilkosságot, 1944-ben pedig számos lengyel üldözöttet segített, amiért a németek internálták. Csehszlovákiában 1945 után koholt vádakkal elítélték, börtönben halt meg.⁸¹ 2009-ben Lech Kaczyński lengyel elnök posztumusz a Polonia Restituta Rend kitüntetését adományozta Esterházynek.⁸² A Szép utca 2. számú ház falán 1992-ben emeltek emléktáblát a tiszteletére. A remekül megformált emlékjel Nagy János és Horváth Sándor alkotása.⁸³ A mártírhaltalt halt politikus portréja mellett a következő szöveg olvasható: *Ebben a házban lakott / budapesti tartózkodásai / idején 1940-től 1944-ig / gróf ESTERHÁZY JÁNOS / a csehszlovákiai, majd / a szlovákiai magyarság / parlamenti képviselője. / Mártírhaltalt halt / a morvaországi Mirov-i / börtönben 1957-ben. / Halálának 35. évfordulója / alkalmából állította / a Rákóczi Szövetség, / az Esterházy János / Emlékbizottság, / az V. Ker. Önkormányzat.*

2006-ban a II. kerületi Millenáris parkban avattak emlékkövet a poznani felkelés első diákáldozata tiszteletére.⁸⁴ A fekete márványtábla felirata: *WIESŁAW KUŹNICKI / Diák, aki Lengyelországban / a Poznani felkelésben / elsőként vesztette életét a szabadságért. / ÖRÖK DICSŐSÉG A HŐSÖKNEK / 1956 – 2006 / Állította az Igazolt Magyar Szabadságharcos Világszövetség.*

A művészetek és tudományok területén Lengyelország is számos, világviszonylatban kiemelkedő egyéniséget adott az egyetemes kultúrának. Az eszperantó nyelv megteremtése lengyel tudós, Ludwik Zamenhof (1859–1917)

⁷⁸ A tájékoztató tábla huszonhárom soros szövegét, annak nagy terjedelmére tekintettel, nem közli a tanulmány.

⁷⁹ *Felavatták a Katyni emlékművet*, Magyar Nemzet, 2011. április 9.

⁸⁰ Ijjas Anna, *Koszorúzás és megemlékezés a Katyni mártírok parkjában*, Polonia Węgierska, 2016/május, 11.

⁸¹ Molnár Imre, *Kegyelem életfogytig*, Budapest, 2008; Uó: *Esterházy János élete és mártírhaltala*, Somorja, 2010, Budapest, 2013.

⁸² Hrubik Béla, *Tisztelés és kiállítás a lengyel–magyar barátság mellett, Esterházy szellemében*, Kürtös, 2015/március.

⁸³ (botlik), *Emléktábla Esterházy Jánosnak*, Magyar Nemzet, 1992. október 5.

⁸⁴ Czaga Viktória, Surányi András, Szöllösi Ferenc, Tóry Klára (szerk.), *i. m.*, 51.

érdeme. Portréját Gyenes Tamás mintázta, a bronzba öntött mű köztéri felállítására 1987-ben került sor.⁸⁵ Az alkotást a Tabánban, a Rác fürdő előtti parkban helyezték el. Az egyszerű, mintegy másfél méter magas mészkő talapzaton a következő felirat olvasható: *Dr. L. L. / ZAMENHOF / 1859–1917 / Az / eszperantó nyelv / megalkotója.* A fejszobrot ismeretlen tettesek kétszer is ellopták, 1994-ben, majd 1998-ban. Először 1996-ban még megkerült, másodszorra már nem.⁸⁶ 1999-től mészkőből faragott portré (Berecz Péter alkotása) őrzi Zamenhof emlékét az eredeti talapzaton.⁸⁷

A Műgyetem közelében, a XI. kerületi Budafoki út 3. számú házban látható a lengyel származású Zielinski Szilárd (1860–1924) emléktáblája. (A kiváló mérnök apja Stanislaus Zieliński, politikai okokból Magyarországra menekült lengyel nemes volt.) A tábla felirata: *E házban élt és alkotott / 1910–1924-ig / ZIELINSKI SZILÁRD / (1860–1924) / mérnök, műgyetemi tanár, / az első műszaki doktor, / a vasbeton hazai meghonosítója / és a mérnöki kamara első elnöke. / Mérnöki Kamara, / Etele Kör, / Budapest Főváros – XI. Kerületi Önkormányzat / 1994.* Zielinski tervei alapján épült a budapesti kereskedelmi kikötő, a kőbányai, a margitszigeti és a szegedi víztorony.

A budai Vár Móra Ferenc utcájában 2001-ben kapott emléktáblát Lázár Mária (1895–1983) színművésznő, a magyar színpadok nagyasszonya,⁸⁸ aki színésznőként édesanyja leánykori nevét használta. A kétnyelvű márványtábla szövege: *E házban élt fél évszázadon át haláláig, / a lengyel hercegi családból származó, / kiváló magyar színművésznő. / LÁZÁR MÁRIA szül. CZARTORYSKI / (1895. 04. 18. – 1983. 10. 01.) / Budavári Önkormányzat / Budavári Lengyel Önkormányzat.*

Egyházi jellegű lengyel vonatkozású köztéri alkotás viszonylag kevés található Budapesten. A VIII. kerületi Lósy Imre utcában, a Papnevelő Intézet bérházai által határolt nyolcszögű kis téren 1916-ban avatták fel Ligeti Miklós Béke kút (más néven Pálosok kútja) című kompozícióját.⁸⁹ Az építészeti terveket Tóry Emil és Pogány Móric készítette.⁹⁰ Az alkotás fő eleme a Czesztochowai Madonna márványból kifaragott képe az oszlop tetején. A kőoszlop mellett kétoldalt egy-egy térden állva imádkozó pálos szerzetes alakja látható. A Madonna-szobor alatt régi magyar könyörgés olvasható: *AVE MARIA / Nagy szíved fényével, / Lelked békéjével / Hajolj a viharra. / Égi trónusodból, / Csillagos lakodból / Tekints a magyarra.* Az oszlop hátsó részén lévő felirat a Boldogasszony Anyánk kezdetű ősi magyar nemzeti ima néhány sora: *Jézus fiad előtt / Könyöröggj érettünk, / Mert ha nem cselekszed, / Egy lábíg elveszünk. / Magyarországról, édes hazánkról, / Ne feledkezzél meg / Szegény magyarokról.* A kútmedence kávjának peremén elől a *MINDEN REMÉNYÜNK CSAK TE VAGY,* hátul a *SZENT SZÚZ ANYÁNK, OH EL NE HAGYJ* felirat áll. A díszkutat 1935-ben áthelyezték

⁸⁵ Szöllösy Ágnes – Boros Géza, *i. m.*, 28. sz.

⁸⁶ Bárkay Tamás, *Kámforrá vált köztéri szobrok*, Népszabadság, 2004. július 19.

⁸⁷ http://budapestgaleria.hu/_/kozteri-muvek-budapesten/1-kerulet/ (megtekintés: 2017. 03. 11.)

⁸⁸ *Emléktábla-avatás*, Várnegyed, 2001. szeptember 14.

⁸⁹ *A Béke kút fölavatása*, Pesti Hírlap, 1916. október 9.

⁹⁰ *A főváros első hadiemléke*, Budapesti Hírlap, 1916. október 9.

a Központi Papnevelő Intézet Papnövelde utcai épülete belső udvarára,⁹¹ ahol ma is áll.

Az 1939 szeptemberétől hazánkba menekült, formálisan internált – valójában lényegében teljes mozgásszabadságot élvező – lengyel katonák 1941-ben Rákoscsabán (ma a XVII. kerület része), a Péceli út 228. szám alatti telken kegyoszlopot emeltek, hálát adva a magyar menedékért és vendéglátásért.⁹² A három méter magas alkotás talapzatán a következő kétnyelvű szöveg olvasható: *Lengyel internált katonák / a magyaroknak / 1941.* A mészkö oszlopon lévő képfülkében Madonna-kép látható. A fülke tetején kovácsoltvas kereszt.

A 2014-ben szentté avatott II. János Pál pápa (1920–2005) egész alakos szobrát, Babusa János alkotását⁹³ 2008 márciusában avatták fel a XVII. kerületi Szent István téren. Az alkotást Erdő Péter bíboros érsek, prímás áldotta meg. A másfélszeres életnagyságú alkotás – amely az elhunyt egyházfő első magyarországi egész alakos köztéri szobra⁹⁴ – mesterséges dombon helyezkedik el, amelyre hat lépcsőfokon lehet feljutni. Az egyházfőt idős korában, görnyedt testtartásban, kezében bottal, arcán a rá jellemző jóságos mosollyal ábrázolta a művész.

Jelen tanulmány a terjedelmi korlátok miatt nem foglalkozhatott a temetőben lévő lengyel síremlékekkel, a templomokban és más középületekben lévő lengyel emlékekkel, valamint a lengyel vonatkozású utcatáblákkal. E témák teljes körű feldolgozása egyenként is önálló tanulmány tárgyát képezné. A szobrok és emléktáblák esetében a lengyel nyelvű szöveg közlése helyett csak a kétnyelvűség ténye került feltüntetésre.

Végigtekintve a köztéri szobrok és emléktáblák során, megállapítható, hogy a magyar főváros méltó módon – nemegyszer kiemelkedő művészi értékű alkotásokkal – emlékezett meg a lengyelekről. Tennivalók persze még lennének. Két királyunk – mindkettő a Jagelló-házból – halt meg csatamezőn. Nem hódító háborúban, hanem az ország – Magyarország – védelmében. I. Ulászló 1444-ben Várnánál, II. Lajos 1526-ben Mohácsnál adta a legtöbbet, amit adhatott: életét áldozta az országért, amelynek koronás királya volt. Budapesten köztéren sem szobruk, sem emléktáblájuk nincs.⁹⁵ Tartoznánk annyival emléküknél, hogy a magyar főváros méltó emlékekkel tisztelgjen előttük.

⁹¹ Medvey Lajos, *i. m.*, 76.

⁹² Rajna György, *i. m.*, 515.

⁹³ *Rákoshegyi szobor II. János Pálról*, Magyar Nemzet, 2007. június 2.

⁹⁴ *sz. a., II. János Pál-szobor a fővárosban*, Új Ember, 2008. március 16.

⁹⁵ 1994-ben I. Ulászló kétnyelvű emléktáblát kapott a Hadtörténeli Múzeum belső udvarán, ez azonban nem köztéri emlék, csak a múzeumlátogatók tekinthetik meg.

T. Kovács Péter

Varsói magyar emléktáblák és szobrok

A lengyel fővárosnak ugyan nincs annyi, a magyar múltat idéző emléke, mint Krakkónak, vagy általában a dél-lengyelországi városoknak, azért a látogató itt is bőségesen találkozhat magyar vonatkozásokkal. Jeles magyar személyiségek nevét viselő utcák, terek, Szent István királyunk nevére szentelt templom, Petőfi és Kossuth nevét viselő iskola, magyar köztéri szobrok és emléktáblák serege. Ebben a cikkben, a teljesség igénye nélkül, csak a két utóbbival foglalkozunk.

A magyar emléktáblák zöme a rendszerváltás után került különféle varsói épületek falára. Van köztük egy régebbi keletű, a Lengyel Tudományos Akadémia (Staszic-palota) oldalán, a belvárosi Krakowskie Przedmiescie utca elején látható márványtábla, amely már a második világháború előtt is ott volt, de a háború poklában megsemmisült. Az eredeti táblát az 1830–31-es novemberi függetlenségi felkelés 100. évfordulóján, 1931-ben állították, a mostanit 1992. november 29-én, a magyar nagykövetség kezdeményezésére tették a helyére.

A magyar címeres, lengyel nyelvű tábla szövege magyarul: „A magyar népnek a novemberi felkelés idején a lengyel nemzet jogai védelmében tanúsított kiállása századik évfordulóján a szabad lengyelek – őseik akaratát teljesítve – tiszteletüket fejezik ki a magyar nemzetnek.” A tábla arra a nagy rokonszenyhullámra emlékeztet, amely a reformkori Magyarországon a lengyel ügy mellett kibontakozott, többek között Kossuth, Wesselényi, Kölcsey, Eötvös, Tompa részvételével, s amelynek olyan irodalmi emlékei vannak, mint Vörösmarty Az élő szobor című verse vagy Bajza József *Apotheosisa*.

A varsói magyar kolónia minden évben ennél az emléktáblánál ünnepli március 15-ét, leróva tiszteletét a lengyeleknek az 1848–49-es magyar szabadságharcban való részvételéért.

Pár lépésnyire innen, az utca túloldalán, a Szent Kereszt templom melletti régi ház falán – ez a Varsói Egyetem egyik épülete, néhány évtizede még itt volt a magyar tanszék – kétnyelvű emléktábla tűnik fel, melynek tanúsága szerint „1701-ben itt lakott II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), a magyar szabadságharc vezére (1703–1711)”.

A Krakowskie Przedmiescie 5. szám alatt, a Szépművészeti Akadémia (Palac Czapskich) falán található az 1956-os lengyel szolidaritást megörökítő kétnyelvű emléktábla, fölötte a könnyező békegalamb reliefjével, amely a lengyel szolidaritás jelképe lett, rölapokon, bélyegzőkön terjesztették, alkotója a lengyel Franciszek Starowieyski grafikusművész volt. A magyar forradalom és szabadságharc alatt és után egyetlen nép sem nyújtott annyi segítséget, mint a lengyelek: pénzt gyűjtöttek, vért adtak, több száz tonna gyógyszert, kötszert, élelmiszert, ruhaneműt küldtek a magyaroknak. A tábla szövege: „Hálával azon varsóiaknak, akik ezen a helyen önkéntes felajánlásaikkal fejezték ki az 1956-os magyar forradalom iránti szolidaritásukat”. Megjegyzendő, hogy Varsóban sem csak ezen a

helyen, és országszerte is sok helyütt gyűjtöttek adományokat a magyarok számára, miközben abban az időben, a második világháború rettenetes pusztításai után pár évvel a lengyeleknek maguknak is segítségre lett volna szükségük.

A Krakowskie Przedmiescién az Óváros felé haladva, a 11. számú épület Pilsudski térre néző falán 2011. március 22-én, a lengyel–magyar barátság napjához kapcsolódva, Schmitt Pál akkori köztársasági elnök Bronislaw Komorowski akkori lengyel elnökkel együtt avatta fel azt a kétnyelvű emléktáblát, amely az 1919–21-es lengyel–bolsevik háború idején Lengyelországnak nyújtott magyar segítséget örökíti meg.

A lengyel és magyar címeres emléktábla magyar szövege a következő: „Tisztelettel adózva a magyar nemzetnek, amely baráti segítséget nyújtott a bolsevik agresszió által halálosan fenyegetett Lengyel Köztársaságnak. Sorsdöntő jelentőségű küzdelmeink időszakában, 1920. augusztus 12-én 22 millió lövedéket tartalmazó szállítmány érkezett Skierniewicébe Budapestről, a csepeli Weiss Manfréd Művektől. A Magyar Királyság kormánya 1919–1921 között közel 100 millió karabélytöltényt, nagy mennyiségű tüzérségi lőszer és katonai felszerelést küldött Lengyelországnak. A hálás lengyel nemzet”.

A függetlenségét az első világháború végén, 1918-ban, 123 évi felosztottság után éppen csak visszaszerzett lengyel állam a bolsevik Oroszországgal folyó háborúban 1920 nyarán végveszélybe került. A világforradalom lázában égő orosz bolsevik vezetők azt tűzték ki célul, hogy Lengyelországot elfoglalva ott tanácsköztársaságot hoznak létre, Németországban újraélesztik a forradalom lángját, s egész Európát bolsevizálják. Lengyelország ebben a küzdelemben szinte teljesen magára maradt, csak Franciaország igyekezett – bár késve – segíteni. Párizs végül még ahhoz is hozzájárult, hogy a világháborúban vesztes Magyarország siessen a lengyelek segítségére. Csehszlovákia azonban augusztus 9-én semlegességét nyilvánította ki a lengyel–bolsevik konfliktusban, és megtagadta, hogy a lengyelek által kért és a magyar kormány által megígért honvédség átvonuljon területén. Az oroszok augusztus 12-re tervezték Varsó elfoglalását. A lengyelek hősiiesen védekeztek, így a Vörös Hadsereg csak augusztus 14-én érte el Varsó külvárosát. A még júliusban elindított 80 vagonnyi, 22 millió darabos magyar lőszerszállítmány végül Románián keresztül augusztus 12-én érkezett meg a Varsó melletti Skierniewice vasútállomására, onnan vitték egyenesen a harcoló egységekhez. Közben a lengyel hírszerzésnek sikerült megfejtenie az orosz hadsereg rádiós kódját. Józef Pilsudski főparancsnok villámgyorsan átcsoportosította a lengyel erőket, és Varsó alatt ellentámadásba lendült. Augusztus 16-án az oroszok pánikszerű visszavonulásba kezdtek. A lengyelek több mint százezer hadifoglyot ejtettek, s hatalmas területről sikerült kiszorítaniuk a Vörös Hadsereget. A „visztulai csoda” néven ismert nagy hadi sikerben a magyar lőszerszállítmányoknak is szerepük volt. Magyarország ezzel nem tekintette befejezettnek a segítséget, folytatódtak a segélyszállítmányok, és a két fél 1920. szeptember 13-án egyezményt kötött, amelyben Budapest újabb nagy lőszer- és hadianyag-szállításokra vállalt kötelezettséget, amelyet teljesített is.

Az Óvárost elhagyva, a Długa utcán tovább sétálva érjük el a Helyőrségi templomot, amelynek előterében 1999. szeptember 26-án – Slawoj Leszek Glódz lengyel táborigazgató által bemutatott ünnepi szentmise keretében –

avatták fel a lengyel menekültek magyarországi befogadásának 60. évfordulójára készült kétnyelvű márványtáblát.

Ezen – a két nemzeti címer alatt – a következő szöveg áll: „A Magyar Honvédség tisztjeinek és katonáinak, a magyar Belügyminisztérium alkalmazottainak, akik a fenyegető veszéllyel szembenézve a legnehezebb pillanatokban, a Magyar Királyság területén 1939–1944 között internált lengyel polgári és katonai menekültek ezreinek megsegítésére siettek. A magyar határ átlépésének 60. évfordulóján a hálás lengyelek, 1999”.

A Krakowskie Przedmiescie az Óváros (Stare Miasto) kapujához, a Palota térre (Plac Zamkowy) vezet. A tér sarkán álló Királyi Várral átellenben, az Óvárost övező várfal megmaradt darabjának külső oldalán több nagy méretű emléktábla látható. Ezek egyike idősebb Antall József emlékét idézi, aki a második világháború idején menekültügyi kormánybiztosként a lengyel menekültek tízezreit istápolta. A kétnyelvű táblát fia, néhai Antall József miniszterelnök lepellezte le 1991-es hivatalos lengyelországi látogatásakor. Szövege, amely mellé a kormánybiztos arcképét is felvették, a következő: „Antall József (1894–1974) magyar politikus és közéleti személyiség, a lengyelek nagy barátja. A II. világháború éveiben Magyarországra menekült lengyelek hálásak segítségéért, gondoskodásáért és szeretetéért. Polonia semper fidelis, 1990 Varsó”.

A latin szöveg – „Lengyelország mindig hű marad”, vagyis nem felejtí el azokat, akik segítettek rajta – idősebb Antall József farkasréti sírkövére is felerült. 1944. március 19., a német megszállás után a Gestapo Budapesten letartóztatta és megkínozta a lengyel ellenállás vezetőit, köztük a később a mauthauseni koncentrációs táborban kivégzett Henryk Slawikot, Antall József barátját és munkatársát, aki a kínzások ellenére is „hű maradt”, nem árulta el magyar barátját, és ezzel megmentette annak életét. Idősebb Antall nevét viseli a varsói Lengyel–Magyar Baráti Társaság is.

Ugyancsak a német megszállás korszakát idézi a belvárosi Marszalkowska utcáról nyíló Nowogrodzka utca 36. számú ház falán 1998. október 19-én felavatott kétnyelvű, lengyel és magyar címeres emléktábla, amely Domszky Pál emlékét örökíti meg. A szöveg szerint: „Ezen a helyen állt a ház, amelyben a hitleri megszállás éveiben lakott Domszky Pál (1903–1974). Magyarinak született, szívében lengyel volt, a Lengyelországi Magyar Szövetség elnöke, a lengyel–magyar kapcsolatok fáradhatatlan kutatója és ápolója, a háború alatt a lengyelek védelmezője és menedéke.”

Az akkoriban Varsóban élő Domszky a német megszállás után Lengyelországban rekedt magyar állampolgárok hazatelepítését szervezte, és ennek fedezetében több száz lengyel ellenállót juttatott Magyarországra. Kapcsolatot tartott a németellenes földalatti harcot vívó Honi Hadsereggel (Armia Krajowa), sőt – a Varsó mellett állomásozó, a németekkel elvileg szövetségben lévő magyar alakulatoktól – magyar fegyvereket is szerzett a felkelőknek.

Szintén a második világháborúra emlékeztet a magyar Korompay Emánuel százados emléktáblája a Podchorznych utca és a Holówki utca sarkán álló lakóházon. A lövésektől sebzett lengyel sas (a lengyel címerállat) képe alatt a következő kétnyelvű szöveg olvasható: „E házban élt Korompay százados, Magyarhon szülötte, Lengyelhon katonája, Sztarobjelszk foglya, az NKVD harkovi áldozata. Katyn Emlékbizottság, magyar honfitársak”. Az avatás időpontja: 1992. április 12.

Az 1890-ben Budapesten született Korompay Emánuel Galíciában harcolt az első világháború alatt. A háború után nem tért vissza Magyarországra, hanem beállt József Pilsudski légiójába, amely 1920-ban is épp a Vörös Hadsereggel szemben védte Lengyelországot. Lengyel lányt vett feleségül, és felvette a lengyel állampolgárságot is. Az 1930-as években a Varsói Tudományegyetemen magyar lektorként dolgozott. Ő szerkesztette az első magyar–lengyel szótárt. Lengyelország 1939. szeptemberi német és szovjet megtámadásakor tartalékos tisztként bevonult a lengyel hadseregbe, a keleti frontra került, és szovjet fogságba esett. Ő a „katyni vérengzés”, 22 ezer lengyel hadifogoly Sztálin által elrendelt, ítélet nélküli agyonlövésének – az 1897-ben Lengyelországban született, magyar családból származó Oskar Rudolf Kuehnel százados mellett –, a „katyni vérengzésnek” eddig ismert másik magyar áldozata.

Korompay Emánuelnek még egy emléktáblája van Varsóban, amelyet 2002-ben a Varsói Egyetem kampuszán állítottak. A második világháborút családjából csak legidősebb lánya, Ilona élte túl. Márta lánya életét 1939 szeptemberében Varsóban német bomba oltotta ki, Elzbieta 1943-ban a Gestapo fogságában kegyetlen kínvallatások után öngyilkos lett, felesége, Mieczyslawa német koncentrációs táborban vesztette életét.

A lengyel nemzeti sírkertben, a Powazki temető katonai részében, az 1863-as januári felkelés hőseinek emlékművénél, a veteránok parcellájának előterében is látható egy kétnyelvű emléktábla magyar címerrel, szövege szerint „A januári szabadságharcban részt vett magyar testvéreink emlékére” állították. Szabad György, a magyar Országgyűlés néhai elnöke avatta fel 1993-ban.

Varsóban az emléktáblák mellett több, jeles magyar személyiségeknek állított szobrot is találunk. Ezeket is általában a rendszerváltozás után időkben avatták. A varsói Petőfi-szobrot a lengyel főváros Bem Józsefről elnevezett Bemowo kerületében, a 2013. március 15-i ünnep előestéjén avatta fel Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke és Marek Kuchcinski, a szejm akkori elnökhelyettese, jelenlegi elnöke. Az oszlopon álló mellszobrot Jerzy Teper lengyel szobrászművész alkotta, a szoborállítás kezdeményezője a lengyelországi Magyar–Lengyel Baráti Társaságok Szövetsége volt, kivitelezője az 1998 óta működő, a Lengyelország határain túl élő lengyelek kulturális támogatását szolgáló Határok Feletti Kultúráért és Művészetért Alapítvány, mely a magyar Külügyminisztérium pályázatát elnyerve szerzett anyagi támogatást a szoborállításához. Az avatáson részt vett Budapest III. kerületének, Óbudának a küldöttsége is, lévén Óbuda és Bemowo testvérvárosok.

Bem Józsefnek, a két nép közös hősének két szobra is van Varsóban. Az egyik Bemowo polgármesteri hivatala előtt áll, a varsói magyarok és a Magyarországról érkező küldöttségek évek óta itt is ünneplik március 15-ét. A másik szobor a Lazienki park egyik szegletében, nagyon szép helyen áll, ott 2010 márciusa óta tartanak megemlékezéseket.

Liszt Ferenc bronz mellszobrát, a Budavári Önkormányzat ajándékát szintén a Lazienki parkban avatták 2011. augusztus 12-én. Különlegessége, hogy Liszt Ferenc barátja, Fryderyk Chopin szobrának szomszédságában áll. A lengyel királyok egykori parkjában, a Varsó egyik fő nevezetességének számító Lazienkiben a lengyel fővárosi hatóságok először – és csak a Liszt-szobor esetében – tették lehetővé a 2011-es Liszt-emlékév során, hogy a Chopin-emlékmű közvetlen közelében egy másik, ráadásul nem lengyel személyiséget ábrázoló

szobor kapjon helyet. A parkban van szobra több neves lengyel írónak, művésznek, de ezeket a Chopin-szobortól távolabb helyezték el. A szoborállítás Szilasi Alex zongoraművész kezdeményezése volt, aki a Liszt-évet megelőző Chopin-évben egy Chopin-mellszobrot kapott ajándékba Waldemar Dabrowskitól, a varsói Nagy Színház – Nemzeti Opera főigazgatójától. A zongoraművész úgy döntött, hogy a szobrot – a párizsi Luxembourg-kertben álló Chopin-szobor pontos másolatát – nem tartja meg magának, hanem felajánlja Budapestnek, amely a Horváth-kertben állította azt fel. Szilasi Alex megfogadta, hogy cserébe egy Liszt-szobrot fog ajándékozni Varsónak. Sok ember fáradozását végül siker koronázta, Gerő Katalin szobrászművész készített egy Liszt-szobrot, amelyet Varsóban Nagy Gábor Tamás I. kerületi polgármester jelenlétében avattak fel.

Varsó Bialoleka kerületében 2011. július 1-jén Hanna Gronkiewicz-Waltz varsói főpolgármester és Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes avatta fel O'sváth László magyar politikus, belügyminisztériumi tisztviselő (1892–1970), a „lengyel menekültek megmentője” igen szép ülőszobrát – Győrfi Lajos szobrászművész alkotását. Az ünnepségen jelen volt O'sváth György, Antall József néhai miniszterelnök egykori tanácsadója. O'sváth László a második világháború éveiben több ezer menekült befogadását segítette, és lehetőséget teremtett számukra tanulásra és kultúrájuk megőrzésére. O'sváth László 1938-ban Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter felkérésére vállalta el mintegy 30 ezer németországi, ausztriai és csehszlovákiai zsidó menekült sorsának rendezését, majd a Magyarországra menekült hozzávetőleg 130 ezer lengyel befogadásának megszervezését. Az ő javaslatára bízták meg idősebb Antall Józsefet, a minisztérium akkori szociális osztályának vezetőjét a lengyel polgári menekültek gondozásával. Az emlékmű szövege a következő: „A magyar–lengyel történelmi barátság elkötelezettje, több mint 130 ezer lengyel menekült befogadásának, ellátásának és Nyugatra segítségüknek megszervezője 1939 és 1943 között, szembeszállva a szélsőjobb és a szélsőbal erőivel. A közép-európai kereszténydemokrácia megújulásának hirdetője. Emlékművén keresztül fejezi ki a lengyel nemzet köszönetét mindazoknak, akik a lengyel menekültek megmentését előmozdították.” A szobor mögötti, oszlopokkal díszített márvány emlékfalon olvasható annak a 35 magyar személyiségnek – köztük két szervezetnek – a neve, akik/amelyek a legnagyobb segítséget nyújtották a lengyel menekülteknek. Köztük Teleki Pál és Kállay Miklós miniszterelnökök, Horthy Miklós kormányzóé, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszteré, Csáky István külügyminiszteré, Serédi Jusztinián bíboros primásé, Angelo Rotta pápai nunciusé és Esterházy Jánosé.

Az anyai részről lengyel arisztokrata származású gróf Esterházy János, a felvidéki magyarság két világháború közötti vezetője, későbbi vértanúja, Varsó Ursynów kerületében mellszobrot is kapott, amelyet Kövér László, az Országgyűlés elnöke lepezett le 2011. június 15-én. Blaskó János szobrászművész alkotását a Gielniowói Boldog László-templom mellett állították fel. A szobor az Országgyűlés elnökének adománya, a talapzat az ursynówi önkormányzat támogatásával készült. A templom falán kétnyelvű emléktáblát is elhelyeztek, amely Esterházy János életének, tevékenységének lengyel vonatkozásait mutatja be. A szobor talapzatára Esterházy neve alatt a politikus egyik mondatát – „A mi jelünk a kereszt” – vésték fel magyar és lengyel nyelven. Az avatási ünnepségen jelen voltak Esterházy Varsóban élő leszármazottai is.

Kapronczay Károly

Lengyelek Magyarországon

A lengyel függetlenség elvesztése új tartalommal telítette a sok évszázadra visszatekintő magyar–lengyel kapcsolatokat, s nemcsak azzal járt, hogy a rokonszenv felfokozódott, jócskán kitágult a kölcsönös érdeklődés köre is. A lengyel állam általános politikai és gazdasági hanyatlása a XVIII. században felgerjesztette a szomszédos nagyhatalmak – Ausztria, Poroszország és Oroszország – területszerző étvágját, s 1772–1796 között háromszor is megosztották a történeti Lengyelország területén. A lengyel hazafiak a XIX. század elején a napóleoni háborúktól remélték, hogy helyreállíthatják az egységet, de Napóleon bukása megpecsételte a benne bízók sorsát. A bécsi kongresszuson (1815) a Szent Szövetség – az angolok kivételével az összes európai uralkodó szövetsége – végleg döntött a lengyel kérdésben: a gazdaságilag fejlett nyugati részek Poroszországhoz (Poznani Nagyhercegség), a középső és a keleti területek Oroszországhoz (Lengyel Királyság) kerültek. Galíciát Ausztria kapta meg. Az egykori államiságot a három nagyhatalom felügyelete alá helyezett Krakkói Köztársaság képviselte

Ezek a területek ettől fogva eltérő módon fejlődtek. Hatalmas arányokat öltött a kivándorlás. A porosz uralom alatt élő lengyelek sorsa az egyre erősödő németesítéstől függött, s például Bismarck alatt teljes gazdasági jogsítoztottságban éltek. Látszólag még az autonóm Lengyel Királyság volt a legkedvezőbb helyzetben, mert ezt csak a lengyel királlyá választott cár személye és a királyságban tartózkodó orosz ka-

tonaság fűzte a cári birodalomhoz. De mivel ez az autonómia a cári önkényuralmi rendszerrel ellentétes kormányzási formának számított, az elkövetkező másfél évtizedben fokozatosan megszigorították az Oroszországhoz fűződő kapcsolatokat. Ez egyre nagyobb ellenállásra sarkallta a Lengyel Királyság alattvalóit. A gazdaságilag elmaradott Galíciában nem korlátozták a nemesség jogait és anyanyelvűségét, ezért ott az emberek viszonylag békés körülmények között élhettek.

Az emigráció útjai. A lengyelek persze nem tudtak belenyugodni helyzetükbe. Mindig érzékenyen reagáltak a nemzetközi politika rezdüléseire, s minden alkalmat megragadtak, hogy sorsukon változtassanak. 1830 novemberében felkelés tört ki a Lengyel Királyságban. Ennek közvetlen előzménye Oroszországnak az autonómia megszüntetésére irányuló, alkotmánykorlátozó kísérlete volt.

A lengyel függetlenség elvesztése új tartalommal telítette a sok évszázadra visszatekintő magyar–lengyel kapcsolatokat. A reformkorban a lengyelek iránti rokonszenv – az emberbaráti megnyilvánulásokon és a menekültek befogadásán felül – mindig politikai színvallást is jelentett. A felkelés kitörése után a vármegyék gyűjtéseket és jótékonyági bálákat rendeztek, anyagi eszközökkel siettek a lengyelek megsegítésére. Bars vármegye közgyűlése feliratban kérte I. Ferenc királyt, hogy nyújtson támogatást a szabadságukért harcoló lengyel felkelőknek. Az ifjúság körében divattá vált a lengyel

viselet, és sokan átszöktek a határon, hogy harcolhassanak a felkelők oldalán. A lengyel ügyet az ellenzék vezetői – Deák, Kölcsey, Eötvös, Kossuth – nyíltan támogatták, s ez nagy aggodalmat keltett Bécsben. Ausztria nem kívánt beleavatkozni az eseményekbe, idegesen figyelte azokat, mert jóllehet a nemesi felkelés csak az orosz fenntarthatóság alatt levő területekre terjedt ki, s nem hirdetett meg általános felkelést a parasztság körében, mégis óriási visszhangra talált a másik két megszállt lengyel területen is.

1831 májusában azonban a lengyel felkelők Osztrolenkánál súlyos vereséget szenvedtek. Az orosz csapatok bevonultak Varsóba, s a bukást véres megtorlás követte. A lengyel történetírás az 1830. évi felkelés politikai menekültjeit a „nagy emigráció” néven tartja számon. Az emigránsok legjavát nemesek, katonák, kisebb részét értelmiségiek adták. Nyolc-kilencezer lengyel felkelő menekült Franciaországba és Angliába, kisebb arányban Belgiumba, Svájcba és az Egyesült Államokba, mégpedig Galicián és Magyarországon át.

A lengyelek menekülését Magyarországon mindenütt segítették. A bécsi rendőrhatóságok, állítólagos lengyel felforgatók ellen kutatva, vizsgálatot rendeltek el. Reviczky kancellár pedig nyilvántartást készített a lengyeleket befogadó magyar nemesekről és városokról. Sok helyen házkutatást tartottak, de a vármegyék tiltakozása miatt ezzel hamarosan fel kellett hagyniuk. A rendőrség által körözött lengyeleket „nem találták meg”, holott azok nyilvános kávéházakban is szabadon mutatkoztak, élvezve a lakosság rokonszenvét és támogatását. A nagy emigráció első hullámából viszonylag mégis kevesen maradtak hazánkban, főleg Pesten, Pozsony-

ban és a nagy felvidéki városokban, így Bártfán, a magyarországi lengyel emigráció központjában.

Ausztria és Oroszország 1834-ben kölcsönös kiadatási megállapodást kötött egymással, de annak érvényesége csak korlátozott mértékben vonatkozott a Magyar Királyságra. Így a Galiciában menedéket kapó lengyel felkelők is átjöttek Magyarországra. Például Jerzy Bulharyn – Adam Czartoryskinek, a lengyel emigráció konzervatív szárnya vezetőjének egyik megbízottja – egészen 1848-ig zavartalanul élt hazánkban saját nevéen, miközben Galícia kormányzója kétszer (1838, 1841) kérte a magyar vármegyéktől kiadatását. Bécs joggal vélte úgy, hogy a magyar vármegyék semmibe veszik a lengyelekkel kapcsolatos intézkedéseit, s a rendőrhatóságok előtt szándékosan eltitkolják jelenlétüket. Bécsnek főleg az idegesítette, hogy 1833-tól a lengyel emigránsok számítottak a magyarok rokonszenvére, s hogy megbízottai és Czartoryski küldöttei szabadon mozoghattak Magyarországon. Szinte példa nélküli esetként emlegették, hogy Janusz Woronicz, Czartoryski képviselője, Pesten folytatott tárgyalásokat Teofil Modejewskivel az emigráció konzervatív és demokrata szárnyának megegyezéséről.

De nemcsak Czartoryski képviselői mozoghattak nyugodtan és veszély nélkül hazánkban. A demokrata szárny vezetőjéhez, Joachim Lelewelhez közel álló Ludwig Zaliwski ezredes és tisztjei szintén többször megfordultak Pesten, propagandát folytattak honfitársaik között a Felvidéken és Galiciában, tárgyalásokat folytattak a magyar ellenzék vezetőivel. Az emigráció két szárnya különben is arra biztatta az otthon és külföldön szervezett összeküvésben részt vevő lengyeleket, hogy Magyarországra meneküljenek.

Barátsággal és részvétellel. Krakóban 1846-ban robbant ki felkelés. A forradalmi demokraták Bécs ellen, a polgári átalakulásért fogtak fegyvert. A vereség után a magyar hatóságokra várt a feladat, hogy az ország területére érkező felkelőket kinyomozza és kiszolgáltatassa. Az eredmény hasonló volt az előzőekhez, de a hangulatot Vay Miklós királyi biztos utasítása jellemzi a legjobban. Vay csak azoknak a lengyeleknek az elfogását rendelte el, akik nálunk a „pártütés” szellemét terjesztik, míg másokat „barátsággal és részvétellel” kellett fogadni. A felkeléssel egyidejű galíciai parasztlázadás ugyan aggasztotta a magyar nemesiséget, de ez semmivel sem csökkentette a lengyel menekültek iránt tanúsított magatartásukat.

1848 márciusában a nálunk élő lengyelek is lelkesen fogadták a magyar forradalmat, az első felelős magyar kormány megalakulását. A pesti lengyelek fáklyás felvonulással köszöntötték a magyar fővárosba érkezett és a magyar kormánnyal kapcsolatot tartó galíciai lengyel képviselőket. Márciusban Bécsben is kitört a forradalom, s az októberi vereség után, annak lengyel résztvevői szintén Magyarországra jöttek, az elbukott poznani felkelés menekültjeivel együtt.

A hazánkba érkezett lengyelek elsősorban a saját hazájukra gondoltak: alkalmat és eszközt láttak a magyar forradalomban, hogy megfelelő pillanatban kiterjesszék a függetlenségi harcot Galíciára és a másik két övezetre is. Wysocki – akinek parancsnoksága alatt lengyel légió alakult –, Dembinski, Bem és csaknem húsz ezer lengyel ezt a vágyat táplálta magában, ám a Czartoryski-diplomácia – közvetítő tárgyalásaival – a magyar szabadságharcnak is igyekezett segíteni.

1848 és 1849 forradalmainak veresége csak átmenetileg csendesítette le a lengyel függetlenségi mozgalmakat. Orosz-Lengyelországban 1863-ban robbant ki felkelés a cári rendszer ellen, s abba bekapcsolódott a magyar emigráció is. Több száz egykori magyar szabadságharcos küzdött a lengyel felkelők között, s az ő soraikat erősítették a rokonszenvező magyar ifjúság tagjai. A bukás után ismét hazánkban keresztül menekültek Párizs és London felé a lengyel felkelők (mintegy négyezer ember). Sorsukon a magyar társadalom újra gyűjtésekkel és jótékonyosági bálokkal próbált javítani.

Kivándorlás a századfordulón.

A 19. század utolsó évtizedeiben már más irányt vett a lengyelek ideáramlása. A megszállt lengyel területeken az ipari fejlődés, a mezőgazdasági nagyüzemi gazdálkodás előretörése – az 1864. évi cári jobbágyfelszabadítási törvény ellenére – egyre nagyobb tömegeket kényszerített szülőföldjük elhagyására. A lengyelek milliói távoztak a történeti Lengyelország területéről megélhetést és munkaalkalmat keresve Európában és Amerikában. Így alakult ki az Egyesült Államok 8 milliós, Franciaország 750, Kanada 300, Brazília 400, Argentína 120, Ausztrália 50 ezres lengyel népessége, de Belgiumban is 30 ezer fölé emelkedett a lengyelek létszáma. A galíciai területekről szintén sok munkanélküli vándorolt el, mert az ausztriai és csehországi ipartelepek csak korlátozott mértékben fogadtak be őket.

Hazánk területét a lengyel munkanélküliek első hulláma az 1880-as években érte el. Az olcsó munkaerőt Budapest nagy építkezései és a kibontakozó nagyipar foglalkoztatta. A fővároson kívül Kassán, Miskolcon és több ipari városban alakultak lengyel koló-

niák: ezek lakóit – az 1890-es évektől – nyaranta 8-10 ezer lengyel mezőgazdasági idénymunkás egészítette ki. A századforduló éveiben a magyarországi lengyel szociális emigráció létszáma állandóan változott, arra erősen kihatott a hazai munkaerő-szükséglet, a lengyel területekről való elvándorlás üteme és a tőlünk való továbbvándorlás. A Magyarországon élő nemzetiségekhez viszonyítva a lengyelek létszáma eltörpült, mint ahogyan elenyészőnek bizonyult az európai és az amerikai lengyel kolóniákhoz képest is. Az 1900. évi népszámláláskor a történeti Magyarország területén 50 182 lengyel élt (Budapesten 3789), Horvátországban és Szlovéniában 26 834 lengyel települt meg ideiglenesen. 1910-ben Budapesten már 18 573 lengyelt számláltak össze, az ország területén összesen 36 524 volt a számuk. A trianoni békeszerződés után, 1920-ban a népszámlálás az akkori ország területén csak 8748 lengyelt vett számba, közülük 1107 lakott Budapesten. A feltűnő létszámcsökkenés oka részben a területelcsatolás, részben a nagyarányú visszatelepülés (repatriálás) volt.

A feldarabolt Lengyelország történetében az első világháború hozott fordulatot. Wilson amerikai elnök 1918-ban az amerikai békeelgondolásokat egybefoglaló 14 pontjában a független lengyel állam létrehozása mellett foglalt állást. 1918 februárjában Szovjet-Oroszország elismerte az orosz, német és osztrák fennhatóság alól felszabadult Lengyelország függetlenségét. Az ország határait, bár ideiglenesen, a versailles-i békeszerződésben állapították meg. Lengyelország újjászületése után nagy számban tértek haza az emigrációba kényszerített lengyelek.

A Budapesten élő lengyelek három ipari körzetben, Csepelen, Angyalföl-

dön és Kőbányán telepedtek le, elsősorban az iparban dolgoztak. Kolónia valójában a falusias jellegű Kőbányán alakult ki, ahol a kőbányákban, a porcelángyárban és a sörgyárakban dolgoztak. A laza szerkezetű településen valóban egymás közelében laktak, ezért könnyebben jöttek létre egyházi, kulturális és segélynyújtási szervezetek. Ezek nem alakultak ki Angyalföldön és Csepelen, a tipikus munkáskerületek zsúfolt lakáslehetőségei, az igazi nyomornegyedekre jellemző környezet ugyan erősítette az egymáshoz tartozást, de a kolóniákra jellemző lehetőségeket nem biztosított. Itt vagy felszívódtak a környezetben, vagy gyorsan elmenekültek. Ezekből a városrészekből formálódott ki a nagyobb létszámú – Amerikába történő – továbbvándorlás. A kőbányai lengyel kolónia stabilnak bizonyult, hiszen innen sok lengyel – nem költözve el Kőbányáról – Budapest különböző vállalataihoz járt dolgozni. A trianoni népszámláláskor az 1107 fővárosban élő lengyel majdnem mindegyike Kőbányán élt.

A nálunk otthonra talált lengyelek számos kulturális egyesületet alapítottak. Például 1883-ban Kőbányán alakult meg a Budapesti Lengyel Egyesület, 1895-ben a Sylva Munkásképző Egyesület, de a legkülönbözőbb helyeken alakultak lengyel klubok, vendéglők, és olyan helyek, amelyek valóban összefogó és találkozóhelyek lettek. A magyarországi lengyelség kettős volt: a honos lengyelség – a felvidéki zárt települések, a magas lengyel értelmiség vagy a lengyel arisztokrácia – és a szociális emigráció alapjaiban különbözött egymástól. Az első gyökerekkel rendelkezett, míg a másik ideiglenesnek tekintette a Magyarországon való tartózkodást. Volt közöttük kapcsolat, de nem erős, a kolóniát viszont a zártság jellemezte.

A századforduló éveiben – a lengyel függetlenségi szervezkedésekkel párhuzamosan – Magyarországon is a legkülönbözőbb megnyilvánulások jelezték a magyar–lengyel értelmiség és ifjúság közeledését. A magyar–lengyel baráti társaságok történetében fordulópontot jelentett az 1910-ben megszervezett Magyar–Lengyel Egyesület színre lépése. Ebben elévülhetetlen szerepet játszott – később még több egyesület létrehozásában is – Miklóssy Ferdinánd Leó (1889–1968), aki 1905-ben bekapcsolódott a lengyel függetlenségi mozgalmat támogató magyar ifjúsági akcióba. Ifjú újságíróként 1903-ban, 1909-ben, 1910-ben megszervezte a lengyel nemzeti manifesztációkra kiutazó magyar küldöttségeket, ő fogadta 1908-ban és 1912-ben a Budapesti Nemzetközi Vásárra érkező lengyel küldöttségeket.

Az 1910-ben megalakult Magyar–Lengyel Egyesület első elnöke báró Nyáry Albert (1871–1933) jeles történész és festőművész volt, majd e tisztségben Csekonics Iván báró (1920–1924 között varsói magyar követ), Széchenyi Károly gróf, Supka Géza író követték, míg a titkári tisztséget – több mint húsz éven keresztül – Miklóssy Ferdinánd látta el. Valójában ez az egyesület alakította meg 1914-ben – a világháború kitörése után – a Lengyel Katonai Bizottságot (ennek is Miklóssy volt a titkára), amely magyar földön közel ezer önkéntest toborzott a Lengyel Légiónak részére, mindvégig József Pilsudski mellett harcoltak a lengyel függetlenségért. Ezek az önkéntesek alakították meg 1920-ban – Miklóssy Ferdinánd elnökletével – a Lengyel Légionisták Egyesületét.

A Magyar–Lengyel Egyesület tevékenységének köszönhető, hogy a törvényhatóságok és a magyar parlament történelmi nyilatkozatban foglalt

állást a lengyel államiság helyreállításáért. Ezekben az években a Magyar–Lengyel Egyesület vállalt el minden feladatot, ami a két nép kapcsolatát érintette. 1920-ban megalakult a Magyar–Lengyel Gazdasági Kamara, amely gazdasági és kereskedelmi rendezvényeit a Magyar Kereskedelmi Csarnokon keresztül szervezte.

A magyar–lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok feltárásának és ápolásának feladatait vállalta magára az 1924-ben életre hívott Magyar Mickiewicz Társaság. Első elnöke Nyáry Albert báró volt, amely tisztséget 1933-ban Miklóssy Ferdinánd vett át. A társaság a hazai szellemi, művészeti élet kiválóságait tömörítette. 1927-ben megalakult a Magyar–Lengyel Egyesületek Szövetsége, az előbb felsorolt egyesületek szövetsége, amely hivatalos lapja a Magyar–Lengyel Kurir lett. E szövetség nemcsak kiváló lengyel és magyar irodalmi munkákat fordított le a másik nyelvre, de 1926-ban emlékoszlopot állított a mohácsi csatában elesett lengyeleknek, felállította Báthory István lengyel király szobrát, emléktáblát állított Mieczyslaw Woronieckinek, Esztergomban Sobiecki lengyel királynak, 1930-ban a Népligetben felállította a Lengyel légionisták emlékművét, a Nemzeti Múzeum kertjében Wysocki tábornok szobrát, de szerepe volt Bem tábornok szobrának és a Przemysl védői emlékművének felállításában is. 1934-ben a Magyar Cserkészszövetséggel közösen megszervezte a Magyar–Lengyel Cserkészszövetséget, 1938-ban megalakult a Magyar–Lengyel Főiskolai Diákszövetség.

Mindezek ösztönzőleg hatottak a tudományos kapcsolatokra, a közös múlt feltárására. Jeles történelmi munkák jelentek meg, kiváló képzőművészeti kiállítások nyíltak meg Varsóban és Bu-

dapesten. 1930. május 12-én Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter Varsóban bejelentette, hogy mindkét fővárosban kulturális intézetet állítanak fel. A budapesti Lengyel Intézet 1939. május 24-én nyílt meg.

Az első világháború után a magyar földön maradt lengyelek – nemzeti hagyományait ápolva – összekötő szerepet töltek be a két nép között egészen a második világháború kitöréséig. Ez a magyarországi lengyel emigrációnak teljesen új és ma már egyre részletesebben feltárt fejezetét jelenti.

Lengyel templom Kőbányán.

Fővárosunk X. kerületében, Kőbányán, a hangulatos Óhegy utca elején áll a lengyeleket Segítő Boldogszszony-temploma. Az első lengyelek az 1870-es években jelentek meg, a kőbányákban kaptak munkát. Településeik így a kőbányák közelében voltak, később a porcelángyárban, a sörgyárban is megjelentek. Megtelepülésük után iskolát teremtettek, előbb „vasárnapi iskola” jelleggel működtették, a templomuk az ún. Conti-kápolna lett, de a századforduló éveiben már – a mai lengyel templom közelében – cölöpfából épült templomot emeltek. Ennek közelében működött az önálló iskola, valamint a lengyeleket összefogó klub és közösségi terem. A lengyelek létszáma 1901-ben Kőbányán megközelítette a háromezretet, 1914-ben – beleszámolva a közeli Pestszentimre, Pestszentlőrinc és Pesterzsébet lengyeljeit is – már tizenötezen éltek itt. Ekkor kezdték szervezni az önálló lengyel gimnáziumot, igaz, ennek helyiségei betagozódtak az 1914-ben alapított Szent László Gimnáziumba. (Hagyományosan a Szent László Gimnáziumban mindig volt lengyel nyelvi oktatás, sajnos az elmúlt években megszüntették.)

A kőbányai lengyelek többsége a téglagyárban, Sorg Antal építkezési vállalkozó cégénél, valamint a környező gyárakban dolgozott. Zömük katolikus volt, bár görögkatolikusok és ókatolikusok szintén szép számban akadtak közöttük. A kőbányai lengyelek első egyesülete is katolikus egyesület volt, az 1880-ban alapított Szent József Gondviselő Egyesület. Nyelvi nehézségek miatt nehezen tudtak beilleszkedni a meglévő egyházi keretek közé, ezért már a századfordulón elhatározták, hogy önálló templomot építenek maguknak. A lengyel hívek anyanyelven elmondott mise után vágyakoztak, így a Budapesten élő József Bilczewski lemergi érsektől kértek lengyel papot. Levelükből kitűnik az az aggodalom, hogy jelentős volt a baptista hittérítés és a szocialista mozgalmak hatására az ateista propaganda. 1880-ban Kőbányán megalakult a Lengyel Szent József Gondviselő Egyesület,

A kőbányai templomépítő mozgalmat 1907-ben a magyarországi lengyel telepeket meglátogató Boleszewski lengyel püspök indította el, s azt a fővárosban élő összes lengyel támogatta, anyagi erejéhez mérten. Vaszary Kolos esztergomi érsek a fővárostól kért telket, ezenkívül 1600 koronát ajánlott fel az építkezésre. A székesfőváros törvényhatósága 1914. július 9-én tárgyalta a kőbányai lengyel templom ügyét, majd 1915-ben az Óhegy utca legelején kijelölte a helyét, s ingyen adta át a telket egy 800 főt befogadó templom részére. Egy feltétel volt, hogy itt magyar nyelven is tartsanak misét, az átadás után már ne használják a Conti-kápolnát. Mint annyi más, ennek megvalósítását az első világháború eseményei késleltették, 1920-ban pedig mintegy harmincezer lengyel

visszatért Budapestről és Magyarországra területéről Lengyelországba. De a megfogyatkozott lengyel telep nem mondott le a temploma megépítéséről. Igaz, még csak 150 ezer korona állt rendelkezésre. Ekkor Danek Vince, a későbbi lengyel plébános az Egyesült Államokban élő lengyelekhez fordult segítségért, s az ő körükben indított gyűjtési akciót. Ennek eredményeként 1925-ben megindulhatott az építkezés, mégpedig Árky Aladár (1868–1932) – nevéhez kötődik több fővárosi templom, így a városmajori és a pasaréti templom tervezése és felépítése – műépítész tervei alapján, Sorg Antal vállalatának kivitelezésében (a munkások zöme lengyel volt). Az építkezés költségeit javarészt az Amerikai Lengyelek Szövetsége állta – ez a szervezet a templomtól nem messze, az Óhegy utca 12. szám alatt képviselőt is fenntartott. Az Óhegy utcai Segítő Boldogasszony-templomot August Hlond (1881–1948) bíboros, lengyel prímás szentelte fel 1930. augusztus 17-én. A templombelső terét magyar és lengyel szentek életéből származó freskók díszítik, a templom művészi üvegablakai is ezt a gondolatot követik. A második világháború éveiben a lengyel emigráció e falak között ünnepelte nemzeti ünnepeit. Még a templom felépítése előtt, 1927-ben megalakult a Szegényház Egyesület, amely a templommal határos telken építette fel az Amerikai Lengyel Egyesületének segítségével. 1932-ben adták át, vezetését a Pozsonyból érkezett Erzsébet-apácák látták el. Ma a templom és az egykori szegényház nagyterme a budapesti lengyelek összefüggésének központja. A két világháború között a mai Martinovics tér egyik, azóta lebontott épületében működött a lengyelek Hajnal-klubja, ahol kulturális

előadásokat, lengyel ünnepeket, mulatságokat tartottak, az apácák itt szervezték a nyelvoltatásaikat, s a katolikus egyesületek működési tere lett.

A kőbányai lengyel kolónia a második világháború alatt aktívan részt vett a lengyel menekültek megsegítésében, s a templom egyik központja lett a lengyel egyházi emigrációnak. Ma is lengyel nyelvű miséket mondanak vasárnaponként, s ezeken elsősorban a Budapesten szép számban dolgozó lengyel munkások vesznek részt.

Az elmúlt 25 évben a kőbányai lengyelek kisebbségi önkormányzattal is rendelkeznek, sőt 1994-ban ide telepítették az országos lengyel önkormányzatot, épületük az Állomás utcában található, ahol lengyel múzeum és levéltár, valamint vasárnapi lengyel iskola is működik.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a Rákosszentmihályi temetőben lengyel parcella is található, amelyet 1942-ben nyitották meg a magyar földre került elhunyt lengyel katonák részére. 1944 márciusában ide temették a német megszállás első napján a Gestapo által a Fő utcai Lengyel Rendelőben meggyilkolt Jan Szrednicki-Kollataj lengyel orvos tábornokot, dr. Kadaffer főorvost, Sikorska lengyel ápolónőt. Azóta a budapesti lengyelek temetőjévé vált.

Irodalom:

- Kovács Endre, *Magyarok és lengyelek a két világháború között*, Bp., 1971.
 Kapronczay Károly, *Akkor nem volt Lengyelország*, Bp., 1992.
 Kapronczay Károly, *Magyarországi lengyelek*, Bp., 1998.
 Kapronczay Károly, *A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai*, Bp., 2000.
 Kapronczay Károly, *Lengyel menekültek Magyarországon*, Bp., 2009.

Balázs Géza

Derenk, a lengyel emlékfalu

A magyarországi falupusztulás jelképes, mert sokat emlegetett, sőt emlékjellel is ellátott települése Gyűrűfü vagy Nagygéc, bár ma már falvak sorára ki lehetne írni: pusztuló falu, ám a tudatos falupusztításnak kétségtelenül az első áldozata egy egykori Abaúj-Torna megyei, Aggtelek környéki, s érdekes módon lengyel telepesek alapította falu: Derenk.

A falu története kész regény, meg is írta az író Szűts László (*A kormányzó úr medvéi*, Budapest, 1965), kutatták lengyel- és magyarországi nyelvészek, és – főleg a néprajzosok jóvoltából – a tudományos leírása is megtörtént az 1980-as években. Négy alapos munkára hívom föl a figyelmet: Bódi Erzsébet: *Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása* (KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1984), Krasinska, Ewa – Ryszard Kantor: *Derenk és Istvánmajor. A lengyel telepesek utódainak története és kultúrája* (Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1988), Rémiás Tibor: *Derenk. A szádvári uradalom lengyel – górál – telepesei a herceg Esterházyak és gróf Andrássyak földesurasága alatt* (Dominium Bt. és B-A-Zmegyei Lengyel Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége, Miskolc, 2008), Rémiás Tibor: *In memoriam Derenk* (háromkötetes tanulmányegyüttes a derenki lakosság nyomában az egyházi halotti, házassági és születési, ill. keresztelési anyakönyvek alapján. A Dominium Bt. és a Magyarországi Lengyeliség Múzeuma és Levéltára közös kiadványa, Miskolc, 2004, 2005, 2007).

A feltételezések szerint az 1700-as évek elején jelentek meg az éhínség elől menekülve lengyel (közelebbről a Szepesség északnyugati falvaiból, pl. Białka, Jurgów településekről) származó górálok az 1710-es pestisjárvány következtében elnéptelenedett felvidéki magyar falvakban, így a középkortól létező, Deryn, Derenek néven emlegetett faluban is. És ezután csaknem két és fél évszázadon át itt éltek és őrizték nyelvüket, hagyományaikat. Földműveléssel, állattenyésztéssel (főleg juhászattal) és erdőléssel (erdőgazdálkodással) foglalkoztak. Derenk a volt Torna megyéhez tartozott (ma Borsod-Abaúj-Zemplén megye), a mai Magyarországnak egyik legészakibb falva. Nevét a szláv drenka (som jelentésű) szóból származtatják. A derenkiek magukat sloviennek, slovannak nevezték, de mindig élt bennük a lengyel (lendzielska) öntudat. A környékbeli (pl. szögligeti) magyarok pedig tótoknak nevezték őket – nyilván a lengyel-szlovák népi és nyelvi érintkezés miatt (a népi terminológiában a tót többféle szláv népet jelentett). Egy adat szerint a trianoni békeszerződés után a derenkiek választhattak, hogy a Csehszlovák Köztársasághoz vagy Magyarországhoz kívának-e tartozni, ők az utóbbit választották. A 20. század közepén a falut kb. 900-an lakták. A tragédia 1938-ban ütött be. A szomszédságban már meglévő szelcepusztai zárt vadászterületet kibővítették, s ezért – állítólag Horthy Miklós utasítására – a falu lakosait áttelepítették. A kormány a lakosoknak kedvező gazdasági feltételeket (teljes körű kárpótlást) biztosított, de az át- és a szétköltöztetés egy hagyományos, szerves közösség szétesését jelentette.

1940 és 1943 között a következő településekre költöztették a magyarul állítólag alig beszélő lakosokat: a Derenk közeli Martonyiba, Szendrődre, a Ládbesenyő melletti Andrástanyára (20 család), Sajószentpéterre, Vattára, és a hegység túlsó végén, az Alföld peremén fekvő Emőd melletti Istvánmajorba (50 család). A bükkaljai Istvánmajorban 1977-es adat szerint 63 házban 207 lengyel származású lakos élt. Az akkor végzett néprajzi és nyelvi megfigyelések még arról tudósítottak, hogy a nagy történelmi és földrajzi távlat ellenére megőrizték lengyel nyelvüket, és bizonyos fokig sajátos kultúrájukat...

Bódi Erzsébet néprajzi gyűjtésében az istvánmajoriak étkezési szokásait vizsgálta. Kiderült, hogy számos ételnevet megőriztek az egykori derenkiek – olyan neveket, amelyek több mint két és fél évszázadon túlra, Dél-Lengyelországig mutatnak vissza: papcún, polewka, zur, kvasnica, pokrywa, karpriel, zuzoki, kukulka, novolatek, pirohy. Más ételnevek a Derenkkel szomszédos szlovák falvakkal való érintkezést mutatják: bugac, loksa (erjesztetlen lepények), haluski, rezanki (főtt tészták), podlupka, zalota, domikat, zwara (levesek).

Az Istvánmajorba áttelepült derenkiek számon tartották egymást: „Ez a mi emberünk, derenkí” (To nas clowiek, Drencan), mondták.

A derenk-istvánmajori lengyel nyelvjárást 1977–1980 között kutatták a krakkói Jagelló Tudományegyetem nyelvészei, valamint magyar nyelvészek is. Egyértelműen megállapították, hogy a derenk-istvánmajori és egyéb, a szétköltöztetett lengyel falvak lakosainak nyelvjárása: lengyel, sőt a lengyel nyelvnek igen különleges, egyedülálló történelmi-nyelvjárási változata. Megfigyelhető benne a dél-lengyelországi nyelvjárások, azon belül a mazoviai nyelvjárás néhány sajátos, csak arra jellemző hangtani jelensége. Kimutatták, hogy a magyarországi lengyelek tájnyelvi szigetei a 18. század végén jellemző dél-lengyelországi nyelvjárások fonetikai jegyeit mutatják, vagyis pontosan azt az időszakot, amikor elvándoroltak (leszakadtak) a lengyel nyelvi tömbtől. Azt is sejtették, hogy ezek a kis lengyel nyelvi szigetek előbb-utóbb megszűnnek, bár még a kutatás időszakában (1977–1980) elmondható volt: az Istvánmajorban élők számára a lengyel az anyanyelv, a magyar a második, a hivatalos nyelv, de már mindenki tud magyarul.

Ewa Krasinska és Ryszard Kantor az istvánmajori lengyelekről szóló kismonográfiáját lírai jövőbe látással fejezi be:

„A városiasodás folyamata... Istvánmajort szinte teljesen megfosztotta a fiatal generációtól. A falut jelenleg (1988) nagyrészt 60–80 év közötti magányos öregek lakják. A városban lakó gyermekek és a szülők között megszakadt a kulturális közvetítőlánc. Az idős emberek elhalásával együtt eltűnik a sajátos magyarországi lengyel kultúra tartalma, a 18. századi népnyelv, a nagy múltú kalendáris és családi ünnepek szokásai, hiedelmei, a gazdálkodás elemei. Féltő, hogy nemcsak a kulturális örökség lesz a múlté, Istvánmajoron nem honosodik meg majd az új sem, mert nem lesz, aki azt befogadja. A település kihal, az elhagyott lakóépületeket nem vásárolja meg senki sem. Karnyújtásnyira van a nem kívánt jövő, amikor is újból csak a fejfák írásai emlékeztethetik az arra látogató embert a különleges hangzású nevekre, azokra az emberekre, akik a pusztában települést hoztak létre, akiknek a történelme a lengyel tájakon kezdődik.”

A jelenkori falupusztulás természetesen már nemcsak Istvánmajort, hanem Magyarország számos más települését érinti.

Derenk 1943-ban szűnt meg. Épületeit, templomát lebontották. Még a 2000-es évek elején csak néhány rom, az egykori iskola épülete, az elhagyott temető és a templom helyén épült kápolna jelezte, hogy itt valaha falu volt. Az 1980-as és 2006-os években született történeti és néprajzi feltárás nyomában, valamint derenki leszármazottaknak a magyarországi lengyel szervezeti életbe való bekapcsolódása következtében feléledt az identitás tudata. 1994-től minden év júliusában búcsúünnepségre összegyűlnek Derenken a faluból elszármazottak. A 2006–2008-ban jelképesen felújított Derenk romfalut a magyarországi lengyelség történelmi emlékhelyévé nyilvánították.

Rémiás Tibor

300

A cím láttán sokan asszociálhatnának az éppen 10 éve bemutatott amerikai filmre, a 300-ra, amely a hősiess thermopüli csata eseményeit dolgozza fel. Nos, a szimbolika némiképp hasonlatos, de mi itt és most a *derenki lengyelség 300 éves fennmaradási küzdelmeiről* kívánunk szólni, amely nem volt kevésbé hősiess az évszázadok folyamán az identitásuk megőrzése terén.

A levéltári és az egyházi anyakönyvi források tanúsága szerint (lásd: Rémiás Tibor: *Derenk történeti monográfiája* [2008] és uő.: *In memoriam Derenk*, I–III. köteteit [2004, 2005, 2007]) a Tátrán túli góral falvakból (Bialka Tatr., Bukowina Tatr. és Czarna Góra) az 1711-ben dúló pestisjárvány következtében lakatlanná vált Torna vármegyei, a szádvári uradalom tartozékát képező kis, elszigetelt, hegyi falucskába, *Derenkre* lengyelek telepedtek le.

Első magyarországi említésük Torna vármegye jegyzőkönyveiben fedezhető fel Derenk curiális községre vonatkozólag: „Anno 1717 per Polonis advenas impopulatum”. A tényt Derenk falu leírásánál maga Bél Mátyás is megerősítette az 1730-as években: „Polonis noviter impopolata”.

A derenki lengyelség 1717-től, immáron 300 éve őrzi ősei archaikus, 18. századi góral nyelvét és identitástudatát, annak ellenére, hogy a 65% fölötti endogámiában élő, békés falu 1943-ban megszűnt. A második világháború idején Horthy Miklós kormányzó éppen itt (Szelcepuszta környékén) összefüggő vadászterületet és vadrezervátumot (lásd: Tóth Sándor: *Haragistya – Ménesvölgy* [2011]) kívánt kialakítani. Ezért a derenki 100 családot (közel 500 főt) nem át-, hanem *szételepítették az akkori Borsod vármegye 8 településére*, legtöbbször Emőd-Istvánmajorba (50 családot), Ládbesenyő-Andrástanyára és Sajószentpéterre (20-20 családot) költöztettek. Persze a derenki 18. századi építésű kis fatemplom és harangláb is lebontásra került.

Az 1990-es évek közepétől megrendezésre kerülő és egyre népszerűbb derenki búcsú a hagyományok ápolására és a derenki lengyelség kultúrájának megőrzésére hivatott.

A derenki fatemplom és harangláb, 1930-as évek

A 300. évforduló méltó megünneplésére a Magyarországi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat és a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum nemzetközi konferenciát kíván szervezni a témában leginkább járatos és ismert kutatók legújabb tudományos eredményeinek bemutatására. Előadásra felkért kutatók: Dr. Janusz Kamocki etnográfus, Julian Kowalczyk nyelvész, Dr. Tóth Sándor vadászattörténész, Kovács Ágnes antropológus, Dr.

Bódi Erzsébet néprajzkutató és Dr. Rémiás Tibor történész. *A konferencia a magyar Parlamentben kerül megrendezésre 2017. április 7-én, a 300. évforduló nyitó rendezvényeként.*

A teljesség igénye nélkül, a jeles évforduló méltó megünneplése alkalmából sor kerül még az év folyamán: a Lengyel Kutatóintézet és Múzeumban kiállításra (*Imakönyvek és a bennük őrzött titkok* címmel), a derenki lengyelség 300 évéről ismeretterjesztő kiállításokra, történeti előadásokra a leginkább érintett négy magyar településen (*Emőd-Istvánmajorban, Ládbesenyő-Andrástanyán, Sajószentpéteren, Szögligeten*) és a lengyelországi *Bialkán, A derenki lengyel identitás 300 év távlatából* c. kiadvány, valamint az ez évi derenki búcsúról és az ünnepi eseménysorozatról film- és hanganyag készítésére. A Derenkről elszármazottak közül mintegy 30 fő reménykedik abban, hogy a 300 éves lengyel identitástudat magyar honi megőrzése után, ismét sor kerülhet a lengyel állampolgárságuk felvételére is, amiben igen aktívan bábáskodik a 300. évfordulón a Magyarországi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat.

De mi is az a derenkiség?

Mára két kezünkön meg tudjuk számolni azon személyeket, akik konkrétan *Derenk községben születtek*. A derenki lengyelek *leszármazottai*, a Derenken született szülők gyermekei és unokái még szép számmal élnek az országunkban és a világ számtalan szegletében. Ők azok, akik életben akarják tartani a derenki lengyelség múltját és hagyományait. A kutatók által felkutatott és leírt tradícióknak igyekeznek megfelelni.

A többség nem szembesül nap mint nap lengyelségével vagy derenkiségével. Bennük hétköznap, az ismerősökkel (to nas = a mi emberünk) való találkozáskor, és ünnepek alkalmával (Szent László-nap, derenki búcsú) idéződik fel a *derenki (drencan) lengyel identitás*. Persze mára – az anyakönyvi kutatások eredményeképpen – szinte kivétel nélkül tudják és büszkén vallják 18. századi górál eredetüket. Ha törve is, akcentussal, de mindenki kívülről fújja annak a három podhalei és szepességi górál településnek a nevét (Bialka Tatrzenska, Bukowina Tatrzenska és Czarna Góra), ahonnan 300 évvel ezelőtt elszármaztak a derenki ősök.

Végül is a *derenki lengyelség meghatározó identitáselemei* lettek, amelyek 300 év alatt alapjaiban semmit sem változtak: az *etnikai hovatartozásuk, a nyelvük és a vallásuk*. Máságuk, a magyar- és a szlováklakta szomszédos települések lakóitól való különbözőségük sohasem volt kétséges. Másféle „tót”-ságukra, a lengyel eredetükre az 1970-es évektől csöpögtetett nyelvészeti, néprajzi és történeti kutatási eredmények hívták fel a figyelmüket, megfakult identitástudatukat. A derenki, 18. század eleji, mára archaikusnak számító görál nyelv a közösség legfontosabb megkülönböztető jegyének számított, sőt számít a mai napig. Emellett vallásuk különböztette meg őket a környező magyar (többségében református) és szlovák (javarészt evangélikus) falvaktól. Derenk tisztán (majdnem a 19. század végéig) római katolikus vallású volt.

Az 1938 és 1943 között zajló széttelepülés után, a megváltozott körülmények között, a fokozódó asszimilálódás miatt, a Derenkről elszármazottak jobban kezdtek ragaszkodni a vallásukhoz. Éppen ezért, nem véletlen, hogy több évtizedes hallgatás után (1943-tól 1994-ig) az első derenki búcsú (1994) megszervezésével válik valóban intenzívvé a derenki lengyel identitástudat felélesztése, amely a mai napig reneszánszát éli.

Töretlen hitük erejét néhány idézettel kívánom bizonyítani, amelyek 2016-ban és 2017-ben kerültek rögzítésre az *Imakönyvek és a bennük őrzött titkok* című készülő kiállítás segédleteként.

„Bubenkó Andrásnak, amikor 92 évesen meghalt (1945-ben, Mindenszentekkor)... az imakönyvet nagyapám betette a koporsójába. Lehet, hogy Biblia volt, olyan nagy betűkkel írt, lengyel nyelvű, Ő mindig abból imádkozott. A német katonák azt mondták, hogy ezt a tanyát megőrzi a Jóisten, mert az öreg bácsi mindig imádkozik...

Igaza van a mi papunknak, hogy minek kell az imakönyveket berakni a koporsóba? ...Igaz, én is azt mondtam, ha meghalok, a régi imakönyvemet, a hozsannást, mert az már elég régi, tegyék mellém. Volt nekem csonttáblás is, Barkán vette nekem a keresztanyám, az elsőáldozásomra kaptam tőle. Derenken divat volt, hogy minden lánynak csonttáblás imakönyve legyen. Bérnálásra pedig szentképet kaptunk bele a keresztanyánktól.

Derenken az iskolában nem imádkoztunk lengyelül, mert nem is volt szabad (...). Horváth tanító úr megtiltotta. Engem megbüntetett. Nekem százszor le kellett írnom, hogy az iskola területén csak magyarul szabad beszélni... De azért a WC-n Terivel csendesen tótul beszélünk. (...)

Derenkről eljártunk búcsúba Jabloncára, Körtvélyesre Szent Annára, Szádalmasra, ott Szent Háromságra volt a bú-

Derenk, a plébános és a tanító a gyermekeivel, 1943

csú, Görgöre, Keresztelő Szent János születésére, június 24-én, Homonnán is voltunk egyszer, akkor Barkára, Kármelhegyi Boldogasszonyra, Szögligetre is jártunk, az magyar falu, Sarlós Boldogasszonyra, Bódvaszilásra, mert ott is volt templom, március 19-én, Szent József-re. Még Tornaszentandrásra is mentünk, mert ott is laknak Rémiások, Szent András-napra. Kovácsi tanyára is jártunk, a derenkiek egypáran oda jártak aratni, majd Katalin tanya, Antal tanya és Sötét tanya, amely nem messze volt a határtól, a négy tanya bárója Solymosi volt, aki Tornán lakott. Aratáskor mindig daloltuk: »Majd ad nekünk Solymosi báró kenyeret, miből együnk egész nyáron eleget.« Perkupára is mentünk búcsúba, István királyra... Mátraverebély-Szentkútra is jártak Derenkről, vagy három napig is mentek odáig, Rémiás nagyanyám vett ott egy nagy szentképet, azt betekerte az abroszba, oszt úgy a hátán hozta el Derenkre, hát, felváltva vitték.

Rózsafüzérem van nekem a világító, van nekem a fekete is, amit nem merek elővenni már, mert megy szét a lánc, cérnával kötözgettem össze, 1948-ban, amikor apám meghalt, vettem magamnak Miskolcon a Mindszenti Templom melletti kegyboltban.

Nálunk, Derenken minden egyházi ünnepet betartottak. (...) A jablonciak azt mondták, hogy a derenkieket nem veri el a jeges eső, mert mindig templomba járnak. (...) Szomogyáné mindig jól meghúzta mind a három derenki harangot, azzal a borút Jablonca felé hajtotta.... Péter-Pálkor volt Jabloncán búcsú, a sátrasok az út egyik oldalára pakoltak ki, akkor jöttek a jablonciak jól megpakolt szénásszekerekkel, és csak úgy vitték a sátrakat. Azután jött rájuk a vihar. A derenkiek azt mondták, ez azért van mert Péter-Pálkor elbontották a búcsús sátraikat.

Derenken a búcsú október 28-án, Szent Simon és Júdás Tádé napjára volt, mindig jó nagy sár volt akkor. A régiek favágók voltak Derenken, az egyiknek bárd, a másiknak fűrész van a kezében, Bialkán is így van. (...) Még a görgei nagynénémek is eljöttek a búcsúba szekérral. (...) A főétel volt a húsléves metélttel, annyi tyúk volt Derenken, hogy még a búzaföldön is kikelt a csirke. Utána tejfölös hús vagy kirántott hús, meg töltött káposzta. Meg kalács is volt,... majd divatba jött a piskóta, Svédáné, aki Amerikában volt, hozta be a szalagárés süteményt. Lekvár volt

A derenki Anna-harang, készült 1727-ben, fotó 1980-ból

A derenki oltárkép, Szt. Simon és Júdás Tádé apostolok, 1969-es felvétel

A Sajószentpéterre telepített Teri néni a derenki temetőben, 2003

délután, amikor mentünk hazafelé gyalog Derenkre, mindig hangosan mondogattam, mert nekem úgy tetszett: felvidéki sós stangli friss és ropogós, 20 fillér csak. Ez így volt. Erre jól emlékszem. Bezzeg ha bemegyek a szobába hagymáért, mire beérek, azt sem tudom, hogy miért mentem be.”

(Gogolya Józsefné szül. Bubenkó Teréz, szül. Derenken, 1928, áttelepítve Sajószentpéterre)

Bubenkó Mária imádkozás közben

bóven, többféle is Derenken. No meg pogácsa is volt, reggel, ahogy jöttek a vendégek, azzal kínálták őket, meg tejes kávéval. Bor nem volt, csak ha vettek, Liptai Józsi bácsi hozatott Gyöngyösről, a színi állomásra érkezett a bor hordókban, onnan hozatta fel szekérrrel. Pálinka volt, mert szilvája volt mindenkinek. Sok som is volt, abból is főztek Szögligeten pálinkát, a főzőben, meg ott volt a malom is. (...) Rozsnyóról és Szentandrásról is volt sátras, mézeskalács volt a legtöbb nálunk, meg cukorka is volt úgy becsomagolva, meg hlebicek (mézes puszledi) ötösével becsomagolva, mézeskalácsból rózsafüzér is volt, mindenkinek a nyakában csüngött, meg kakasos nyalóka is volt. (...)

’38-ban, amikor Rozsnyón vitték a Szent István-jobbot, a piacon egy kisfiú árult, kiabálta, hogy a felvidéki sós stangli friss és ropogós, 20 fillér csak, vettem magamnak,

„A szent titkokat a búcsúban vettük. Istvánmajorból jártunk búcsúba Kácsra, Kövesdre, Bogácsra, én voltam egyszer Szentkúton is. Rémiás Julis néni sokat járt a búcsúba, meg Szomogyia Erzsébet néni a lányával.

Rémiás Józsi sokat ministrált Derenken, latinul kellett még akkor...

Minden két hétben jött a pap Derenkre Szögligetről, ha nem is volt pap, akkor is jártunk imádkozni a templomba délelőtt 11-re, majd délután 2-re olvasóra, litániára mentünk.

Édesanyám és édesapám is, amikor meghalt, olyan szokás volt, hogy mindenkinek a koporsóba tettek imakönyvet, az aszszonyoknak még olvasót is tettek, az embereknek csak imakönyvet... Azért nincsenek imakönyvek, mert a temetőbe mentek.

Mindenkinek volt templomi ruhája, gyerekként nekem volt egy rózsaszín ruhám, az áldozási ruhám fehér volt, volt egy piros is, azt igen szerettem hordani, a negyedik is rózsaszínes volt...”

(V. Rémiás Istvánné szül. Bubenkó Mária, szül. Derenken, 1926., áttelepítve Emőd-Istvánmajorba)

„Andrástanyáról jártunk mi búcsúba Szendrőládra, Tóharasztra, meg ide Besenyőbe, Istvánmajorba is jártunk búcsúba, ott nagy búcsúk voltak, onnan is jártak ide. Úgy vonultak a buszról, csak úgy ömlöttek, amikor ők jöttek ide búcsúba, aztán kihaltak az öregek, oszt elment a búcsú. (...) Safarcsikné, Kelemenné, Rémiás Laci anyja, Ancso néni, Ő nagy szent életű volt, Ő volt a társulatos anyja, Ő vezette az imádságokat is.

Amikor meghalt valaki, most is, az imakönyvével együtt temetik el, meg fehér zsebkendőt is tesznek mellé, meg olvasót, meg tettek egy vagy két szál szentelt barkát is hozzá, csak a nőknek, hogy azzal kopogtassa meg az ajtót Szent Péternél, és úgy nyílik meg az majd előtte. A fiúknak bokrétát tesznek a koporsóba, a lányokat fehér ruhában temetik el, koszorúval a fejükön. Gríger Vicust is így temették el, 7 éves volt, zöld kökényt evett, azt beszéltek, hogy abban halt meg. Vitték volna szekérral az orvoshoz, mi mentünk a templomba, de visszafordultak, mert útközben meghalt.

Egyszer elmentünk az éjféli misére Szendrőládra, olyan köd volt, hárman mentünk, olyan gyerekformák, Juliska, Mihály, a Gizié, meg én. Én mindenféle képen a Dobos tanyának mentem volna, hogy arra van a mi tanyánk, végül lebeszéltek, (...) nagy köd volt, a hó is nagy volt.

Mire mi mentünk, 11-re a templomba, addigra megfőztük a vasárnapi ebédet...

Búcsúkor sok mindenféle ételt csináltunk, kezdetben húslevest, báránypecsenyét, töltött káposztát, később libát tartottunk, oszt az volt aztán, a libából volt a pecsenye... A pap, Kovács Tóni atya kikérte magának, hogy neki búcsúkor csak libamájat készítsenek az asszonyok, meg kavart krumpelit csináltunk hozzá neki. Meg voltak kalácsok is kemencében sütve, túrós, túrós-lekváros, káposztás, jó nagy lángosok voltak azok. Kettő ment be egy tepsibe, nem olyan aprók, mint manapság. A kenyér után sütöttük a kalácsot 5-6 tepsivel.

Jártuk a Szent Családot és a Lurdest, meg a templom előtti kereszt alá jártunk Nagyböjtben. Mentünk házról házra, vittük a Jézuskát és a Szűz Máriát, énekeltünk az ajtó előtt, bentről meg fogadtak: Ne menj tovább, kis Jézuska, ne menjetek már sehova, szállásunkat mi megosztjuk, Szűz Máriát befogadjuk. (...) Rémiás Mihály bácsi testvére, Imre mindig járt velünk, az asszonyokkal imádkozni.

Meg a gyerekek játszották a Betlehemet is...

Minden hónap első vasárnapján cseréljük a titkokat.

Minden reggel és este imádkozom.”

(Bubenkó Béláné szül. Kusztván Mária, szül. Derenken, 1941., áttelepítve Ládbesenyő-Andrástanyára)

„Mindannyian járunk templomba, az unokáim is mind... Érnekem ez az életem. Apám meghagyta, hogy az Istent ne hagyjuk el, mert anélkül nem lehet élni, mert csak egyszer üt, engem ütött már elég sokat, de hála Istennek itt vagyok.

Minden hónap első vasárnapján cseréljük a titkokat.

Elsőáldozásra szent áldást kaptam, megtanultam az Istennek a szeretetét, ezt kaptam, ettől kezdve minden vasárnap járok áldozni... Amikor vége volt, kakaót és kalácsot kaptunk, nagy dolog volt. (...)

A derenkiek mind vérbeli vallásosak voltak. Emlékszek rá, még gyerek voltam, készültünk a templomba, a templom alatt lakott Gogolya néni, a Rémiás fiúkkal elmentünk hozzá, de ők még ott is boksztolták a csizmájukat, hogy szép legyen a templomban, (...) az inasok az oltár mögött gyülekeztek, sokszor rendetlenkedtünk is ott, volt ott vagy 80 centi a gyerekeknek, az oltárral szemben az idősebb férfiak és asszonyok ültek, oldalt a legények és a lányok álltak, kórus Derenken nem volt a templomban ...

Római katolikus templom Jabloncán,
építették a derenkiek, a sziliceiek
és a helyiek, 2007

Búcsúkor mindig sár volt, akkor már gyakran esett az eső...

Búcsúba eljártak Jabloncára, a templomunk ott volt, (...) a többit nem tudom, még gyerek voltam, (...) hordós káposztás lángost ettünk, mákos, túrós és diós is volt, akkor ezek mentek, no meg a hús, az minden volt. Karácsonykor is ezek voltak, meg a bobalyka (mákos vagy túrós kifli).

Innen meg Szendrőbe, Abodra, Szalonnára, Szuhogyra, Szendrőládra, Edelénybe jártunk búcsúba, mindig elmentünk, és gyalog. Mások jártak Istvánmajorba is...

Mindennap este, reggel imádkozunk a feleségemmel, (...) este az olva-

sót imádkozzuk, reggel pedig csak a reggeli imát mondjuk el, én még a papi zsolozsmát is. Ezeket hangosan mondjuk az ágy mellett vagy az ágyban, ha már fáradtak vagyunk.

Édesanyám Derenken halt meg, ötéves voltam, az ő imakönyve nincs meg, csak az édesapámé. Az azért maradt meg, mert amikor megnősültem, ő nekem adta, mondta, hogy nagyon vigyázzak rá

A pocserka (olvasó) is bekerült a koporsóba a modlonca knyeczka (imakönyv) mellé...

Büdöskúton Szabados Teri néni, aki Rémiás lány volt, igen szent életű volt.

Dédnagyapám papnak taníttatta Rozsnyón a fiát, akit karácsonyra nem engedtek haza, Derenkre, kilógott, oszt irány haza gyalog, a hegyeken át, az

apjával összetalálkozott volna, aki vele szemben jött lóháton, elbújt a híd alá, hogy ne találkozzanak, mire hazaért, az apja is otthon termett, föllette a lóra, és visszavitte Rozsnyóra. Már az utolsó évét járta a fiú a papi szemináriumban, amikor az apja kiment szántani, négy ökrrel a cselédjükkel, kiszántottak egy darázs-fészket, a darazsak megtámadták őket, a cseléd elengedte az ökröket, mert őt is nagyon csípték a darazsak, ő meg elibe állt az ökröknek, azok meg agyontaposták. Babarcsik fiú volt a cseléd, maradt továbbra is a gazdaságban, a papi iskola így maradt abba, mert a gazdaságot utána neki kellett vezetnie.

A mi papunk, Takács Alajos, Lojzi Atya, dobódéli, az anyja Vaskó lány volt, a Vaskók valamelyik Rémiással rokoni kapcsolatban álltak, Rémiás lányt vettek el.

A hússzentelés nagyon szigorú volt Derenken, az apám azt mondta, hogy az ő apja káposztás hordóba rakta a szalonnát és a füstölt húst, majd le lett lakatolva a nagybőjt idejére Húsvétig, de a fiatalok néha csak kilopták a szalonnát még a hordóból is, mert éhesek voltak. ..."

(Egy derenki születésű férfi, áttelepítve Büdöskútpusztára, majd Sajószentpéterre)

A fentiek ismeretében is bátran kijelenthetjük, hogy az eltelt 300 év alatt a derenkiek mindennapjaira igen nagy hatással volt a vallási életük, hithű katolikuságuk. Megkülönböztető és meghatározó identitáselemükké vált.

Emléktúra Derenken, a kazincbarcikai lengyel–magyar baráti társaság tagjai, 1989

Bogdańska-Szadai Bożena

Lengyel nyelven, Magyarországon

A lengyel–magyar kapcsolatok igen nagy múltra tekintenek vissza, hiszen a Magyar Királyság és a Lengyel Királyság államalapításaink korától fogva, évszázadokon át, egészen 1920-ig közvetlen szomszédok voltak. Köztudott, hogy Nagy Lajos király mindkét ország uralkodója volt, de később is előfordult, hogy a Jagelló-házból származó királyok uralkodtak Magyarországon, vagy hogy Báthory István személyében magyart koronáztak lengyel királlyá.

Az első lengyelek már a honfoglalás idején megjelentek Magyarországon. Számuk azonban csak a XVIII. századra növekedett olyan mértékben, hogy komoly kisebbségnek lehessen venni őket.

Az 1848–49-es szabadságharcban sok lengyel katona is harcolt a magyarok oldalán, Kovács István kutatásai alapján 4 ezernél többen voltak. Közülük jó néhányan Magyarországon is maradtak. Az 1860-as évektől megalakították első szervezeteiket, köztük a Budapesti Lengyelek Egyesületét (1867). A kiegyezés után további több tízezer lengyel érkezett Magyarországra, jobb megélhetést keresve.

A második világháború alatt több mint 100 ezer lengyel menekült Magyarországra. Közülük a háború utolsó évét túlélők nagy része hazatért, egy kis részük az országban maradt.

A kommunizmus időszakában főleg a Mecsek területére hívtak be lengyel bányászokat, akik közül sokan nálunk maradtak. 2001-ben 125

fő vallotta magát lengyelnek Baranya megye területén.

A 2001-es népszámláláson, országos szinten egyébként 2962-en vallották magukat lengyelnek. 3983-an kötődtek a lengyel kultúrához, 2580 lengyel anyanyelvűnek vallotta magát, míg 2659 fő nyilatkozta azt, hogy családi, baráti körben használják a lengyel nyelvet. Becslések szerint azonban Magyarországon jelenleg 10-12 ezer lengyel, illetve lengyel nemzeti-ségű él. Kisebbségi önkormányzataikat 1994–95 során hozhatták létre. Budapesten található az 1994 óta tevékenykedő *Országos Lengyel Önkormányzat* (OLÖ – <http://lengyelonkormanyzat.hu>). Emellett az ország területén 41 lengyel települési önkormányzat működik.

A magyarországi lengyelség ma két országos kiterjedésű szervezetet működtet. 1958 óta áll fenn a *Magyarországi Lengyelek Bem József Kulturális Egyesülete* (<http://www.bem.hu>), a *Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesületét* (<https://www.dombudapeszt.com>) pedig 1992-ben hozták létre. Ezen kívül számos megyében vannak kisebb kulturális szervezeteik. 19 lengyel–magyar baráti egyesület is működik az országban.

A lengyelek visszanyerték a kőbányai *Lengyel Házat* (1998-ban), és a Lengyel templomot, amely 1991-ben a *Budapesti Római Katolikus Lengyel Perszonális Plébánia* (<http://www.para-fiabudapeszt.republika.pl>) rangot kap-

ta. A művészet és tudomány művelői a *Magyarországi Lengyel Alkotók Fórumát* hozták létre 1996-ban, az üzletemberek pedig a „*Polonia-Hungaria*” *Magyarországi Lengyelek Érdekvédelmi Szövetsége* néven alapítottak szervezetet ugyanabban az évben.

Az OLÖ 1998-ban létrehozta a *Magyarországi Lengyelség Múzeumát és Levéltárát*, amely 2016 óta *Lengyel Kutatóintézet és Múzeum* (<http://lengyelmuzeum.hu/>) néven munkálkodo kisebbségi intézmény Kőbányán. Ugyancsak 1998-tól működik az *Országos Lengyel Iskola* Budapesten (<http://www.szkolapolska.hu>)

1993-tól van ifjúsági néptánc-együttesük, a „*Dwa Bratanki*” (Két Jóbarát), és 1998 óta tevékenykedik színpadi együttesük, a „*Za Kurtyną*” (A függöny mögött).

2003-ban az OLÖ az egykor szinte teljesen lengyelek lakta, a mai Aggteleki Nemzeti Park területén található Derenket, ami napjainkban már csak romfalu, a *magyarországi lengyelség történelmi emlékhelyévé* nyilvánította.

A magyarországi lengyel szervezetek a lengyelség legfontosabb nemzetközi szervezeteinek munkájában is részt vesznek.

A magyarországi lengyel sajtó komplett története még feldolgozásra vár, történész-polonista hallgatók diplomamunkájának értékes, hiánypótló témája lehetne. Az alábbiakban rövid áttekintést adunk róla, a rendelkezésünkre álló információk alapján:

Tygodnik Polski na Węgierskiej Ziemi (Magyarhoni Lengyel Hét)

Az első magyarországi lengyel nyelvű lap. Az 1867-es kiegyezés után mindössze pár alkalommal jelent meg. Példányai az Országos Széchényi Könyvtárban fellelhetőek.

Czerwona Gazeta (Vörös Újság)

Kommunista lap, amely az 1919 márciusában bekövetkezett bolsevista államcsíny után jelent meg néhány szám erejéig. Ezek példányai az Országos Széchényi Könyvtárban megtalálhatók.

Wieści Polskie (Lengyel Híradó)

A *Wieści Polskie* az 1939–1945 között Magyarországon tartózkodó mintegy 40 ezer lengyel katonai és polgári menekült lapja volt, hetente kétszer jelent meg Budapesten. Első főszerkesztője József Winiewicz, későbbi pártállami lengyel külügyminiszter-helyettes, majd Zbigniew Kościuszko volt. A munkatársak között volt Antoniewicz Zdzisław poznańi újságíró is, a Lengyel Intézet követségi titkára (igazgatóhelyettese). 1939. november 2. és 1944. március 24. között jelent meg, gyakorlatilag Magyarország német megszállásáig. Eleinte a Lengyel Köztársaság budapesti nagykövetsége állt mögötte, majd ennek 1940. november végén, német nyomásra történt bezárását követően, 1941 januárjától közvetlenül a londoni lengyel emigráns kormány felügyelete alá tartozott. A lapot Magyarországra menekült lengyel újságírók működítették, s olyan kitűnő, ugyancsak itt átmeneti otthonra talált szerzők is együttműködtek vele, mint a lengyel prózaíró-esszéista, a Huculföld és az ógörög világ szerelmese, Stanisław Vincenz, a költő, író, dramaturg, műfordító, Piłsudski marsall egykori titkára, Kazimiera Iłłakowiczówna, az író, műfordító Lew Kaltenbergh, az ugyancsak író, műfordító Tadeusz Fangrat (később, 1946–1949 között a budapesti lengyel nagykövetség sajtótitkára), vagy a szintén író, költő, műfordító Adam Bahdaj. (Bahdaj a háború alatt futárszolgálatot látott el a tátra

„zöldhatáron“.) A lapról lengyel nyelven készült monográfia, *Budapeszteńskie „Wieści Polskie“ (1939–1944): główny periodyk polskiego wojennego uchodźstwa na Węgrzech* címmel, amelynek szerzője Krzysztof Woźniakowski. A dolgozat hozzáférhető a világhálón a <http://rhpp.up.krakow.pl/article/viewFile/1973/1667> link alatt.

Rocznik Polski – Kalendarz Polaka na Węgrzech (Lengyel Évkönyv – A magyarországi lengyelek kalendáriuma)

Az 1939–1945 között Magyarországon tartózkodó lengyel polgári és katonai menekültek kedvelt évkönyve. Eleinte kartonba bekötött könyvmatrosként, majd később nyomtatásban jelent meg. Tipikus szórakoztató évkönyv volt ételreceptekkel, történelmi és szépirodalmi cikkekkel, novellákkal, tanulmányokkal.

Tygodnik Polski – Materiały Obowozowe (Lengyel Hét – Táborigádó)

A magyarországi lengyel polgári és katonai menekültek hetilapja, amely 1939 novembere és 1944. március 19. között jelent meg Budapesten. Szerkesztette: Antoniewicz Zdzisław poznańi újságíró, a Lengyel Intézet titkára.

Słowo (Szó)

Az 1939–1945 között hazánkban tartózkodó mintegy 140 ezer lengyel katonai és polgári menekült hetilapja, megjelent 1944–1945 között Budapesten. Szerkesztette: Antoniewicz Zdzisław poznańi újságíró, a Lengyel Intézet titkára.

Węgierski Tydzień (Magyar Hét)

Elvileg a „Magyar Hét” című, de magyar nyelven soha meg nem jelent hetilap lengyel nyelvű változata. Az

1970-es évek második felében, a Lapkiadó Vállalatnál jelent meg. Szerkesztette: Antoniewicz Roland, majd Jerzy Królikowski.

Przegląd Węgierski (Magyar Szemle)

A Magyarországot népszerűsítő képes havilap a Lapkiadó Vállalat (1986-tól Pallas Lap- és Könyvkiadó) gondozásában jelent meg. Főszerkesztője dr. Ábrán László volt.

Głos Polonii (Lengyel Hang)

A Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület időszakos értesítője. 1987 óta negyedéves, képes magazinként működik. Főszerkesztője Bożena Bogdańska-Szadai. (<http://www.polonia.hu/index.php/hu/glos-polonii>)

Polonia Węgierska (Magyarországi Lengyelség)

A magyarországi lengyelek képes havilapjaként, az OLÖ gondozásában 1995 óta jelenik meg Budapesten. Főszerkesztője Agnieszka Janiec-Nyitrai.

Mind a Głos Polonii, mind a Polonia Węgierska magyar nyelvű szövegeket is közöl, szerkesztőségeik lengyel nyelvű könyveket és naptárt is kiadnak. (<http://www.polonia.hu/index.php/hu/polonia-wegierska>)

Quo Vadis

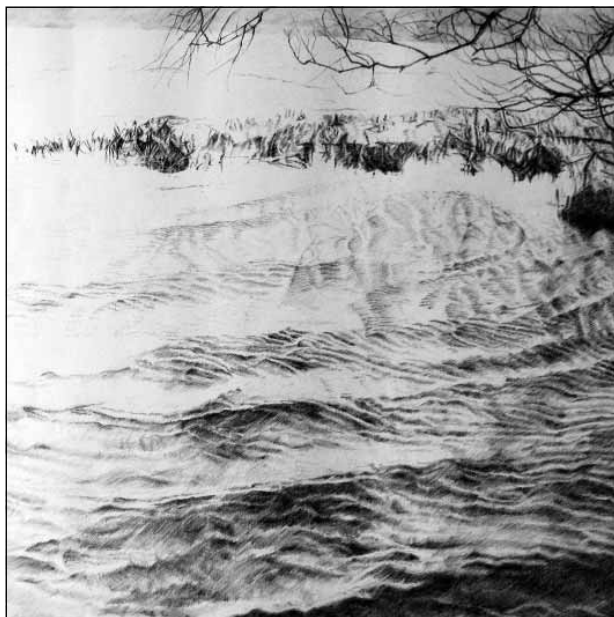
Negyedéves katolikus folyóirat. Kiadója: a kőbányai Lengyel Perszonális Plébánia és a Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete. 2003 óta jelenik meg. Szerkesztik: Krzysztof Grzelak atya, a Lengyel Perszonális Plébánia vezetője, valamint Małgorzata Soboltyńska és Molnárné Sagun Monika. (<https://drive.google.com/drive/folders/0B-F14Epl-ZY4ZmN3NINKQW-czaTA>)

Elektronikus média

1998 óta heti rendszerességgel lengyel nyelvű műsort is sugároznak a magyar közszolgálati rádióban. Az adás szombatonként 13:30–14:00 óra között, a Nemzetiségi Rádió hullámhosszán, középhullámon hallgatható (AM 873, 1188). A magyarországi lengyel nemzetiség életéről az MTV havi rendszerességgel jelentkező magazinja, a *Rondó* számol be. A Bogdańska-Szadai Bożena által szerkesztett műsorok utóbb a www.mediaklikk.hu weboldalon érhetők el. A szerkesztőség 2002-ben évente kiadja „Az Év Lengyele” (Polonus Roku) díjat, amelyet olyan kiemelkedő személyiségeknek ítélnek oda, akik hozzájárultak Lengyelország és a lengyelség jó hírének növeléséhez. 2004-től fogva a magyarországi lengyelség internetes portált is működtet, www.polenia.hu néven.

Végül érdemes szólnunk néhány olyan kiadványról, amelyek hivatalos szervek lengyel és magyar támoga-

tásával többé-kevésbé rendszeresen megjelennek. Ilyen például a Głos Polonii által szerkesztett *Történelmi Füzetek* (Zeszyty Historyczne). A sorozatban olyan kiemelkedően értékes munkák jelentek meg, mint például a második világháborús magyarországi lengyel sírok regisztere, vagy a varsói Fronda kiadóval közösen kiadott *Magyar kapcsolat* (Węgierski łącznik) című mélyinterjú-összeállítás, amelyben őt, a lengyel–magyar barátság ápolásában, a cenzúramentes kapcsolattartásban a kommunizmus idején érdemeket szerzett embert szólaltatnak meg a szerzők, Paweł Cebula minorita atya és Grzegorz Górny újságíró. Ugyancsak fontosnak tartjuk Dr. Karol Biernacki, Szegeden működő lengyel tiszteletbeli konzul több ízben frissített, *Lengyel–magyar történelmi olvasókönyv* című kétnyelvű munkáját, amely kitűnő összefoglalót ad nemzeteink kapcsolatairól a kezdetektől napjainkig.

Konrad Sutarski

Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal

(Részlet)

Tavasszal Budapesten megjelenik Konrad Sutarski Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal című kétkötetes munkája lengyelül és – Sutarski Szabolcs, valamint Virágh József fordításában – magyar nyelven a Méry Ratio Kiadó gondozásában. A könyv előzménye az ugyanilyen című lengyel nyelvű kötet, amely 2016-ban az Emberi Erőforrások Minisztériuma engedélyével az Országos Lengyel Nyelvoktató Iskola tankönyve lett. A most megjelenő kétnyelvű mű tartalmilag mintegy egyharmadával bővült az előzőhöz képest. Ízelítőnek itt a bevezetőjét közöljük.

Bevezetés. Ez a kötet Lengyelország történelmének első olyan feldolgozása, melyben Magyarország történelmének a lengyelrel összefüggő elemei is helyet kaptak, miután nemegyszer oly erősen összefonódtak a lengyel nemzet és állam eseményeivel, hogy akár döntő befolyást is gyakoroltak rá. Emellett e két nemzet évszázadokon át a keresztény Nyugat-Európa védőbástyája volt, és jelenleg is az, bár Európa ezt soha nem értékelte.

A témakör feldolgozásának egy másik, ugyanilyen lényeges oka az a tény, hogy ez a két nemzet az évszázadok során, lélekben közelebb került egymáshoz, mint bármely más nemzetek – a világgal szemben tanúsított magatartásával, azzal a tudattal, hogy a becsületesség, segítségnyújtás a bajban, még a politikában is felül tud emelkedni saját önző szempontjainak érdekein.

E kötetben ezenkívül Lengyelország történelme címen tömör leírást találhatunk egy nemzetről, amely az utókorra kevés forrásanyagot örökítő idők homályából kilépve egyesült két másik nemzettel – a litván és a kijevi Rusz (a későbbi Ukrajna) népével –, ezáltal Európa egyik legerősebb országává vált. Az így létrejött államalakulat későbbi erkölcsi hanyatlása, az „arany szabadság” álarcába bújtatva, több mint egy évszázadra függetlensége elvesztését okozta. E nemzet mégis jobban értékelte a szabadságot, mint az életet, semhogy azt rabságban kelljen töltenie – ezért visszaszerezte önállóságát. Függetlenségéért még egyszer meg kellett küzdenie a múlt évszázadban, de újból visszanyerte, bár ismét súlyos véráldozatok árán. Jelenleg Lengyelország fennhatósága hozzávetőlegesen a történelmi létezése kezdetén elfoglalt területeire terjed ki, így az Európai Unió nagyobb államai közé tartozik, egyúttal kitűnik közülük etnikai és vallási egységességéből fakadó erejével. Hadd szolgáljon e nép történelme számunkra és az eljövendő nemzedékek számára útmutatóként, hogy a társadalom és a nemzet érdekében mi számít erkölcsösnek és előrevivőnek, illetve mit kellene elkerülni, ami veszteséghez, pusztuláshoz vezet.

A magyar vonatkozásokkal kiegészített Lengyelország történelmét tanulmányozva érdemes tekintetbe venni, hogy a felerősödött, felgyorsult civilizációs átalakulások idejét éljük, amikor sok újdonság jelenik meg, gyakran a régi értékek rovására. Nemegyszer még az oly alapvető ismeretek elsajátításának szükségességét is kétségbe vonják, mint a kézírás vagy a számolás tudománya, mondván, érdemes-e a betűvetést gyakorolni vagy a szorzótáblát megtanulni, ha rendelkezésünkre állnak a számítógépek, amelyek nálunk sokkal gyorsabban és szebben, gyönyörű betűket nyomtatva képesek írni, hibátlanul adják vissza a legkitűnőbb irodalmi műveket, és a szorzótáblára vagy a differenciálszámításokra való ismereteinktől függetlenül, bonyolult számításokat tudnak végezni. Hasonlóan kételkedő hozzáállás övezi a kérdést: miért lenne elengedhetetlenül fontos ismerni a nemzetek és országok történelmét? Vajon valóban szükséges, hogy mindaz, amiből közösségi múltunk összeállt, útjelzőként továbbra is lényegi eleme maradjon életünknek és tudásunknak? Szükséges-e, hogy lássuk: a történelemből mi bizonyult maradandónak, illetve mit kellene belőle mellőzni, mi ellen kellene védekezni? Az előbbieken okán az igen feleletek fontosak az ilyenfajta kérdésekre.

A hírhedt hitleri haláltábor területén, Auschwitzban – ahol több mint egymillió ember pusztult el – egy táblán olvasható az amerikai spanyol származású filozófus George Santayana szentenciáját tartalmazó felirat: „Aki nem tartja számon a történelmet, arra ítéltetik, hogy újból megélje azt”, Józef Piłsudski – a XX. század első lengyel államelnöke – pedig hangsúlyozta: „Aki nem becsüli és nem értékeli nagyra saját múltját, az nem képes tisztelettel viseltetni a jelenvalóság iránt, sem pedig jogot formálni a jövőre.” Mindkét aforizmaszerű mondat kiválóan érzékelteti, hogy az emberi élet alapjait nem szabad elveszíteni, sem pedig hagyni lerombolni, esetleg automatikusan helyettesíteni valamiféle messziről ránk zúdított, idegen szellemű áltudással. Helytelen dolog sekélyessé tenni a létezés minőségét és korlátozni a gondolkodás önállóságát. Az ilyen jelenségek a totalitárius rendszerek kezére játszanak – az elmúlt évszázadban a náciizmusra és a kommunizmusra, és jelenleg a nemzetek (s velük együtt a történelem és a hagyományok) felszámolására törekvő amorf globalizmusra. Ez utóbbi is erővel igyekszik maga alá gyűrni a világ társadalmait (mindenekelőtt Európa népeit, köztük a lengyelt és a magyart is). Ennek érdekében alakatlan masszává törekszik egységesíteni őket – gazdasági nyomásgyakorlással él velük szemben, népszerű kultúrapótlékokat zúdít rájuk, viszonylagosként tünteti fel, vagy egyenesen elveti az egyházi, illetve az erkölcsi értékeket, támogatja, hogy a hagyományos értelemben vett Európát idegen hitű és kultúrájú embertömegek áraszák el.

A küzdelem ezzel a veszéllyel még nem dőlt el, inkább erősödik. A vereség az eddigi Európa és civilizációja végét jelentené, viszont a győzelem az erkölcsi megújulás lehetőségét hozná magával.

Sutarski Szabolcs fordítása

Lagzi István

A Lengyelország elleni német–szovjet agresszió visszhangja 1939 őszén a magyar sajtóban¹

Tanulmányrészlet

(...) A világháború, pontosabban fogalmazva: a *német–lengyel háború* kitörésének és az ezzel kapcsolatos híreknek kivétel nélkül minden lap nagy jelentőséget tulajdonított. Újságja válogatta, hogy a rendelkezésre álló híryanagból mit, milyen tipográfiával jelentetett meg. A sajtó nagy része „egyensúlyt” tartva közölte, kommentálta a híreket. A kormányzati elvárásokat – valóban – nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A Magyar Nemzet szeptember 2-i számában megjelent, *Hitler bejelenti, hogy 14 [lengyel] határincidens után fegyverhez nyúl* c. tudósításból a lap olvasói úgy értesültek, mintha Lengyelország lenne az agresszor. A lap ismertette Hitlernek a birodalmi gyűlésben szeptember 1-jén elmondott beszéde főbb kitételeit, miszerint Lengyelország figyelmen kívül hagyta Németország Danziggal és a korridorról kapcsolatos békés javaslatait. Lengyelországban nem fékeztek meg a német nemzetiségűek üldözését, nem szűnt meg az elnyomásuk, nem szűntek meg a lengyelek határprovokációi² stb. *„Lengyelország az elmúlt éjjelen támadást intézett német területek ellen. Reggel 5 óra 45 perc óta viszonzozzuk a tüzelést.”* A Magyar Nemzet ugyanabban a számban az MTI varsói tudósítóját is hosszasan idézte (*Lengyel hivatalos*

¹ A jelen írás a szerzőnek a *Magyarok a lengyelekért* című, a közeljövőben megjelenő monográfia részét képezi.

² A határincidensek tekintetében csak utalunk a Pécsi Napló 1939. augusztus 25-i számában megjelent *Súlyos határincidensek a német–lengyel határon* c. tudósításokra. A lap – értelemszerűen – német tájékoztatói szervek, a sajtó közléseire hivatkozva arról informált, hogy Hindenburg [sic.] város mellett a „...fegyveres lengyel felkelők átlépték a határt és tüzelni kezdtek a német vámhivatalnokokra, akik a tüzelést viszonzták, a lengyel felkelőknek azonban sikerült visszajutniuk lengyel területekre”. (...) „Egy másik jelentés szerint Morawska közelében lengyel rendőrök átjöttek német területre és több gazdaembert, akik a földeken dolgoztak, át akartak hurcolni lengyel területre.” A szeptember 17-én Lengyelország ellen indított szovjet támadást megelőzően a szovjet sajtóban is gyakran hivatkoztak arra, hogy a lengyelek megsértik a szovjet határt. A Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 15-én a *Lengyel repülőik határsértéseit jelenti a szovjet* c. hírében a következőket olvashatjuk: „A legutóbbi napokban mind gyakrabban előfordult, hogy lengyel katonai repülőgépek megsértették a Szovjetunió határát, sőt megkísérelték, hogy mélyen behatoljanak szovjet orosz (Szeptovka, Jithovics, Jampol, Mozirk, Krivine) területekre.”

*jelentések a német katonai akcióról): „...szeptember 1-én hajnalban a német birodalmi véderő csapatai több helyütt átlépték a lengyel határt Kelet-Poroszország felől és a német birodalom felől is. A német csapatok megtámadták a danzigi Westerplatte [lengyel] helyőrségét (...) német repülő (..) több támadást intéztek Krakkó és a felszülizsiai városok, Czenstochova [Częstochowa], Tczow [Tczew], Puck [Płock], Grodno ellen.” A német távirati irodára hivatkozva közölték még, hogy német légierő támadta meg Poznań, Leszno, Katowice helységeket és Varsó egyes városnegyedeit. Az olvasók arról is informálódhattak, hogy a német hadsereg Szlovákiában lévő egységei is megtámadták a dél-lengyelországi területeket. Z. Bors József *Nyárvégi séta Pozsonyban, – régi magyarok nyomán* c. írásában – többek között – a következőket olvashatjuk: „...az égen sok-sok német repülőgép, lenn az utakon keskeny, kigyózó sorban [német] tankok, teherautók, fegyveres csapatok vonulnak.”³*

Ez volt az a történelmi pillanat, amikor a magyar kormány részéről Csáky István külügyminiszter kijelentette: „...Magyarországnak ezeréves határai voltak és amint azon határokról sohasem mondott le, úgy más országok határait is respektálja és Lengyelországgal szemben nincsenek területi igényei vagy aspirációi.”⁴ Ám annál nagyobb volt a meglepetés, amikor szeptember 9-én Ribbentrop birodalmi külügyminiszter (lakásán) felhívta Csákyt és közölte a német kormány kérését: „...a magyar kormány engedje meg azt, hogy a német katonai csapatok a Kassa–Nagyszaláncz és Velejte vonalon, tehát magyar területen vonulhassanak át Szlovákiából Lengyelországba.” A magyar kormány válasza diplomáciai vonatkozásban is egyértelmű volt: „...a magyar kormány már a német–lengyel háború kitörésekor leghatározottabban kijelentette, hogy Magyarország részéről nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vehet részt [wir können aktive Kriegshandlungen nicht vornehmen], nemzeti becsületünkkel nem fér össze tehát, hogy ezen kérést teljesítsük és ennek folytán semmi körülmények között nem engedhetjük meg német csapatoknak egy magyarországi vasútvonalon átszállítását és átvonulását Lengyelországba. (...) Amennyiben ezen kérést teljesítenénk, ez a semlegesség megsértését jelentené és mindjárt három hadüzenetet kapnánk: *Anglia, Franciaország és Lengyelország* részéről. De nem teljesíthetők azért sem, mert a német csapatoknál vannak a Hlinka-gárda és a szlovák hadsereg osztagai is. Mi különben sem is akarunk ellenére nem óhajtunk belekeveredni vagy belesodródni a világháborúba.”⁵ A minisztertanács ülésén ismertették a német kérés aktivizált változatát is. „Amennyiben a németek kérésünk teljesítésének visszautasítása után engedélyünk nélkül mégis magyar területen jönnek, úgy az ellenintézkedéseket a m. kir. kormány meg fogja tenni.”⁶ A két világháború alatti magyar kormányok részéről

³ A Lengyelországot Szlovákia felől ért német támadásról lásd: Magyar Nemzet, 1939. szeptember 3.

⁴ DIMK IV. 505. Ez a hivatalos kormánydeklaráció ma is (2017) érvényességgel bír.

⁵ DIMK IV. 506.

⁶ Uo.

ez volt az első és utolsó, a *nemzeti becsület* tekintetében kinyilvánított, betartott nyilatkozat.

A béke utolsó napjainak egyikén (augusztus végén) egy *D-A* monogramot használó magyar újságíró Gdyniában tartózkodott. A *Népszava* szeptember 2-i számában a *béke és háború* mezsgyéjéről a tengermelléki közhangulatról tudósító írás olvasható. „Nyugalom, önbizalom – ismételjük –, szinte tüntető tudomásulvétele az egyre növekvő veszély közelségének, ezt tapasztaltuk... Gdyniában bárhol fordultunk meg, s bárkivel beszélünk. (...) A gdyniaiak büszkék arra, hogy az ő városuk a világ legmodernebb városa, amely az amerikai gyorsaságot túlszárnyaló iramban épült ki. Büszkén emlegetik, hogy kikötőjük ma Európa negyedik legnagyobb kikötője és az elmúlt esztendőben már kétmillió tonnával nagyobb áruforgalmat bonyolított le, mint Danzig. Végtelenül büszke arra, hogy a 22 kilométerre lévő Danzig és mindaz a fenyegető veszély, mely Danzig felől tüzesedik feléjük nem zökkentette ki nyugalomukból, nem akadályozta őket lázas építőtevékenységükben.”

A magyar sajtóban kuriózumnak számított a szeptemberi hadjárat egyes helyi eseményeiről való tudósítás. A *Népszava* – *iksz* monogramot használó – munkatársát is a lengyel tengermelléken érte a világháború kitörése. A *Hogyan robogtunk haza a korridorból a baltitengeri tűzfészken át. Menekültvonaton Gdyniától Varsóig* c. tudósítása a lengyel–magyar „hétköznapi” kapcsolatok egyik példaértékű mozzanatát örökítette meg. A tudósító a polgári lakosság magatartására utalva csodálatának és tiszteletének adott hangot. A tengermellék lakói a világháború első napjaiban, a támadó német csapatok közelében is „...a fegyelmezettségnak és nyugalomnak s a közös segítség szellemének olyan példáját adták, amelyhez hasonlót eddig még nem láttunk”. Az újságíróról a *Visztula-parti* – stratégiaileg egyik legfontosabb vasútállomáson – *Tczewben* kiderült, hogy magyar. Az újságíró szerint „...ettől a pillanattól kezdve a magyarok iránti szeretetnek ugyanazokat a megható jeleit tapasztaltam, amelyeket egész lengyelországi utam során [békeidőben]. Néhány perc múlva már leoperáltak a csomagtorony tetejéről, helyet csináltak, gyümölcscsel, cukorral és minden lehetővel kínáltak, akaratom ellenére is kávéval itattak és amikor néhány szót pötyögtem nekik lengyelül, az egész vagon ezzel a mondattal felelt: – *Eljen Magyarország!*”

A tudósítás – szeptember 3-án megjelent – második részében a békebeli lengyel tengerparton töltött felhőtlen napok emlékei idéződnek fel. „Alig néhány nappal ezelőtt történt, hogy [...] a danzig–zoppoti [gdański–sopot] hajón ültünk és még most is magam előtt látom azt a lengyel katonát, aki a *Visztula* torkolatában lévő *danzig-westerplattei* erődök falain vállravezett fegyverrel el-sétált előttünk, miközben a kis hajócska kikötött a *westerplattei* állomáson... Igen, néhány nap telt csak el és ezek a nevek már hadijelentésekben szerepelnek... Az újságíró pedig amint [budapesti] íróasztala mellett ül és olvassa a befutó táviratokat, elfacsarodott szívvel gondol vissza a gdyniai kikötő gyönyörű, szinte ésszel gondolkodó darugépeire és [a] régi kultúráról tanúskodó danzigi házakra, a gdyniai strand barna bőré leányaira és jókedvű zoppoti diákokra... Mindezekben a helyeken most ágyúk dörögnek és bombák hullanak, az újságíró

pedig nem tehet egyebet, mint *ezt a megemlékezést* küldi arra a még nemrégén oly hangulatos és békés tengerpartra, ahol most új utakra indult el a világtörténelem...”

A magyar sajtó jelentős része szeptember elején a hivatalos hadijelentéseket kiegészítve megírta, hírül adta, hogy a német pilóták védtelen lengyel falvakat bombáztak, nem kímélték az utakon, vasutakon menekülő polgári lakosságot sem. Hírt adtak a terror első megnyilvánulásairól, a lengyelországi emberirtás kezdeteiről is. A sajtóban sűrűn találkozhatunk olyan cikkekkkel, melyek Magyarországnak a lengyelekkel szembeni *erkölcsi* kötelességére, a lengyelbarát rokonszenven túli feladatokra hívták fel a figyelmet.

A lengyel kérdés nemzetközi összefüggéseire utalva, Kodolányi János – a Nemzetőr c. lap főszerkesztője – XIX. századi magyar–lengyel történelmi analógiákra hivatkozva arra figyelmeztetett, hogy Lengyelország független állami léte „...szoros összefüggésben van a magyar szabadsággal és függetlenséggel. (...) a független magyar közvélemény... elképzelhetetlennek tartja, hogy Lengyelország iránt érzett szeretetében a lengyel–magyar sorsközösség józan felismerése mellett akár csak »ködfoltok« is merülhessenek fel.” A magyar kormány felemás, ellentétektől terhelt külpolitikájára utal cikkének további része: „A magyar közvélemény álláspontja csak ez lehet: tengelybarát külpolitika, de a *lengyel–magyar sorsközösség* figyelembevételével.”⁷

A Népszava 1939. szeptember 12-én *A nép a hadsereggel együtt védi a lengyel fővárost* c. cikkében Varsó hős védelméről olvashatunk. „A varsói katonaság és a polgári lakosság hősie és sikeres ellenállása mintha új lelket öntött volna azokba a lengyel csapatokba, melyek most az erősen megrövidült front valamennyi szakaszán, folyók partjai mögül védekeznek (...) a népfelkelés, amely a benyomuló német csapatokat fogadta eddig eredményes volt.” A cikk befejező része elismerő hangon állapította meg: „...elkeseredetten és legendás hősiességgel védik fővárosukat a lengyelek.”

Hory András varsói magyar követ memoárjában részletesen írt a varsói hangulatról, a védelmi intézkedésekről. „Kissé elkésve, de erős tempóban folytak a légvédelmi munkálatok. A pincéket aládúcolták, s az utcákon, tereken, parkokban futóárkokat építettek. Ismert személyiségek, ünnepelt színésznők, társaságbeli hölgyek jó példával jártak elől, és reggeltől estig végezték a nehéz földmunkát.” A követ még Varsóban állapította meg: „Világosan látom, hogy a légi fölény teljesen a németek kezében van. Mi lehet a többi lengyel város sorsa, ha már maga a főváros is ennyire ki van szolgáltatva a német légiflottának... a helyzet katonai szempontból nagyon súlyos lehet.” Menekültek tízezrei lepik el az utakat. Vasúton, közúton egyaránt tumultus, jelenetek, vádaskodások, az ügyeskedők hada. Útirány az ígéretes dél, a lengyel–román, majd mindinkább a *lengyel–magyar* határ. A követ plasztikusan írta le a látottakat: „Az úttest

⁷ A *Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula, Bp., 1968 [A továbbiakban *Wilhelmstrasse* (1968)], 427–428. A budapesti német követ jelentése Berlinnek, 1939. augusztus 21.

egész szélességében parasztszerek, teherautók, elegáns luxusautók, motorkerékpárok, biciklik, gyalogosok összezsúfolódva, összekeveredve törekszenek előre. (...) Vörösre sirt szemek, sápadt, rémült arcú, gyűrött, fáradt emberek. Menekülők. (...)⁸ A német légielő szinte korlátlanul uralta a lengyel égboltot. Válogatás nélkül bombáztak városokat, falvakat, vasútvonalakat, piactereket, iskolákat és kórházakat. Templomok, a közúton menekülő karavánjai is célpontok voltak. Krzemieniec kelet-lengyelországi kisvárost – ahová a Varsóba akkreditált diplomaták menekültek – ugyancsak „célirányos” bombatámadás érte. „A légiveszély Krzemieniecet teljesen váratlanul érte. Úgy látszik, senki nem gondolt arra, hogy a német repülők egészen a szovjet határ közvetlen közelében is portyáznak. (...) A romokban heverő házak közt szétroncsolt szekerek, lótetemek, hullák és jajveszékélő sebesültek. (...) A világháborúban [az első világháborúról van szó – L. I.] a harctéren sok súlyos sebesültet,

Minden talpalatnyi földért vér folyik Varsó alatt
Keleti Újság (Cluj/Kolozsvár), 1939. szept. 10.)
és a Népújság (Hódmezővásárhely),
1939 szept. 19.

roncsokká széllőtt embert láttam. De azok katonák voltak. Férfiak. A mostani légiháború a polgári lakosság, asszonyok és gyermekek közül szedi áldozatait. A (...) piacon látott borzalmakat nem kívánom részletezni, de egy képet, azt hiszem, sohasem fogok elfelejteni. Egy asszonyt, aki letépett fejű gyermekét karjaiban tartva, félőrülten üvöltve rohant el mellettem.”⁹ A diplomáciai testület vezetőit kétszer is a lövészárokba parancsolta a légitámadás. A követségek elégették a legféltettebb kódokat, számjel-táviratokat, a magukkal hozott irattár – súlyra – nagyobbik részét. Aztán újabb légitámadások, meglepően szomorú hírek, benzinhány, bizonytalanság. A követek elvesztették összeköttetéseiket kormányaikkal. Általános panszkrét fogalmazódott meg az *információhiány*. Az észt, belga, holland, olasz, magyar követ is megtapasztalta az ideiglenes ínséget, a kényelmetlenséget.

⁸ Hory András, *Bukaresttől Varsóig*, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarózó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál, Bp., 1987 [A továbbiakban Hory (1987)], 272.

⁹ Hory (1987), 287–288.

Hory követ szerint a diplomáciai testület tagjai között a „...hangulat nagyon nyomott volt. Senki sem tudta, hogy hányan vagyunk, és mit hoz a holnap. (...) A lengyel külügyi tisztviselők (...) szintén tájékozatlanok voltak. (...) A nélkülözések, a legelemibb kényelem, a rendszeres étkezések hiánya, de főleg az a tudat, hogy tehetetlen szemlélői vagyunk egy virágzó ország összeomlásának és kormánya vergődésének anélkül, hogy feladatunkat saját kormányainkkal szemben valamennyire is elláthatnánk, mindnyájunkra nagyon leverőleg hatott.”¹⁰ A hangulat és a lehetőség nem változott. A realitásokat is felemás módon közelítették meg. Ügybuzgó német konzul házalja végig a diplomáciai testület elérhető vezetőit, tagjait. Oknyomoz: ki tiltakozott a német bombázások miatt? A magyar követet elsők között kérdezték meg. Mit tud? Ki, kik tiltakoztak a német légielő úgymond véletlen célpontok elleni bombázásai miatt.

Az Oroszázi Friss Újság 1939. szeptember 5-i számában a német-lengyel háború első veszteségeiről, a német légielő által okozott károkról, veszteségekről olvashatunk: „A Lengyel Távirati Iroda jelentése szerint a német légielők a varsói vajdaságban számos várost és községet bombáztak, és a bombázásoknak sok áldozata és sebesültje van. A bombák sok helyen gyermekeket sebeztek halálra. (...) A posnani [poznani] légibombázásnál állítólag 300 halott és 300 sebesült volt. Sok község romokban hever és lángok martaléka lett a gyújtóbombáktól. Egy személyvonatra szintén bombákat dobtak le és 10 ember meghalt. Łódzban 20 ember halt meg. A lengyel fővárost tegnap délután [szeptember 4-én - L. I.] öt óraker bombázták a német légielők. (...) Hét német gépet lelőttek. Az áldozatok száma igen nagy, pontos adat még nincsen.” A Légítámadás Posennél 300 halottal és 500 sebesülttel c. írásban a védetlen, polgári célpontok bombázásáról számoltak be: „Varsóból jelentik: Hír szerint a poseni [poznani] és bitgoci [bydgoszczi] légibombázásnak 300 halottja és 500 sebesült áldozata van. Német repülőgépek bombázták Sieluch községet. A bombatámadásnak itt is igen sok halálos áldozata van. Az egész község romokban hever és a lángok martaléka lett. (...) A német haderők sok közsé-

ERŐS ÚJSÁG

Krakkó, Bromberg elesett, Varsóból menekülnek.

Légi riadók Londonban, Párizsban. — Légi határsérések nyugaton.

Mégiscsak angol repülőgépek bombázták Esbjerg dán várost.

Munkálkodás Varsóból.

ERŐS ÚJSÁG

Varsó feltétel nélkül megadta magát

Varsó feltétel nélkül megadta magát

Varsó feltétel nélkül megadta magát

Híradás a lengyelországi főbb hadi eseményekről.

Makói Ujság 1939. szept. 7.,

Oroszázi Friss Újság, 1939. szept. 28.

¹⁰ Hory (1987), 291.

get bombáztak. A bombázások nagyszámú áldozatot követeltek. Łódz többszöri bombázása alkalmával 20 ember meghalt, a sebesültek száma igen nagy.”

A repülőtémadásokkal kapcsolatban a hódmezővásárhelyi Népujság szeptember 6-i számából is idézünk: „Varsó ellen három légitámadást hajtottak végre. Délelőtt háromszor bombázták a fővárost. Sok ház földig le van rombolva, egyesekben 20-25 halott van. A délelőtti bombázások következtében 97 ember halt meg, tízen megsebesültek. A légelhárító tüzérség öt német gépet lőtt le. A légitámadások az ország egész területén folynak. A Visztula vonalán túl is támadnak a németek. Leszno–Ravicz között ellentámadásba ment a lengyel lovasság és visszaszorította a német csapatokat arról a területről, amelyet szeptember 1-jén elfoglaltak. A lengyel csapatok az ellenség üldözése közben átlépték a német–lengyel határt. A lengyel csapatok – lengyel jelentés szerint – visszafoglalták Bentschen pályaudvarát. Lublin elleni repülőtémadásnak 30 halálos és 58 sebesült áldozata van. (...) Varsó elleni legnagyobb légitámadás hétfőn [szeptember 4-én – L. I.] 5 órakor történt. (...) A német támadásnak sok áldozata van.”

A magyar sajtó – tekintettel a német politikai körök érzékenységére – igyekezett együtt szerepeltetni a különböző véleményeket. Erre – többek között – olykor a vidéki sajtóban találunk szemléletes példákat. Az Orosházi Friss Újság szeptember 8-án *Már Varsó előtt állnak a német csapatok* címlapon informálta olvasóit. „Göring vezértábornagy, a német légierők főparancsnoka napiparancsot intézett a német légi haderőhöz, amelyben megállapítja, hogy a német légi haderő immár az egész lengyel légi tért uralja és ezért köszönetet mondott nekik.”

Rydz-Śmigły a lengyel légierőkhöz intézett hadparancsa is ismertetésre került. „Rydz-Śmigły marsall, a lengyel haderő főparancsnoka a lengyel légierőhöz hadparancsot intézett, amelyben hangoztatja, hogy bár az ellenséges légi haderő túlsúlyban van, mégis a lengyel repülőök hősiesség magatartása örökre bele marad írva Lengyelország történetébe.”

A Varsó környéki harcokról a Magyar Nemzet is megemlékezett: „...a főváros hős védői visszaverték az ellenség támadásait.” A Népszava szerint „...aszszonyok és gyerekek az ellenség tüzeiben gerendákat cipelnek a lövészárkokba. (...) Mások a pinceablakon át lőnek a németekre. A harcot nagy dühvel folytatják.” A Heves megyei Eger ugyancsak írt a lengyel főváros védelméről: „...Varsó polgári lakossága serényen folytatja a torlaszok építését. Kiselejtezett villamosokból, vasúti sínekből és a bombázások folytán rombadőlt házak maradványaiából emelnek torlaszokat.” A Makói Újság 1939. szeptember 8-i számában igen reális képet festett a helyzetről. *Varsó felé törnek előre a németek. Anglia dicséri és pénzeli a lengyeleket, de a komoly harctól húzódozik* c. vezércikkben beszámolt a Visztula-deltát védelmező Westerplatte erőd elesteréről és a Varsó felé előretörő német erőktől származó súlyos következményekről. A cikk szerint Varsó körülvétele (eleste) közlekedési szempontból súlyos helyzetbe hozhatja a lengyel hadsereget. A svéd „Arbeiter Bladet” lapra hivatkozva az újság megállapította: a román, bolgár semlegesség bejelentése után a nagyhatalmak nem siethetnek a lengyel hadsereg megsemmisítésére. „Mindebből az látszik, hogy az egész Délkelet-Európa és a Balkán arra törekszik, hogy távol tartsa magát a háborútól.” Mindez többnyire igaz is volt. Katonai segítség sehonnan

sem érkezett. (Előbb említettük, hogy Románia „semleges” voltát hangsúlyozta, Magyarország nem hadviselőnek nyilvánította magát. A Lengyelországgal határos Szlovákiában gyakorlatilag a német érdekek érvényesültek. A baltikumi kis államok [Litvánia, Lettország] több – itt nem részletezett – szempontból sem kerülhettek szóba.)

A sajtóhírekből (a vonatkozó források ismerete nélkül is) egyértelműen kiolvasható, hogy a lengyel fővárost a német csapatok már szeptember 14-én ostromgyűrűbe fogták. A „Pomorze” hadsereg harc képes maradványai Łowicz-Skierniewice térségében súlyos veszteségeket szenvedtek, Varsó felmentése hadászati lag lehetetlen volt. E kritikus napok eseményeit és értékelését a Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 14-én a Havas hírügynökség anyagaira hivatkozva a következőképpen foglalta össze. „Varsó ostromáról a következő jelentések érkeztek Svájcba: A [lengyel] gépesített csapatok egy kis sé visszaszorultak, hogy megerősítsék állásaikat és bevárják a megerősítéseket. A város védelmét... a reguláris hadsereg több hadosztálya, a polgárórség és a szakszervezetek által megszervezett munkás védőosztagok [Munkásbrigádok – L. I.] látják el. E két utóbbi alakulat nagyobbrészt öregekből és egészen fiatalokból, valamint asszonyokból áll.¹¹

Az egész lakosság a barikádok emelésén, villamos- és vasúti kocsikat borítanak fel, ezekre a lerombolt házak omladékaiból köveket és homokzsákokat raknak. (...) A távbeszélő-összeköttetés Varsó és a kormány székhelye között továbbra is fennáll.” Mindezeknek ellentmondott az, hogy *A lengyel ellenállás megtört, Lengyelország katonai problémája megoldódott* c. híryanagban az áll, hogy Dietrich birodalmi sajtófőnök visszatérve a német–lengyel hadszíntérről arról adott tájékoztatást, hogy a német csapatok a *Visztulától keletre* gyorsan nyomulnak előre, a lengyel egységek alig védekeznek, a lengyelországi hadjárat *néhány napon belül* befejeződik. A német vezéri főhadiszállás szeptember 13-i közleményét ismertette arról olvashatunk, hogy a német hadvezetés – köztudottan – a háború gyors befejezésére törekedett. „A legutóbbi időben gyakran előfordultak olyan esetek, hogy a lengyel kormánykörök és a hadsereg vezetői felszólították a nyílt városok vezetőit és lakosságát, hogy a benyomuló német csapatoknak a városok határában (...) a tereken, továbbá a falvakban álljon ellen. Varsóban röpiratok és a lengyel rádió és más felhívások útján szólították fel a lakosságot, hogy kezdjen *frantiör* [öngyilkos] háborút. (...) A német véderő mostantól kezdve minden rendelkezésre álló eszközzel megtöri a [polgári] ellenállást az ilyen helyeken. A német haderő a nehéztüzérséggel együtt végrehajtja azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmasak arra, hogy a legrövidebb időn belül szembe tünően megmutassák az ellenállás céltalanságát.”¹²

¹¹ Utalunk arra, hogy Varsó védelmét a helyben megszervezett Munkásbrigádok mellett a fővárosba vezényelt/menekült „Łódz”, „Pomorze”, „Poznań” hadseregek harc képes maradványaiból létrejövő „Warszawa” és a „Modlin” hadsereg biztosította. Vö. Porwit, Marian, *Komentarze do historii polskich dzialań obronnych 1939 roku. Cz ę II Odwrót i kontrofensywa*, Warszawa, 1973, 131–137.

¹² Csak utalunk arra, hogy a lengyelországi hadjárat (a szovjet részvétellel együtt) 35, a Franciaország elleni offenzíva (Anglia támogatását is figyelembe véve) 43 napig tartott. Ez hadászati lag mindenképpen minősíti a lengyel ellenállást.

Varsó gyors elfoglalása a német politikai körök, továbbá a német hadvezetés – de legfőképpen a propaganda – számára elsődleges célkitűzés volt. Így érthető, hogy a lengyel fővárossal kapcsolatos események az újságok érdeklődésének középpontjában álltak: Varsó lakossága sorsdöntő órák előtt áll, bár lengyel jelentés szerint a Wola külváros ellen indított támadások széles fronton megghiúsultak, és újabb jelentések számoltak be a kutnói csapatok sikeres akcióiról, ahol is a lengyelek foglyokat ejtve és ejtetve ismét összekötetést tudtak teremteni a varsói csapatokkal, sőt külföldi hírek szerint, már el is érték a lengyel fővárost. A német előőrsök súlyos lengyel önvédelmi erőkkal találták szembe magukat. A [német] technika nem talál magára – olvashatjuk sok helyen.

Féja Géza több írásában méltatta a lengyel hősiességet. A Magyarország szeptember 21-i *Az élet megy tovább* c. nagy feltűnést keltő cikkében a lengyel nép önfeláldozó küzdelméről, hősi magatartásáról emlékezett meg. Varsót példaként állította az akkori Európa elé, a harc, a megalkuvás nélküli küzdelem piederstálára emelte a lengyel fővárost. „Varsóban a nagy német támadások közepette sem állt meg az élet..., az élet ütemét, stílusát védik, tartják az utolsó pillanatig... asszonyok, gyerekek is a házak fedelén harcolnak.”

A német–lengyel háború menetében szeptember 17-ével fontos változás következett be. A szovjet kormány bejelentette, hogy csapatai átlépték a szovjet–lengyel határt, hogy megvédhessék a kelet-lengyelországi [másképpen fogalmazva: a nyugat-ukrajnai, nyugat-belorussziai] ukránok, beloruszok érdekeit. A lengyel hadsereg két tűz közé került, sorsa megpecsételődött. A köztársasági elnök, a kormány, majd a hadsereg főparancsnoksága is elhagyta az országot, Romániában keresett menedéket, ahol internálták őket.

A dél-lengyelországi gyors német előnyomulás következtében szeptember 6-án német kézre került Krakkó, egy héttel később Kelet-Lengyelország legfontosabb városa, Lemberg (Lwów) került veszélybe. „Lemberg lakossága a város védelmére készülődik. A polgárok ásnak óvóhelyek céljára és tömegesen jelentkeznek a védelmi szervezetekbe, ahová nőket is felvesznek. A nagy háború [az első világháború] rokkantjai felajánlották szolgálataikat a katonai hatóságoknak. A város falain nagy hirdetések szólítják fel a lakosságot, hogy ne hagyja abba rendes foglalkozását (...) mert a foglalkozás maga az élet.” A Győri Hírlap 1939. szeptember 12-i számában hosszasan idézte a Havas Iroda bukaresti tudósítóját: „Kedd estétől csütörtök délutánig német repülők Varsó és Lublin között bombákkal valósággal letarolták a pályaudvarokat, az országutakat, hidakat és vasútvonalakat s ezáltal megnehezítették a sebesültek elszállítását Lemberg felé és erősítés küldését a fővárosba. Nagyszámú munkásság fáradhatatlanul dolgozik a vasútvonalak helyreállításán. Ha Lengyelország számára ebben a háborúban kedvezőtlenek a föltételek a számbeli és hadianyagbeli felsőbbség miatt, lélektanilag a föltételek jók. – Lembergben és Lublinban a lakosság az állandó légiriadó közepette folytatja életét.”

A vidéki újságok is nagy terjedelemben számoltak be a szeptemberi hadjárat új – nem várt – fejleményeiről. Az Orosházi Friss Újság 1939. szeptember 19-i *Az orosz csapatok bevonultak Lengyelországba. Befejezés előtt a hadjárat. Felosztják az országot* c. összeállításában több szempontból láttatta az eseményeket.

Lengyelország megszállása és felosztása:

„új helyzet Európában”.

Szentesi Napló, 1939. szept. 19.,

Felvidéki Újság (Kassa), 1939. szept. 19.

Moszkvai hírforrásokra hivatkozva közölték, hogy „...az orosz csapatok kilencszáz kilométer hosszúságban 110 hadosztálylyal lépték át az egykori [sic!] lengyel határt és gyorsan nyomulnak előre. A lengyel csapatok a határ minden szakaszán felvették a rájuk nézve – sajnos reménytelen – harcot. Már vasárnap [szeptember 17-én – L. I.] több ütközetet vívtak egymással az orosz és lengyel erők, de az orosz előrenyomulást megállítani nem lehetett és az orosz és német erőkől álló gigantikus harapófogó lassan bezárja a lengyel erők utolsó maradványát is. [Kiemelés tőlem – L. I.] Angol félhivatalos közlés szerint Angliát és Franciaországot nem érte váratlanul az orosz beavatkozás híre, ez azonban nem jelenti azt, hogy a két állam most már nem teljesíti Lengyelországgal szemben fennálló kötelezettségét. Az a vélemény, hogy a szovjet beavatkozása veszedelmes helyzeteket teremthet, de el nem döntheti a háború sorsát. – Berlin: A német

lapok odanyilatkoznak az orosz beavatkozással kapcsolatban, hogy *Európa új térképén a vér és a föld törvényei alapján kell a határokat megvonni.* – Párizs: Most azon fordul meg a dolog, hogy ...a Szovjet nem fordul-e esetleg igényrel más terület felé is. Észtországra, Litvániára és Lettországra vonatkozólag az a vélemény, hogy ezek teljesen a szovjet befolyás alá kerülnek.” A német-szovjet katonai együttműködésről meglepően jó információkat olvashatunk a Makói Újság *Breszt-Litowsknál találkoztak a német és szovjet csapatok. Lengyel menekültek Magyarországon* c. vezércikkeiben (1939. szeptember 19.). Lengyelország cserbenhagyásáról, az országot ért szovjet támadás részleteiről olvashatunk, meglehetősen erősen románellenes érlel. A cikkben olvashatunk arról is, hogy 1939. szeptember 17-én hajnalban a „...csaknem ezer kilométeres [lengyel-szovjet] határon orosz gépesített csapattek hatoltak át, amelyek órákon belül öt kilométeres mélységben behatoltak lengyel területre. A határszéli lakosságot, de a lengyel katonaságot a meglepetés bénító erejével érte az orosz betörés. Az előrenyomuló orosz harcokcsik úgyszólván sehol sem találtak ellenállásra. A szovjet csapatok mintegy három nap alatt (három hatalmas ékben) több helyen 150-200 kilométeres mélységig jutottak.”

A Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 22-én ugyancsak 110 szovjet hadosztály Lengyelország elleni támadásáról számolt be. „A szovjetcsapatok lengyelországi bevonulásának híre Berlinben nagy feltűnést keltett, bár nem volt meglepetés. A szovjet kormány mozgósítási intézkedései, valamint a Pravda legutóbbi cikke Lengyelország kisebbségi politikájáról, a fehéroroszok és ukránok elnyomásáról már mintegy sejteni engedték, hogy Szovjet-Oroszország nem fogja tétlenül nézni Lengyelország felbomlását. Politikai körökben megértéssel fogadták a szovjet lépést. A »Völkischer Beobachter« hétfői vezércikke ugyancsak kiemeli, hogy a szovjet elhatározása folytán Kelet-Európában is nyugodt és békés viszonyokat lehet majd teremteni, amilyeneket Hitler kancellár 1938 és 1939 döntő éveiben Közép-Európában teremtett. Nem mehet tovább, írja a lap, hogy Anglia hatalmi vágya folytán az európai kontinensen továbbra is nyitva tartásuk a mesterségesen teremtett sebeket és Európa népei továbbra is állandó nyugtalanságban és veszélyben éljenek. Németország – mint a bresztlitovszki béke is mutatta – még a világháború zavarai közben is gondolt arra, hogy a vele szövetségben levő fiatal lengyel államba ne kebelezzék be az ukránokat és fehéroroszokat. Az új nemzetiszocialista Németország pedig mindig azon a felfogáson volt, hogy a világban csak úgy lehet nyugalmat és békét teremteni, ha a határokat a vér és a föld törvényei alapján húzzák meg. Diplomáciai körökből eredő értesülése szerint a szovjet igen nagy haderővel – 110 hadosztállyal lépte át a lengyel határt.”

A Felvidéki Újság 1939. szeptember 19-én azt írta: „Az a hír, hogy a szovjet csapatok benyomultak Lengyelország területére (...) már 24 órája várták, mégis igen nagy hatást tett a francia közvéleményre. A lapok méltatlankodnak és az orosz eljárást kivétel nélkül elítélik. Azt írják, hogy Moszkva támadó fellépésének még messzemenő következményei lesznek és a szovjet csapatok megjelenése a harctéren erősen módosíthatja a katonai és a diplomáciai helyzet sakktabláját.” A politikai jóslásnak – előrejelzésnek – nem lett igaza. A Pécsi Napló ugyancsak szeptember 19-én, a *Lengyel területen nyomul előre a vörös hadsereg* c. írásában Lengyelország területi felosztására hívta fel a figyelmet. „A német–lengyel háborúskodás *tizenhetedik* napjának eseménye Szovjet-országnak a bekapcsolódása. Moszkva vasárnap a hajnali órákban seregeit átvezényelte a lengyel határon, azzal a megokolással, hogy fajtestvéreinek a felfordulás zűrzavarában védelmet nyújtson. Az orosz beavatkozás nem keltett különösebb meglepetést. A német–szovjet egyezmény [1939. augusztus 23. – L. I.] feltételezni engedte azt, amit különösen Hitler szeptember elsejei beszéde sejtetett, amelyben úgy nyilatkozott, hogy bármiképpen végződjék a háború, Lengyelország elveszett. (...) Hogy mi Szovjetország végcélja, túl Lengyelország negyedik felosztásán – amihez jogalapot Lengyelország keleti és délkeleti részén élő, közel kétfélmillió fehér-orosz és négymillió ukrán adja – kiszámíthatatlan.”

A Független Magyarország szeptember 18-án (a szovjet támadás másnapján) több mint érdekes cikket jelentetett meg (*Lengyel szentmise Budapesten*). A diplomáciai (politikai) körökben is bizonyára nem kevés feltűnést keltett az, hogy a kőbányai lengyel templomban szeptember 17-én ünnepélyes szentmisét tartottak, melyen részt vett Leon Orłowski követ, a követség és az ungvári konzulátus teljes személyzete. A pálos rendi rendfőnök (Przedziewski) szent-

beszédében különösképpen a lengyel haza sorsfordulóival foglalkozott. Az egyházi szertartás a lengyel himnusz eléneklésével ért véget.

Az 1939. szeptember 17-én Lengyelországot ért szovjet támadás, a szovjet csapatok gyors előretörése a magyar sajtóban általános és őszinte megdöbbenést okozott. A *Lengyelország sorsa megpecsételődött* c. írásban a Szegedi Új Nemzedék a hihetetlen kérdésre kereste a választ. „Csakugyan vége Lengyelországnak? Megdöbbenéssel állunk a testvérnemzet tragédiája előtt és szinte hihetetlennek tartjuk, hogy alig három hét alatt a [német] technikai fölény és a korszerű hadvezetés megsemmisítse a győzhetetlennek hitt lengyel armádiát. (...) Megrendülve szemléljük ezt a hősiességet, egy jobb sorsra érdemes, nemcsak nemzet vergődését és haláltusáját. (...) Szörnyű tragédia a lengyel nemzet mostani leveretése, a [lengyel] katonai hősiesség tengernyi babérkoszorúja mellett is.” A harc azonban folytatódott. Parragi György a Független Magyarországra hasábjain – többek között – megfogalmazta azt is, hogy a lengyel népet *„Meghódíthatják, szétszórhatják, vagy egy időre béklyóba verhetik őket, de nemsokára lerázzák igájukat (...) szabadságszeretetük ereje mindenkor félelmetessé teszi őket.”* [Kiemelés tőlem – L. I.]

Amikor a német sajtó a gyors és veszteség nélküli hadműveletekről írt (a magyar lapokban is részben ilyen jellegű haditudósítások jelentek meg), akkor a Magyarország (szeptember 22-én) igen rokonszenvesen megírt cikkben rámutatott arra, hogy a *„...lengyelek lépcsőről lépésre vonultak vissza és minden talpalatnyi helyet drágán adtak át”*. A lengyel főváros szeptember 20–21-i helyzetéről a Magyarország megdöbbenő írásokban számolt be. *„Lövészárkok, gépfegyverekkel megrakott házak, barikádok, az utcán tüzéség: ez Varsó.”* A Felvidéki Újság szeptember 19-én berlini hírekre hivatkozva Varsó kapitulációjának lehetőségéről – *Varsó megadja magát?* címmel – közölt írást. *„Varsó tudvalevőleg a német csapatok néhány nap óta teljesen körülvárták. A német hadsereg közvetlenül a város falai előtt, illetőleg Varsó külvárosaiban áll. A német véderő eddig – mint a Német Távirati Iroda közleménye kiemeli –, hogy ne okozzon szükségtelen pusztításokat a városban, magát a várost nem vette tűz alá, ellenkezőleg a körülzáró német csapatok páratlan türelemmel tűrték a lengyel katonák és polgárok tüzelését, amely a városból reájuk irányult. Ez a türelem most véget ért. A német véderő nem hajlandó tovább tűrni ezt az állapotot, hanem elhatározta, hogy végetvet a lengyel parancsnok eljárásának. Attól a kívánságtól vezérelve, hogy a varsói polgárság életét kímélje, a német véderő szombat délelőtt nyolc órakor egy német tisztet parlamenterként Varsóba küldött, hogy felszólítsa a várost harc nélküli megadásra és ezzel megakadályozza a vérontást. A német parlament 8 óra 30 perckor érkezett az egyik lengyel gyalogezred törzséhez és kérte, hogy vezessék őt Varsó parancsnokához, hogy annak átadhassa a vezénylő német tábornok írásbeli felszólítását. A német tisztnek ezt a kívánságát a lengyel parancsnok továbbította Varsó parancsnokához. Másfélórai várakozás után a német parlament az a választ kapta, hogy Varsó városparancsnoka nem hajlandó őt fogadni. Elutasították a német tisztnek azt a kívánságát is, hogy valamilyen úton-módon juttassák el írásbeli üzenetét Varsó városparancsnokához.”*

A Népszava, a Havas francia hírügynökségre hivatkozva közölte Walerian Czuma tábornok varsói kiáltványát, mely szerint *„...a lengyel csapatok nem*

adják át Varsót”. Tombor Jenő, a Magyar Nemzet szeptember 20-i számában sommásan fogalmazott: *„A lengyel vitézségnek örök dicsősége marad ez a hősi küzdelem a nemzet becsületéért.”* Az Eger c. napilap szeptember 25-én *A megmaradt lengyel haderők utolsó nagy csatája* c. cikkében pátoszos, lengyelbarát hangnemben ismertette az ellenségtől bekerített Varsó heroikus küzdelmét. *„Vasárnap még teljes erővel folyt a lengyelországi hadjárat legvéresebb csatája közel ezer négyzetkilométernyi területen, száz kilométeres arcvonalon. (...) A lengyel fővárost három oldalról körülvevő külvárosoknak minden háza és minden útkereszteződése [had] állássá változott; valóságos labirintussá, árkokkal, drótkadályokkal és géppuskafészekkel.”*

*

A lengyel küzdelmet méltató (olykor csodáló) írások mellett a sajtóban szép számmal jelentek meg ezekkel ellentétes, sőt valótlanúságot tartalmazó írások, tudósítások is. A Szegedi Új Nemzedék szeptember 19-én terjedelmes cikkben foglalta össze a varsói helyzetet. *„Azok a menekültek, akik Varsóból keresztül vágták magukat és aztán egy lengyel repülőgépen Czernowiczba érkeztek, beszámoltak a varsói állapotokról. Előadásuk szerint Varsóban rettentő a zűrzavar, a polgári lakosság egy része már régen elmenekült. A katonai parancsnok sem ura többé a helyzetnek. A varsói menekültek közlése szerint az a tény az egyetlen magyarázata annak, hogy a lengyel parlament nem érkezett meg a németek által megállapított időpontban, Varsóban nincs többé katonai vagy polgári hatóság [...] a higgadt és felelőtlen elemek erős hatalmi harcot vívnak egymással. Az élelmiszerkészletek régóta kimerültek. Többé szó sincs szabályozott élelmiszerellátásról még a legszükségesebb cikkekben sem. Csak azok a bandák jutnak ennivalóhoz, akik fosztogatva járnak a szerencsétlen városban. A menekültek hangsúlyozzák, hogy a németek nem kezdték el a Varsó elleni [döntő – L. I.] támadást. Mindenesetre elismerik, hogy a lakosság széles tömegei számára már csak megváltásként hatna, ha a németek megtörnék a városparancsnok köré csoportosult társaság kétségbeesett ellenállását.”*

Az előbbieknél homlokegyenest ellentmondott a *Lengyel nők is hősi halált haltak Varsó védelmében* c. szeptember 13-i írásában a Szegedi Napló. Római lapvéleményekre hivatkozva részletesen ismertette a varsói helyzet alakulását. *„Varsó ellenáll a németek ostromának, a rendes sorkatonaságot a város védelmében a lakosság is hathatósan támogatja. A német előőrsök csak a várostól mintegy 10 kilométernyire fekvő külvárosig jutottak el. [...] Varsóban az élelmiszerkészletek nyitva vannak és a lakosság el van látva élelmiszerekkel. (...) Varsó védelméből az asszonyok is kiveszik részüket és több lengyel nő a harcokban hősi halált halt.”* Ugyanezen a napon a Délmagyarország *Varsó sorsa megpecsételődött.* c. cikkben a varsói II. rádióra hivatkozva tudósított a főváros védelméről. A *„...lengyel csapatok nem adják át Varsót... a lakosság hagyományaihoz hűen viselkedik. [...] Szerdán [szeptember 16. – L. I.] a varsói bankokban újra megindult a munka.”*

*

A lengyel főváros eleste előtt három nappal a Délmagyarország arról írt, hogy *„Varsóban még mindig elkeseredetten védik magukat. Tekintve, hogy*

nemcsak gyalogsággal, hanem jelentékeny tüzérséggel is rendelkeznek, komoly veszteségeket okoztak az ellenségnek. Az ellenséges [német] nehéz-tüzérség és bombavető repülőgépek sok házat rombadöntöttek. A rombadöntő házakat és kőtörmelékeket a lengyelek fedezéknek használják fel. Egyébként pedig pincékben és földalatti csatornáknak keresnek védelmet az ellenséges [német] tüzeléssel szemben. Az élelmiszer- és lőszerutánpótlás nehézségekbe ütközik. Varsó védőinek a Visztula mentén nem sikerült fenntartani vagy helyreállítani az összeköttetést a modlini erőddel, a lőszerellátás kérdése igen súlyos veszteségeket okozhat [a lengyeleknek].”

A Varsó változatlan elszántsággal tovább harcol az ostromló németekkel c. írásban a Népújság lengyel forrásokra hivatkozva érzékeltette a lengyel főváros helyzetét. „Az éjjel két ízben is jelentkezett Varsó II. rádióállomása, mely hadszíntéri jelentést adott. Az első jelentés közölte, hogy éjjel 10 órakor a németek rohamot intéztek a körülrárt lengyel főváros ellen s az ütközet zaja a stúdióba is behallatszott. A roham az északnyugati és északi erődövezetek ellen megisméltődött, de a védősereg visszaverte a támadást és ennek során több német páncélos kocsit és 3 üteget zsákmányoltak. A németeket mindenütt visszaverték, sőt eddigi állásaikból sok helyen kiszorították a lengyel csapatok, melyeknek elszántsága változatlan. (...) A Varsó II. rádióállomáson kedden [szeptember 19-én – L. I.] beolvasták Starzyński polgármester válaszáat az angol nemzet üzenetére. A polgármester szíve mélyéből köszönetet mondott az elismerésért és biztatásért. (...) Utalva Varsó kétségbeesett helyzetére azt a kérdést intézte a szövetséges angol nemzethez, mikor nyújt a szövetséges angol állam olyan segítséget nekik, amely végre megszabadítja őket a támadásoktól.” Az írás folytatásaként, *A Visztula kanyarjában véget ért a harc* alcím alatt közölték Brauchitsch vezérezredes, a német hadsereg főparancsnokának szeptember 20-i napiparancsát, melynek lényege az volt, hogy „A lengyel hadsereg megsemmisült. A lengyelországi hadműveletek lezárultak. Nem egészen három hét alatt a keleti arcvonalon kikényszerítettük a katonai döntést.” Az előbb idézettek után közvetlenül arról olvashattunk, hogy a *szovjet csapatok által elfoglalt területeken megalakultak a helyi szovjetek*.

Az Orosházi Friss Újság szeptember 21-én rövid és riasztó részletet közölt a svájci „Basler Nachrichten” tudósításából. A lap értesülése szerint: „...a volt lengyelországi (...) területekre az orosz hadsereggel együtt bevonultak az orosz közigazgatási és pártszervek is.”

A Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 22-én *Megalakították a helyi Szovjeteket* c. tudósításában ugyancsak riasztó hírekről tudósított. „Miután a román határ mentén fekvő lengyel helységeket a szovjetcsapatok megszállták, a szovjethatóságok hozzáálltak az ukrán és fehérorosz területek helyi szovjeteinek megalakításához. Azután, hogy a román és szovjet hatóságok között megtörtént az első találkozás, a Havas-iroda tudósítója csütörtökön reggel meggyőződött arról, mennyiben helytálló a határmegnyitásról szóló hírek. Értesülése szerint a határt semmilyen irányban sem nyitják meg. A határon átvezető híd két partján román és orosz őrszemek tartózkodnak. Úgy tudják, hogy a megbeszéléseket most már a két kormány diplomáciai úton folytatja, mégpedig minden bizonnyal Bukarestben, hogy a határátlépés kérdését rendezzék. Csernovicban szerzett értesülések szerint az orosz hatóságok állítólag

megkísérlik, hogy helyreállítsák a kishatárforgalmat a Dnyeszter két partja lakói számára.”

A berlini vezéri főhadiszállás sajtójelentése szerint, „Varsó nem nyílt város többé”. A jelentés igazolni akarta a Varsó elleni frontális légi és tüzérségi támadásokat. „Varsó egyik külvárosának kedvező kilátópontjáról meg lehet győződni arról, hogy ez a város nem nyílt város. (...) *Nemcsak a lengyel katonaság küzd itt, hanem a polgári lakosság is*” – olvashatjuk a Szegedi Napló szeptember 27-i számában [kiemelés tőlem – L. I.].

A Népújság az 1939. szeptember 27-i (a főváros eleste előtti nap) eseményeire utalva, *Varsói ellenállás* címmel – a Havas hírügynökségtől átvett hírekre alapozva – Varsót mint eredményes védekező várost mutatta be. *Varsó, ...a lövészároktól teljesen körülvett és az ország többi részétől elvágott lengyel főváros tovább folytatja az elkecsereedett ellenállást.* A német csapatok minden oldalról nyomást gyakorolnak a fővárosra és elővárosaira. A támadások különösen élénkek az északnyugati irányból a Visztula jobb partján Vola és Żoliborz elővárosok, a bal parton pedig Praga ellen. A német csapatok az északnyugati külvárosokba az erős rohamok során be tudtak hatolni, de *a lengyelek ellen-támadással visszaszorították őket.* Varsót több hadosztályerejű katonaság védelmezi, azonkívül a munkásszervezetek által felállított önkéntes zászlóaljok. A főváros védői nem szorítkoznak [csak] védekezésre, hanem gyakran támadásba mennek át a városon kívül [is], hogy állásaikat kissé mentesítsék a nyomástól. *A modlini erőd még mindig ellentáll.*” Ezután egy párizsi jelentés híryanagának ismertetésével folytatódott a Lengyelország ellen vívott német és szovjet csapatok tevékenységének ismertetése. A *...jelentés szerint Vilna utcáin rendkívül véres harc folyik a lengyelek és az oroszok között.* A szovjet harckocsik szétrombolták az akadályokat, amikor azonban nyílt területre értek, gyilkos tűz fogadta a gyalogságot. *Hasonló erős küzdelem van Varsó körül.* A németek tovább bombázták a várost és nagy károkat okoztak.”

A magyar sajtó napról napra figyelemmel kísérte a Lengyelország elleni német és szovjet agresszió fejleményeit. A lapokban megjelent cikkek (a köznapisajtó cenzúra bizottság utasítására) a legtöbb esetben *mindkét fél* számára elfogadható hangon, „pártatlanul” próbálták bemutatni az eseményeket. A haditudósítások összeállításakor azonban igen sok esetben a „lengyel félnek” kedveztek. Mindezek ellenére a sajtóban jól tükröződött a magyar kormány sajátos álláspontja: *hűséget mutatni a tengelyhatalmak, legfőképpen Németország iránt, ugyanakkor megértést és barátságot tanúsítani a harcoló Lengyelország irányában.* Valahogy ilyen hangnemben fogalmazott Fėja Géza is, amikor a Magyarország szeptember 21-i számában azt írta: *„El kell ismernünk, hogy mindkét harcos fél kitűnő katona s feltétlen bátorsággal küzd céljaiért.”*

Az együttérző, baráti hangnemben írott cikkek mellett több olyan írással is találkozhatunk, amelyek a vereség okát kutatták, s ezzel akkor, abban a helyzetben a kétségtelen német sikereket emelték ki. Számos olyan cikk látott napvilágot, melyeknek realitásához nem fér kétség. *„Mindenkinek meg tudja állapítani, hogy a kezesség nem volt kezesség. A lengyel vezetők hajthatatlan politikát folytattak, de nem akartak meghalni a harcosokkal. (...) Az európai történelem egyik fejezete lezárult.”* Tombor Jenő ny. ezredes a lengyel hadsereg teljesítményét értékelve, a szovjet támadás napján a Magyar Nemzetben

napvilágot látott írásában (*A lengyel vereségek okai*) megállapította: „Lengyelország erre a háborúra nem volt kellőképpen felkészülve és a hadműveletek vezetése sem felelt meg az új harceszközök követelményeinek.” Elemző cikkében Tombor hangsúlyozta azt, hogy amikor a német csapatok megszállták a Rajna-vidéket (1936. március 7.), nyilvánvalóvá vált, hogy „...Németország nyugati határait meg fogja erősíteni és ezzel szabad kezét kap kelet felé. A lengyel erőd munkálatoknak a nyugati határon azonnal meg kellett volna indulniuk.”

Tombor Jenő véleményét mindenképpen ki kell egészíteni: a lengyel állam, a hadsereg, a társadalom valóban nem készült fel a *kétfrontos* háborúra, nem volt felkészülve a Hitler–Molotov-paktumban foglaltakra, nem volt felkészülve a német és a szovjet hadsereg együttes – bár időben eltolt – támadására. De arra sem volt felkészülve, hogy az *angol* és a *francia* szövetségesek már a harcok kezdetén magára hagyják a német–szovjet csapatok ellen reménytelen harcot folytató, a *védekező* Lengyelországot. A védekezés hősiessé volt, de a német és a szovjet birodalmi érdekek holdudvarában a lengyel nemzeti érdekek mit sem számítottak. Anglia és Franciaország fellengős ígéretei ellenére magára hagyta az amúgy szövetséges Lengyelországot. „Lengyelország megsegítésére egyetlen francia katona sem sütötte el a puskáját, egyetlen brit hajó sem futott ki a nyílt tengerre, Lengyelország egén egyetlen szövetséges repülő sem tűnt fel a segítségnyújtás szándékával.” A vélemény pontatlan és felületes, de kifejezte a lényegét.

A német túlerő előtt a lengyel főváros 1939. szeptember 28-án kapitulált. Varsó azonban még napokig az újságok címlapján maradt. A kapituláció másnapján a Délmagyarországban a *Még a város feladása után is harcoltak Varsóban* c. írás a berlini hírügynökségi jelentésre hivatkozva – a német megszállás előtti szabad nap eseményeiről – közölt híreket. (A lengyelországi hírek zömét egyre inkább – napokon belül kizárólag – a német források jelentették.) A „Varsó körüli csata már szerdán [szeptember 27-én – L. I.] délben befejeződött. Ezzel véget ért a lengyel hadjárat. Az utolsó csatározásokról többek között azt jelentik, hogy a német tüzérség a szerdára virradó éjszaka kénytelen volt több helyen működésbe lépni. *A német katonák minden méter helyért heves utcai harcokat vívtak*” – olvashatjuk a Népszava szeptember 29-i számában lévő rövidhírben.

Közvélemény-formáló jellege miatt igen fontos szerepük volt azoknak a cikkeknek (is), melyek Varsó elestével, kapitulációjával voltak kapcsolatosak. Az Eger *Hogyan adta meg magát Varsó?* címmel írt cikkében a főváros kitartását állította előtérbe. „Szerdán délután [szeptember 27. – L. I.] 6 órakor szólalt meg utoljára az ostromlott Varsó rádióállomása: *...Varsó védőinek hősiességét a történelem meg fogja őrizni. (...) Víz nélkül, élelem nélkül, a legszükségesebb eszközökből kifogyva, de erkölcsileg töretlenül adjuk fel Varsó védelmét...*” – olvashatjuk a rövid híradásban.

Varsó – és szimbolikusan Lengyelország – pusztulásáról, elpusztítóiról sokan és sokféleképpen írtak, emlékeztek. Katona Jenő a Magyar Nemzet szeptember 29-i számában megjelent terjedelmes, hangvételében is egyedülálló hangnemben búcsúzott a számára nyilvánvalóan rokonszenves lengyel fővárostól cikkében. „*Még három hónappal ezelőtt ott merengtem a Hotel Europejski teraszán és a nyári éjszakában elnéztem az Ismeretlen Katona sírjánál égő kandelábereket. A Poniatowski-szobor árnyéka ide-oda imbolygott*

fényükben, mely rótes lángjával megvilágította a külügyminisztérium gyönyörű neoklasszikus palotáját. Még alig tűnt tova szememből az az alkonyat, a lebukó nap kiégő színeivel, amelyben a Stare Miasto [Stare Miasto – Óváros] tündéri színekben aranyló házai között bolyongtam álmodozva, a téren, ahol megállt az idő és jelenvalóvá játszódomt át a múlt. A régi, renaissance Polonia csodálatosan zárt, festői darabján, amelynek napórája alatt olvastam a mondat: »Mindegyik megsebez, az utolsó megöl.« Akkor egy fehérruhás, arany-szőke nőalak jelent meg az óra számjegyei alatt az erkélyen és én hosszan elnéztem az utas örök Nausika-komplekszumával. Most már mindvégig kísértése marad szememnek... S ha akkor az otthon valóságától már elszakadva s az új környezetben még meg sem fogódzva lebegett képe a lebegő lélek előtt, soha vissza nem hívható, tűnékeny állommá vált immár mindörökre. Emlékszem, a természet borús szépsége hogyan fáj a már régi harcokban elomlott városfal tövében, ott a Visztula méla, mondhatatlan melankóliája partján, és milyen furcsa bánattal vegyes ámulattal járta a távoli utas a Lazienszki [Łazienkowski] parkot – még ma is látni vélem fűvén játszó, szelíd mókusok éber, ijedt tekintetét, szökdelő futását – avagy Pilsudski kis rokokó nyaralóját, a Belvedert. Régi, üszkös, véres napom emléke kísértett a Dómban, melynek hűvös félhomályában szinte hallucináltam a »Szent oltárodnál térdrehullva kérünk« szívettépő dallamát.

Ó, hová lett, mivégre jutott mindez? Hová tűnt a Szépség kőben, képben, emberszívekben, a tűnő lét és az elmúlás mondhatatlan kínja és szomorúsága előtt? Imádkoztatok a népekért, melyek nincsenek többé – ezt sírja ma minden emlékezés. A város felett most a kietlen pusztulás ül és fáradt fejét a kín üszkös romhalmazokra fekteti. Milyen jeremiási keserűséggel és döbbenettel sírhatná el szó a hősokeket, akik haldokolva a reménytelenség csodáját teremtik meg, mely előtt még az ellenfél is tisztelettel és csodálattal áldoz. Hogyan áll még a város és ki viseli gondját? – sírják a sok ezeréves szavak egyazon hiábavalósággal. Laokon kínja ez, Trója pusztulása, mesének oly bús, sorsnak oly való. A reménytelen helytállás heroizmusa, mely előtt egyforma adót kell leróni minden romlatlan kebelnek.”

A Népűjság Varsó elestét, a lengyel hadsereg veszteségeit jelképesen az Elpusztult a lengyel halállégió c., az olasz sajtóból átvett írással siratta el. A Poppolo di Roma tudósítója „...szerint a halállégió a múlt héten az orosz csapatok beavatkozása után alakult meg lengyel tisztekből. Elhatározták, hogy az utolsó csepp vérükig védelmezik országuk földjét. A Lemberg–Stryj–Tarnopol háromszögben vették fel a harcot az oroszokkal. Hétfőn este [október 15-én – L. I.] a Rechow és Dnyeszter összefolyásánál a légionáriusok elnyerték a dicsőséges halált. Egyetlen kereszt sem jelöli sírjukat és senki sem mondott imát temetésükön, hősi harcaik azonban most legendává alakulnak át és túljutva a határokon, az egész világon elmondják, hogy vannak még emberek, akik készek meghalni [a hazáért]. A lengyel halállégió tagjainak rövid élete véget ért, de ezek a hősök megkezdik halhatatlan életüket...” [Kiemelés tőlem – L. I.] A lengyel halállégió tragikus sorsáról az előbb említett forrást idézve a Makói Újság október 21-i számában is olvashatunk.

A Visztula folyó Balti-tengerbe ömlő főágának, Gdańsk és kikötőjének ellenőrzésére létesített westerplattei erőd neve valamennyi magyarországi újságba

bekerült. A 182 fős helyőrséggel rendelkező erőd – egyhetes – hősiességével az újságírókat is megihlette. A Magyar Nemzet szeptember 8-i *A Westerplatte hősei* c. írása a leonidászi méretű lengyel egységet, s ezzel közvetve az egész lengyel hadsereget is a történelmi halhatatlanság szférájába emelte: *„...a westerplattei maroknyi védőseregnek (...) minden egyes tagja megállta a helyét az utolsó pillanatig bátran és kötelességtudással, mint ama pompéji katona a Vezúv lávaomlása idején.*

A német–lengyel háborúnak ez a nagy hősi epizódja, mely egy nap kivételével egy hosszú hétig tartott, minden szívet megdobogtat, amelyben van hely az igazi hősiesség, a legnagyobb fokú heroizmus, az élet legcsodálatosabb lendületének, a lélek legmegrendítőbb erőfeszítésének tiszteletére.

A Westerplatte ennek a háborúnak (...) tündöklő emléke marad (...) nemcsak a német katonák tisztelegnek előttük, hanem az egész világ és benne mi magyarok.”

A *„Fehér Sasok országa”,* azaz Lengyelország 1939 szeptemberének utolsó dekádjában (a legendás Kock és vidékének kivételével) német és szovjet megszállás alá került. Polonia magyar barátai jelképesen búcsúztak a lengyel függetlenségtől. A Magyar Nemzet 1939. szeptember 23-i számában Bajza József *A rabköltő* c., 1839-ben – éppen száz évvel korábban – írt versét a magyarság szolidaritásának jeleként közölték.

„Volnék mint sas, szabad
Uratlan bérceken
(...)
De én nem szállhatok,
Leláncolt rabmadár
Kit korlátok közé
Önkény hatalma zár.”¹³

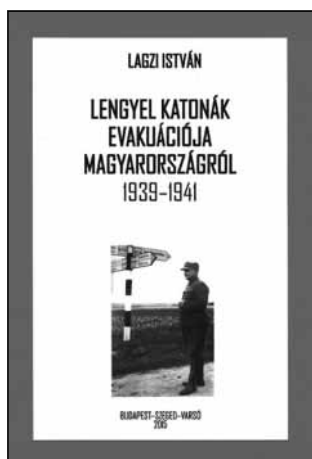
¹³ A lengyelországi harcok kapcsán – közvetve – még októberben is jelentek meg rokonszenves sajtócikkek. Lásd pl. Manks Ernő: *Varsó eleste 1794-ben*, Magyar Jövő, 1939. október 8.; *Csend honol a Varsó körüli harctereken*, Pécsi Napló, 1939. október 3.; *Chopin*, Népszava, 1939. október 18.

Az igaz barátság a bajban ismerszik meg

(Lagzi István két monográfiájáról)

Lagzi István világháborús lengyel témájú kutatásai mostanra értek be. A második világháború alatt hazánkban befogadott és istápoltt lengyel menekültek magyarországi sorsát levéltári adatokból, elbeszél emlékezősekből és leírt memoárokból több évtizedes munkásságával gyűjtötte össze. Mostanában megjelent két könyvében a katona menekültek további sorsát tárja fel, illetőleg katona és civil menekülteknek a munkás hétköznapiokban való hazai részvételéről készített alapvető gyűjteményét adta közre.

Lagzi István, *Lengyel katonák evakuációja Magyarországról 1939-1941*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség [METEM, Budapest] és Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest-Szeged-Varsó, 2015

Menekült lengyel katonák Magyarországon 1939-1941. Legendás pillanata volt a magyar és lengyel nép baráti összetartozásának a második világháború kitörésének időszaka. A Hitler-Sztálin-paktum hatására Közép-Európa egyik legjelentősebb „köztes” állama szinte pillanatok alatt szűnt meg létezni. A támadás népiirtásokba torkollott, gyilkolták, pusztították a lengyeleket mind a németek, mind pedig a szovjetek. Menekülőök szerencsés áradata használhatta ki az akkor éppen közös magyar-lengyel határt. Romániába és Magyarországra menekültek a polgári lakosságnak a lehetőséget kihasználó tagjai, de a lengyel hadsereg maradványai szervezett tervek szerint érkeztek a baráti befogadónak váló Magyarországra. Majd pedig az ezt követő három év során szintén előre meghatározott tervek szerint osztódtak szét a katonák, a világháború majd minden frontjára jutott belőlük hősi résztvevő.

A lengyel polgári menekültekről végre már sok mindent tudunk. Érkezésüket, iskoláztatásukat, túlélésüket. De volt mindmostanáig egy fehér folt, amely csak politikai érvelésekben, népi hagyományokban élt tovább: a német, majd a szovjet támadás után hazánk és Románia a lengyel hadsereg menekültjeit befogadta, majd 1939 és 1941 között segítette a háborús frontokra evakuálni az idemenekülőket, hogy részt vehessenek a szövetségesek győzelmében. Azt tudtuk, hogy a legnehezebb ütközetekben, frontokon, csatákban lengyel katonatisztek és közkatona vettek részt, elvben arról is lehetett tudomásunk, hogy a menekültek nagy része Magyarországon keresztül jutott ki ezekre az életveszélyes katonai terepekre. De azt, hogy mindez miként zajlott le, milyen szervezési formák között történt a helyszínre juttat-

tásuk, nemigen tudatosíthatta többek között a magyar katonai politika, utóbb pedig a történészek sem vették a fáradságot, hogy utánajárjanak mindennek a látszólag nagyon bonyolult – valójában csakis a jó szándékú segítség és „szemet hunyás” egyszerű tényeit feltáró – eseménysorozatnak.

Lagzi István sok évtizedes kutatómunkájával, a hadi levéltárak feltárásával szinte névre szólóan, pontos számadatokat rögzítve hozta össze az utókor számára a két nép barátságának ezt a csodálatos eseményét. Mert nem könnyű politikai és diplomáciai befogadásról és „félrenézésről” kell a kutatónak pontosan számot adnia. Magyarország annak a Németországnak volt a szövetségese, amelyiknek nem engedélyezte a lengyelországi támadás idején a területén a támadó erők átvonulását. Sőt, a menekülő katonákat érkezésük teljességében befogadta, elhelyezte őket különböző táborokban, szervezeteiket hagyta működni, és tudomásul vette, hogy az itt letelepített katonákat három év alatt majd teljességükben evakuálják is az országból. A magyar katonai szervezetek különböző, személyes meghatározottságtól vezetett ténykedésükkel ugyanis nemcsak a németek szövetségesi megsegítésén dolgoztak, hanem épp ellenkezőleg: azt segítették, hogy Európa és a világ különböző frontjain a náci Németország ellenében nemzetközi elismerésre méltó részvétellel tudjanak részt venni a hazájukat megsemmisítő ellenség ellenében. Tulajdonképpen a magyar szövetséges ellenében is. Olyan körülmények között, amikor a magyar honvédség nem egy vezetője éppen meggyőződéses híve volt a német szövetségnek. Sőt, amikor a Német Birodalom 1941-ben megtámadta addigi szövetségesét, a londoni székhelyű emigráns Sikorski-kormány egyezséget kötött a Szovjetunióval, ahol kiengedték a légerekben még megmaradt lengyel katonákat, és befogadták és továbbsegítették a magyarországi lengyel katonákat. Ha volt bonyolult katonai elosztása a még életben maradt katonáknak, akkor ez az időszak az volt. Lényege és eredménye: mindenhol a világháború frontjain keményen küzdő lengyel katonák érkezhettek a döntő ütközetekbe.

Lagzi István könyve nem könnyű olvasmány. A negyvenezer Magyarországra menekült lengyel katona szinte minden egyes egyede sajátos egyéni történetével jelenik meg könyvében. Nem statisztikákat alkot (azt csak könyve végére kerekíti ki), hanem éppen hogy egyedeire lebontja, szinte balladás történetet rögtönözve minden egyes katona menekülésének történetéből. Mindenki egyedi esetté válik könyvében. Egyedi, amint a katona függ az érkező parancsoktól, amint lengyel összefüggéseit kibontja, és egyedi, amint a magyar ügykezelés személyes eseteként történik meg élete további menetének segítése.

Nincs két egyforma eset. Minden személy más-más hálózatba bonyolódva kerül át Magyarországon. Parancsok és diplomatikus parancs-nemteljesítések gomolyaga ez a három év. Ezekből a történetekből szövődik össze a menekülő lengyel hadsereg magyarországi evakuációja. Nekünk, olvasóknak kell az egyes esetek alapján összerakni a történelmet. Muszáj a tudós történésznek lebontania a nagy történelmet egyedi történetekre, mert csak így képes meggyőzni az utókort, hogy mindebben végül is a két népet sorsközösségre kényszerítő testvériség nyilvánult meg mindennek során.

És még egy fontos észrevétel a könyvben. Katonák történetéről, parancsokról, végrehajtásokról és segítségnyújtásról van benne szó. De egy lényeges mozzanat munkál ezekben a különös szervezkedésekben. A katonatisztek nagy

része egyben egyházi személyiség is. Lengyelországban a katolikus egyház összekapcsolódott a katonai szervezkedésekkel. Az egyház tekintélye olyan erkölcsi erőt mutatott fel ebben a zavaros történelmi alakulásban, ami utóbb majd, a kommunizmus idején is képes volt tekintéllyel védeni a lengyel nép Európa keresztény gyökereibe ágyazottságát. És itt figyelhetünk fel arra, hogy nemcsak a lengyelek keresztény szervezetei mozgatták mindezt a katonai mozgást, hanem a Vatikán és személy szerint XII. Pius pápa náciellenes törekvései is áthatották ezt a látszólag csak katonai megmozdulást.

Lagzi István, *Lengyel menekültek munkáshétköznapjai Magyarországon 1939–1944*, a szerző magánkiadása, Budapest–Szeged–Varsó, 2016

Lengyel menekültek munkás hétköznapjai. Remek történelmi monográfia, vagy nevezhetjük kiváló szociológiának is azt a mindenképpen hiánypótló munkát, mellyel Lagzi István ajándékozza meg a több mint ezeréves lengyel–magyar barátság iránt érdeklődő olvasót.

Az 1939 őszén a szovjet és német megszállók által lerohant hazájukból menekült és a világháború végéig országunkban tartózkodó lengyelek életviszonyairól, munkavállalásáról kapunk részletes képet. A szerző ebben a témában folytatott tízéves levéltári kutatása, a túlélőkkel készített beszélgetései, illetve a menekültek naplóinak feldolgozása által teljesen hiteles munkát ad a kezünkbe. Olvashatunk szinte minden helységről hazánknak, ahol éltek. A betűrendes *Földrajzi névmutató* hétoldali, a főként az itt foglalkoztatott munkavállalók neveit tartalmazó *Névmutató* kilencoldali terjedelmű.

A megszállók elől menekülő sorkatonákat és tiszteket a nemzetközi előírásoknak megfelelően először táborokba gyűjtötték, a polgári személyeket pedig magánházaknál vagy bérelt épületekben szállásolták el. A lakosság mindenütt nagy rokonszenvvel fogadta a lengyeleket, és igyekezett az ismert „magyaros vendégszeretettel” gondoskodni az érkezőkről. A magyar hatóságok és a lakosság közreműködésével szinte még az elszállásolás befejezése előtt megkezdődött a katonák Franciaországba szöktetése. Erről szól a szerző *Lengyel katonák evakuációja Magyarországról 1939–1941* címmel, az elmúlt évben megjelent, hasonlóan izgalmasan és gondos alapossággal összeállított kötete.

Az állam biztosított a katonáknak a magyar honvédségben rendszeresített napi zsolddal azonos összeget és teljes szociális ellátást, a polgári személyek pedig rendszeres havi segélyben és szintén teljes szociális ellátásban részesültek.

Kezdetben, 1939 őszén, a betakarítás idejére, idényjellegű munkavállalást kezdeményezett a Földművelési Minisztérium. Ekkor a munkavállalók elsősorban a téltenség helyett, a jó levegőn tartózkodás végett, és hogy a tevékenység elterelje figyelmüket az otthon maradókért való aggodalomról, kezdtek dolgozni. Nem volt utolsó szempont az sem, hogy a zsold kiegészítéseként kapott

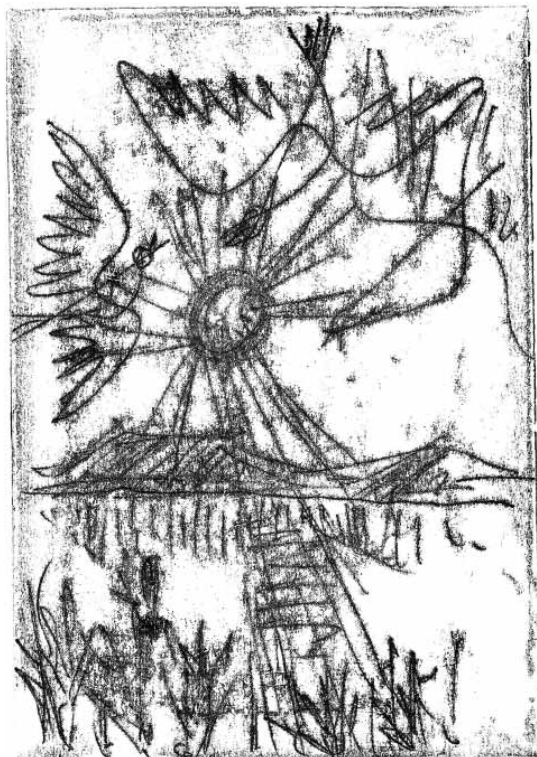
fizetést haza tudták küldeni. Amikor pedig itthon a megszorított katonai behívások miatt családok maradtak eltartó nélkül, lehetővé vált számukra is a lengyel katonák alkalmazása.

A mezőgazdaság után 1940 végétől az iparban, sőt állami szolgálatban is egyre több menekült elhelyezkedésére került sor. Állást találtak szakmunkások, technikusok, mérnökök; főiskolát, egyetemet végzett szakemberek az Iparügyi- és a Honvédelmi Minisztérium egyetértésével különféle ipari tevékenységekben, bányáknál, útépítésnél, folyószabályozásnál, de dolgozhattak kisvállalkozóknál is. A keresetük a magyar munkavállalókéhoz hasonlóan hol kiemelkedően magasabb, hol alacsonyabb volt.

Az a viszony, ami kialakult a munkaadók és a munkavállalók között, mint ahogyan az emberi kapcsolatokban ez megszokott, persze nem volt mindig felhőtlen. De ahogyan az „árnyoldalakat” is leírja Lagzi István, az jó emberismeretét igazolja.

Nemcsak a témával foglalkozó magyar és lengyel szakemberek számára megkerülhetetlen ez a két utóbbi kötet. Amikor a két szakrális nemzetállam barátságáról beszélünk, ne felejtjük napjainkban sem, hogy az igaz barátság a bajban ismerzik meg.

Dobos Marianne

TROJAN MARIAN JÓZEF | MADARAK

Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület

Szeretném Önöknek bemutatni a patinás Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesületet, mely a legrégebben működő honi lengyel egyesület.

1971 óta segítem az egyesület munkáját, 7 évig elnökeként (2007–2014) és mint az Országos Lengyel Önkormányzat elnöke is (2008–2014), jelenleg lengyel nemzetiségi szószólóként (2014–).

Rövid történeti áttekintésemben kitérek a magyarországi lengyelség önszerveződésének alakulására.

A kiegyezés után indult el az itt élő lengyelek civil szerveződése, ezt a második világháború utáni kommunista államgépezet feloszlatta, és vagyonukat államosította. Władysław Gomułka LEMP első titkár 1958. májusi látogatása nyitotta meg az utat egy új lengyel szervezet létrehozására. Először az Ideiglenes Szervezőbizottság készítette elő az egyesület megalakulását, ennek eredményeként 1960. február 20-án hivatalosan is engedélyezték az egyesület létrejöttét.

A Bem Egyesület fő feladata a Magyarországon élő lengyelek integrálása, a lengyel nyelv és kultúra ápolása, ehhez kapcsolódóan a kezdetektől autonómiát élvezett. Az állam biztosította az egyesület mai napig működő központját, amely Budapest belvárosában, a Nádor utca 34. alatt található.

A magyarországi lengyelség sokszínűsége – a „régii emigráció”, a második világháború alatt menekülteként érkezettek, házasság révén idekerültek, illetve a Magyarországon munkát vállalók – megerősítette az egyesületet.

A kezdeti nehézségek összekovácsolták a tagokat. A finanszírozási gondok miatt volt, hogy ők hozták a szénét és a fát a fűtéshez. A tagdíjakból és a lengyel nagykövetség támogatásából tartották fenn magukat, majd 1968 után fokozatosan növekedett az állami támogatás is.

Az egyesület fontos feladata a hagyományőrzés, a hősök tisztelete, így hamar kialakultak azok az állandó ünnepek és események, amelyeket minden évben a Bem Egyesület égisze alatt tart meg a magyarországi lengyelség.

Minden év március 14-én 11 órakor a Bem-szobornál ünneplik a tábornok születésnapját.

Minden év szeptember 1-jén a Farkasréti temetőben, id. Antall József és Baló Zoltán ezredes sírjánál a második világháború kitörésének és a lengyel menekültek befogadásának évfordulójára találkozót rendeznek.

Minden év augusztus 1-én a solymári angol katonai temetőben, ahol a Magyarország felett lelőtt 37 lengyel pilóta földi maradványai is nyugsznak, a szimbolikus keresztnél tartják meg a megemlékező ünnepséget a varsói felkelés kitörésének évfordulója alkalmából.

Az egyesület fontos szerepet tölt be a tagok hétköznapjaiban is. Korábban, az internetes világ előtt, itt lehetett a lengyel napisajtót elolvasni, a lengyel televízió adását nézni és a könyvtárban a lengyel irodalom remekeit elolvasni. Működött szeniorklub, az ifjú anyák és apák klubja. Természetesen együtt ünnepeljük a

Mikulást, a karácsonyt, a húsvétot, de farsangkor és torkos csütörtökön, illetve nőnapon is találkozunk. Közös kirándulásaink az óhazába elősegítették barátságok szövődését és még szorosabb kötődésünket Lengyelországhoz.

Küldetése az egyesületnek folyóirat kiadása is, amely *Glos Polonii* címen jelenik meg, és a lengyel történelem és kultúra orátora. A lengyel nyelv oktatásával is foglalkozott az egyesület, e feladatot az országos önkormányzat később átvette. Az oktatáshoz kapcsolódóan nyári táboroztatások, üdültetések is folytak.

Óvoda is működik, létrejöttében szerepet vállaltam, és büszkeséggel tölt el, hogy a gyermeklétszám az általános tendenciával szemben nem csökken, hanem növekszik.

Egyesületünk büszke lehet a számtalan tudományos konferencia szervezésére, melyek igazán magas színvonalúak. Otthont adott az egyesület felolvasóesteknek, színházi előadásoknak, az 1990-es évek elejéig néptáncgyűttest tartott fenn, mai napig nívós koncerteket rendeznek.

Szoros kapcsolatban állunk a lengyelországi régiókkal, így több régió is bemutatta kultúráját, gasztronómiai

sajátosságait egy-egy rendezvény keretében.

Magyarországon a szabad választások nyomán kialakult új politikai és társadalmi rendszer az egyesület életében is változásokat hozott. Az egyesület korábbi – székesfehérvári, tatai – tagozatai mellett újak alakultak Debrecenben, Emődön, Dunaújvárosban, Szegeden és Győrött. A tagozatok és az országban létrejövő egyéb lengyel civil szervezetek az önszerveződés kiteljesedését jelentették.

Az egyesület életében a kerek évfordulók mindig jeles ünnepek voltak. Részesem lehettem, elnökként, az 50. évforduló megünneplésének az Európa Hajón. A Lengyel Nagykövetséggel együtt, közös szervezésben felejthetetlen élményben volt részünk.

A megváltozott viszonyok új kihívások elé állítják egyesületünket. A fiatalok megszólítása, a hagyomány ápolása, ugyanakkor az új utak keresése a jelen és a jövő feladata.

Egyesületünk jövőre hatvanéves lesz, ez, ha visszatekintünk erre a több mint két emberöltőre, azt mutatja nekünk, hogy alkalmazkodásra és megújulásra is képes szervezet.

Csúcs Lászlóné

A Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete és a budapesti lengyel katolikus közösség

A Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete (rövidített névhasználatban: Szent Adalbert Lengyel Egyesület) ebben az évben ünnepli fennállásának 25. évfordulóját. A szervezet indulása a kilencvenes évek első felére datálható, de gyökerei visszanyúlnak a múlt század húszas éveiben Budapestre érkező és itt letelepedő lengyel vendégmunkások kőbányai kolóniájának idejéig. Abban az időben általános vélekedésnek számított, hogy Kőbánya minden negyedik lakosa lengyel nemzetiségű. A helyi lengyel közösség kialakulása s mindennapi élete az itt élő magyar társadalom életére is maradandó hatással volt. Kőbánya legidősebb lakosai máig úgy emlékeznek a lengyel betelepülés időszakára, mint olyan lehetőségre, melyen keresztül közelebből is megismerhették a baráti lengyel nép kultúráját és társadalmi szokásait. Erre a legmegfelelőbb helyszínnek a kőbányai Óhegy utcában, Danek Vince plébánosnak köszönhetően felépült lengyel templom s az épület mögött létrejött Lengyel Ház bizonyult, mely létrejötté óta vallási, kulturális és karitatív központként (Szegények Háza) működött. A lengyel központként működő Lengyel Ház és az azt működtető Szegények Háza Egyesület nemcsak az itt élő lengyelség, hanem a velük kapcsolatba lépő és rászoruló magyar lakosság lelki és szociális igényeit is szolgálta. Azt, hogy a lengyel templom ennyire szerves részévé vált a magyarországi lengyelség életének, jól mutatja az a tény, hogy a második világháború során ez a közeg adott otthont a lengyel földalatti ellenállás egyik konspiratív sejtjének működéséhez ugyanúgy, mint az innét illegálisan sugárzó lengyel rádióadónak is. Máig kevésbé ismert tény, hogy a hetvenöt évvel ezelőtt Magyarországra érkezett lengyel menekülthullám egy jelentős része épp itt, Kőbányán, a helyi lengyel és magyar családoknál kapott menedéket és elhelyezést. E tények felkeltették a német Gestapo figyelmét is, amely több alkalommal kihallgatta és megfenyegette Danek plébános atyát, illetve a templom ellátóit s az idősek, betegek gondozására itt elhelyezett, lengyel Erzsébet-rendi nővéreket is. Danek Vince atya a második világháború alatt elesett, illetve a Gestapo által kivégzett lengyel katonák részére, Budapest főváros vezetésével együttműködve, külön lengyel parcellát létesített a közeli Új köztemetőben. 1946-ban bekövetkezett halála után őt magát is itt, a lengyel parcellában helyezték örök nyugalomra. Nem élte hát meg azt az időszakot, amikor a kommunista hatalomátvételt követően az új magyar kormány államosította és kisajátította a Lengyel Házat, s megszüntette annak szegényházként és lengyel központként való működését is. Az, hogy a lengyel lelkiség a szocializmusnak nevezett korszak idején sem szűnt meg Kőbányán, azoknak az áldozatkész magyar papoknak köszönhető, akik az Óhegy utcai, egykori lengyel templomban végezték egyházi szolgálatukat, és ha tehették, lengyel nyelvű istentiszteleteket tartottak.

Az átmeneti állapot egészen a rendszerváltás időszakáig tartott. Ekkor a lengyel templom gondozását újra lengyel papok vették át. Közülük az első (Maciej Józefowicz, Józef Wojda) odaadó lelkipásztori működésének köszönhetően, tetszhalott állapotából ismét éledezni kezdett a kőbányai lengyel egyházi és társadalmi élet. Az ebben az időben jelentkező közösségi igényt betöltve, 1992-ben megalakult a Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete. Az újonnan létrejött lengyel egyesület az első szabadon választott magyar kormányok megértő hozzáállásának köszönhetően, nemcsak jogutódjává vált a két világháború között Kőbányán működő Szegényház Egyesületnek, de kitartó igyekezettel elérte azt is, hogy az állam az egykori Lengyel Házat 1998-ban visszaadja az ekkor már aktív egyházi és társadalmi életet folytató Szent Adalbert Lengyel Egyesület számára.

Szent Adalbert püspök már ezer évvel ezelőtt tisztán látta, hogy Európa jövőjét a keresztény értékekre kell felépíteni. Az egyesület névadó pártfogójául a magyar és a lengyel nép közös szentjét, Szent Adalbertet választotta, hiszen a rendszerváltás utáni Közép-Európát a saját önazonosságának keresése s a keresztény gyökerekhez való visszatérés igyekezete jellemezte leginkább. A fent említett önazonosság-keresés jellemző állomása volt az 1997-es esztendő, amikor Szent Adalbert vértanú halálának ezredik évére emlékezve, II. János Pál pápa az Adalbert püspök ereklyéit őrző lengyelországi Gniezno-ba hívta közös tiszteletadásra a közép-európai országok miniszterelnökeit. A találkozó magyarországi képviselői között a Szent Adalbert Egyesület is helyet kapott, s máig tartó, szerves együttműködést alakított ki egy, ugyancsak Szent Adalbert nevét viselő gnieznoi testvéregyesülettel. E határokon átívelő, a közép-európai népeket összekötő lelkiség megőrzésének és továbbadásának szellemében működve, a Szent Adalbert Egyesület kitartó rendszerességgel szervezi a magyar–lengyel vallási és kulturális rendezvényeit, foglalkozik a rászoruló, idős emberekkel és ápolja a magyar–lengyel barátság szakrális dimenziójának ezeréves hagyományait. E tevékenység egyik szép példája az az évente megrendezett Lengyel Keresztény Kulturális Napok rendezvénysorozat, melynek programjában számos lengyel előadó és művész is helyet kap. Az egyesület működésének kezdete óta megjeleníti a „Bóg i Ojczyzna” (jelenleg Quo vadis) című negyedéves kiadványát, melyben többek között helyet kapnak az egyesület által szervezett konferenciák és egyéb előadások szövegei. Hasonló funkciót tölt be az egyesület által évente kiadott *Lengyel Kalendárium* is.

A Szent Adalbert Egyesület már működésének kezdetekor két filiális egyesületet hozott létre a kelet-magyarországi Emőd-Istvánmajor és Ládbesenyő-Andrástanya településeken. E két településen élnek jelenleg a 18. században Galíciából az egykori Derenk községbe települt lengyel népesség mai utódjai. A kihelyezett egyesületi munka maradandó gyümölcsét alkotja az itt működő lengyel emlékház, és az a kulturális terem, amely a lengyel hagyományörző tevékenységnek biztosít méltó körülményeket.

A Szent Adalbert Egyesület tulajdonában lévő, s általa működtetett kőbányai Lengyel Ház, fennállásának kezdete óta központi szerepet játszott a magyarországi lengyelség életében. Történeti szempontból az egyetlen olyan központi intézményként működött, amely a lengyel kultúra és önazonosság-tudat, valamint a lengyel nyelv fenntartása mellett, a rászoruló lengyelek karitatív támogatását is felvállalta. A Szent Adalbert Egyesület, a Lengyel Ház állami

kisajátításának ötven éve után, átvéve a működtetésének feladatát, nemcsak jogi örököse lett az intézménynek, hanem annak feladatait és kötelességeit is magára vállalta. Így a Lengyel Ház ma helyet ad minden magyarországi lengyel társadalmi egyesület rendezvényének és a lengyelség minden rendű és rangú találkozájának, valamint karitatív segítséget nyújt az idős és beteg lengyel embereknek is. Minden szombaton lengyel óvodát működtet a lengyel-magyar családok gyermekeinek. Eredményes működését jól példázza, hogy minden évben mintegy ötven nemzetiségi kulturális és művészeti rendezvény számára biztosított méltó helyszínt. A Szent Adalbert Egyesület által működtetett Lengyel Ház, aktív működésének köszönhetően, a magyarországi lengyelség körében a legfontosabb kultúraközvetítő szerepet betöltő intézménnyé vált. Állandó kapcsolatot tart számos lengyelországi kulturális és társadalmi szervezettel, melynek tagjait az egyre bővülő kulturális cserekapcsolatok alapján rendszeresen tudja fogadni a Lengyel Házban. Itt indult el az „Önkéntes Mozgalom”, melyben lengyel és magyar fiatalok végeznek közös kulturális és karitatív tevékenységet. Ennek a mozgalomnak olyan gyümölcsei vannak, mint a lengyel templom mellett több mint tíz éve tevékenykedő Szent Kinga Kórus, illetve a „Kleksiki” elnevezésű Ifjúsági Művészeti Együttes eredményes működése.

A Szent Adalbert Egyesület minden tevékenységére jellemző a magyar–lengyel barátságra épülő kulturális és társadalmi kapcsolatok fejlesztésének és továbbépítésének igénye. Budapest közép-európai fekvésének köszönhetően, a Lengyel Ház kapcsolatrendszerét Európában és a világon szétszóródva élő lengyel közösségekre is ki tudja terjeszteni. Mivel Európa-szerte több olyan Lengyel Házzal is sikerült együttműködést kialakítania, amely hasonló kultúraközvetítő szerepet vállal magára, a budapesti Lengyel Házban működő Szent Adalbert Egyesületet a Lengyelek Világszervezetének Tanácsába, a Lengyel Szervezetek Európai Uniójába és a Nyugat-Európai Lengyelség Lelkipásztori Tanácsába is beválasztották.

Az egyesület karitatív tevékenysége más téren is nemzetközi léptékűvé vált. A kilencvenes évek végén itt volt a központja előbb a Nyugat-Lengyelországot, majd az ukrainai Kárpátalját sújtó nagy árvíz károsultjai megsegítésére szervezett országos gyűjtésnek. A gyűjtést mindkét alkalommal az árvízkárosult családok gyermekei részére, három egymást követő váltó turnusban megszervezett magyarországi táborok követték. E tevékenységet a lengyel és a magyar állam anyagi segítségével tudta megvalósítani. A magyar állam rendszeres támogatásának köszönhetően, a Lengyel Ház az Országos Lengyel Önkormányzat egyik legfontosabb intézményévé nőtte ki magát, helyet adva a Lengyel Közművelődési Központ tevékenységének is. A központ tevékenysége még sokrétűbbé és gazdagabbá tette a Lengyel Ház kulturális misszióját.

Magyarország számos európai ország számára példaként szolgáló kisebbségpolitikát folytat. Az egyesület több rendezvényén is elhangzott, hogy ez a kisebbségpolitika a Szent István-i tolerancia és a más nemzeti kultúrák iránti tiszteletet példázó Szent Adalbert szellemiségének jegyeit mutatja. Ebből következően megállapítható, hogy a kőbányai lengyelség története, éppúgy mint az itt működő Szent Adalbert Egyesület ténykedése, maradandóan beírta magát Magyarország és az évszázadokat átívelő magyar–lengyel kapcsolatok történelmébe.

Magyar–Lengyel Pilsudski Történelmi Társaság

A Magyar–Lengyel Pilsudski Történelmi Társaság 2000. novemberben alakult meg Győrben lengyel és magyar alapító tagsággal. A Társaság főbb célja és feladatai: a lengyelség XX. századi magyarországi történetének feldolgozása; a hagyományos magyar–lengyel barátság ápolása; a kulturális és történelmi hagyományok segítése, bővítése és fejlesztése.

A Társaság legfontosabb kezdeményezései: Lengyel–magyar barátság-emlékmű; Győri nyilatkozat; magyar–lengyel testvérvárosok találkozója; Szent Kinga Szabadegyetem.

Lengyel–magyar barátság-emlékmű (Győr, 2006. 03. 24.)

Győr és a magyarországi lengyelség, valamint a magyar–lengyel kapcsolatok újkori fejezetének kiemelkedő eseménye volt 2006. március 24-e: a Lengyel–magyar barátság-emlékmű ünnepélyes felavatása. A nagyszabású terv közadományokból és széles összefogással valósult meg. 2006. március 24-én a győri Bem téren a Magyar Köztársaság elnöke, Sólyom László és a Lengyel Köztársaság elnöke, Lech Kaczyński, közel negyven magyar és lengyel testvérváros küldöttsége jelenlétében avatta fel az emlékművet. Tóth Dávid alkotása a győri park közepén, egy kis dombon áll; a kőből kifaragott két tölgyfa méltán lehet a lengyel–magyar barátság újkori védjegye. Az emlékmű a Stanislaw Worcel (1849) által megfogalmazottak kifejeződése:

„Magyarország és Lengyelország két öröklétű tölgy, melyek külön törzset növesztettek, de gyökereik a föld alatt messze futnak, összekapcsolódnak és láthatatlanul egybefonódnak. Ezért egyiknek léte és erőteljessége a másik életének és egészségének feltétele.”

A magyar és a lengyel köztársasági elnök megtisztelő személyes jelenléte, a magyarországi lengyelség nagyszámú képviselője, a magyar–lengyel testvérvárosok küldöttségének aktív részvétele, a Magyar–Lengyel Piłsudski Történelmi Társaság elnöke által felolvasott Győri nyilatkozat megteremtette az alapjait egy modern kori magyar–lengyel barátságmozgalom kialakításának. Mind a magyar országgyűlés, mind a lengyel parlament (Sejm és Senatus) a Győri nyilatkozat szövegének elfogadásával március 23-át a magyar–lengyel barátság napjává nyilvánította. Azóta minden évben a két nemzet megünnepli ezt a napot. A központi ünnepek eddigi színhelyei: 2007. Przemysl, 2008. Debrecen, 2009. Krosno, 2010. Óbuda, 2011. Poznań, 2012. Ópusztaszer, 2013. Tarnów, 2014. Eger, 2015. Katowice, 2016. Budapest, 2017. Piotrków.

Az avatással egy időben tudatos előkészítő munka eredményeként a Társaság – több mint harminc város részvételével, az új lengyel–magyar kapcsolati rendszer kiemelt részeként – megtartotta a magyar–lengyel testvérvárosok, települések első találkozóját. A résztvevőknek konferenciát szerveztek, az előadók: Kiss Gy. Csaba, Kovács István, Tischler János, Molnár Imre, akik magas szinten képviselték a lengyel–magyar barátság eszmeiségét, s hűen idézték meg a múltat.

A Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kara és a Magyar–Lengyel Piłsudski Történelmi Társaság szervezésében 2007 szeptemberében elindult a Szent Kinga Szabadegyetem. A Szabadegyetem létrehozásának célja volt a magyar és a lengyel nemzet barátságát erősítő történelmi összefüggések megismertetése a magyar társadalom köreiben. Habár külső nehézségek miatt a szabadegyetem csak 2007–2009 között működött, rendkívül fontos közművelődési feladatokat végzett.

Kollár János

Egy különleges rendszerű nemzetiségi iskola

A ténszerű események és eredmények emlékei olyanok, mint a madarak. Ma velünk vannak és körülöttünk röpködnek, szívesen látjuk, örülünk nekik, holnap pedig már nyomuk sincs. És aki valamivel később érkezik, nem tudja, hogy esetleg valami fontos jött létre, hogy egyáltalán történt valami. Ezért a lényeges eseményekhez és eredményekhez legalább időnként gondolatilag és írásban vissza kell térni, a homályosodó történéseket le

kell porolni. Így van ez az Országos Lengyel Nyelvoktató Iskolával is, amely már tizenharmadik éve működik, viszont a küzdelem, hogy létrehozhatóvá váljon, még nagyobb, mert húszéves múltja van.

*

A magyar állami oktatási rendszer keretei közt létrehozott Országos Lengyel Nyelvoktató Iskola (OLNyI) 2004-ben jött létre, a kisebbségi ki-

egészítő oktatás újszerű típusát képviseli, melyhez hasonló semmilyen más országban nincsen, és olyan jelentőségű intellektuális teljesítmény eredménye, amely – egyetemes jellegű előnyei és hasznossága következtében – túlmutat egy nemzetiség keretein.

A kisebbségi oktatásnak ezen koncepcióját, mely szerint az iskola az állami oktatás kiegészítő részeként működik, 1997-ben alkotta meg a magyarországi lengyel nemzetiség. Az akkor működő vasárnapi kisebbségi iskolák felváltását szerették volna elérni egy jobb szervezettségű és hatékonyabb tanítási eredményeket felmutató módszerrel. A kisebbségi nyelven történő olyan autonóm oktatási rendszer megvalósítása volt a cél, mely az állami oktatási keretek között működik (és nem mellette, mint a vasárnapi iskolák), mely egységes tanrenddel, minőségi oktatási követelményrendszerrel és stabil anyagi háttérrel rendelkezik – az egész ország területén (és magába olvasztja a vasárnapi iskolákat).

A koncepció megalkotója dr. Rónayné Slaba Ewa, aki 1996–1999 között az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat (OLKÖ) oktatási felelőse volt. Ő terjesztette elő az Oktatási Minisztériumnak az újítást, melyet a minisztérium messzemenően támogatott (1998-ban). A Minisztérium az OLKÖ közreműködésével előkészítette az oktatási törvény módosítását, melyet 1999-ben az Országgyűlés elfogadott. A törvény módosítása révén lehetővé vált, hogy a kisebbségi kiegészítő iskolák felügyeletét az adott kisebbség országos önkormányzata lássa el, ne pedig a magyar oktatási hatóságok (mint korábban, a vasárnapi iskolák esetén). Az 1998-ban kísérleti jelleggel létrehozott „Orszá-

gos Lengyel Iskola” a megváltozott külső körülmények miatt még nem volt képes fennmaradni. Az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat által 2003-ban ismét megindított törekvések eredményeképpen, a következő évben (a 2004/2005-ös tanévben) elkezdte működését – a kezdeményező dr. Rónayné Slaba Ewa igazgató vezetésével – az Országos Lengyel Nyelvoktató Iskola, amely egyúttal lengyel nemzetiségi intézmény. Ugyanebben az időben az egész tanári kart továbbképezték. Egy mintegy kétéves posztgraduális tanfolyam keretében az iskola minden tanára újabb egyetemi diplomát szerzett a „lengyel nyelv mint idegen nyelv” oktatásából. A képzést a katowicei székhelyű Sziléziai Egyetem (Uniwersytet Śląski) végezte. Az iskolának azóta tucatnyi részlege működik Magyarország városaiban, minden évben mintegy 150-200 tanulóval. Időközben az Oktatási Minisztérium felismerte a nemzetiségi nyelven történő oktatás ezen formájának előnyeit – melynek alapelve, hogy az anyanyelvi oktatást ott kell folytatni, ahol az adott kisebbség szórványban él –, és oktatási mintaként ajánlotta a módszert a többi nemzeti kisebbség számára is.

Az OLNyI azért jött létre, hogy modernizálja a magyarországi lengyel kisebbségi (a mai szóhasználattal: nemzetiségi) oktatást. A rendszer azonban egyetemesnek bizonyult, ezért átvették más kisebbségek is. A lengyel iskola mintájára alakult meg 2004-ben a magyarországi bolgár és a görög kisebbség iskolája is. A Magyarországon „lengyel”, Lengyelországban pedig a „magyarországi lengyel” néven jegyzett rendszer nemzetközi sikert, elismertséget és hírnevet szerzett mind az Országos Lengyel Nyelvoktató Iskolának, mind a projekt szerzőjének. Azt, hogy ez a modell a nemzetiségi

oktatás szellemi és gyakorlati terén mennyire fontos, jól mutatja a tény, hogy dr. Rónayné Słaba Ewa igazgatót a Miniszterelnöki Hivatal kisebbségügyi osztálya és a Külügyminisztérium 2007-ben felkérte, hogy a Országos Lengyel Nyelvoktató Iskola példáján mutassa be Strasbourgban, az Európai Tanács előtt a kisebbségi oktatás új típusú, mintaszerű rendszerét, maga a Lengyel Nyelvoktató Iskola pedig állami Nemzetiségekért díjban részesült 2012-ben. Időközben, 2009-ben az iskola egy új budapesti központi épülettel gazdagodott, ahol az egész lengyel oktatási hálózat igazgatósága és egy részlege kapott helyet.

A rendszer egyébként nemcsak Magyarországon, hanem mindenhol máshol is bevezethető, és ott működtethető, ahol az adott nemzetiség szórványban él, és ezért nincs lehetőség egy településen belül, egy helyen, egy épületben anyanyelvi oktatás megszervezésére (ennek következtében a nemzetiségi iskolások idegen nyelvű állami iskolákban kényszerülnek tanulni, a kiegészítő anyanyelvű oktatás pedig hiányzik).

Többéves távlatából ítélve, talán ez az egyetemesség az egyik legértékesebb előnye a rendszernek. Ezért, miután a magyarság is más országokban, elsősorban a Kárpát-medencében, nemcsak nagy létszámú saját etnikumú közösségekben él, mint Erdélyben Kovászna és Hargita megyében, hanem szétszóródva is, ott is a Magyarországon már működő rendszert célszerű lenne adaptálni és bevezetni.

Ennyi történelmi és elvi adat felsorolása után essék még néhány szó az iskola mai napjairól, figyelembe véve azt aényt is, hogy 2015-ben vezetőváltás történt. Dr. Rónayné Słaba Ewa az Országos Lengyel Önkormányzat elnöke lett, és akkor Anna Láng tanárnő pályázaton elnyerte az iskolaigazgatói posztot.

*

Néhány évvel ezelőtt az iskola az úgynevezett ECL európai standardok alapján állami nyelvvizsga helye lett, ez azt jelenti, hogy lengyel nyelvből itt lehet alap-, közép- és felsőfokú vizsgát tenni.

A tanári kar 2015-ben egy újabb, bár rövidebb továbbképzésen vett részt Wrocławban, ennek témája a kreatív gondolkodás elősegítése volt. Eredményeként bevezettek egy ugyanilyen nevű foglalkozást, az iskola pedig megkapta a Kreatív és innovatív iskola címet.

Nagy megtiszteltetést és elismerést jelent az iskolának és a tanári munkának az, hogy a lengyelországi „Wspólnota Polska” (amely a lengyel parlament felsőháza, a szenátus nevében kapcsolatot tart a külhoni lengyeliséggel) megválasztotta az iskolát közép-európai Módszertani Központnak (LOM), ahol évente néhány alkalommal módszertani továbbképzések lesznek a Bulgáriából, Horvátországból, Szerbiából és Ausztriából ideérkező lengyel tanárok és a helyi, magyarországi lengyel tanárok részére.

Papiewska Alina

A magyarországi lengyelek muzeális intézménye – múlt, jelen és jövő

A Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára alapítását 1996-ban kezdeményezte az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat. Létrehozására és megnyitására 1998 szeptemberében került sor, ez lett a magyarországi lengyelség első kulturális intézménye. Működési engedélyét a Magyar Köztársaság Kulturális Minisztériuma adta ki. Az intézmény fő témaköre az ezeréves lengyel–magyar kapcsolatok története, tehát az egész világon ez az egyetlen olyan intézmény, amelynek fő célja a lengyel–magyar történelemre vonatkozó anyagok – köztük képzőművészeti alkotások és dokumentumok – gyűjtése. A közös történelmet hat fejezetre bontva mutatja be a múzeum állandó kiállítása, ezek: *Királyi és főúri kapcsolatok*, *Barátok a bajban (Fegyverbarátság)*, *Kereskedelmi kapcsolatok*, *Kulturális kapcsolatok*, *Egyházi kapcsolatok*, *A magyarországi lengyelek történelme*.

2005-ig az intézmény egy földszintes épületben helyezkedett el. 2005/2006-ban sor került az épület bővítésére: magyar és lengyel állami támogatással az épület egy emelettel bővült, kiállítási tere és raktárkapacitása kétszeresére nőtt. A múzeumi és a levéltári gyűjtemény fokozatosan gyarapodik (lengyel és magyar kulturális intézményekből kapott tartós letétekkel is), emellett az utóbbi időszakban elkezdődött a kutatási területre vonatkozó tematikus szakkönyvtár kialakítása is. A múzeum 2003 óta tagja a Külhoni Lengyel Múzeumok, Levéltárak és Könyvtárak Állandó Konferenciája nevű szervezetnek. Az állandó kiállítás mellett a múzeum helyet ad időszakos kiállításoknak is.

A múzeum két fiлиával rendelkezik. Először Andrásztanyán, a közigazgatásilag Ládbesenyőhöz tartozó lengyel faluban 2003-ban jött létre a „Derenki emlékház”, ahol a Derenkkal kapcsolatos tárgyak – lakóház-belső, gépek, szerszámok és egyéb gazdasági eszközök – kerültek kiállításra. (A kiállítás 2014-ben Szögligetre költözött, ahol a községi faluházban kapott helyet.) A közigazgatásilag Szögliget községhez tartozó Derenken 2008-ban nyílt meg a második filia, ahol fotó-dokumentációs kiállítás mutatja be e lengyel falu múltját, lakói sorsát a második világháború alatt történt kitelepítést követően.

Az intézmény életében új fejezet kezdődött 2015-ben, mikor a fenntartó Országos Lengyel Önkormányzat határozatával Lengyel Kutatóintézet és Múzeum névre változtatta az intézmény nevét, egyúttal funkcióját is.

A változás új lehetőségeket nyitott az intézmény előtt, amely már eddig is – a nehézségek ellenére – szervesen beépült a Magyarországon élő lengyelek mindennapjaiba. A név- és funkcióváltozás azt is jelentette, hogy bővült a múzeum tevékenységi köre. A fő hangsúly a tudományos kutatásokra került, melyek révén jobban megismerhetjük a Magyarországon élő lengyelek életét, sorsát. Azoknak a lengyeleknek az életét, akiket a sors az ezeréves lengyel–magyar történelem szélviharába sodort.

E sorsok feltárására jött létre a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum tudományos részlege. A munkatársak elsősorban az intézmény gazdag gyűjtemé-

nyének feldolgozásával foglalkoznak. A tudományos munka eredményeként elsősorban a szélesebb közönség számára is elérhető, írott formában megjelenő anyagok készülnek. A kutatások eredményeit bemutatjuk hazai és külföldi tudományos konferenciákon is.

Említettük már, hogy a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum tagja a Külföldi Lengyel Múzeumok, Levéltárak és Könyvtárak Állandó Konferenciája szervezetnek, amely Lengyelország határon kívüli muzeális intézményeinek kiemelkedő szervezete. Budapesten már két alkalommal voltunk házigazdái a szervezet éves közgyűlésének, de minden évben részt veszünk a szervezet által szervezett találkozókön. 2016-ban London volt a találkozó házigazdája, 2017-ben New Yorkban találkozunk. A Lengyel Kutatóintézet aktívan vesz részt a találkozókön, és előadásokkal mutatja be az intézményben folyó tudományos kutatások eredményeit.

2017-ben ünnepeljük Derenk falu lengyel telepesei megjelenésének 300. évfordulóját. Derenk magyarországi lengyel községről van szó, amely község alapul szolgált ahhoz, hogy a lengyel nemzetiséget hivatalosan is nemzetiségi kisebbséggé nyilvánítsák. Az Országos Lengyel Önkormányzattal közösen rendezünk egy tudományos konferenciát, amely kizárólag Derenk falu történelmével, lakosaival és utóéletével foglalkozik. Eddig nem volt olyan konferencia, mely átfogóan foglalkozott volna ezzel a témával. Három ország – Lengyelország, Magyarország és Szlovákia – tudósai mutatják be a falu történetét és megszűnését – a lengyelországi szepességi betelepülők megjelenését, a falu kultúráját, nyelvi jellegzetességét, néprajzát. A konferencia anyagát könyv formájában is megjelentetjük, és a derenki búcsú alkalmából – 2017 júliusában – már terjesztésre is kerül a kiadvány.

A derenki évfordulós megemlékezéseket ezzel még nem fejezzük be. 2016-ban felújítottuk az *Arcok és górálok* című fotókiállításunkat, amelyet Rémiás Tibor és Virágh József állítottak össze. A kiállítás vándorolni fog Magyarországon és Lengyelországban.

Szögligeten található a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum filiája – a Derenki emlékház. A kiállított tárgyak egy része sajnos nagyon rossz állapotban van, ezért el kell végeznünk ezen bútorok felújítását – ezek a munkák is szerepelnek idei terveinkben. A kiállítás információs táblái is megújulnak.

2017-et Szent László-évvé nyilvánította az Országgyűlés. Irodalmi versenyt hirdettünk meg ez alkalomból. Lengyel kapcsolatainkat felhasználva, a varsói Lengyel Történelmi Múzeummal közösen készítjük el a Szent László-ábrázolások kiállítását.

A varsói Találkozás a Történelemmel intézménnyel közösen kezdtünk egy projektbe, melynek címe: *Autóstopppal a szabadságba*. A kutatás témája a Magyarországról Lengyelországba autóstopppal utazó fiatalok története az 1960–1970-es években. Audiovizuális gyűjtemény, dokumentumfilm és vándorkiállítás lesznek a projekt eredményei.

A Lengyel Kutatóintézet és Múzeum létrehozta a Magyarországi Lengyelek Audiovizuális Levéltárát, mely a magyarországi lengyel közösség tagjaival készített riportokat tartalmazza. A riportok feldolgozásra kerülnek, emellett a magyarországi lengyelek történelmével foglalkozó tudósok számára forrásként is szolgálnak.

A Lengyel Kutatóintézet és Múzeum részt vesz a magyarországi és lengyelországi eseményekben is, felajánlja gyűjteménye közreműködését ezeken az eseményeken. Intézményünk számos helyi lengyel önkormányzatnak és szervezetnek kölcsönzi kiállítás céljából gyűjteménye kiállításra alkalmas részét. A *Visegrádtól Visegrádig* című kiállítás például átlépi az ország határait és a csehországi Liberecbe kerül bemutatásra, később pedig más szomszédos országokban is megjelenik. A kiállítást úgy készítettük – a feliratok öt nyelven, lengyelül, csehül, szlovákul, magyarul és angolul készültek el –, hogy a környező országokban is bemutatható legyen.

A jelen világban rendkívül fontos a virtuális világban való jelenlét. Reklám és promóció nélkül ma lehetetlen eljutni a szélesebb közönséghez. Az intézmény ezért létrehozta saját Facebook-oldalát. Itt tudjuk leggyorsabban tájékoztatni a széles közösséget az intézmény programjairól. Itt található információk az általunk elkészített filmekről is, melyek a széles közönség számára szabadon hozzáférhetőek a Polonia Węgierska TV Youtube-csatornán. Projektünk célja, hogy mindenki megnézhesse az általunk készített filmeket. A csatornán azokat a felvételeket helyezzük el, melyekben a magyarországi lengyelek számára fontos eseményeket dokumentáljuk, valamint a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum és a helyi lengyelség rendezvényeit. A második világháború alatt Balatonbogláron működő lengyel iskola még élő tanulóival készített riportfilm ezen a csatornán nézhető meg.

A Twitter internetes csatornán is naprakészen beszámolunk folyó eseményeinkről. A lengyel újságírók és a magyarországi események iránt érdeklődők időben értesülhetnek innen a magyarországi történésekről. Olyan információkat közlünk ezen a csatornán, amelyek elkerülik a nagy hírszolgáltatók figyelmét, de a magyarországi lengyelek számára fontosak.

Kiemelkedő szerepet szánunk annak, hogy eredményeinkkel megismerkedjenek a – magyar és a lengyel – sajtó munkatársai is. Intézményünk rendezte meg az 1956. évi forradalom emlékére a *Forradalmat csinálunk* című projektet, melynek része volt egy történelmi-képzőművészeti műhelymunka a fiataloknak, valamint a budapesti Bem-szobor előtt tartott performansz. A Bem-szobor előtt tartott megemlékezésen olyan, az intézet által legyártott léggömböket eresztettünk a levegőbe, melyeken Franciszek Starowieyski lengyel grafikus híres síró galambja volt. (A grafika felhasználását a művész özvegye engedélyezte.) Az eseményt a lengyel állami televízió híradója is közvetítette.

A Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára 2014-ben elnyerte a Kisebbségi Díjat, alapítója és első vezetője, dr. Konrad Sutarski pedig megkapta a muzeológusok legjelentősebb kitüntetését, a Móra Ferenc-díjat.

Piotr Piętka–Virágh József

Máté Endre

Wysocki Légió

A Wysocki Légió 19 éve végzi hagyományórzó tevékenységét. Azzal a céllal alakult, hogy a magyarországi lengyeleknek, a lengyel önkormányzatoknak legyen egy önálló reprezentatív díszegysége. Az idő múlásával és a tagságának köszönhetően ez a szervezet baráti körre és szellemi műhellyé forrta ki magát. Kezdetben 3 fővel alakultak meg, majd az elkövetkező években tagjaik száma 20 főre emelkedett. A 19 év alatt 60-70 fő vett részt a Légió tevékenységében, akik kiválásuk után a civil életben is továbbvitték a légóban szerzett ismereteiket a magyarországi lengyelségről és hagyományairól. Évente 50 körüli a fellépéseik száma. A lengyel és magyar történelemnek több korszakát jelenítik meg Szent

Lászlótól 1956-ig. A légió majd két évtizedes működése alatt szinte szerves része lett a magyarországi lengyelség ünnepeinek, mindenhová elmennek, ahová jó szívvel hívják őket. Díszes, több történelmi korszakot is megjelenítő egyenruháikban, ha kell, díszőrséget állnak szobroknál, emléktábláknál, protokolláris eseményeken; koszorúznak vagy csatabemutatókon vesznek részt, mint például a már több mint 29 éve zajló egyhetes Tavaszi Emlékhadjárat rendezvénysorozat, ahol a Jászberényben, Nagykátán, Isaszegen található lengyel emlékhelyeken koszorúznak, állnak díszőrséget, valamint részt vesznek a tápióbicskei és az isaszegi csatabemutatókban is. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a hazai lengyelséget külsőségeiben ők képviselik a leglátványosabban. A Wysocki Légió

nemcsak egy rendezvényeken megjelenő, ott protokolláris feladatokat teljesítő formáció, hanem kultúráközvetítő, kultúraátadó is, hiszen sok olyan meghívásnak is eleget tesznek tagjai, amely nem lengyel önkormányzati rendezvény. Ilyenek például: általános és középiskolákba, egyetemekre, nyári táborokba járnak élő történelemórákat tartani, fegyver- és viselettörténeti kiállításokat rendeznek, részt vettek különféle lengyel történelmi filmek díszbemutatóján, irodalmi estek háttérszereplőiként. A légió tagjai közül többen publikálnak újságokban, internetes honlapokon, sőt néhány lengyel témájú könyvet is írtak tagjai. A légió visszatérő vendég több külföldi rendezvényen is, ahol képviseli a magyarországi lengyeleket, mint például a Felvidéki Emlékhadjárat, a niepolomicsei „Pola Chwały” (Dicsőség Mezeje), vagy az erdélyi Vasvári Pál Napok Körösfőn. 2015 februárjában indították el a Görgey-alagút Emléktúrát, amely a Körmöcbánya és Besztercebánya közötti egykori tárnát keresi fel, emléket

állítva az 1849-es Téli hadjárat nevezetes eseményének (jelenleg Tunel Görgeyho). Szándékuk rendszeressé tenni és kibővíteni a túrát helyi hagyományőrök bevonásával. Minden megmozdulásukkal a magyarországi lengyelséget népszerűsítik. A légió vezényleti nyelve lengyel, mindenkinek meg kell tanulnia legalább 50 vezényszót és egyéb alapkifejezést, de magyar származású tagjai közül többen megtanultak lengyelül, ezáltal megismertek a lengyel

kultúrával is, amelynek mára már ők is a továbbadói lettek. Több neves díjat is kapott már az egyesület: Bem József-díj, Magyarországi Kisebbségekért Díj.

A Wysocki Légió Hagyományőrő Egyesület névadója, Józef Wysocki tábornok (1809–1874) szellemiségéhez híven végzi tevékenységét, amelyet 1849 augusztusában fogalmazott meg búcsúkiáltványában:

„A lengyel légió parancsnoka a magyar néphez! Veletek harcoltunk, magatok is tudjátok, nem zsoldosok gyanánt, nem személyes vagy önző érdekből, hanem egyedül azon reményben, hogy a ti szabadságotok kivívása, s abban a mi részvételünk alapját képezik a további harcnak, mely életünk szakadatlan célja: harc Lengyelország függetlenségéért, mely nélkül Magyarország függetlensége sem fenn nem tartható, sem célhoz nem vezet. Őrizzétek meg nemes szívetekben annak emlékét, hogy eljöttünk veszélyben lévő hazátokba!” A mostani légió eredeti alapján varrt zászlója is ezt az eszmeiséget hirdeti: „Za naszą i waszą wolność”, azaz: „A mi és a ti szabadságotokért”.

Dwa bratanki

„Én szerencsés vagyok, mert Magyarországon adatott meg szolgálnom a hazámat, egy olyan, szívemhez közel álló országban, amelyhez családdal is kötődöm, és amellyel a lengyel állam, a lengyel nemzet évszázadok óta jó baráti viszonyban van. Ennek a példaértékű barátságnak a hagyománya már-már legenda, és a Lengyelország és Magyarország közötti politikai kapcsolat ma is (...) nagyon jó és intenzív.” (Jerzy Snopek)

„Így jutunk a poros betonhalmazok folyosóiba / hogy akaratumkat közös kilincsekre s idegen beszédre kényszerítsük / s alá vessük magunkat utak és megzabolázott erők csapdáinak / ott a tárgyakon megakadunk s futásunkat lassítva polcok közé jussunk / vagy éles fejű lézerek sugaraival igyekezzünk / városi vízművekben tisztálkodva szabaduljunk” (Sutarski Konrád – Weöres Sándor fordítása)

„Szőrényi László irodalomtörténész Vörösmarty Szózatának előtörténetét boncolgatva kimutatta, hogyan hatott a lengyelek érdekében folytatott magyar országgyűlési felszólalások retorikája... [A vers] nagy záróképében Vörösmarty a lengyelek sorsára utal, amit intó példaként állít honfitársai elé.” (Szalai Attila)

„Kimutatták, hogy a magyarországi lengyelek tájnyelvi szigetei a 18. század végén jellemző dél-lengyelországi nyelvjárások fonetikai jegyeit mutatják, vagyis pontosan azt az időszakot, amikor elvándoroltak (leszakadtak) a lengyel nyelvi tömbtől.” (Balázs Géza Derenkőről)

„A lengyel kérdés nemzetközi összefüggéseire utalva, Kodolányi János... arra figyelmeztetett, hogy »a független magyar közvélemény... elképzelhetetlennek tartja, hogy Lengyelország iránt érzett szeretetében a lengyel–magyar sorsközösség józan felismerése mellett akár csak 'ködfoltok' is merülhessenek fel.«” (Lagzi István)

Ára: 1000 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Támogatók:

Balassi
Intézet

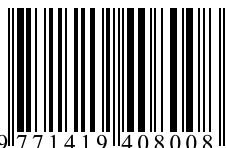
KÜLGAZDASÁGI ÉS
KÜLÜGYMINISZTERIUM

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

9 771419 408008

1 7 0 0 2